HERFRIED MÜNKLER

İmparatorluklar

Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı

ÇEVİREN:
ZEHRA AKSU YILMAZER

iletişim

HERFRIED MÜNKLER • İmparatorluklar

HERFRIED MÜNKLER 1951 doğumlu. Berlin Humboldt Üniversitesi'nde siyasetbilim profesörü ve Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi üyesi. Siyasi düşünce tarihi, –özellikle Makyavel uzmanlığı– ve savaş kuramı konusundaki önemli araştırmalarıyla tanınmıştır. Aralarında *Machiavelli* (1982), *Gewalt und Ordnung* (Şiddet ve Düzen, 1993) ve *Die neuen Kriege* (Yeni Savaşlar; 2002 - İletişim'in yayın programındadır) gibi eserlerin de bulunduğu bu araştırmaların pek çoğu alanlarında temel eserler olarak kabul edilmektedir. Yayımlanan son kitapları: *Der neue Golfkrieg* (Yeni Körfez Savaşı, 2003), *Die Deutschen und Ihre Mythen* (Almanlar ve Mitleri, 2008).

© S. Fischer Stiftung, Hamburg (çeviri)
Bu kitap, çağdaş Alman Edebiyatı dizisi ADIMLAR projesi çerçevesinde,
S. Fischer Vakfı ve Ernst Reuter Girişimi desteği ile
Sezer Duru (İstanbul) ve Carl Holenstein (Zürih) editörlüğünde yayımlanmıştır.

Imperien.
Die Logik der Weltherrschaft - vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staaten
© 2005 Rowohlt Berlin Verlag GmbH, Berlin

İletişim Yayınları 1393 • Politika Dizisi 77
ISBN-13: 978-975-05-0678-9
© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2009, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Nurgül Şimşek
DÜZELTİ Begüm Güzel
DİZİN Özgür Yıldız
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HERFRIED MÜNKLER

İmparatorluklar

Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantığı

Imperien
Die Logik der Weltherrschaft –
vom Alten Rom bis zu den Vereinigten Staaten

ÇEVİREN *Zehra Aksu Yılmazer*

iletişim

İçindekiler

Teşekkür *7*

Önsöz *9*

BİRİNCİ BÖLÜM

İmparatorluk Nedir? *13*

İmparatorlukların özelliklerinin kısa bir tasviri *18*

Dünya imparatorlukları ve büyük imparatorluklar *24*

Emperyal müdahale mecburiyeti, tarafsızlık seçenekleri ve Thukydides'teki "Meloslular ile Diyalog" *33*

İKİNCİ BÖLÜM

İmparatorluk, Emperyalizm ve Hegemonya: Gerekli bir Ayrım *39*

Kapitalizmin kendine zarar veren dinamiği: İktisadi emperyalizm kuramları *40*

Merkez - periferi sorunu *45*

Prestij hırsı ve güçlerin rekabeti: Siyasi emperyalizm kuramları *54*

Genişleme baskısı, kenar konumun avantajları ve zaman egemenliği *63*

Hegemonya ile imparatorluk arasındaki nazik ayrım *71*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Bozkır İmparatorlukları, Deniz İmparatorlukları ve Küresel Ekonomiler: Emperyal Hâkimiyetin Kısa Bir Tipolojisi 83
Artı-ürüne askeri ve ticari yolla el konmasıyla imparatorluk oluşumu 86
İmparatorlukların (en az) iki yüzü 100
Emperyal çevrimler ve Augustus eşikleri 109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Uygarlaştırma ve Barbar Sınırı: Emperyal Düzenin Özellikleri ve Görevleri 131
Emperyal iktidarın gerekçesi olarak barış 132
Emperyal misyon ve imparatorluğun kutsallığı 136
Barbarlık söylemi ve emperyal alanın inşası 154
Emperyal hâkimiyetin gerekçesi ve programı olarak refah 161

BEŞİNCİ BÖLÜM
İmparatorlukların Güçsüzlerin Gücü Karşısında Başarısızlığa Uğraması 171
Emperyal aşırı genişleme biçimleri 176
Siyasi seferberlik ve askeri asimetri: Anti-emperyal aktörlerin stratejileri 188
Tahribat savaşlarının stratejisi olarak kültürel kimlik mücadeleleri ve terörizm 204

ALTINCI BÖLÜM
Post-Emperyal Çağda İmparatorluğun Sürpriz Dönüşü 217
Emperyal çağın sona erdiği teşhisi ve post-emperyal alanlar sorunu 220
ABD: Yeni imparatorluk 228
Demokratik bir imparatorluk? 241
Avrupa ve emperyal meydan okuma 251

Haritalar 261
KAYNAKÇA 285
DİZİN 305

TEŞEKKÜR

Bu kitabı kaleme almadan önce, Humboldt Üniversitesi ve Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi'ndeki meslektaşlarımla uzun uzadıya fikir teatisinde bulundum. Bu görüşmelerde imparatorlukların ne olduğu, siyaset analizinde önemli bir ağırlıklarının olup olmadığı ve eski imparatorluklar ile yeni imparatorluklar arasındaki farklar üzerinde duruldu. Dr. Ulrich Speck'in en son Körfez Savaşı öncesinde ve sonrasında yaşanan gerilimlerin doruğa ulaştığı dönemde hazırladığı *Empire Amerika* [Amerika İmparatorluğu] adlı kitap için bir makale yazmamı rica etmesiyle başlayan bir çalışma sürecinin devamı niteliğindeydi bu görüşmeler. Goethe-Institut'un daveti üzerine Boston'da, daha sonra başka yerlerde verdiğim çeşitli konferanslar çerçevesinde, ayrıca Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın 2004'teki Elçiler Konferansı'nda imparatorluklarla ilgili düşüncelerimi daha da geliştirip tartışmaya açtım. Dr. Karsten Fischer, Doç. Dr. Harald Bluhm, Dr. Hans Grünberger, Dr. Gerald Hubmann ve Nicolas Stockhammer metnimin bölümlerini tekrar tekrar okudular, görüşlerini bildirdiler, en önemlisi de bana yol gösteren önerilerde bulundular.

Metne son şeklinin verilmesi, yine bu çalışmamda da el yazısı metni bilgisayara aktaran ve metin üzerindeki düzeltile-

rimi giren sekreterim Karin Hoffmann sayesinde oldu. Çalışmanın son aşamasında Anna Arndt ve Samuel Müller dipnotların düzenlenmesinde ve kaynakçanın tamamlanmasında çok yardımcı oldular. Bu imkânı, Wissenschaftszentrum Berlin'e [Berlin Bilim Merkezi] ve özellikle de, beni bir yıllığına Wissenschaftszentrum'un sakin ve hoş ortamında konuk olmaya davet eden Prof. Dr. Jürgen Kochka'ya borçluyum.

Kitap üzerinde çalıştığım tüm süre boyunca, Rowohlt-Berlin Verlag'dan Gunnar Schmidt, ilk baştaki fikri izlemem ve tarihsel bir temele oturan, karşılaştırmalı bir araştırma haline getirmem için bana cesaret verdi. *Die neuen Kriege* [Yeni Savaşlar] adlı kitabının da editörlüğünü yapmış olan Bernd Klöckener, bu kez de hem düşünceli hem de kararlı bir editör olarak kitabın nihai halini almasına önemli katkılarda bulundu. Son yirmi yılda olduğu gibi, eşim Dr. Marina Münkler bu projeyi de yine ilgiyle takip etti ve metni büyük bir titizlikle okudu. İtiraz ve önerileri yine derin bir entelektüel yakınlıktan doğdu. Adı geçen herkese içten teşekkür ederim.

Önsöz

20. yüzyılın ortasından bu yana Alman bilim dünyasında kimse imparatorlukların kuramı ve tarihine özel bir ilgi duymuyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte imparatorluklara karşı ilgi kısa süreliğine canlandı; elbette bu ilginin nedeni, imparatorlukların eski yüksek kültürlere dek uzanan tarihinin artık kesinlikle sona erdiği yönündeki rahatlatıcı tespitti. Fakat son yıllarda ABD'nin dünya siyasetindeki yeni rolü netleşmeye başlayınca, durum aniden değişiverdi. Birdenbire Amerikan imparatorluğundan söz edilmeye başlandı; ondan beri de ABD'nin dünya siyasetindeki icraatlarına yönelik eleştiriler güçlü anti-emperyal özellikler taşıyor. Gerçi ABD daha önce de sık sık emperyalizmle suçlanmıştı – örneğin Vietnam Savaşı'nda ya da Latin Amerika ve Basra Körfezi'ndeki askerî müdahaleleri nedeniyle. Fakat bu tür suçlamalar Amerikan hükümetinin belli karar ve icraatlarına yönelikti; anti-emperyal yaklaşımda ise ABD'nin üstünlük ve hâkimiyet talebine karşı çıkılıyor. Bunun daha ileri giden bir tutum olduğu kesin.

Dünya topluluğu kendi güvenliği için emperyal bir güce mecbur mu? Yoksa bu emperyal güç dünya düzenine karşı ciddi bir tehdit mi oluşturuyor ve böyle bir güç hiç olmasa daha mı iyi olurdu? Son Körfez Savaşı öncesinde olduğu gibi, tartış-

malar temelde bu sorular etrafında dönüyor. Gerçekten de, Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde toplanan dünya topluluğu emperyal gücün kudretine son yıllarda tekrar tekrar başvurdu. Bu imkânın karşılıksız sunulmaması ve ABD'nin bunun karşılığında özel haklar talep etmesi, kabullenilmesi istenmeyen bir durumdu. Bundan ötürü yaşanan şaşkınlık ve tepkiler, bir imparatorluğun işlev ve taleplerine ne zamandır kafa yorulmamış olmasından da kaynaklanıyordu.

İmparatorluklar büyük devlet olmanın ötesindedir; onlar kendilerine özgü bir dünyada devinirler. Devletler, diğer devletlerle birlikte kurdukları ve tek başına belirleyemedikleri bir düzene bağlıdır. Buna karşın imparatorluklar, son kertede kendilerine tâbi olan, daimi bir tehdit olarak gördükleri kaosa karşı savunmak zorunda oldukları bir düzenin yaratıcısı ve garantörü olarak görürler kendilerini. Yalnızca ABD'nin değil, diğer imparatorlukların tarihine de bir göz atıldığında, "kötülük (şer) ekseni" ya da "despot yönetimler" gibi ifadelerin yeni ya da olağandışı olmadığı görülür. Tersine, bu tür ifadeler imparatorlukların tarihinde bir laytmotif* gibidir.

İmparatorluğun kendini kaos korkusunun zıt kutbu, düzensizliğe karşı düzenin, kötülüğe karşı iyiliğin koruyucusu olarak gördüğü bir role soyunup meşrulaştırması, dünya imparatorluğunun temel gerekçesi de olan emperyal misyona tekabül eder: Ya uygarlık yayılacaktır ya da mesele tüm dünyada sosyalist toplum düzeninin kurulması, insan haklarının korunması ya da demokrasinin geliştirilmesidir. Devletler diğer devletlerin sınırlarında durup iç meselelerini düzenlemeyi onlara bırakırken, imparatorluklar misyonunu gerçekleştirmek adına diğerlerinin işlerine karışır. Bu nedenle de imparatorluklar çok daha güçlü değişim süreçlerini harekete geçirebilir, oysa devletlerin düzenine yapısal bir muhafazakârlık damgasını vurmuştur.

Meselelere bu açıdan bakıldığında, emperyalizm kuramlarının etkisiyle doğal görülen bir şeyin, yani emperyal bir aktörün olmadığı, eşit haklara sahip devletlerden oluşan bir dünya dü-

(*) Süreklilik arzeden temel motif – e.n

zeninin istenmeye ve hedeflenmeye değer olduğu, şüpheli hale gelir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'nın siyasi düzeni kalıcı ve etkin bir emperyal güç olmadan gelişti ama bu role soyunan, tümü de kısa sürede başarısızlığa uğrayan bir sürü aday vardı. Bu –Avrupalıların elbette başka kıtalarda imparatorluklar kurmaları bir yana– başka yerlerde böyle olmadı. Özellikle de Asya'da imparatorlukların etraflarını tebaa devletlerle çevirdikleri bir siyasi düzen kabul gördü. Bunun sonucunda bu bölgelerin düzeni yoğun bir biçimde merkezileşirken, Avrupa'da çok yanlı bir çokmerkezlilik oluştu.

Bizim imparatorluk imgemize, imparatorlukların periferinin kanını emdiği, onu sömürdüğü düşüncesi damgasını vurmuştur: Periferi yoksullaşırken merkez giderek zenginleşir. Nitekim bu tür imparatorluklar hep vardı ama ömürleri çok kısa sürdü. Bir süre sonra merkeze karşı direniş baş edilemez bir hal aldı, direnişi kontrol altında tutmanın maliyeti periferiden elde edilen kazancı aştı. Oysa kenar bölgelerine yatırım yaparak imparatorluğun ayakta kalmasını periferinin de merkez kadar istemesini sağlayan imparatorluklar daha uzun ömürlü oldu.

Bu kitabın konusu, emperyal hâkimiyet türleri, genişleme ve pekiştirme biçimleri ve imparatorluk oluşumunun gerçekleştiği ortamlardır. Fakat ilgi alanımız, deniz imparatorlukları ile kara imparatorlukları, ticari imparatorluklar ile askerî imparatorluklar, bölgeler üzerinde denetim kurmaya dayalı emperyal düzenler ile temelde akışlar (insan, mal, sermaye) üzerinde denetim kurmaya dayalı emperyal düzenler arasındaki ayrımla sınırlı değildir. Bunun ötesinde aktörlerin rasyonelliği, yani dünya egemenliğinin mantığı da incelenmektedir. Ayrıca, Amerikan imparatorluğunun ömrü ve istikrarı üzerine tahminlerde bulunmanın yanı sıra, hem ABD'den bağımsız siyasi bir güç olmayı başarabilen hem de üstüne devriliveren dayanıksız sınır duvarlarını sağlamlaştırıp komşularına olumlu etkilerde bulunabilecek bir Avrupa'nın nasıl bir yapıda olması gerektiği sorusuna kafa yorulacaktır. Böyle bir Avrupa bizzat emperyal özellikler taşımaktan ve emperyal yetiler kazanmaktan kaçınamayacaktır –ki dikkatle bakıldığında, bu süreç başladı bile. Elbet-

te önkoşul, emperyal icraatın daha baştan kötü ya da ahlaksız olarak algılanmayıp devletin ya da diğer siyasi örgütlerin icraatı gibi bir sorun çözme biçimi olarak görülmesidir.

Eski sömürgeci imparatorluklara saygınlıklarının geri verilmesiyle karıştırılmamalıdır bu. ABD'nin kuruluş mitosu böyle bir sömürgeci imparatorluğa karşı bağımsızlık savaşı vermeye; Avrupalıların kendilerini idraki de Avrupa dışındaki bölgeler üzerinde böyle bir hâkimiyet kurup sonra bunu geride bırakmaya dayanır. Ama eşitlik ve karşılıklılık üzerine kurulu devlet modelinin önümüzdeki on-yirmi yıl içinde şimdiden kendini belli eden sorunların üstesinden gelebileceği kuşkuludur. Devletlerin başarısızlığı, özellikle de çökmesi imparatorlukların müdahalesine ya da oluşumuna meydan verir.

Birçok kişi buna, devletin karşısına imparatorluk koymanın tek seçenek olmadığı itirazında bulunacaktır –ve iyi bir siyasi düzenle ilgili hayallerini sayıp dökecektir. Bu esnada gerçeklerden giderek uzaklaşılacaktır. Tarihe bakıldığında, siyasi düzen modellerinin son kertede devlet ve imparatorlukla sınırlı olduğu görülür –tabii her iki kavram da geniş kapsamlı tutulursa ve her devlet ve imparatorluk için özel bir kategori türetilmezse. Bu kitapta imparatorluk kavramının içeriği incelenecek, imparatorlukların hangi koşullarda oluştukları ve nasıl çöktükleri tasvir edilerek, bilimin uzun süredir adım atmadığı bir alana girilecek.

Berlin, Şubat 2005

BİRİNCİ BÖLÜM

İmparatorluk Nedir?

Irak'taki son savaşla ilgili tartışmalar, ABD'nin petrol zengini Körfez bölgesine yeniden askerî müdahalede bulunmasının olası nedenleri ve gizli amaçları, genelde ABD'nin Körfez'de ve Orta Asya'daki rolü, ayrıca Atlantik ötesi ilişkilerdeki derin çatlaklar, Avrupa'nın Doğu-Batı çatışmasının sona ermesinden sonra ortaya çıkacak yeni dünya düzenine karşı gözünü dört açmasına neden oldu. ABD'nin, artık malum olduğu üzere, Kyoto Protokolü'nden Den Haag'daki Uluslararası Adalet Divanı'na varıncaya dek uluslararası anlaşmalara katılmayı sürekli reddetmesiyle dünya siyasetindeki konumu belli olmaya başlamıştı. Ayrıca, ABD ile BM'nin son on-yirmi yıldır sorunlu olan ilişkisi, ABD Başkanı George W Bush'un 12 Eylül 2002'de Birleşmiş Milletler Genel Toplantısı'nda yaptığı unutulmaz konuşmada, şayet dünya örgütü acil bazı güvenlik sorunlarını çözebilecek durumda değilse, ABD'nin bu sorunları kendi başına çözeceği tehdidini savurmasıyla hepten sarsıldı.

Bunun boş bir tehdit olmadığını 2003 İlkbaharı'nda Üçüncü Körfez Savaşı gösterdi. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi ile yeni ilişkisini iki şekilde yorumlamak mümkündü: Ya ABD, BM Güvenlik Konseyi'ni emrine amade meşrulaştırıcı kurum olarak kullanma peşindeydi ya da kendini dünya örgütünün malum

askerî kolu olma yükümlülüğünden sıyırmaya başlamıştı: ABD gelişmiş olduğu kadar da pahalı askerî aygıtını dünya örgütünün hizmetine artık daha fazla sunmuyor, kendi çıkar ve amaçları için kullanıyordu. Irak Savaşı öncesindeki çatışmalar –bir yönüyle de– kimin kimi araç olarak kullanabileceği sorusunun münakaşasıydı: Birleşik Devletler mi Birleşmiş Milletler'i kullanacaktı, yoksa Birleşmiş Milletler Birleşik Devletleri mi?[1]

Almanya'nın o zamana değin güvendiği Avrupa güvenlik yapısında da çatlaklar oluşmuşa benziyordu. Büyük ölçüde farkına bile varılmadan, 1990'lı yıllarda NATO görüş teatisine dayalı bir birlik olmaktan çıkmış, ABD'nin Avrupa'yı kontrol aracına dönüşmüştü. Ve NATO Amerikan politikası için fazla hantal bulunduğunda, onun yerine bir *coalition of the willing* [gönüllüler koalisyonu] kuruluveriyordu. Gerçekte, Avrupalıların ABD'ye bağımlılığı Soğuk Savaş dönemine göre azalmaktan ziyade arttı: Amerika'nın taleplerini yerine getirmeyenler siyasi veya ekonomik baskı görmeyi hesaba katmalıdırlar ya da alaycı ifadelerle rencide edileceklerdir. Oysa Amerikalıların yanında yer almak isteyenler bunu her zaman yapabilir – elbette Amerika'nın şartları doğrultusunda ve ABD'nin baş müttefiki Büyük Britanya'nın da defalarca saptamak durumunda kaldığı gibi, temel siyasi kararlara herhangi bir etkide bulunamadan. ABD'nin Irak'ta başına aldığı dertler bu durumda hiçbir değişikliğe yol açmadı. Kuzey Atlantik İttifakı'nda görüş teatisinin zorunlu olduğu dönem geride kaldı, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi de, sonradan anlaşıldığı üzere, ABD'nin Doğu-Batı çatışması döneminden kalma müttefiklerinin nüfuzunu önemli ölçüde azaltan bir adımdı.[2]

Durum böyleyken, ABD'nin şimdiye dek olduğu gibi âlicenap bir hegemon güç rolüyle yetinmesi, emperyal bir güç olmaya kalkışmaması yönündeki çağrılar arttı. Bu uyarıların öne-

1 Üçüncü Körfez Savaşı öncesindeki gelişmeler için bkz. Aust (yay. haz.), *Irak*, ozl. s. 39 vd.; Tilgner, *Der inszenierte Krieg*, s. 17 vd., Kubbig, *Brandherd Irak*, ozl. s. 9-20; Wolfgang Sofsky, *Operation Freiheit*, s. 66-74, ayrıca bkz Münkler, *Der neue Golfkrieg*, s. 19-28.

2 NATO'nun doğuya genişlemesi ve bu süreçte yer alan tarafların niyetleri için bkz. Asmus, *Opening Natos's Door*.

mini vurgulamak için de imparatorlukların kontrol dışı risklerine, aşırı genişleme tehlikesine ve nihayet tüm imparatorlukların kaçınılmaz çöküşüne işaret edildi. ABD'de öğretim görevlisi olan İngiliz Michael Mann, "Geçmişte Amerika hegemon bir güçken, yani diğer ülkeler tarafından genellikle kabul görür ve meşru bulunurken, bugün bu güç silah namlularından geliyor. Bu da hegemonyayı sarsıyor ve 'âlicenap bir imparatorluk' iddiasını geçersiz kılıyor," diye yazar.[3] Mann'a göre, hegemon güç konumundan emperyal konuma geçmek isteyen, bu projede başarısızlığa uğrama riskine girmekle kalmayacak, hegemonyayı da kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Hegemonya ile imparatorluk sayısız çeşitlemeleriyle birbirine karşı ileri sürülmüş ve genellikle emperyal hâkimiyet elde etmeye çalışmaktansa hegemon güç olarak kalmanın daha iyi olduğuna işaret edilmiştir.

ABD'nin Körfez bölgesindeki çıkarları ve niyetleri üzerine başlayan tartışma birdenbire bir dizi tarihsel argüman ve karşılaştırmayla sürdürülmeye başladı, bunların tümü de ABD'nin politikasında ve dünya siyasetindeki yeni oluşumlardaki irkiltici yenilikler ile eski gelişmeler arasında benzerlikler kurarak bunları bildik ve baş edilebilir bir zemine çekmeye hizmet ediyordu. *Imperium Romanum*'un tarihinden yola çıkılarak, Amerikan siyasetinin başarı şansı ve riski değerlendiriliyordu; *British Empire*'ın yapısı, emperyal görevlerin ve ABD'nin bunların üstesinden gelebilmesi için sahip olması gereken yetilerin ölçüldüğü bir model olarak kullanılıyordu; en sonunda da, Sovyetler Birliği'nin artık on yılı geride bırakmış çöküşü, bu gidişatını sürdürdüğü takdirde ABD'yi de tehdit edecek aşırı emperyal genişlemenin sonuçlarına örnek gösteriliyordu.[4] Ama

3 Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*, s. 134; ayrıca bkz. Czempiel, "Pax Americana oder Imperium Americanum?" Belli ki kavram Kagan'ın "The Benevolent Empire" adlı makalesinden alınmıştır.

4 ABD ile Roma İmparatorluğu arasında baştan sona paralellik kuran bir çalışma için bkz. Bender, *Weltmacht*; ABD 19. yüzyılın ortasından bu yana dünya politikasında *New Rome* diye nitelenir, bkz. Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, 1. cilt, s. 489 vd., emperyal hâkimiyetle Britanya yönteminin etkililiğine değinen bir karşılaştırma için bkz. Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*; Sovyetler Birliği'nin çöküşünün gelecekte ABD'nin de yazgısı olacağı

tarihsel referans ve örnekler sistematik olmaktan ziyade çağrışımsaldı ve çoğu zaman zaten çok önceden alınmış pozisyonları pekiştirmekte kullanılıyordu. Daha önceki imparatorluk oluşumlarının tarihinden öğrenebileceklerimizi ampirik olarak teyit etmekten ziyade, argümanların tarihsel bir tablosunu çiziyorlardı.

İmdi, Amerikan tarihi ile Roma tarihi arasında paralellik kurulması anlaşılabilir, çünkü ABD kuruluşundan itibaren Roma Cumhuriyeti'nden yola çıkmış ve kendini bu gelenek içinde görmüştür.[5] Yani burada söz konusu olan, Amerika'nın siyasi seçkinlerinin özgüvenleri ve kendilerini idrakleri bakımından öteden beri önemli olan bir paralelliğin eleştirel olarak incelenmesidir. ABD Britanya İmparatorluğu'yla da karşılaştırılabilir, çünkü ABD Britanyalıların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geri çekildikleri her yerde onların halefi olmuş, Britanyalıların eski pozisyonlarını devralmıştır – bunların başında, son zamanlarda ABD'nin siyasi dikkat ve askeri potansiyelinin büyük bir bölümünü yoğunlaştırdığı Ortadoğu gelir. Sovyetler Birliği karşılaştırması da kaçınılmazdır zaten, çünkü ABD ile Sovyetler Birliği dünya siyasetine hâkim olma konusunda kırk yıldan fazla bir süredir rakipti, ta ki Ruslar Gorbaçov döneminde –silahlanma yarışında bitkin düşüp imparatorluğun ayakta kalmasının maliyeti yüzünden zayıflayarak– bu yarıştan çekilene dek.[6]

Amerikan imparatorluğunun başarı ihtimali ve risklerinin sağlam bir analizini yapmak için bu üç imparatorluk biçimini

konusunda bkz. Todd, *Weltmacht USA*; ABD'nin Roma İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu ile karşılaştırılması için ayrıca bkz. Ferguson, *Das verleugnete Imperium*, s. 24 vd., 36 vd.

5 Bkz. Wood, *The Creation*, özl. s. 48 vd.; Richard, *The Founders and the Classics*. – Cumhuriyet geleneğini benimseyip sürdürmek gibi gururlu bir iddianın yanı sıra, en başından beri, Roma'nın cumhuriyetten imparatorluğa geçişine eleştirel bir bakış da vardı ve –Roma tarih yazımından yola çıkılarak– ahlaki yozlaşmanın bundan kaynaklandığı, aynı şeyin dönemin Britanya İmparatorluğu için de geçerli olduğu düşünülüyordu. ABD'nin canla başla savaşarak Britanya'dan bağımsızlığını kazanması, cumhuriyetin imparatorluk olmaktan kurtarılması diye de görülüyordu; bkz. Bailyn, *The Ideological Origins*, s. 131 vd., ayrıca bkz. Wood, *The Creation*, s. 35 vd.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Daschitschew, *Moskaus Griff nach der Weltmacht*, s. 41 vd., 511 vd.

karşılaştırmak yeterli değildir ama. Rus çarlarının imparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Çin İmparatorluğu –ki hepsinden çok daha uzun ömürlü olan emperyal güç budur– da dahil edilmelidir karşılaştırmalı bir analize. Emperyal mantık ve dayatmaları üzerine bir incelemede 13. yüzyılın Moğol İmparatorluğu da göz ardı edilmemelidir. Gerçi Moğol İmparatorluğu çok geçmeden çöktü ama yayıldığı alan itibarıyla tarihin en büyük imparatorluklarından biriydi: 25 milyon kilometrekarelik Moğol İmparatorluğu'nu geride bırakan tek imparatorluk, en parlak döneminde 38 milyon kilometrekareyi bulan Britanya İmparatorluğu'ydu, fakat beş kıtaya bölünmüştü, oysa Moğol İmparatorluğu kapalı bir teritoryal birim olarak neredeyse tüm Avrasya'yı kapsıyordu. En parlak döneminde doğuda Sarı Deniz'den, batıda Baltık Denizi'nin kıyılarına dek uzanıyordu; sadece Hindistan ve Burma ile Hindiçin dahil Güneydoğu Asya yarımadası ile Batı, Orta ve Güney Avrupa, Moğol işgaline uğramamıştı.[7] Antik dünyaya gelince, Roma İmparatorluğu'nun yanı sıra doğudaki Helen İmparatorluğu da göz önünde bulundurulmalıdır ve *seaborn empires* [deniz imparatorlukları] arasında Britanya ve İspanyol imparatorluklarının yanı sıra Portekiz İmparatorluğu'nun da dikkate alınması gerekir, zira Avrupa sömürge imparatorluklarının ilki ve siyasi haritadan en son kaybolanı Portekiz İmparatorluğu'dur – fakat 18. yüzyıldan itibaren bağımsız bir siyasi güç olmaktan çıkan Portekiz, Britanya İmparatorluğu'nun himayesi altına girmiştir.[8]

Bu liste, imparatorlukların işleyiş mantığının karşılaştırmalı incelenmesindeki temel sorunu gösteriyor: Öncelikle, imparatorlukla neyin kastedildiği sorusunun yanıtlanması gerekir. *Büyük imparatorluklar* ve *dünya imparatorlukları* gibi bir ayrım

7 Britanya ile Moğol imparatorluklarının karşılaştırması için bkz. Göckenjan, "Weltherrschaft oder Desintegration"; Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesi için bkz. Weiers, "Geschichte der Mongolen", s. 45 vd.

8 Ahamenis Hanedanı [Pers İmparatorluğu] ile Helenist haleflerinin Akdeniz ile Asya arasında köprü kurmalarının önemi için bkz. Breuer, *Imperien*, s. 122-158; Portekiz'in Avrupa sömürge imperatorlukları oluşumunda öncü rolü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Abernethy, *Dynamics of Global Dominance*, s. 45 vd., ayrıca bkz. Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 25 vd.

yaparak bu anlamda daha da belirginleştirilebilir bu soru. Son on-yirmi yılda, emperyallik konusunda güvenilir kriterler geliştirmiş sosyal bilimsel bir imparatorluk araştırması olsaydı, buna yanıt vermek daha kolay olabilirdi. Fakat böyle bir araştırma yok. Münferit imparatorluklar hakkında içinden çıkılması imkânsız bir yığın tarihsel tasvir var, emperyalizmle ilgili dikkate değer karşılaştırmalı çalışmalar da yapıldı[9] gerçi, ama imparatorluğun ne olduğu ve de Avrupa'da geliştirilmiş teritoryal devletin siyasi düzeninden nasıl ayırt edileceği sorusu hiç ele alınmadı denebilir. ABD politikasıyla ilgili güncel tartışmada imparatorluk kavramının neden daha ziyade keyfî, sıklıkla da salt olumsuz bir anlam kazandığını da açıklar bu. Siyaset bilimi bu kavramı bir tanıma oturtmak ve örneklerle desteklemek yerine günlük gazeteciliğin eline bırakmıştır.

Uzun vadeli bilimsel çalışmalarla gerçekleştirilememiş bir şey bir anda telafi edilemez. Fakat imparatorluğun ne olduğu, ne olmadığı, neleri başarması gerektiği ve diğer siyasi düzenlerden hangi noktalarda farklı olduğu netlik kazanmadığı sürece, dünya imparatorluklarının karşılaştırmalı incelemesinden yola çıkarak yeni dünya düzeni ve ABD'nin bu düzendeki rolünün analizinde önemli bir adım atmak mümkün değildir. İmparatorlukların işleyiş mantığı ancak ayırt edici özellikleri aşağı yukarı netleştiğinde anlaşılabilir.

İmparatorlukların özelliklerinin kısa bir tasviri

İmparatorluğun ne olduğu, öncelikle muhtemelen ne olmadığından yola çıkılarak titizlikle ortaya konmalıdır. *Birincisi*, bir imparatorluk ile bir devlet, daha doğrusu, bir imparatorluktan tamamen farklı zorunlulukları ve işleyiş mantığı olan kurumsal bir teritoryal devlet arasında ayrım yapmak gerekir. Bu, nüfusun ülke içinde bütünleşme biçiminden başlar, sınırların nasıl algılandığına dek uzanır. Devletlere özgü sınır çizgisi keskin ve kesindir; sınır çizgisi bir devletten diğerine geçişi gösterir. Bu tür kesin sınırlar imparatorluklar için istisnai bir durumdur.

9 Karşılaştırmalı bir genel bakış için bkz. Mommsen, *Imperialismustheorien*.

Gerçi günümüzde bir imparatorluğun sınırları, kabileler ve göçer halkların emperyal buyruklara bazen uyup bazen karşı çıktıkları bir uzamın derinliklerinde kaybolmaz artık, ama klasik imparatorlukların içine doğru genişleyebildikleri yönetimsiz alanlar ortadan kalkmış olsa bile, emperyal sınırlar ile devlet sınırları birbirinden çok farklıdır.

Emperyal sınırlar eşit haklara sahip siyasi birimleri birbirinden ayırmaz, güç ve nüfuzun kademelerini oluşturur. Ayrıca –devlet sınırlarının tersine– yarı geçirgendirler; emperyal alana girmek isteyen, bu alanı terk edenden daha farklı koşulları yerine getirmek zorundadır. İmparatorlukların iktisadi ve kültürel cazibesiyle ilgilidir bu; içeri girmek isteyen dışarı çıkmak isteyenden fazladır ve bu durumun sınır rejimi üzerinde bazı etkileri vardır. Amerikalılar dünyanın her yerine seyahat edebilir, her yerde çalışabilirler. Fakat Amerikan vatandaşı olmayan biri ABD'ye öyle kolayca giremez. İmparatorluğun devletten bir farkı da budur: İmparatorluğun sınırındaki siyasi topluluklar imparatorluğun gözünde kendisiyle aynı haysiyete sahip değildir.

Emperyal sınırların yarı geçirgen olması son derece farklı müdahale koşullarına tekabül eder. Nitekim ABD 19. yüzyılın sonundan itibaren Orta Amerika ve Karayipler'deki devletlerin politikasına tekrar tekrar müdahale ederken, bu devletlerin de misilleme yaparak ABD'nin egemenlik alanına müdahale edebileceğini hesaba katmak zorunda kalmamıştır, zira ne iktisadi ne de siyasi açıdan mümkündür bu, hele ABD'ye askeri müdahale söz konusu bile olamaz. Emperyal sınırlar ile devlet sınırları arasındaki en önemli fark bu asimetridir İmparatorlukların, kendileri gibi –yani *eşit haklara sahip*– kabul ettikleri komşuları yoktur; oysa devletlerde bu bir kuraldır. Diğer bir ifadeyle, devletler daima çoğuldur, imparatorluklar ise genellikle tekil. İmparatorlukların bu sahici ya da salt iddia edilen eşsizliği kendi içlerindeki bütünleşme tarzına da yansır: Devletler, özellikle de komşu devletlerle doğrudan rekabet nedeniyle nüfusunu –bu öncelikle şu demektir: Nüfus ister devletin merkezinde isterse de sınır bölgelerinde yaşasın eşit haklara sahiptir– aynı ölçüde bütünleştirirken, imparatorluklarda durum farklıdır: İm-

paratorluklarda çoğunlukla merkezden periferiye doğru giderek azalan bütünleşmeyle birlikte yasal haklar da azalır ve perifelerinin merkezin politikasında söz sahibi olma olanağı kısıtlanır. Bu durum, Amerikan nüfuzu altında olan ama federal eyalet olarak ABD'ye alınma şansına sahip olmamış tüm bölgelerde görülebilir. Karayipler'de bunun birtakım örnekleri vardır.

Emperyal sınırlar devlet sınırlarının alternatifi olabilir. Avrupalı sömürge imparatorlukları Avrupa içinde devlet sınırlarıyla birbirinden ayrılırken, Afrika ve Asya'daki –genellikle gevşek ortaklıklar kurdukları– komşularıyla aralarında emperyal sınırlar vardı. Bu iki sınır türü birbirinden çok farklıydı ve ötesinde neyin başladığı –bir devletin mi yoksa bir imparatorluğun mu– bu sınırlardan anlaşılıyordu. Fakat emperyal sınırlar devlet sınırlarıyla üst üste binerek sınırları daha da güçlendirebilir: Bir zamanlar Federal Almanya Cumhuriyeti ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti arasındaki devlet sınırı, aynı zamanda Sovyet imparatorluğunun dış sınırıydı; Demokratik Almanya'nın tarihe geçmesini sağlayan o kendine özgü karakterinin nedeni bu bileşimdir. İskân edilebilir dünya yüzeyinin tamamı siyasi olarak devletler biçiminde düzenlendiğinden beri, bu iki sınır türü arasında birbirine alternatif değil, birbirini tamamlayan bir ilişki vardır: Emperyal yapılar devletlerin düzeniyle çakışmakla birlikte artık onların konumunda değildir Bu da imparatorlukları teşhis etmeyi zaman zaman zorlaştırır. Emperyalliği basitçe devlete alternatif olarak düşünen biri, günümüzde artık imparatorlukların kalmadığı sonucuna varacaktır. Buna karşın, emperyal yapıların devletlerle çakışmasından yola çıkan biri, devletlerin düzeniyle özdeş olmayan güç ve nüfuz yapılarıyla karşı karşıya gelecektir. İmparatorluklara özgü bu sınır olgusunun bir sonucu da, emperyal yapıların daha ziyade enformel alanda kendini göstermesidir. Devlet sınırları, siyasi ve iktisadi, dilsel ve kültürel sınırların ekseriyetle örtüşmesini temsil eder. Güçlerini buradan alırlar ama aynı zamanda da katıdırlar, esnek değillerdir. Oysa emperyal sınırlar, siyasi ve iktisadi sınır çizgisinin farklı, kültürel farklılıkların kademe kademe, dilsel farklılıkların zaten önemsiz olduğu bir yapı

olarak betimlenebilir Bu da emperyal sınırların resmiyetini ortadan kaldırarak esnekliğini artırır.

Ayrıca –*ikincisi*– imparatorluk hegemonyanın hâkimiyet yapılarıyla da karşılaştırılmalıdır, fakat hegemon gücün üstünlüğü ile emperyal hâkimiyet arasındaki geçişlerin akışkan olduğunu da eklemek gerekir. Yine de bu ikisini birbirinden ayırt etmek yerinde olacaktır. Hegemonya, yasal olarak eşit haklara sahip siyasi aktörlerden oluşan bir grup içerisindeki üstünlüktür; buna karşın emperyallikte bu –en azından yasal– eşitlik ortadan kalkar ve daha zayıf devletler manda ya da uydu devlet konumuna düşer Bunlar, merkeze karşı az çok görülebilir bir bağımlılık içindedirler.

Geçmişte Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı'ndaki, ABD'nin ise NATO içindeki konumu imparatorluk ile hegemonyanın karşılaştırılmasıyla tasvir edilmişti: Buna göre, Sovyetler Birliği'nin etrafında, hareketleri merkez tarafından belirlenen uydu devletler vardı,[10] oysa NATO temelde eşit müttefiklerin sistemiydi, bu sistemde en büyük ve en güçlü partner olarak ABD'nin özel bir önemi vardı – örneğin, diğer üye ülkeler ancak genel sekreterlik koltuğuna oturabilirken, silahlı kuvvetlerin başkomutanı mutlaka ABD'dendi. NATO ile Varşova karşılaştırması, Doğu-Batı çatışmasında hegemonya ile imparatorluk ayrımına siyaset ve ideoloji yüklendiğini de gösterir.

Hegemonya ile imparatorluk arasındaki farka, aradaki büyük zaman diliminden ötürü daha ziyade masum bir örnek de, Delos-Attika Deniz Birliği'nin Atina talassokrasisine [deniz egemenliğine] dönüşmesidir. Başlangıçta Deniz Birliği, Küçük Asya'nın batı kıyılarındaki ve Ege bölgesindeki Pers hâkimiyetine karşı kurulmuş, tüm ortakların eşit haklara sahip oldu-

10 Emperyal gücün güneşle ve etrafındaki gezegenlerle karşılaştırılması, gördüğüm kadarıyla, askeri değil, iktisadi imparatorluklara dayanır Nitekim 19. yüzyılın başında banker Nathan Rotschild Avam Kamarası'na, "finans dünyasının başkentinin Londra olduğunu, büyük ticari anlaşmaların bile az çok bu finans merkezinin etkisiyle gerçekleştiğini, o kadar varlıklı olmayan ülkelerin güneş sistemindeki gezegenler gibi onun etrafında döndüğünü ve onun parlaklığından ve besininden pay kaptıkları sürece memnun olmaları gerektiğini" açıklamıştı (Aktaran: Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, 1. cilt, s. 505).

gu bir ittifaktı. En başından beri üyeler çok farklı katkı payları ödüyorlardı elbette: Bazıları sadece para öderken, bazıları da birkaç gemi tahsis ediyordu ama savaş filosunun ana kontenjanı daima Atina'dan sağlanıyordu.[11]

Katkı paylarının ve olanakların eşit olmaması, giderek bir *hegemonia*'dan bir *archê*'ye dönüşen birliğin iç tüzüğünde değişikliklere yol açtı: Üstünlük, hâkimiyete dönüştü.[12] Atina, silahlı kuvvetlerin başkomutanını ve birliğin haznedarını atadı, katkı paylarının miktarını belirledi, ticari yargı erkini ele geçirdi ve kendi ağırlık ve ölçülerinin tüm birlik bölgesinde geçerli olmasını sağladı. Üstüne üstlük birlik ortaklarının kentlerinde garnizonlar kurarak iç meseleleri üzerinde de nüfuz sahibi oldu. Sonunda da birliğin kasasını Delos'tan Atina'ya nakletti, sadakat yeminini değiştirerek yemini "Atina ve müttefikleri" üzerine değil, "Atina halkı" üzerine ettirdi ve savaş ve barış üzerindeki karar hakkını birlik meclisinin elinden alarak, Atina halk meclisine devretti. Korinthosluların Peloponnessos Birliği'ni Atina'ya karşı savaşa kışkırtırlarken dedikleri gibi, hegemon güç despota dönüşmüştü.[13]

ABD'nin "Batı'da" yeniden konumlandırılması, Delos-Attika Deniz Birliği'nin Atina talassokrasisine dönüşmesinden yola çıkılarak açıklanabilir. Gerçi birlik ne yayıldığı alan ne de ömrü bakımından gerçek bir imparatorluk olmuştur ama emperyal politikanın pek çok unsurunu bir mercek gibi kendinde topladığı görülebilir – bu gelişim özellikle de tarihçi Thukydides tarafından ekol yaratacak şekilde betimlenmiştir. Bu nedenle, imparatorluk üst kavramı altına yalnızca kısıtlı anlamda sokulabilse bile, Atina deniz egemenliğinden daha sonra da zaman zaman söz edilecektir.

---

11 Bkz. Schuller, *Die Herrschaft der Athener*, s. 54 vd.

12 Heinrich Triepel, *Die Hegemonie*, s. 146 vd., bunu "soğurucu hegemonya" olarak nitelemiştir

13 Bkz. Breuer, *Imperien*, s. 140-147; ayrıntılar için bkz. Welwei, *Das Klassische Athen*, s. 77-139; Atina'nın hâkimiyetinin siyasi tanımı olarak *hegemonia*'nın yerini *archê*'nin alması konusunda bkz. Triepel, *Die Hegemonie*, s. 343 vd.; birliğin yaşadığı değişim için bkz. *a.g.e.*, s. 377 vd. Atina'nın hâkimiyetinin ayrıntılı bir tasviri için bkz. Schuller, *Die Herrschaft der Athener*, özl. s 153-165.

Son olarak da –*üçüncüsü*– imparatorluk ile 19. yüzyıldan bu yana emperyalizm diye nitelenen olgunun karşılaştırılması gerekir. Öncelikle, imparatorluk kuramları ile emperyalizm kuramları arasında bir ayrım yapılması, hemen tüm emperyalizm kuramlarında görülen normatif-analitik perspektifin bir kenara bırakılarak imparatorlukların zorunluluklarına daha tanımsal-analitik bir biçimde bakılmasını sağlar. Ayrıca, emperyalizm kavramı ve ilgili kuramlar imparatorlukların oluşumunu temelde merkezden periferiye doğru giden bir süreç olarak görür ve bu tekyönlü bakış reel imparatorlukların incelenmesinde daha ziyade bir engel oluşturur.

Emperyalizm, imparatorluk isteminin olduğu anlamına gelir; bu istem ister siyasi ister iktisadi saiklerle beslensin, imparatorluk oluşturmanın tek değilse de, son kertede belirleyici nedenidir. Buna karşılık, 1883'te İngiliz tarihçi John Robert Seeley Britanya İmparatorluğu'nun "in a fit of absence of mind", yani bir dalgınlık anında ortaya çıktığını söylemiştir [14] Onun bu meşhur ifadesi tam da stratejik biçimde tekyönlü olmasıyla –Seeley bu ifadeyle bilinçli bir emperyalist politikaya çağrıda bulunuyordu, aksi takdirde Britanya İmparatorluğu'nun yeni büyük güçler ABD ve Rusya arasında un ufak olmasından korkuyordu– imparatorlukların oluşum tarihine müdahil olmuş o aktörlerin gayretkeşliğinin ve bilinçliliğinin emperyalizm kuramları tarafından ne kadar abartıldığını ortaya koyar. *Grand strategy* [büyük strateji] üzerine kurulu imparatorluk pek yoktur. Çoğu imparatorluk varlığını tesadüflerden ve aslında gerekli yetkiye bile sahip olmayan insanların aldığı öznel kararlardan oluşan bir karışıma borçluydu. Bu açıdan bakıldığında, neredeyse her imparatorluk "in a fit of absence of mind", bir dalgınlık anında ortaya çıkmıştır.

Emperyalizm kuramlarına hâkim merkez odaklı bakışın yanı sıra, periferi odaklı bakışa da yer verilmelidir –periferideki iktidar boşluklarına ve ekonomi dinamiklerine, bölgesel çatışmalarda yenik düşenlerin müdahale ricalarına ve yerel otoritelerin kararlarına da bakılmalıdır. Son zamanlarda Amerika'nın

14 Aktaran: Ferguson, *Empire*, s. 246.

güç ve nüfuz alanlarının genişlemesi için kullanılan "davet üzerine imparatorluk" ifadesi,[15] öncelikle periferinin imparatorlukların oluşumundaki öncülük işlevini de ortaya koymalıdır. Hiç kuşkusuz, merkezden periferiye doğru iten, kendi iktidar alanını giderek genişleten bir emperyal dinamik vardır; fakat periferiden çıkan ve yine aynı şekilde egemenlik alanının genişlemesine yol açan bir çekim gücü de vardır. Bu iki etkiden hangisinin daha güçlü olduğuna ancak duruma göre karar verilebilir. Emperyalizm kuramları merkezin dinamiğinin belirleyici olduğunu varsayar,[16] ama burada, periferinin daha yakından incelenmesinin yalnızca geçmişteki imparatorluklar bakımından değil, son on-yirmi yıldaki ABD politikasının analizi için de önemli olduğundan yola çıkılmaktadır.

Dünya imparatorlukları ve büyük imparatorluklar

"İmparatorluk" olgusunun hatlarını diğer siyasi düzenlerle karşılaştırarak netleştirme denemesi sonraki bölümlerde de sürecek. Fakat ondan önce, dünya imparatorluklarını bölgesel imparatorluklardan ya da kısa ömürlü imparatorluklardan ayıran bazı aydınlatıcı ölçütler koyalım.

İlk ölçüt, en az bir yükseliş ve çöküş çevriminden geçmiş ve yeni bir çevrime başlamış olması gereken bir imparatorluğun *zamansal* süresidir.[17] Bir imparatorluğun uzun süre ayakta kalmasının ölçütü, kurucusunun (ya da kurucu kuşağın) karizmatik niteliklerinden bağımsız olarak kurumsal reform ve kendini yenileme kapasitesidir. Bu nedenle, ilerleyen sayfalarda Napolyon'un büyük imparatorluk oluşumunun, ondan daha çabuk başarısızlığa uğrayan İtalyan faşizminin ve Alman nasyo-

15 Bkz. Maier, "Die Grenzen des Empire", s. 128.

16 Eksik kalmaması açısından, emperyalizm kuramlarının bir yan kolu olan periferi yönelimli emperyalizm kuramlarının, imparatorluk oluşumunda periferinin öneminin gayet farkında olduğunu belirtmek gerekir. Buna göre, "büyük güçlerin emperyalist faaliyetlerini tetikleyen, Üçüncü Dünya'daki kriz süreçleri" oldu. Mommsen, *Imperialismustheorien*, s. 80-90, burada s. 81.

17 Büyük güçlerin yükselişi ve çöküşündeki uzun çevrimlerin kavramsallaştırılması sorunu için bkz. Modelski, *Long Cycles in World Politics*, s. 7-38.

nal sosyalizminin ya da Japonların "Doğu Asya Refah Bölgesi" kurma denemesinin fazla üzerinde durulmayacak.

Wilhelm dönemi imparatorluğu konusunda karar vermek daha zor, çünkü –emperyal politikası 1871'de Versailles'ın Aynalı Salonu'nda kurulmasıyla değil, ancak II. Wilhelm'in Bismarck'ı görevden almasıyla başlatılsa bile– bu imparatorluk Mussolini ve Hitler'in esasen savaşın başındaki başarıların ötesine geçemeyen emperyal projelerinden daha uzun ömürlü oldu. Wilhelm'in ve Nazilerin emperyal politikası birbirini izleyen, yalnızca Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiyle birbirinden ayrılmış iki çevrim olarak görüldüğünde, imparatorluklar listesine Almanya'yı da dahil etmek için yeterince neden var. Bu durumda seçkinler de devralındığından kendini yenileme ölçütü de yerine getirilmiştir zaten. 1905'teki Japon-Rus savaşından itibaren başlatıldığı takdirde, Japon imparatorluk inşası için de benzer şeyler söylenebilirdi. Ama her iki durumda da gerçek bir dünya imparatorluğu oluşturmaya başlamakta geç kalındığını ve her ikisinin de nispeten kısa sürdüğünü ilave etmek gerekir. Ayrıca, Almanya ve Japonya'nın çok çabuk başarısızlığa uğraması, burada bir dünya imparatorluğu mu yoksa büyük bir bölgesel imparatorluğun oluşumunun mu söz konusu olduğunu söylememizi zorlaştırır. Büyük imparatorluk oluşumlarını ele aldığı karşılaştırmalı analizinin odağına Almanya ve Fransa'yı yerleştiren Michael Doyle'dan farklı olarak, burada Almanya ve Fransa'ya sadece *failed empires* [başarısızlığa uğramış imparatorluklar] örnekleri olarak yer verilecektir [18]

Zaman ölçütünün yanı sıra *mekânsal* genişleme ölçütü de önemlidir: Muazzam bir alana hükmetmeyen bir güç ciddi anlamda imparatorluk olarak nitelenemez. Nitekim Avusturya-Macaristan monarşisi süresi bakımından hiç kuşkusuz emperyal bir güç olarak görülebilir ama mekânsal genişlemesi buna elvermez. Avusturya-Macaristan monarşisi, Avrupa Konseri içindeki Fransa gibi devletlerle aynı düzlemdeydi, fakat Avrupa'nın tamamında hegemonya kurmak peşinde değildi.

18 Doyle, *Empires*, s. 306 vd., 319 vd.; elbette Doyle, başarılı bir *imparatorluk oluşumundan* ziyade Fransız ve Alman *emperyalizmi* üzerinde durur.

Siyasi egemenliği –Habsburgluların Alman tacını taşıdığı dönemde bile– Orta Avrupa'yla sınırlıydı. Fakat hem İspanya kralı hem Hollanda hükümdarı olan ve daha sonra Viyana'yı mesken tutan imparatorlardan çok daha büyük kaynaklara sahip İmparator V. Karl bir istisna oluşturur. Habsburg hanedanının İspanyol ve Alman kollarının 1566'da ayrılmasıyla emperyalliğin özellikleri Madrid'e geçmiştir.[19] Ondan sonra, ünlü imparatorluk formülü "AEIOU", *Austriae est imperare in orbe ultimo* ("Tüm dünya Avusturya'nın tebaasıdır") artık yalnızca tarihî bir anı olmuştur.[20]

Mekânsal genişleme ölçütünü, güç ve nüfuzları hükmettikleri kilometrekare sayısından çok, mal, sermaye ve bilgi akışında, ekonominin kilit noktalarında kendini gösteren deniz imparatorluklarından ziyade kara imparatorluklarına uygulamak daha kolaydır.[21] Deniz imparatorluklarının güçlenmesi, açık deniz limanlarına, güvenli ticaret güzergâhlarına, kaynaklara sahip olmasına, ticaret ortaklarının tüm dünyada kabul edilen bir para birimine güven duymalarına bağlıdır; bölgelerin fiziki kontrolünden çok daha önemlidir bu.[22] Kara imparatorlukları ile deniz imparatorlukları arasındaki bu mühim fark daha sonra ayrıntılarıyla ele alınacak. Şimdi burada üzerinde durulan nokta, jeoekonomik faktörlerin emperyal güç oluşumundan

19 Bkz. Kann, *Geschichte des Habsburgerreiches*; Karl'ın emperyal hırsları için bkz. Kohler, *Karl V.*, ayrıca bkz. Haider, *Karl V.*

20 Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için söylenenler, İslam saldırısından ve Yakındoğu'da geniş bölgelerin kaybedilmesinden sonra bölgesel bir güç konumuna düşen Bizans için de geçerlidir. Bizans'ın dünya egemenliği iddiası aynen devam etti. Bkz. Lilie, *Byzanz*, s. 75-141, ayrıca bkz. Beck, *Das byzantinische Jahrtausend*, s. 78-86.

21 Osterhammel (*Kolonialismus*, s. 17) sömürgeleri hâkimiyet kurma noktaları ve üsler diye ikiye ayırır. Her ikisi de çeşitli imparatorluk oluşumlarının çıkış noktaları olarak görülmelidir.

22 Fernand Braudel 15.-18. yüzyılların toplumsal tarihini ele aldığı eserinde, Avrupa'nın en önemli bankalarının, Venedik ile Cenova'nın liderlikte uzun süre birbiriyle yarıştığı İtalya'dan Hollanda'daki Anvers'e, daha sonra Amsterdam'a, en sonunda da İngiltere'de Londra'ya taşınmasının, Avrupa'daki iktidar ilişkilerinde, bölgeleri kontrol altına almak amacıyla gerçekleştirilen çok sayıdaki savaştan daha önemli sonuçlara yol açtığını gösterdi. (Braudel, *Sozialgeschichte des 15.-18. Jahrhunderts*, 3. cilt, s. 147 vd., s. 187 vd.; ayrıca bkz. Wallerstein, *Das moderne Weltsystem*, s. 97 vd., 245 vd.)

bağımsız bir nitelik olarak görülemeyeceğidir. Bölge ve alanlar üzerindeki hâkimiyet gibi, ticaretin kontrolü de bir emperyal kaynak olabilir. Örneğin, 16. yüzyılın sonunda İspanya'da uluslararası öneme sahip bir ticaret ve bankalar şehri yoktu. Bu nedenle Avrupa'nın dünya ticaretine egemen olacak durumda değildi, nitekim İngiltere'nin önce rakip, sonra daha üstün bir imparatorluk konumuna yükselmesini engelleyemedi.

Fakat İspanya'nın çöküşünün başlangıcına, İngiltere'nin yükselişine bakıldığında, mal ve sermaye akışı ile bölge hâkimiyetinin öyle basitçe birbirinden ayrılamayacağı görülür: İspanya, Hollanda üzerindeki hâkimiyetini geri kazanma denemesinde başarısızlığa uğradığından ve İspanya'nın kontrolü yeniden ele geçirdiği bölgelerde ekonomi durgunlaştığından, ticaret akışları İspanyol hâkimiyetindeki bölgelerin etrafında geniş bir yay çizdiğinden, İspanyollar Avrupa ekonomisi üzerindeki hâkimiyetlerini, dolayısıyla uluslararası kredi kapasitelerini yitirdiler. Bunun sonucunda bir dizi devlet iflas etti. 1588 yılında İspanyol donanmasının zafer kazanması ve İngiltere'nin işgali, İspanya'nın bölge ve ekonomi akışları üzerinde hâkimiyet kurması için son fırsat olabilirdi. Fakat İspanya bu fırsatı yakalayamayınca emperyal gücünün doruğundan inmeye başladı.

Emperyal güç oluşumunda jeopolitik ve jeoekonomik faktörler devlette olduğundan çok daha fazla iç içe geçmiştir. Daima etkileşim içinde olmaları nedeniyle bu faktörlerin birlikte ele alınması gerekir. Ayrıca, bir imparatorluğun yükselişi ve çöküşünde, örneğin 1588'de İngilizlerin top dökmede daha iyi bir metalurjiye sahip olmaları sayesinde askerî üstünlük kazanmaları gibi küçük faktörler de etkili olabilir.[23] Ama bu örnek özellikle de, dünya imparatorluğunun mekânsal genişleme kriterinin bölgelerin fiziki kontrolüyle sınırlı olmadığını, mal ve sermaye akışının neredeyse mutlak kontrolünü de kapsayabileceğini gösterir. Bu nedenle mekânsal yayılma ölçütü en az zamansal süre ölçütü kadar karmaşıktır.

Bu da bizi dünya imparatorluklarının teşhisindeki en zor so-

23 Bkz. Nef, *Western Civilization*, s. 84 vd., Parker, *Die militärische Revolution*, s. 107 vd., ayrıca bkz. Cipolla, *Segel und Kanonen*, s. 101 vd.

runlardan birine, "dünya"dan ne anlaşıldığı sorusuna götürür. Bu kavramın dünya küresinin tamamını imlediği düşünülebilir. O zaman bundan aslında sadece ABD'nin, o da ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, dünya imparatorluğu sayılabileceği sonucu çıkardı. Bu listeye öncü olarak bir de Britanya İmparatorluğu'nu eklemek gerekirdi. Fakat bu yaklaşımla dünya imparatorluklarının karşılaştırmalı bir incelemesi için gereken zemin ortadan kaldırılmış olurdu. Esasen ABD'nin tarihte eşsiz olduğunda ısrar eden yazarların savları da budur: Onlara göre, resmî hâkimiyetten ziyade gayriresmî hâkimiyetin araçlarıyla da olsa tüm dünyayı kapsayan ilk güç ABD'dir – bugünkü durumu anlamak için dünya imparatorluklarının tarihini incelemek beyhude bir çabadır o zaman. Michael Hardt ve Antonio Negri de *Empire* (2002) [*İmparatorluk*, 2008] adlı kitaplarında bu argüman modelini izlerler bir bakıma, fakat onların teşhis ettiği yeni imparatorluk Amerikan iktidarıyla birebir örtüşmez; siyasi sınırların ve egemenliklerin ötesinde yeni bir ağ olarak biçimlenmiştir.

Fakat ABD'nin gücüne biraz daha yakından baktığımızda, bu gücün ABD'nin yalnızca dünyaya değil, uzaya da hâkim olmasından kaynaklandığını görürüz. Bunun nedeni, ABD silahlı kuvvetlerinin dünyanın her yerine askerî müdahalede bulunmasını mümkün kılan uzaktan kumandalı nükleer başlıklı füzelere sahip olmasının yanı sıra, Amerika'nın insanlığın –aya inişten, insanların dünya yörüngesindeki bir istasyona daimi yerleşimi ve Mars'ın yerleşime açılmasına varana dek– yayılma fantezilerini ve teknolojik vizyonlarını kendisinde toplama ve kanalize etme kapasitesidir. Bu durumda dünya kavramı küresel-ötesi çizgilerle bezenir.[24] Küresel-ötesilik Amerikan imparatorluğunun çok önemli bir güç kaynağıdır. Fakat bu, ABD'nin önceki imparatorluklarla karşılaştırılamayacağını iddia etmek için bir neden değildir.

"Dünya", kıtaların coğrafi hatları ya da yerkürenin fiziksel boyutlarına indirgenemeyecek göreceli ve değişken bir nicelik-

24 Uzayın fethi yarışında uzun süre ABD'den önde olan Sovyetler Birliği'nde de görülebiliyordu bu.

tir. Ökümen* alanlar dönemin bakış açısı ve uygarlıkların ufkuyla, yani salt coğrafi faktörlerden ziyade kültürel ve teknolojik faktörlerle belirlenir.[25] "Dünya"nın ne olduğu, ticaret ilişkilerinin genişlemesiyle, bilgi akışının yoğunluğuyla, bilgi düzeniyle, gemicilik kapasitesiyle ve daha pek çok şeyle ilintilidir. Nitekim imparatorlukların dünyaya egemen olma talebi antikçağdan günümüze dek giderek artmış ve bunun sonucunda yerkürede gerçekten de yalnızca tek bir imparatorluğa yer kalmıştır – imparatorlukların biricik ve eşsiz olmakta ısrar etme özelliğine uygundur bu.

Antikçağdan yeniçağa dek dünyada çeşitli imparatorluklara yer vardı ve bu durum onların emperyallik talebine ters düşmüyordu. Çin ile Roma imparatorlukları asırlar boyunca "paralel imparatorluklar"[26] olarak yan yana var oldu; bu durum onların meşruluk iddiasını hiçbir şekilde kısıtlamadı. Bu iki imparatorluğun hükmettiği "dünyalar" birbirine temas etmiyordu. Buna karşın Bizans ile Karolenj imparatorluklarının ya da Otto imparatorları ile Salian Frank imparatorlarının bir arada var olmaları emperyal meşruluklarını tehlikeye atıyordu: Onlar aynı "dünya"ya aitti ve bu dünyada ancak tek bir emperyal hükümdar olabilirdi. Dolayısıyla, birbirlerinin eşitlik talebini en azından törensel düzlemde reddetmişlerdi.[27]

Buna karşın Britanya İmparatorluğu ile Rus çarlarının imparatorluğu 20. yüzyılın başlarına dek nispeten sorunsuz bir biçimde yan yana var oldu; onların hükmettiği "dünyalar" birbi-

---

(*) Doğal sınırlarla belirlenmiş iskân ve yaşam alanları –e.n.

25 Ökümen kavramı konusunda bkz. Voegelin, *Das Ökumenische Zeitalter*, s. 58-62. – Amerika kıtasıyla sınırlı olan Monroe Doktrini'ni önce eleştiren, sonra Avrupa bağlamında bir "Alman Monroe Doktrini" yazan Carl Schmitt'in "*Grossraum*" kuramının en önemli yanılgısı, kültürel ve teknolojik faktörlerin öneminin gözden kaçırılmasıydı. (Schmitt, "Völkerrechtliche Formen des modernen Imperialismus", ayrıca bkz. a.g.y., "Großraum gegen Universalismus", karşılaştırma için bkz. Diner, "Imperialismus"). Tüm bu düşünceler somut alan tasarımlarıyla ilgili olduğundan, kapitalist genişlemeden önce başlamış olan ama onunla birlikte güç kazanan emperyal "dünya" tasavvurlarının dinamiği ıskalanır

26 Breuer, *Imperien*, s. 12 vd., 158 vd

27 Bkz. Lilie, *Byzanz*, s. 143 vd.

rinden ayrıydı, her şeyden önce de yeterince farklıydı. Bu yalnızca, Britanyalıların ve Rusların ayrı ayrı bölgelere –Asya, Kafkas ve Himalaya sıradağları boyunca kuzey ve güney yarıya bölünmüştü– hükmetmeleriyle ilintili değildir,[28] daha ziyade iktidarlarını uygulama biçimleriyle ilgilidir: Rusların idari, gerektiğinde askerî kontrol üzerine kurulu kara imparatorluğu ile özünde ekonomik alışverişe dayalı Britanya deniz imparatorluğu birbirini tehdit etmediğinden birbirlerinin meşruluğunu da sorgulamıyorlardı – en azından Ruslar "sıcak denizlere açılma" güdülerine gem vurdukları sürece.

Britanyalıların ve Rusların halefleri ABD ile Sovyetler Birliği'nde böyle bir durum söz konusu değildi artık: Her ikisi de sırf temel yaklaşımları, yani *misyonları* ile bile diğerinin varoluş hakkını reddediyordu. Üstüne üstlük aynı bölge ve alanlarda rekabet ediyorlardı: Sovyetler Birliği muazzam bir savaş filosu kurarak dünya denizlerine açılıyor, uzay hâkimiyeti için yarışıyordu. Britanya İmparatorluğu ve çarların imparatorluğunun aksine, ABD ve Rusya için diğerinin varlığı kendi emperyal liderlik talebinin kısıtlanması anlamına geliyordu. Çarların imparatorluğu ile Britanya İmparatorluğu kendi "ayrı dünyalar"ında hüküm sürerken, onlar ortak bir "dünya"yı paylaşıyordu.

Fakat Britanya deniz imparatorluğu ile Rus kara imparatorluğunun yan yana var olan "dünyalar"ına uymayan bir üçüncü güç daha vardı ve arda kalan alanda bir başka imparatorluk kurmaya çalışıyordu. İki imparatorluktan biriyle çatışması kaçınılmazdı; çatışma düzenli olarak büyük bir savaşa dönüştü ve sonunda diğer imparatorluk da ona karşı savaşa girişti. Kendi "dünyaları"yla sınırlı iki imparatorluğun bir gözlem ve yoklama süresinden sonra üçüncüye karşı işbirliğine

28 19. yüzyılda Rusya ile Büyük Britanya arasındaki anlaşmazlıklar yalnızca bu sınır hattıyla ilgiliydi: İstanbul Boğazı'nın kimin kontrolünde olacağı konusunda başlayan ve sonunda Kırım Savaşı'na dönüşen anlaşmazlık gibi, İran ve Afganistan için yaşanan çatışma da bundan kaynaklanıyordu. Yine de, İngiliz entelektüelleri arasında tekrar tekrar Rus fobisi baş göstermiş, iki imparatorluğun "barış içinde bir arada yaşabilmesi" olasılığına kuşkuyla bakılmıştı; bkz. Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, 2. cilt, s. 28 vd., 71 vd.

girerek onun gelişmesini engellemesi iki imparatorluğun işleyiş mantığı olarak nitelenebilir Bu durum, Napolyon'dan II. Wilhelm'e, Hitler'den İmparator Hirohito'ya dek tekrar tekrar yaşandı; üçüncünün iki imparatorluktan hangisiyle stratejik bir çatışma peşinde olduğunun bir önemi yoktu zaten. Napolyon için bu başından beri Britanya İmparatorluğu'ydu, II. Wilhelm ve Hitler ise Britanyalılarla karşı karşıya gelmekten olabildiğince sakınıyor, bunun için hükümranlık taleplerini ya Kıta Avrupası'yla sınırlıyor ya da Doğu'ya yöneltiyorlardı. Napolyon ile Hitler esasen Doğu'da başarısızlığa uğradılar, oysa II. Wilhelm tahtını ve imparatorluğunu Batı'yla girdiği çatışmada kaybetti. 20. yüzyılın başında Rusya'nın karşısında durmayı başaran Japonya ise, İkinci Dünya Savaşı'nda, yine Sovyetler Birliği'yle stratejik işbirliği peşindeki ABD'ye yenildi. Tüm bu durumlarda deniz imparatorlukları kadar kara imparatorluklarının zorunlulukları da üçüncüye karşı birlikte hareket etmeyi gerektiriyordu elbette, ve her bir emperyal "dünya"nın işleyiş zorunlulukları, bunun karşısında yer alan bütün hedef ve niyetlere rağmen dayatılıyordu.[29]

Dış sınırları nispeten kolayca görülebilen bu emperyal "dünyalar" nasıl daha iyi betimlenebilir? Temel özellikleri, emperyal olmayan dünyalardan farkları nelerdir? Hepsinden önce de: Kara imparatorlukları ile deniz imparatorluklarının iç alanlarının ortak yönleri nelerdir?

Emperyal alanlar için karakteristik olan merkez-periferi farkına daha önce de işaret edilmişti; alanlara hâkim olmak üzerine kurulu imparatorluklarda olduğu kadar, güçlerini öncelikle de akışların kontrolünden alan imparatorluklarda da açıkça görülür bu fark. Bunun yanı sıra literatürde imparatorlukların

29 İngiliz tarihçi Niall Ferguson kısa süre önce *The Pity of War* adlı kitabında, Büyük Britanya'nın Almanların kıtada bir imparatorluk kurmasını engellemek için Birinci Dünya Savaşı'na girmesi örneğinden de görülebileceği gibi, 20. yüzyılın başında Britanya politikasının imparatorluğun ayakta kalması için yapılması gereken ne kadar yanlış değerlendirdiği konusunda bir tartışma başlattı. Gerçekten de, Britanyalı politikacılar, yani dışişleri bakanı Edward Grey, emperyal "dünya"nın mantığıyla hareket ediyordu. Ferguson'ın dediği gibi, "dünya değiştirmek" uzun vadede imparatorluğun çıkarına olabilirdi. Ama bu pek mümkün değildi.

çoketnili ya da çokuluslu karakterine tekrar tekrar işaret edilir. Fakat bu niteleme sorunludur, çünkü hem pek beylik bir savdır –büyük imparatorluklar mecburen çeşitli etnik ya da ulusal toplulukları barındırırlar– hem de siyasidir, zira etnik ve ulusal farkların ne olduğuna, azınlıkların tanınacağına ya da baskılanacağına son kertede imparatorluk karar verir: İmparatorluk *divide et impera* [böl ve yönet] ilkesiyle hareket eden bir iktidar aracıdır [30]

Özellikle Avrupa kapsamında, Batı Avrupa ulus-devletleri ile Orta ve Doğu Avrupa imparatorlukları karşılaştırıldığında, bunların kuvvetli ve zayıf yönlerinin neler olduğu sorusu hep gündemde olmuştur: Ulusal kapalılık mı, yoksa etnik zenginlik mi? 20. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu'nun malum zayıflığı ve Avusturya-Macaristan monarşisindeki ve Çar imparatorluğundaki merkezkaç eğilimler nedeniyle de, bir çatışma durumunda ulus-devletin çoketnili imparatorluktan üstün olacağı görüşü kabul görmüştü –Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunun bu görüşü teyit ettiği ortadaydı–, fakat ABD ve Sovyetler Birliği'nin yükselişi, Avrupa ulus-devletlerinin dünya siyasetinde marjinal konuma düşmesi sarkacın yeniden aksi yöne gitmesine neden oldu. Belli ki burada ampirik açıdan sağlam bilimsel analizler değil, döneme ait izlenim ve tasavvurlar söz konusudur.

Bir imparatorlukta baskın olan bir halkın yüzdelik oranına bir bakış, buradan imparatorluğun mekânsal genişlemesi ve zamansal süresiyle ilgili sonuç çıkarılamayacağını gösterir: Nitekim Çin İmparatorluğu'nda Han Çinlilerinin oranı uzun bir dönem yüzde 90'ın üzerindeydi; Çar imparatorluğunda Rusların oranı 1897'de yüzde 44'tü; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda 1910'daki son nüfus sayımında Alman-Avusturyalıların oranı yüzde 24 civarındaydı, 1925'te Britanyalıların kendi dünya imparatorluklarındaki oranı ise yüzde 10'du.[31] En azından kısa ve orta vadeli perspektifte bu ra-

30 İmparatorlukların çoketnili ve çokuluslu yapısına işaret edilmesinin nedeni, siyasi alan ile ulusal kimliğin örtüştüğü ulus-devletten farkını vurgulamak olabilir. Ayrıca bkz. Munkler, *Reich, Nation, Europa*, s. 61 vd

31 Veriler: Osterhammel, "China", s. 122.

kamlar daha kapsamlı sonuçlar çıkarmaya pek elverişli değil. Bu verilerden yola çıkarak genel bir imparatorluk ölçütü oluşturulamaz.

Emperyal müdahale mecburiyeti, tarafsızlık seçenekleri ve Thukydides'teki "Meloslular ile Diyalog"

İmparatorlukların çoketnili ya da çokuluslu karakterinden ziyade, lider gücün hükmettiği emperyal "dünya" *içerisinde* siyasi ve askeri müdahalelerde bulunma mecburiyeti aydınlatıcıdır. İmparatorluk böyle bir mecburiyete, kendi pozisyonunu tehlikeye atmadan karşı koyamaz. Başka bir ifadeyle: Bir imparatorluk kendi nüfuz alanı içindeki güçlere karşı tarafsız davranamaz, bu yüzden onlara da bu hakkı tanımamak gibi güçlü bir eğilime sahiptir. Tarafsızlık seçeneği yalnızca devlet modeliyle biçimlenmiş bir "dünya" düzeni içinde vardır. Oysa kendi "dünya"sındaki ya da periferisindeki çatışmalara karşı tarafsız davranan bir imparatorluk, emperyal statüsünü yitirmeye mahkûmdur. İmparatorluklar ile devletler arasındaki bir fark da budur. Kısa süre önce Amerika ile Avrupa arasında yaşanan gerginliklerin çoğu bu farkın yeterince dikkate alınmamasından kaynaklanmış olabilir.

İmparatorlukların ve biraz daha hafif biçimiyle hegemon güçlerin de sürekli olarak müdahale etme mecburiyeti altında olması, emperyal olmayan güçlerden çok farklı biçimlerde maruz kaldıkları güvenilirlik sorunuyla ilgilidir. Buna meşhur bir örnek, Thukydides'in *Peloponnessos Savaşı'nın Tarihi* adlı eserinde anlattığı Atinalılar ile Meloslular arasındaki çatışmadır.[32] Burada mesele, Melosluların Atina ile Sparta arasındaki savaşta yer almayı istememeleridir. Meloslular, bu küçük Ege adasının –Ege Atina'nın hâkimiyeti altındadır– tarafsız kalma isteğini Atina'nın kolaylıkla kabul edebileceğini açıklarlar; zaten Sparta'ya karşı savaşta Melos'un ne siyasi ne de askeri bir ağırlığı olacaktır, oysa Melosluları savaşa katılmaya zorlamazlarsa Atinalıların yüce gönüllülüğü her yerde övülecektir. Fakat Ati-

32 Thukydides, *Peloponnesischer Krieg*, V, 84-116, s. 450-46.

nalılar, bu isteği kabul ettikleri takdirde diğer müttefiklerin de benzer bir karar özgürlüğü talep edeceklerini ileri sürerler. O zaman da Atina'nın gücünün çok geçmeden kırılacağını ya da siyasi otoritesini silah gücüyle yeniden kurmak zorunda kalacağı sayısız durumla karşı karşıya geleceğini söylerler. Bu nedenle Meloslular Atina'nın emirlerine uymak zorundadırlar, aksi takdirde kentleri yerle bir edilecektir. Atina güçlü bir filoyla Melos önlerinde boy göstermiş olmasaydı, Melosluların tarafsızlığını hoş görebilirdi belki. Ama bu durumda Atina'nın otoritesi hayli sarsılmadan geri çekilme olanağı kalmamıştı artık. Ne olursa olsun Meloslularla uzlaşması prestij kaybına yol açacak, o zaman da Atina gücünü ve nüfuzunu yitirecekti. Meloslular diyaloğunun öncelikle bir sağırlar diyaloğu olduğu söylenmiştir.[33] Bu doğru bir gözlemdir elbette, ama yanlış anlamalar, emperyal işleyiş mantığının küçük bir gücün büyük bir güçten beklentileriyle örtüşmemesinden kaynaklanır aslında. Atina Melosluların eşit haklara sahip bir partner olarak görülme isteğini kabul etmemiştir.

Hem Thukydides üzerine literatürde hem de Atina deniz imparatorluğu tarihinde birbirine zıt iki yorum vardır. Bir yoruma göre, Thukydides Melos meselesinde Atina'ya hak vermiştir: Melos düşmüş, erkekler öldürülmüş, kadınlar ve çocuklar köle olarak götürülmüştür. Atinalıların temsil ettiği gerçeklik mantığı karşısına Meloslular kendi zararlarına olacak şekilde umutlarını ve arzularını koymuşlar, bu da durumu yanlış değerlendirmelerine, sonunda da mahvolmalarına yol açmıştır. Bu yorum Atinalıların argümanlarındaki acı gerçeği ortaya koymakla kalmaz, onlara bu konuda hak da verir: Buna göre, Spartalılarla savaş halindeki kentin içinde bulunduğu zor durum, bazı müttefiklerin kararsızlığı, ayrıca asi davranışların daima yankı bulması nedeniyle, Atina'nın Melos'u Ege'de emperyal gücün karşısında ya da yanında olmaya karar vermeye zorlamak-

33 Meloslular diyaloğunun mükemmel bir yorumu için bkz. Volkmann-Schluck, *Politische Philosophie*, s. 39-58. Buna karşın de Romilly, *Thucydides*, çatışmayı Melosluların kavrayamadıkları emperyal koşullara değil, Atina emperyalizminin iç politikasına dayandırır.

tan başka çaresi kalmamıştır; zira küçücük bir taviz bile ağır sonuçlar doğuracak bir hataya yol açabilir. Yani imparatorluklarda tarafsızlık seçeneği yoktur, ciddi bir meydan okuma durumunda kendi "dünya"sına karşı olmak ya da taraf olmak seçeneğini dayatarak hâkimiyetine sahip çıkmak ve tarafsızlığı örtük bir düşmanlık ilanı olarak görmek zorundadır. Bu durumda, ABD Başkanı Bush'un "Who's not for us is against us" [Bizden yana olmayan bize karşıdır] sözü emperyal mantığın dürüst bir ifadesidir.

Meloslular diyaloğunun diğer yorumuna göre, bu diyaloğun önemi Melos'taki olaylardan değil, Thukydides'te tüm o savaş tasvirinin içine yerleştirilme biçiminden kaynaklanır. Meloslular diyaloğu bölümünü izleyen, Atina'nın Sirakuza'ya karşı düzenlediği ve iktidarının sonunun başlangıcı olan seferin tasviri burada çok önemli bir rol oynar. Buna göre, Atina bu filo girişimiyle kapasitesini ve gücünü gözünde haddinden fazla büyütmüş ve kendi çöküşünü hazırlamıştır.[34]

Fakat nasıl oldu da Perikles'in başlangıçtaki savaş planından bu kadar vahim biçimde sapıldı? Zira Perikles Atina'nın ve Sparta'nın kapasitesini zekice ölçüp tartmış ve Atinalılara geniş kapsamlı her tür fetihten uzak durmalarını, mevcut statüleriyle yetinerek stratejik bir savunma politikası izlemelerini söylemişti;[35] Atinalılar buna uydukları takdirde Peloponnessoslulara karşı mutlaka zafer kazanacaklardı. Bu yoruma göre, Atina Meloslularla diyalogda da söz edilen kibri –William Fullbright'ın çok alıntılanan ifadesiyle söylersek "iktidarın kibri"[36]– yüzünden başarısızlığa uğramıştır. Yani Atinalıların Meloslulara karşı argümanları acı gerçeğe dayanmıyor, siyasi-askerî bir felakete yol açması kaçınılmaz olan körlükten kaynaklanıyordu: Atinalılar siyasi güvenilirlikten söz ediyorlardı ama gerçekte sözleri ve davranışları, deniz birliğini bir arada

34 Hangi Thukydides yorumunun tercih edildiği, siyasi bir topluluğun kolektif hellegiyle de ilgili olsa gerek: Büyük ölçekli güç politikasının çöküşüne odaklanan yorumlar daha ziyade Almanca literatürde görülür.

35 Thukydides, *Peloponnesischer Krieg*, I, 144, 1 ve II, 65, 7

36 Fullbright, *Die Arroganz der Macht*.

tutmak açısından siyasi güçten daha önemli olan siyasi-ahlaki yükümlülükten yoksun olduklarını gösteriyordu. Bunun ortadan kalkmasıyla Atina hegemonyası bir imparatorluğa dönüşmüş, müttefikleri lider gücün baskısından ancak o zaman kurtulmaya çalışmışlardı.

Bu iki Thukydides yorumu son yıllardaki ABD politikasıyla ilgili zıt değerlendirmeleri hayli iyi anlatır: ABD'nin politikası bir yandan imparatorluk mantığının dayatmalarıyla açıklanırken, bir yandan da ABD bencil güç politikası yüzünden ahlaki güvenilirliğini yok etmekle itham ediliyordu – buna göre, Amerika dünyadaki nüfuzunu uçak gemisi filoları, nükleer füze başlıkları ve kara kuvvetleri harekâtları yerine ahlaki güvenilirlik üzerine kursaydı, kendini çok daha fazla garanti altına almış olurdu. Bu görüşü özellikle de Jürgen Habermas çeşitli makale ve röportajlarda dile getirmiştir.[37] Elbette bu bakış açısı, sorumlu politikacıların bir meydan okuma karşısında şu ya da bu yanıtı vermekte büyük oranda özgür olduklarını varsayar. Çoğu eleştirmenin ABD politikasından belirli kişileri sorumlu tutmasının nedeni bu varsayımdır. Nitekim Habermas da, Batı-Doğu çatışmasının sona ermesinden sonra ABD'nin "geriye kalan süper güç olarak kozmopolit bir hukuk düzenine giden yoldaki lider rolüne dönmek ya da uluslararası hukukun ötesindeki iyi bir hegemon gücün emperyal rolüne geri adım atmak"[38] kararıyla karşı karşıya kaldığını varsayar ve ABD'nin sonuncusunda karar kılmasından Bush yönetimindeki neo-muhafazakâr danışmanları sorumlu tutar.

Oysa, imparatorluğun mantığını ve zorunluluklarını sorgulayan bir yaklaşım, kişilerin etki ve kararlarına bu kadar büyük bir önem atfetmez. Daha ziyade hareket alanını belirleyen yapı ve veriler üzerinde durur. Bu nedenle, Hıristiyanlıktaki yeniden diriliş hareketinin George W Bush'un politikasıyla ilintisini sormaz, Bush hükümetinin savunma bakanı yardımcısı Paul Wolfowitz'in rolünü incelemez ve de neo-muhafazakârla-

37 Jürgen Habermas, "Was bedeutet der Denkmalsturz?", ayrıca bkz. a.g.y. "Wege aus der Weltunordnung".

38 Jürgen Habermas, "Wege aus der Weltunordnung", s. 34.

rın ABD politikasını derinden etkilediklerini farz etmez. Ayrıca ABD'nin 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonraki ruh haliyle de ilgilenmez.[39] Bunun yerine emperyal gücün işleyiş mantığının peşindedir

Elbette bu tür zorunluluklar kendini otomatikman kabul ettiriyor değildir, siyasi aktörler tarafından anlaşılmamaları ya da yanlış anlaşılmaları da olasıdır. Örneğin, ahlaki güvenilirlik hiç kuşkusuz emperyal gücün kaynaklarından biridir. Fakat bu açıdan bakıldığında, politikanın *ölçütü* değildir – araçlarından biridir: İmparatorluğun mantığı ahlaki güvenilirliği bir güç faktörü olarak devreye sokmayı gayet iyi bilir ama kendisinin bununla ölçülmesine asla izin vermez.

Emperyal mantığın özellikleri ve gereklerinin ne olduğu, bundan kaçınmanın yolları sonraki sayfalarda geçmişteki imparatorluklardan yola çıkılarak incelenecek ve tartışmaya açılacak.

39 Örn. bkz. Heinrichs, *Die gekränkte Supermacht*.

İmparatorluk, Emperyalizm ve Hegemonya: Gerekli bir Ayrım

Günümüzde imparatorluk incelemeleri, büyük imparatorlukların ortaya çıkışını salt yayılmacı seçkinlerin etkisine bağlayan emperyalizm kuramlarının etkisi altında olmayı sürdürüyor: Bu yaklaşıma göre, prestij kazanmak, daha güçlü olmak ya da daha çok kâr sağlamak gibi hırslar bazı büyük devletleri yabancı alanların ekonomisine nüfuz etmeye ya da siyasi işgaline sevk etmiş, bunun sonucunda Avrupa'nın sömürge imparatorlukları ortaya çıkmıştır. Çoğu imparatorluk tartışmasının odağında halen bu kuramlar var, bu nedenle de burada biraz daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaklar.

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı Avrupası'nın yalnızca siyasi yayınları incelenirse, imparatorlukların salt emperyalist seçkinlerin çabaları sonucunda ortaya çıktığı izlenimine kapılınabilir gerçekten de.[1] Bunun en önemli nedeni Avrupalı güçlerin kendi aralarındaki rekabetti: Siyasi ve iktisadi gücün artırılması yarışında geri kalanların korkusu, rakipleri karşısında tehlike-

1 O dönemde Büyük Britanya, Rusya, ABD, Fransa ve Almanya arasındaki tartışmaların mükemmel bir özeti için bkz. Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, 2. cilt; bu emperyalist söylemlere karşı eleştirel bir tutum içinde olan emperyalizm kuramlarıyla ilgili özet bilgi için bkz. Mommsen, *Imperialismustheorien*, ayrıca bkz. Schröder, *Sozialistische Imperialismusdeutung*; emperyalizm kavramının tarihi için bkz. Knebner, *Imperialism*.

li bir duruma düşmekle kalmayıp genel olarak çöküş yörüngesine girecekleriydi.[2] Ancak dünya egemenliğinden aslan payını ve en önemli kaynakları kapanlar ve dünya ekonomi piyasasında iddialı olanlar bağımsız siyasi güç olarak ayakta kalabilirlerdi. Milliyetçilik, sosyal Darwinizm ve bir asabiyet atmosferi gerek Avrupa'yı gerek kanat güçler Rusya ve ABD'yi bir hezeyan[3] içine soktu: Kıtanın geleceği birdenbire Avrupa dışındaki güç ve nüfuz alanlarının paylaşımına bağlı oluvermişti.

Geriye dönüp bakıldığında, yaşanan çılgın ve telaşlı rekabet dönemi, üzerinde iyi düşünülmüş rasyonel kararların bir sonucu olarak görülemez elbette, nitekim son kertede sömürgecilik Avrupalıların beklentilerini kesinlikle yerine getirmemiştir. İktisadi emperyalizm kuramlarına bakılırsa tam tersi söz konusudur: Bu kuramlarda emperyalizm, tarihin gelmiş geçmiş en vahşi sömürü ve baskı biçimi olarak anlatılır. Sömürgeci emperyalizm öyleydi hiç kuşkusuz, ama şiddete ve sömürüye dayalı yöntemlerine rağmen, kazançlı olduğu kadar da masraflıydı. İktisadi açıdan bakıldığında, sömürgeci emperyalizm büyük bir siyasi-iktisadi hesap hatasıydı.

Kapitalizmin kendine zarar veren dinamiği: İktisadi emperyalizm kuramları

Meşhur ve menfur *Scramble for Africa*'yı[4] [Afrika için kapışma] tetikleyen, üstelik tek bir ülkeyle ya da Avrupa kıtasıyla sınırlı olmayıp etkileri tüm dünyada görülen böyle bir hesap hatasının açıklaması nedir? O dönemde Japon ve Amerikan politikası da emperyalist hezeyanın pençesine düşmüştü: Japonya Doğu Asya anakarasına, özellikle de Mançurya'ya saldırarak Ruslar-

2 Bu bakışın, ancak *global players* oldukları sürece ayakta kalabileceklerini savunan büyük şirketlerin argümanlarına ne kadar benzediğini görmek şaşırtıcıdır.

3 Bu hezeyan hali özellikle de Almanya örneğinde ele alındı; bkz. Ullrich, *Die nervöse Großmacht*, ayrıca bkz. Radkau, *Das Zeitalter der Nervosität*. Elbette bu ruh hali yalnızca Almanya'yla sınırlı değildi, isterik bir Alman fobisinin kol gezdiği Fransa'da, hatta Büyük Britanya'da bile görülüyordu; bkz. Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, 2. cilt, s. 71 vd.

4 Bkz. Doyle, *Empires*, s. 344 vd.

la çatışmaya girdi; sonuç, klasik bir emperyalizm savaşı olarak nitelenebilecek 1904-05 tarihli Rus-Japon Savaşı'ydı. ABD ise 1898'deki İspanyol-Amerikan Savaşı'ndan sonra yalnızca Orta Amerika-Karayipler bölgesine girmekle kalmadı, Filipinler'i de işgal ederek yıllarca süren, büyük kayıplara yol açan bir gerilla savaşına sürüklendi.[5]

Hesap hatasının nedeni, salgın hastalık gibi yayılan ve seçkinlerin kendi çıkarlarını kollamalarını bile imkânsız kılan bir isteri miydi? Marksist emperyalizm kuramcılarının iddia ettiği gibi, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerdeki aşırı birikim ya da düşük tüketim yüzünden mallar için yeni piyasalar, sermaye için yeni yatırım imkânlarının bulunması mı gerekiyordu? Ya da Joseph Schumpeter'in dediği gibi, 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başındaki emperyalizm yeni ticaret ve değişim ruhuna boyun eğmek istemeyen, bu yüzden de aslında asla ve kat'a kazanç getirmeyeceği belli fetih projelerini yürürlüğe sokan modern dönem öncesi seçkinlerin son başkaldırısı mıydı?[6]

19. yüzyılda durmadan büyük imparatorluklar oluşturulmasını doğuran itkiyi ve bununla ilgili yaşanan çatışmaları açıklamanın iki yolu vardır: Birincisi, bu gelişmenin aslında irrasyonel olduğundan yola çıkar ve sorunu, irrasyonelliğin gide-

5 ABD'nin 19. yüzyılın sonundaki emperyal genişlemesi için bkz. Wehler, *Der Austieg des amerikanischen Imperialismus*; bu genişlemeyle ilgili savaşlar için bkz. Boot, *The Savage Wars of Peace*; özl. Filipinler Savaşı için bkz. s. 99-128

6 Marksist emperyalizm kuramının başlıca temsilcileri Rudolf Hilferding, Rosa Luxemburg, Karl Kautsky ve Vladimir Ilyiç Lenin'dir. Bu tartışmalarda ele alınan, emperyalist genişlemenin yetersiz tüketimden mi yoksa aşırı birikimden mi kaynaklandığı konusunun bu bağlamda bir önemi yoktur – Geleneksel zihniyetin ticaret ve değişim ruhu karşısında son derece olumlu bir değerlendirmesi için bkz. Werner Sombart'ın savaş kitabı *Händler und Helden* (1915) Fakat bu kitap Sombart'ın savaşın hengâmesi içinde kırdığı "yurtsever bir pot" değil, onun kapitalizm kuramının siyasi uygulamasıdır: Ona göre, kapitalizm başarısı yüzünden gücünü ve enerjisini yitirmekte, giderek "yağ bağlamaktadır" İşleyebilmek için özüne yabancı yaklaşımları benimsemeye muhtaçtır. Bu görüşün karşı cephesinde Joseph Schumpeter yer alır ("Zur Soziologie der Imperialismen", s. 283 vd.); Schumpeter emperyalizm ve kapitalizm ilişkisi hakkında şunları yazar: "Emperyalizm atavizmdir. (...) Hem toplumsal yapının atavizmi hem de bireysel-ruhsal duygu alışkanlıklarının atavizmidir. Onu yaratan yaşam koşulları sonsuza dek ortadan kalktığından, her savaşçı gelişmeyle –ister emperyalist olsun ister olmasın– dirilme eğilimi nde olmasına rağmen yavaş yavaş yok olmaya mahkûmdur"

rek rasyonelleşen bir dünyaya tecavüzü olarak görür; diğeri ise emperyalizmi kapitalist dünya içindeki güçlü aktörlerin rasyonel davranışı olarak görür; emperyalist genişlemenin yönü ise ulusal sermayenin rekabeti ve amortizasyon hesabının gereklerine göre belirlenir. Sonuncu yaklaşım, ilgili kuramlarda büyük imparatorlukların ortaya çıkışı ve yükselişine neden bu kadar az yer verildiğini ortaya koyduğu gibi, her şeyden önce, neden özellikle kapitalizmin bir geleceği olup olmadığı, eğer bir geleceği varsa bunun, Rosa Luxemburg'un vahyettiği gibi bir barbarlık dönemi mi olacağı, yoksa John Atkinson Hobson'un dediği gibi, kapitalist dinamiğin sosyo-politik reformlarla mı gemlenebileceği sorularının üzerinde durulduğunu da açıklar.

19.-20. yüzyıl dönümünde, salt ekonomiye dayalı bir emperyalizm kuramını geliştiren ilk kişi olan Hobson, emperyalist politikanın toplumsal açıdan kesinlikle kazançlı olmadığı görüşündeydi. Aksine, mali bakımdan çok zararlı bir iş olduğunu düşünüyordu. Ona göre, ekonomisi az gelişmiş, kısmen yerleşime bile açılmamış bölgelerden elde edilecek ticari kazanç ile imparatorluğun oralarda varlık gösterebilmesi için gereken askerî ve idari harcamalar arasında kabul edilebilir bir orantı yoktu – o bölgelerin altyapısına yapılacak yatırımları bir kenara bırakacak olsak bile.

Peki, hiç kârlı olmayan imparatorluklar kurmak kimin çıkarınaydı o zaman? Ne vergi mükelleflerinin, ne tüccarların, ne de girişimcilerin, diyordu Hobson, sadece kârlı yatırım olanaklarının peşinde olan finans kapitalin. Ona göre, emperyal genişleme politikası böyle olanaklar sağlıyordu – en azından devlet gereken garantileri verdiğinde ve denizaşırı bölgelerde askerî müdahalede bulunmaya, isyan ve iç savaş durumunda yatırımları güvence altına almaya, gerekirse oralarda siyasi kontrolü ele geçirmeye hazırsa.[7] Devleti ve yurttaşların çoğunu denizaşırı bölgelerde finans kapitale kârlı ve güvenli yatırım ola-

7 "Vergi mükelleflerine çok pahalıya patlayan, tüccara ve girişimciye pek az kazanç sağlayan, yurttaş için hiç öngörülemeyen tehlikeler barındıran agresif emperyalizm iç piyasada kârlı yatırım olanakları bulamadığından, devletten denizaşırı ülkelerde kârlı ve güvenli yatırım olanakları sağlanmasını talep eden yatırımcı için büyük bir kazanç kaynağıdır." (Hobson, *Imperialismus*, s. 74).

nakları sağlayacak hale getirmek için de finans kapital kamuoyunu manipüle ediyor, milliyetçi içgüdüleri canlandırıyor ve halk arasında emperyalizm yanlısı bir ruh halini körüklüyordu, böylece birkaç kapitalistin denizaşırı yatırımlardan çıkarı ulusal bir görev olarak yüceltilmiş oluyordu. Hobson'a göre emperyalizm, ekonomik olarak gelişmiş toplumlar içerisinde bir yeniden paylaşım projesiydi.

Sonraki Marksist emperyalizm kuramcılarının aksine Hobson, denizaşırı bölgelere doğru genişlenmediği, oralara yatırım yapmış sermaye siyasi-askerî yollarla güvence altına alınmadığı takdirde kapitalizmin çökeceğini düşünmüyordu. Hobson, kapitalist ülkelerdeki düşük tüketim sorununun, kitlesel alım gücünün artmasını sağlayacak etkin bir sosyal politikayla orta vadede çözülebileceğinden emindi. Ona göre, saldırgan emperyalizmin tüm dünyaya yayılmasının alternatifi kapitalizmin siyasetle evcilleştirilmesi ve etkin sosyal refah sistemlerinin geliştirilmesiydi.

Anti-çevrimsel iktisadi düzen kuramcısı John Maynard Keynes, Hobson'un emperyalizm eleştirisinden birçok yönden etkilenip esinlendi. Buna karşın Rosa Luxemburg ve Vladimir İlyiç Lenin partilerindeki sosyal reformcu ya da sendikacı girişimler ile ilgili parti içi tartışmalarda, kapitalizmin "sosyal demokrat" bir reformdan geçebileceği yaklaşımına kararlılıkla karşı çıkarak kapitalizme *içkin* emperyalist genişleme zorunluluğunu vurgulamışlardır. Onların emperyalizm kuramlarının işlevi en başından beri, kapitalizmin toptan üstesinden gelmeye odaklanmasıydı: Kapitalizmin devrimle alt edilmesi gerekiyordu ve bu da emperyalist rekabet sayesinde olacaktı: Büyük güçler savaşa tutuşup birbirlerini zayıflatacak ve sosyalist devrimin zafere ulaşmasını sağlayacaktı.

Tüm bu kuramlar ve tartışmalar imparatorlukların oluşumundan ziyade, Avrupa toplumlarının reformlarla yenilenip yenilenemeyeceği, devrimlerle kökten değişip değişmeyeceği sorusu etrafında dönüyordu. Dolayısıyla, imparatorlukların genişledikleri periferinin sorunları pek dikkate alınmadı. Emperyalizm kuramlarının odaklanmayı tercih ettiği sorun, kapi-

talizmin reforma tâbi tutulup tutulamayacağı, kuvvetli ve zayıf yönlerinin neler olduğuydu, dolayısıyla imparatorlukların siyasi-iktisadi periferisi kelimenin tam anlamıyla periferide kalıyordu. İmparatorluk oluşumu mecburen merkezden periferiye doğru giden bir süreç olarak görüldü: Yalnızca "push" [iten] faktörler hesaba katıldı, "pull" [çeken] faktörler dikkate alınmadı. Yani emperyalizm kuramlarının vardığı sonuç, soruları ve algılama biçiminden ötürü baştan belliydi.

Emperyalizm kuramında periferiyle biraz daha yakından ilgilenen tek kişi Lenin'dir, ama bunun en önemli nedeni, Rusya'nın asırlardır bir emperyal güç olmasına rağmen, *iktisadi* emperyalizm kuramlarının perspektifinden bakıldığında periferide yer almasıydı. Emperyalizm sermayenin aşırı birikiminin bir sonucu olarak görülüyorsa eğer, malum sermaye kıtlığıyla Rusya ancak figüran olabilirdi, nitekim Britanya ve Amerika örneğinden yola çıkarak askerî emperyalizmin yerine iktisadi ruble-emperyalizmini koyma denemesi sermaye yokluğu nedeniyle başarısız olmuştu.[8] Emperyalist zincirin "en zayıf halkası Rusya'dır," diyordu Lenin ve zincirin oradan kopacağını söylüyordu.

Kuramcı Lenin'in bu teşhisi *politikacı* Lenin'in gayet işine geliyordu, zira sosyalist devrimin Rusya'da gerçekleşeceği ve buradan kapitalist-emperyalist dünyanın merkezlerine yayılacağı dile getirilmiş oluyordu. Periferi Lenin'in de ilgisini çekmiyordu aslında, onun ilgilendiği, emperyalist zincirin, devrim için en iyi fırsat olarak gördüğü en zayıf halkasıydı. Lenin'in devrim döneminde Çar imparatorluğundan kopmuş bölgeler iç savaşta geri alınırken sergilediği katı tavır, bu bölgeleri acımasız bir şiddet uygulayarak zorla yeni Sovyetler Birliği'ne dahil etmesi, son kertede periferiyi hiç umursamadığını gösterir. Lenin için periferi merkezdeki savaşı kazanmak için bir araçtan ibaretti.

Demek, çoğunlukla sosyalist olan iktisadi emperyalizm ku-

8 Bu deneme öncelikle de, 1892'de maliye bakanı olan Sergey Witte döneminde yapıldı. Witte, iktisadi emperyalizmi politikasına geçmeyi başaramadığı takdirde Rus çarlarının imparatorluğunun bir sömürgeye dönüşeceği kanaatindeydi. Witte'ye göre, bu politikanın uygulanacağı en iyi yer Doğu Asya'ydı, bkz. Geyer, *Der russische Imperialismus*, s. 144 vd.

ramları, kapitalist toplumlara özgü bir sorunu imparatorluk oluşumunu açıklamakta kullanmıştır. Bu kuramlar –ki bunun için onlara sitem edilemez– çağdaş sorulara çağdaş yanıtlardır. Fakat genellikle böyle anlaşılmamış, imparatorluk oluşumuyla ilgili *genel* açıklamalar olarak stilize edilmişlerdir. Dolayısıyla, açıklayabileceklerinden daha fazlasını açıklamaları beklenmekte,[9] bu yüzden de emperyal politikanın asıl faktör ve dinamiklerini görmeyi engellemektedirler.

19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başında Büyük Britanya, ABD ve hatta Almanya için de geçerli olan bir şey, Büyük Britanya'dan sonra en büyük sömürge imparatorluğuna sahip olan ama diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında sermaye birikimi dinamiği daha mütevazı özellikler taşıyan Fransa için o kadar geçerli değildi; Japonya için o kadar bile geçerli değildi ve daha önce söylediğimiz gibi, hele Rusya için hiç geçerli değildi: Çar imparatorluğu o dönemde sermaye ithalatına mecburdu ve müttefiklerini değiştirmesi –özellikle de, 1880'li yılların sonunda Almanya'yı bırakıp Fransa'yı seçmesi Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem için önemli olacaktı– Rusya'nın altyapısını ve ordusunu modernleştirmesi ve sanayisini geliştirmesi için acilen ihtiyaç duyduğu kredi anlaşmalarının imzalanmasıyla yakından ilgiliydi.[10] Çar imparatorluğunun 19. yüzyılın ikinci yarısındaki emperyalist politikasını ekonominin dinamiğiyle açıklamak mümkün değildir.

Merkez - periferi sorunu

Rusya'nın imparatorluk inşa tarihinin en büyük özelliği, genişleme uğruna kendi halkını göreve koşması ve iliğine kadar sömürmesidir.[11] Buna "iç sömürgecilik" de denir. En önem-

9 Bu sorunla ilgili halen en etkileyici inceleme için bkz. Aron, *Der permanente Krieg*, "Lenin und seine Deutung des Imperialismus" bölümü, s. 89-115.

10 Rusya'nın 1880'li yılların sonunda müttefiklerini değiştirmesinin ekonomik arka planı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Geyer, *Der russische Imperialismus*, s. 131 vd.

11 Köylülerin imparatorluk oluşturma amacıyla sömürülmesi için bkz. Hosking, *Russland*, s. 228-254.

li unsurlarından biri de nüfusun, kısmen şiddet de kullanılarak Rusya'nın Avrupa'daki bölgelerinden Sibirya'ya zorla göç ettirilmesiydi.[12] Yani imparatorluk oluşumu sürecinden kitlelerin de çıkar sağlaması –Lenin Batı Avrupa'da o zamana değin neden devrim olmadığını böyle açıklıyordu– Rusya örneğinde söz konusu değildi. Çarlar emperyal güçlerini kazanmak için özellikle de köylülere asırlar boyunca kan kusturdular, ayrıca emperyalizm kuramcılarının sandığının aksine bundan aristokrasinin de çıkar sağladığı çok kuşkuludur. 1863-1904 yılları arasında soylulara ait toprakların yaklaşık yüzde 90'ının el değiştirmesi[13] aksini kanıtlıyor. Rusya'nın emperyal yarışta büyük güçlerle aşık atmaya çalışması ülkeyi sosyo-ekonomik yapıda değişiklikler yapmaya zorlamış, bu da soyluların mülklerinin daha da harap olmasına, köylülerin daha da yoksullaşmasına yol açmıştır. Emperyalizm kuramlarının gözlemlerine ve teşhislerine göre, Çar imparatorluğunun sosyo-ekonomik belkemiği olan soyluların yoksullaşması köylülerin yoksullaşmasından daha vahim bir sorundur. Aristokrasinin toplumsal çıkarının imparatorluğun siyasi zorunluluklarına ters düştüğü çok açıktı: Aristokrasinin çıkarlarını korumak için imparatorluğun genişlemesine karşı çıkması gerekirdi aslında. Tarihinin büyük bir bölümünde Çarlık Rusyası, güç merkezinde emperyal politikadan gerçekten çıkar sağlayanların bulunmadığı imparatorluklara bir örnektir.

Emperyalizm kuramlarıyla açıklanamayan, Rusya'ya özgü bir unsur daha vardır: Büyük Petro'dan bu yana çarlar dev imparatorluğun idaresi için genellikle Rus olmayanlara başvurmuşlardır. Bunlar arasında Almanların özel bir yeri vardı, 18. yüzyılın başında Rusya'nın Baltık Denizi'ne genişlemesiyle birlikte çarların egemenliği altına giren Baltık Almanı soyluları da özel ayrıcalıklara sahipti, ayrıca Almanya'dan getirtilen subaylar ve idari uzmanlardan yararlanılıyordu. Nitekim 18. ve 19. yüzyılda Rusya'daki kıdemli memurların yaklaşık yüzde 18'i

12 Sadece 1887-1913 yılları arasında bile Sibirya'ya göç eden ya da sürülen insan sayısı 5,4 milyondur; bkz. Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 164 vd

13 Bkz. Geyer, *Der russische Imperialismus*, s. 101.

Alman kökenliydi, yüzyıl dönümüne dek bu oran muhtemelen daha da artı.[14] Rusya'nın emperyal genişlemesinden yarar sağlayanlar hiç kuşkusuz onlardı, ne de olsa pozisyon ve kariyerlerini buna borçluydular. Sınır bölgelerinin güvenliğinde önemli bir işlevleri olan Kazaklar için de benzer şeyler geçerlidir. Yani Çar imparatorluğunun asıl kazançlıları, başka türlü asla sahip olamayacakları pozisyonlara emperyal düzen sayesinde gelen periferik gruplar ve ulusal azınlıklardı.[15]

İmparatorluğun periferisinde yaşayan grup ve azınlıkların bu şekilde tercih edilmesi emperyal hâkimiyet kuramlarıyla açıklanabilir ama emperyalizm kuramlarıyla açıklanamaz. Emperyalizm kuramları mevcut sosyo-politik güç ile emperyal genişleme arasında bağlantı kurarak emperyal genişleme politikasının sahne arkasında ipleri oynatan ve kazançlı çıkan güçlü siyasi ve toplumsal aktörleri teşhis etmeye çalışır, oysa imparatorluk kuramları tüm olay ve kararları kontrol edemeyen ve periferideki yetkililere güvenmek zorunda kalan merkezin geniş bir imparatorluğa hâkim olmak için toplumdaki marjinal gruplardan faydalandığı görüşündedir. Bu noktada, doğru ya da yanlış kararlardan ziyade, yerel karar mekanizmalarının sadakati önemlidir. Zira bir imparatorluk genişlediği oranda merkezkaç güçler ortaya çıkacaktır: Valiler ve askerî kumandanlar periferide yerleşik nüfusla birlik olurlar ya da emirlerindeki birliklerin güvenini ve sempatisini kazanırlar, o zaman da ilk fırsatta imparatorluktan kopmaları ya da askerî darbe ya da hükümet darbesiyle merkezdeki iktidarı ele geçirmeleri tehlikesi artar. M.Ö. 1. yüzyıldaki iç savaşlardan beri *Imperium Romanum*'un tarihine, periferide ortaya çıkıp oradan merkeze sıçrayan art arda isyanlar ve darbeler damgasını vurmuştur.[16]

---

14 Bkz. Hosking, *Russland*, s. 69

15 Rusya'nın emperyal genişlemesi sayesinde zenginleşen tüccar ailelerinin de olduğunu inkâr edecek değiliz. Bunlara bir örnek, ülkenin Sibirya'ya doğru genişlemesine önemli katkılarda bulunan, hatta bunu yönlendiren Straganofflardır; bkz. Hosking, *Russland*, s. 44, ayrıca bkz. Reinhard, *Geschichte des Kolonialismus*, s. 161 vd.

16 Çin İmparatorluğu'nda geniş aralarla tekrar tekrar yaşanan çöküş süreci de periferi kökenliydi. Bkz. Schmidt-Glintzer, *China*, s. 64 vd., 113 vd., 193 vd.

Bir bölgenin halkı ile valisi ya da imparatorluk sınırlarına konuşlandırılmış birlikler ile komutanlar arasında gereğinden fazla yakın bağlar kurulmasını engellemenin yolu, idari ve askeri yönetici kadrosunu düzenli ve kısa aralıklarla değiştirmektir. İmparatorluklar bu çareye sıklıkla başvurmuştur. Fakat bu yöntemin dezavantajı, karar organlarının bölgenin kendine özgü koşullarını tanımaya zaman bulamamasıdır; genel ilkelerin hiç düşünmeden uygulanması kural haline gelir, yanlış kararlar çoğalır. Rotasyon ilkesinin olumsuz sonuçlarına meşhur bir örnek, Germania eyaletindeki Roma genel valisi P. Quinctilius Varus'tur; daha önce Suriye'de görev yapan bu zat, Ren ile Elbe nehirleri arasında hüküm süren farklı koşullardan yeterince haberdar değildi. M.S. 9 yılında Cermen kabile krallarının bir komplo kurup genel valiyi birlikleriyle birlikte Teutoburg Ormanı'nda pusuya düşürmelerinin ve böylece Romalıları, onların kuzeydoğuya genişleme isteklerini sonsuza dek kıracak bir yenilgiye uğratmalarının en önemli nedeni buydu.[17] Emperyal yenilgiler tarihi Varus'larla doludur.

Yetki sahiplerinin hızlandırılmış sirkülasyonunun alternatifi, yönetici seçkinlerin en azından bir kısmının emperyal merkeze karşı kayıtsız şartsız sadakate mecbur gruplar ya da kişilerden oluşturulmasıdır: Siyasi ve kişisel yazgıları hükümdarlarının yazgısına bağlı olan bu kişi ve grupların, efendileri uzakta olsa da, temsilcisini doğrudan denetleyemese de, sadık ve azimli olmaları beklenebilir.

Emperyal gücün güvence altına alınması için azınlıklardan faydalanılmasına –Rus İmparatorluğu'nun idari personeli ve Kazakların yanı sıra– diğer bir örnek Osmanlı İmparatorluğu'nun, emperyal periferide değil, iktidarın göbeğinde, Konstantinopolis ve çevresinde konuşlandırılan, dolayısıyla sultanın iktidarı için doğrudan bir tehdit oluşturabilecek Yeniçeri ordusuydu. Yeniçeriler eğitim ve donanım bakımından sultanın en iyi birlikleri olduklarından, sultan bir Yeniçeri isyanını bastırmakta zorlanabilirdi. Yani bu seçkin birliklerin sadakati onun için bir ölüm kalım meselesiydi. Yeniçerilerin kayıtsız şartsız sada-

17 Bkz. Lehmann, "Das Ende der römischen Herrschaft".

katinin ve savaşlardaki muazzam cengâverliklerinin nedeni, bu birliklerin Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi Balkanlar'daki Hıristiyan bölgelerinden getirilen devşirmelerden oluşmasıydı. Devşirmelerin iktidar merkezinde toplumsal bağları ve siyasi bağlantıları yoktu ve ayrıcalıklı konumlarını sadece ve sadece hükümdarın âlicenaplığına borçluydular.

Osmanlı İmparatorluğu'nun seçkin tabakası uzun bir dönem boyunca Balkan kökenliydi; etnik bakımdan Türk'ten ziyade Arnavut'tu. Yeniçerilerin imparatorluğun periferisinden gelmeleri ve etnik ve dinsel azınlık mensubu olmaları sultanların onlara güvenebilmelerini ve Pretoryan muhafızların isyanının kurbanı olan kimi Roma imparatorunun yazgısını paylaşmamalarını sağladı. Benzer şeyler Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici seçkinleri için de geçerlidir. 17 yüzyılın sonundan itibaren, hür doğmuş Müslümanlar yükseldikçe imparatorluk çökmeye başladı: Mültezimler kendi ceplerini doldurdular ve merkez, periferi üzerindeki kontrolünü giderek yitirdi.[18]

İspanya İmparatorluğu'nun zayıflaması ve çöküşünde de yine merkezkaç güçlerin üstünlüğü ele geçirdiği gözlemlenebilir, sonunda bu durum büyük bölgelerin imparatorluktan kopmasına yol açmıştır. Latin Amerika'da az sayıda idari memur ve askerî subay olduğundan İspanyol sömürge idaresi nispeten düşük maliyetliydi. Fakat bu durum gerek idari yönetimin gerekse de toplumsal düzenin güvenliğinin sağlanmasında ve göçebe yerli kabilelerini savuşturmakta kullanılan milislerin giderek Kreolleşmesine yol açtı. Zaten Hispano-Amerika içindeki ticaret büyük oranda Kreollerin elindeydi.[19] En çok genişlediği dönemde kuzeyde Kaliforniya ve Teksas'a, güneyde Şili'nin ucuna dek uzanan Hispano-Amerika'nın Kreol üst tabakası, anavatan İspanya Avrupa'daki hegemonyal politikasını finanse etsin di-

18 Yeniçeri Ocağı'nın örgütlenmesi ve bu ocağa devşirme toplanması konusunda bkz. Matuz, *Das Osmanische Reich*, s. 98 vd , Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasının işareti olarak Yeniçerilerin ortadan kalkması için bkz. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, cilt 3, s. 220 vd.; kısa bir özet için bkz. Ursinus, "Byzanz, Osmanisches Reich, türkischer Nationalstaat", s. 155 vd

19 Bkz. Pieper, "Das Ende des Spanischen Kolonialreiches" ayrıca bkz. Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 107 vd.

ye Latin Amerika'nın zenginliklerini İspanya'ya bırakmayı gereksiz görmeye başladı.

İktidarın merkezi Madrid'de konuya farklı bakılıyordu elbette, dolayısıyla Bourbon reformlarıyla Kreollerin etkisi azaltılmaya, Avrupalı İspanyollarınki artırılmaya çalışıldı. Fakat bu reformların ekonomik başarısı Hispano-Amerika'nın anavatan İspanya'ya giderek yabancılaşmasına neden oldu.[20] 1807'de İspanya'nın Napolyon'un birlikleri tarafından işgal edilmesi ve hemen ardından Napolyon'un kardeşlerinden birinin İspanya kralı ilan edilmesi, Orta ve Güney Amerika'nın İspanya'dan ayrılmasına neden değil ama vesile oldu.

Rus İmparatorluğu'nda yönetici ve askerî seçkinlerin bir kısmının sosyo-politik açıdan marjinal konumu neyse, İspanya İmparatorluğu'nda da kentli beyazlardan oluşan yüksek tabakanın çoğunluğu yerli olan bir ortamdaki azınlık konumu oydu. Emperyal düzenin merkezkaç eğilimlerine karşılık, buradaki Kreol yüksek tabaka İspanya İmparatorluğu'ndan siyasi olarak koptuktan sonra Yeni Dünya'daki toplumsal konumunu koruyabileceğinden ya da köle ve yerli isyanlarıyla yok edilmeyeceğinden emin değildi. İspanya'nın, idari yönetimi, hukuk sistemini, iç ve dış güvenliği kapsayan istikrar güvencesi merkezcil bir karşı denge oluşturuyordu. Ancak Kreollerin Bourbon reformları için ödemek zorunda kaldıkları bedel hayli artınca ve İngiltere ile savaşan İspanya vaatlerini yerine getiremeyince, imparatorluğa bağlı kalmaktansa ondan kopmanın daha avantajlı olduğu görüşü kabul gördü.

Rusya ve İspanya örneği, bir imparatorluk düzeninin yapısı ve dinamiğinin, en azından kuruluşundan sonra salt merkezin bakış açısıyla kavranamayacağını gösterir. Bir imparatorluk için hayati önem taşıyan pek çok karar, periferide bulunan ya da periferi kökenli olup siyasi algıları da o doğrultuda olan kişi ve gruplar tarafından alınmıştır. 2. yüzyıldan itibaren Roma imparatorları için de geçerlidir bu.

Periferinin merkez üzerindeki etkisine bambaşka bir örnek de Britanya İmparatorluğu'nda görülebilir. Britanyalılar

20 Bkz. aşağıda s. 167 vd.

19. yüzyılın son çeyreğinde ekonomi akışlarına ve hareketlerine egemen bir imparatorluk olmanın rahatlığından –en azından kısmen– vazgeçip Hindistan ve Afrika'da masraflı bir teritoryal imparatorluğun yükü altına girdiler. İlk başlarda imparatorluğun gelişimini –serbest ticaret ve ekonomik ilişkilerin yoğunlaştırılmasıyla barışın güvence altına alınması düşüncesine uygun olarak– büyük ölçüde devlet dışı aktörlere, özellikle de ticaret kumpanyalarına, yeni piyasalar açarak ticareti geliştirip yaygınlaştıran münferit tüccarlara ve bankalara bırakmışlardı. Serbest ticaret hareketinin kurucusu Richard Cobden 1846 yılında şöyle diyordu: "Benim görüşüme göre, ahlaki dünyada serbest ticaret ilkesinin etkisi, kainatta yerçekimi ilkesinin etkisi gibi olacak: İnsanları birbirine yaklaştıracak, ırk, din ve dil engellerini aşacak ve ebedi barışın bağlayıcı gücüyle bizi birleştirecek."[21]

Fakat 19. yüzyılın sonuna doğru durum serbest ticaret kuramlarının ve liberal enternasyonalizmin öngördüğünden farklı gelişmeye başladı:[22] Bağımlı ülkelere dayatılan ekonomi anlaşmaları sanıldığı gibi siyasi düzenin güçlenmesine ve liberalleşmesine değil, adım adım zayıflamasına ve sonunda çökmesine neden oldu. İsyanlar çıkmaya başladı, bunların ilki 1857'de Hindistan'da çıkan Sepoy İsyanı'ydı. Bu olayların etkisiyle Britanyalılar Hindistan'daki idari ve askeri yapılarını tamamen değiştirdiler. Dolaylı hâkimiyetin düşük maliyetli unsurlarını ortadan kaldırıp bunların yerine dolaysız hâkimiyetin pahalı unsurlarını koydular. Merkezden çıkmış bir karar değildi bu. Esasen bu karara imparatorluğun periferisindeki istikrarsızlık yol açmıştı.

Bu tür huzursuzlukların yanı sıra, imparatorluğun ekonomik beklentilerini selefleri gibi yerine getirmeyen politikacıların yükselmesi kredilerin geri ödenmesinin gecikmesine ve yeni kazanılmış bölgelerdeki yatırımların güvenliğinin tehlikeye girmesine neden oldu. ABD –özellikle de Orta Amerika-Karayipler bölgesinde, yani arka avlusunda– benzer sorunlarla kar-

21 Aktaran: Schell, *Die Politik des Friedens*, s. 45.

22 Bkz. Robinson, *Africa and the Victorians*.

şı karşıya kalmıştı ve kendini tekrar tekrar müdahalede bulunmaya mecbur hissediyordu. Ekonomisine nüfuz ettikleri bölgelere doğrudan siyasi müdahalede bulunmaktan o zamana değin haklı nedenlerle imtina etmiş olan emperyal güçler, birdenbire ya bu bölgelerden çekilme ya da oralarda idari ve siyasi kontrolü ele geçirme kararıyla karşı karşıya kalmışlardı.[23] Avrupalılar, özellikle de Britanyalılar sonuncusunda karar kılıp Sahra-altı Afrikası'nda ve Asya'da koloniler kurarken, ABD Karayipler'de ve Orta Amerika'da dönem dönem tekrarlanan askerî müdahalelerle sınırlı bir politikayla yetindi. Geri çekilmek, oralardaki yatırımların gözden çıkarılması anlamına gelecekti – ekonomik küreselleşmenin bu evresinde yer alan güçlerin hiçbiri direniş ya da istikrarsızlığın ilk belirtileri karşısında geri çekilmeyi ciddi ciddi düşünmedi.[24]

İktisadi emperyalizm kuramlarına göre, Batı'nın yayılmacı toplumlarının, devlet aygıtını, orduyu ve özellikle de vergi gelirlerini bu şekilde ekonomik çıkarların hizmetine koşma kararı, kapitalist devletlerden emperyalist devletlere geçildiğini gösteriyordu.[25] Fakat bütün bu süreçte pek fark edilemeyen şey, perifderideki değişimlerdi. Perifderideki geleneksel üretim biçimleri sanayi merkezlerinden sel gibi akan mallar yüzünden yok olurken, aynı zamanda da geleneksel yaşam biçiminin insanları bir arada tutan bağı çözülüyordu. Asıl emperyalizm çağının başladığı 1880'li yıllarda emperyalist genişlemenin atağa geçmesinin en önemli nedeni, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki küreselleşmenin erken biçimlerinin bu geleneksel toplumlar üzerindeki etkileriydi. Bu gelişim, ekonomisi erozyona uğ-

23 Bkz. Schell, *Die Politik des Friedens*, s. 44-48.

24 Britanya ile Amerika'nın perifderinin istikrarsızlığına verdikleri tepki arasındaki fark normatif ilkelerden ziyade, özgül siyasi gelenekle ilgilidir: Britanyalıların hâmilikler ve sömürgeler kurması o zamana kadarki politikalarına uygun bir karardı; fakat Büyük Britanya'ya karşı verdikleri bağımsızlık savaşını bilinçlerinde kuruluş mitosu mertebesine yükselten Amerikalılar için hiç öyle değildi. Oysa gerçekte, Amerikalıların Panama ya da Filipinler'e yaklaşımı bir hâmiliğin kurulması anlamına geliyordu. – Zaman ve mekânın yoğunlaştırılması olarak küreselleşmenin çeşitli evreleri için bkz. Menzel, "Die Globalisierung"

25 Elbette bunu bir eşiğin geçilmesinden ziyade bir yolun kat edilmesi olarak düşünmek gerekir

ramış mevcut düzenlerin dışarıdan güç politikalarıyla istikrarlı hale getirilmesini gerektiren bir süreç olarak betimlendiğinde, 20. yüzyıl sonunda yaşanan durumla önemli paralellikler ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında, geçen yüzyılın çok sayıdaki insani ve askerî müdahalesi –bir soykırımının engellenmesinden iç savaşların sona erdirilmesine dek– yeni küreselleşme sürecinin istenmeden ortaya çıkmış etkilerinin iyileştirilmesi olarak görünür. O zaman da, bazı yazarların sözünü ettiği insani emperyalizm, küreselleşmenin sosyo-ekonomik sürecinin ardında bıraktığı izlerin siyasi olarak temizlenmesinden başka bir şey değildir.

Avrupa emperyalizmi dönemi üzerinde çalışan tarihçiler periferinin daha çok dikkate alınması için zaman zaman seslerini yükseltmişlerdir gerçi,[26] ama sesleri büyük bir yankı uyandırmamıştır. Emperyalizm kuramlarında periferiye üvey evlat muamelesi yapılır, çünkü yapı ve yaklaşım itibarıyla bu kuramların dikkati her şeyden önce merkez üzerinde yoğunlaşmıştır: Ne de olsa, bir imparatorluğun kurulmasını isteyen entelektüel akımlar ve siyasi hareketler emperyalist olarak nitelenir. Bu nedenle emperyalizm kuramları otomatikman merkezdeki bazı aktörlerin niyetlerine takılıp kalmış, merkez ile periferi arasındaki etkileşimin imparatorlukların ortaya çıkmasında ne kadar önemli olduğunu gözden kaçırmıştır. Buna karşın imparatorluk kuramları merkez ile periferiyi, imparatorluğun hem kuruluş hem de sağlamlaşma evresinde eşit olarak göz önünde bulundurmak zorundadır.

Böylece geldik emperyalizm kuramlarının bir diğer sorununa: Bu kuramların imparatorlukların oluşum evresine yoğunlaşıp daha sonraki işleyişi ihmal etmesine. Belli ki bu tekyönlülük bilişsel ilginin kapitalizmin dinamiğine yönelmiş olmasından kaynaklanır: Emperyalizmin istikrarlı bir düzen kuramayacağına, bu yüzden ortaya çıkacak savaş ve çatışmalarda yok olup gideceğine inanılıyordu. Beklenti buyken, geliş-

26 Bkz. Robinson, "Non-European Foundations", ayrıca bkz. Fieldhouse, *Economics and Empire*.

miş imparatorlukların işleyiş biçimiyle daha yakından ilgilenmeye gerek yoktu. Emperyalizm kuramlarının 1960'lı-70'li yıllardaki Rönesans'ında bile daha ziyade Bismarck imparatorluğu ve Wilhelminizm gibi kısa ömürlü imparatorluk oluşumlarına, nasyonal sosyalizmin Büyük Germania'sı gibi imparatorluk projelerine ilgi duyuldu. Bunun yanı sıra Amerikan ve Japon emperyalizmine de eleştirel bir bakış atıldı belki ama Britanya İmparatorluğu dışında uzun ömürlü hiçbir büyük imparatorluk daha ayrıntılı bir analize değer bulunmadı.[27] Emperyal çağın çok yakında kesin olarak sona ereceği beklentisi bu tür incelemeleri gereksiz kılıyor gibiydi, dolayısıyla Britanya İmparatorluğu'yla ilgili analizlerde bile öncelikle telaşlı genişleme evreleri üzerinde duruldu, sakin işleyiş dönemleri dikkate alınmadı. *American Empire*'ın varlığını sürdüremeyeceğini söyleyen aceleci teşhisler emperyalizm kuramlarına özgü bu yaklaşımdan kaynaklanmış olabilir.

Prestij hırsı ve güçlerin rekabeti: Siyasi emperyalizm kuramları

Hakiki *siyasi* emperyalizm kuramlarının güncel güç politikasındaki gelişmeleri daha iyi aydınlatması beklenebilir mi? Merkez-periferi sorunu konusunda pek beklenemez, zira onların da dikkati merkezdeki gelişmeye yoğunlaşmış durumdadır. Nitekim ilk siyasi emperyalizm kuramları da II. Napolyon'un yükselişini ve Fransa'da İkinci İmparatorluk'un doğuşunu açıklamaya çalışmıştır. II. ve I. Napolyon'u, yarattıkları imparatorlukları, bu iki *Empire*'ın kendini Roma İmparatorluğu geleneğinde görme tarz ve biçimini karşılaştırıp durmuşlardır. Bu kuramların kaynağı, Marx'ın III. Napolyon'un siyasi yükselişini yüzyıl ortası Fransası'ndaki "sınıf dengesi"yle açıkladığı "Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire'i" (1852) başlıklı makalesidir: Marx'a göre, ilerici güçler ile muhafazakâr güçler birbirle-

27 Emperyalizm kuramlarının Rönesans'ıyla ilgili eleştirel bir inceleme ve bu kuramların Almanya'da başlamasını tahrik ettiği tarih araştırmaları için bkz. Geiss, "Kontinuitäten des Imperialismus"

rini bir süre dengede tutup felç etmişler, bu sayede devlet aygıtı bağımsızlığını kazanmıştır: Devlet aygıtı egemen sınıftan bağımsız bir siyaset yapabilmiştir artık.

Bonapartizm denen kuram[28] emperyalizm kuramı sayılamaz ama emperyalist genişlemede ordu ve devletin seçkinlerinin artık hâkim sınıfın çıkar ve kâr hesaplarına tâbi olmadan, Max Weber'in bir deyişiyle söyleyecek olursak, prestij hırslarını dışa vurabilmeleri bakımından bunun bazı unsurlarını barındırır. Prestijin neye mal olacağı sorusu arka plana itilebilmiştir, zira bunun maliyetini siyasi güçten yoksun bir toplum yüklenmek zorunda kalmıştır. Louis Bonaparte'ın iktidarı tümüyle ele geçirdiği Aralık 1851'deki olayları şöyle özetler Marx: "Görünüşe bakılırsa, Fransa bir sınıfın despotluğundan çıkıp bir bireyin despotluğu altına girdi, üstelik de otoritesi olmayan bir şahsın otoritesinin altına."[29]

Marx'a göre, Louis Bonaparte lümpen proleteryanın iki kolunun, sonradan görmeler ile kavgacı serserilerin elebaşından başka bir şey değildi. Bu nedenle de Fransa'daki asıl güç faktörünün ulusal meclis değil, ordu olacağını varsayıyordu. İkinci İmparatorluk henüz kurulmadan önce, "bu cumhuriyetin gerçek suretine kavuşması için," diye yazıyordu, tek bir şey eksikti: "*Onun* (parlamentonun) sürekli tatilde olması, *öbürünün* (cumhuriyetin) *liberté, égalité, fraternité* [özgürlük, eşitlik, kardeşlik] etiketinin yerine açık seçik kelimeler koyması: *Infanterie, Kavallerie, Artillerie!* [piyade birliği, süvari birliği, topçu birliği]."[30] Marx'a göre, I. Napolyon dahi, darbe yaparak zorla ele geçirdiği iktidarını ancak "dışarıya ikide bir savaş açarak" uzatabilmişti. Bu bakımdan "yurtta despotizm, cihanda savaş" bir arada olmak zorundaydı.[31] Marx için emperyalizm ile despotizm madalyonun iki yüzüydü.

Marx ekonomi ve sınıf mücadelesi meselelerine odaklanmak

28 Marx'ın Bonapartizm kuramı 20. yüzyılda çeşitli yazarlar tarafından ele alındı, İtalyan faşizmi ve nasyonal sosyalizmin analizinde kullanıldı; bkz. Jaschke, *Soziale Basis*

29 Marx, "Der achtzehnte Brumaire", s. 196.

30 *A.g.e.*, s. 148.

31 Marx, "Erste Adresse des Generalrats", s. 3.

yerine siyasi-psikolojik yönleri de hesaba katsaydı, daha sonra Max Weber'in prestij hırsı diye nitelediği eğilimi çabucak görürdü. İmparator, saray halkı ve generaller üstün rollerinin yalnızca Fransa'da değil, Avrupa ve tüm dünyada da kabul görmesi için yanıp tutuşuyorlardı, öyle bir arzuydu ki bu, ancak yeni yeni emperyal girişimlerle tatmin edilebiliyordu: Mağrip bölgesindeki Fransız iktidarının sağlamlaştırılmasından, Fransız siyasetinin arka çıktığı Habsburglu Maximilian'ın Meksika macerasına kadar uzanıyordu girişim yelpazesi.

Bu politikanın oyuncu-maceracı yönünü dönemin gözlemcileri arasında Marx'tan daha net gören yoktur kuşkusuz. Fransa imparatorunun kendisinin ve imparatorluğunun Avrupa içinde ve dışındaki prestijini artırmaya yönelik politikası ekonomik faydanın ölçütleriyle değerlendirilemezdi, ki zaten bunu hedeflemiyordu. III. Napolyon'un emperyal politikası ekonomik sermayenin mütemadiyen siyasi prestijle yer değiştirmesi olarak betimlenebilir, bu değiş tokuştan orta ve uzun vadede ekonomik olarak kârlı çıkılacağı vaat ediliyordu; ama kısa vadede her Fransız'ın ikinci *Empire*'ın parıltısından payına düşeni alarak imparatorluğun prestijinden çıkar sağladığı düşünülüyordu.[32]

Siyasi emperyalizm kuramlarının iktisadi emperyalizm kuramlarına göre avantajı, siyasi emperyalizm kuramlarının analizlerinde birbiriyle karşılaştırılabilen ve yer değiştirebilen çeşitli sermaye türlerine yer vermesidir.[33] Gerçekten de, emperyalizm kavramı Louis Napolyon'un politikasıyla biçimlenip yaygınlık kazanmıştır;[34] Tory partisinden parlamentoya giren Britanya başbakanı Benjamin Disraeli 1872'de *Crystal Palace*'ta yaptığı ünlü konuşmasında yayılmacı bir dış politika projesini anlatmak için bu kavramı kullandığında, öncelikle İngiliz tacının prestijinin (ve Muhafazakâr Parti'nin kamuoyundaki prestijinin) artırılmasını düşünüyordu. Nisan 1876'da Kraliçe

32 Prestij konsepti konusunda her daim geçerli bir eser için bkz. Kluth, *Sozialprestige*

33 Temelde Pierre Bourdieu'ye dayanan sermaye türleri modeli o döneme ait değildir elbette, dolayısıyla 19. yüzyılın siyasi emperyalizm kuramlarında açıkça görülmez. Fakat bu kuramlarda kavram olarak değilse de, konu olarak ele alınmıştır

34 Bkz. Koebner, *Imperialism*, s. 1-26.

Victoria'nın Hindistan imparatoriçesi ilan edilmesi de kelimenin tam anlamıyla emperyal bir projedir: Projenin amacı, ekonomik avantajlardan ziyade siyasi prestijin önemli olduğu yeni bir imparatorluk kurmaktı.

Disraeli'nin emperyal kâğıda oynamasının önemli bir nedeni, Avrupa kıtasında imparatorluk unvanının artık Paris'ten Berlin'e intikal etmiş olmasıydı: Fransa Prusya-Almanya'ya yenildikten sonra Eylül 1870'te cumhuriyetçi devlet biçimine dönmüş, Prusya'nın önderliğinde birleşen Alman devletleri ise prensleri ve krallarıyla 1871 yılı başlarında bir imparatorun hükümranlığı altına girmişti. Avrupa'nın büyük imparatorlukları –öncelikle, açık ve net biçimde Napolyon'un iki imparatorluğu ve Bismarck döneminin sona erip Wilhelminizmin başlamasıyla birlikte zaman zaman da Alman İmparatorluğu[35]– prestijlerini Roma İmparatorluğu ile bağ kurarak artırmaya çalışırlarken, Disraeli Büyük Britanya'nın küresel önemini ve *dünya egemenliğini* vurgulamak için onun Avrupa dışındaki gücüne oynadı. Büyük Britanya'yla karşılaştırıldığında, o sırada henüz bir sömürgesi olmayan Alman İmparatorluğu hayli mütevazı kalıyordu. Fakat çok geçmeden Almanya'yı da kasıp kavuran sömürgecilik ateşi, imparatorluk için "güneşli bir yer kapmak" peşindeki prestij hırsının bir ifadesiydi.

Velhasıl, emperyallik talebinin iç politikadaki işlevi, imparatorluğun her bir yurttaşına ulusal onurdan payına düşeni vererek ekonomik paylaşım çatışmalarının engellenmesinden ibaretti. Dış politika bakımından ise, bundan öte, prestij, yani güç ve nüfuz oluşturma görevini yerine getiriyordu.[36] Bu bakımdan prestij hırsı, kısa vadeli maliyet-kazanç analizleriyle gereğince değerlendirilemeyecek bir siyasi işleve sahip bir süreçtir. Geniş anlamda, prestij için rekabet, "savaş çaresi"ne (Clausewitz) başvurmadan –en azından üstünlük için yarışan doğrudan rakipler arasında savaş çıkmadan– vaziyeti idare eden uluslararası hiyerarşilerin kurulması olarak görülebilir. Fakat bu tür çe-

35 Bkz. Münkler, "Das Reich als politische Macht"

36 Prestijin uluslararası politikadaki önemi hakkında bkz. Gilpin, *War and Change*, s. 30 vd.

kişmelerin temelde çatışmasız yürüdüğü anlamına gelmez bu. Rekabetin yol açtığı savaşlar genellikle ilgili iktidar alanlarının periferisinde yapılıp bitirilir, emperyal rakipler de birbirlerinin yoluna çıkmamaya çoğunlukla özen gösterirler.[37] Onlar prestijlerini siyasi ve ekonomik olarak daha güçsüz rakiplere karşı kazandıkları askerî zaferlerle sağlarlar. Periferide genellikle asimetrik savaşlar olarak gerçekleşen emperyal savaşlar, ancak bu güç ve prestij yarışı başarısız olduğu zaman rakiplerin hegemonya için kapıştıkları emperyalist savaşlara dönüşür.

Öyleyse, siyasi emperyalizm kuramları iktisadi emperyalizm kuramlarında ele alınan rekabetten farklı bir tür rekabete odaklanır [38] Sermayenin piyasalar ve yatırım olanakları için değil, devletlerin güç ve nüfuz için rekabetidir bu, ki bu noktada iktisadi anlamda bir maliyet ve kâr hesabı yapmanın pek bir önemi yoktur. Prestij hırsı irrasyonel saikler ve beklentilerin yolunu da açar elbette, ama maliyet ve kârı salt ekonomiyle ölçme eğiliminde olan bir bakış açısı gibi, bunları toptan irrasyonel alana sürgün etmekten de çekinmelidir.

Devletlerden farklı olarak imparatorluklar, güç, prestij ve başarının ölçülüp karşılaştırıldığı tüm alanlarda lider olmak gibi enformel bir baskı altındadır. Bu birincilik baskısı bugün yalnızca askerî güç ya da ekonomik başarı alanlarında değil, teknolojik gelişimde, bilim dallarında ve elbette spor ve eğlence alanında da görülür. Nobel ödülleri, üstün üniversiteler sıralaması, olimpiyatlardaki madalya sayısı ve Oscar ödülleri emperyal *soft power*'ın [yumuşak güç] kendini sürekli kanıtlamak zorunda olduğu sınavlardır. Arada sırada bu alanlarda geride kalınması derhal imparatorluğun gerilemesinin bir işareti, ilk fırsatta mutlaka telafi edilmesi gereken bir prestij kaybı olarak görülür. Ama bunlar, imparatorluğun sürekli gözlem altında tutulduğu ve liderlik iddiasını hep yeni baştan kanıtlaması gerektiği zararsız sınavlardır

Emperyal liderlik iddiası için çok daha zorlu bir sınav alanı fen bilimleri ve üst düzey teknolojideki tartışmasız liderlik-

37 Bkz. aşağıda s. 123 vd.

38 Genel bir özet için bkz. Mommsen, *Imperialismustheorien*, s. 7-11

tir, zira dünya ekonomisinin yanı sıra askerî-siyasi güç üzerindeki kontrolün tohumları da bu alanlarda atılır. Buna bir örnek uzaycılık tarihidir: Sovyetler Birliği'nin 1950'li yılların sonunda bu alanda şaşkınlık ve hayranlık uyandıran ilk başarılara imza atması ABD'de "Sputnik şoku"na neden olmakla kalmamış, hedefi Sovyet uzaycılığını yakalamak ve geçmekten ibaret bir uzay programının başlatılmasına da vesile olmuştur. Sonunda insanların Ay'a ayak basması Amerikalıların üstünlüğünün bir simgesi haline gelmiştir, nitekim Neil Armstrong'un uzay kapsülünden çıkıp Ay'ın yüzeyine ayak bastığında attığı adım insanlık için büyük bir adımdı ama her şeyden önce ABD'nin prestij hırsı ve liderlik iddiası için atılan büyük bir adımdı.

Siyasi prestij hırsının anlamını değerlendirebilmek için prestij yarışının çerçeve koşullarına bakmak gerekir; bu noktada uluslararası politikanın çok kutuplu ve iki kutuplu sistemlerini birbirinden ayırt etmek önemlidir. Uluslararası ilişkiler kuramlarında her zamanki çok kutupluluk ve iki kutupluluk[39] ayrımına üçüncü bir olasılık olarak tek kutupluluğu da eklemek anlamlı olacaktır. Burada tartışmasız lider gücün prestij hırsı daha ziyade muhafazakâr türdendir, zira bütün mesele güç dağılımının nesnel verilerinin diğer aktörler tarafından da kabul edilmesidir. Bu ne kadar çok kabul edilirse, siyasi düzen de o kadar istikrarlı olacaktır; aksi takdirde itaatin reddinden mevcut hiyerarşiye karşı açıkça ayaklanmaya kadar uzanan durumlar yaşanacağını hesaba katmak gerekir. En son Irak Savaşı öncesindeki tartışmalarda, ABD'nin bazı müttefiklerinin itaat etmeyi açıkça reddetmesi yüzünden belirgin bir biçimde zedelenen siyasi prestiji de söz konusuydu.

1960'lı yıllardan bu yana Batı ülkeleri topluluğu içinde Fransa, ABD'nin üstün prestijini sorgulayan ve Batı'da hemen hemen benzer bir liderlik iddiasında bulunan ülke rolünü oynuyor. Bu politikayı başkan de Gaulle başlatmış ve onu Gaul-

39 Bu anlamda Snyder (*Myths of Empire*, s. 21-26) çok kutuplu ve iki kutuplu sistemlerin hegemonyal ve emperyal hırslar açısından motivasyon ve yaptırım mekanizmalarını ayrıntılarıyla ele almıştır.

lizmin alametifarikası haline getirmişti, fakat Valéry Giscard d'Estaing ve François Mitterrand gibi liberal ve sosyalist başkanlar da onun çizgisini izlediler. Buna karşın Britanyalılar lider güç ABD'ye yanaşarak onun prestijinden pay kapmaya ve böylece kendi itibarlarını artırmaya çalışıtılar.

Bu tür "ikinci dereceden prestij oyunları"nın uluslararası düzen açısından sonuçları, bu oyunlar Doğu-Batı çatışması dönemindeki gibi iki kutuplu bir düzende oynanmadığında değişir. İki kutupluluk prestij oyunlarının etkisini sınırlarken, tek ve çok kutupluluk artırır. Daha somut bir ifadeyle söyleyecek olursak: Doğu-Batı çatışması koşullarında, Fransa'nın aykırılıklarının onun Batı'ya aidiyetini sorgulatacak kadar ileri gitmeyeceği belliydi. Fransız cumhuriyeti bu aidiyetinden kuşku duyulmasına asla niyetlenmemişti. Bu nedenle de bağımsız bir Fransız dış politikasının tumturaklı gösterisi burada sınırlarına ulaşmış oluyordu. Fransızların prestij hırsı, siyasi tabloyu gerçekten değiştirmekten ziyade, ulusal kibirlerini tatmin etmeye yarıyordu. Dolayısıyla ABD hegemon güç konumunu kuvvetle vurgulamaya gerek duymadı, ayrıca Büyük Britanya'nın ABD'ye çok daha fazla itaat etmesi karşılığında kapabileceği primler de nispeten düşüktü.

İki kutuplu yapının sona ermesiyle bütün bunlar önceleri pek farkına varılmadan değişti.[40] ABD'nin 1991 öncesi ile sonrasındaki durumu arasındaki fark bundan kaynaklanır, fakat 1991 yılı –Sovyetler Birliği'nin varlığının resmî olarak da sona erdiği yıl– aktörlerin iki kutuplu yapının sona ermesinin bu yöndeki sonuçlarını kavramaları neredeyse on yıl sürdüğünden kurgusal bir tarihtir. Hegemon güç, diğer kutuptaki rakibinin çöküşüyle nispeten güç kazanmış olsa da, "ikinci dere-

40 Uluslararası politikanın çerçeve koşullarının tek ya da çok kutuplu olarak tanımlanması, "ikinci dereceden prestij oyunları"nın etkisi yönünden bir ölçüt değildir. Her iki durumda da lider gücün, hegemon konumunu müttefiklere kabul ettirerek güvence altına alma konusunda duyduğu baskı muazzam boyutlardadır. Mearsheimer'den yola çıkarak (*The Tragedy of Great Power Politics*, s. 12) her iki oluşum da tek bir potansiyel hegemon güçle çok kutupluluk olarak tasvir edilebilir. Mearsheimer'e göre, en çok da bu sistem çatışmalara gebedir.

ceden prestij oyunları" onun için gerçek bir meydan okumadır artık, dolayısıyla bunları iki kutupluluk dönemlerindeki kadar sükûnetle karşılayacak durumda değildir. Buna karşılık kayıtsız şartsız itaat için ödenen prim en azından sembolik olarak arttı. İki kutupluluğun yapısal zorunluluklarının ortadan kalmasından sonra hegemon gücün müttefikleri üzerinde çok daha güçlü beklentilerle baskı kurması gerekiyor. Son dönemlerde Atlantik ötesi ilişkilerdeki anlaşmazlıklar karşısında bir dizi gözlemci, ABD'nin "âlicenap bir hegemon güç"ten sert bir emperyal güce dönüşmesinden söz ederek bunun nedenini bazı neo-muhafazakâr hükümet üyeleri ve siyasi danışmanların plan ve amaçlarına bağladı.[41] Oysa belki de bu, iki kutupluluğun baskılarının ortadan kalkmasıyla prestij rekabetinin kızışmasının bir sonucudur.

Hegemonya adayları arasındaki rekabet ne kadar büyükse, lider gücün iddiasını emperyal tavırlarla vurgulama mecburiyeti de o kadar artar. Disraeli *Crystal Palace* konuşmasında böyle bir duruma tepki veriyordu: Almanların bir imparatorluğun çatısı altında birleşmesinden sonra Britanyalıların Kıta Avrupası'ndaki nüfuzu tehlikeye girmişti, Britanya hükümeti Rusya'nın saldırgan Orta Asya politikasıyla kendini kışkırtılmış hissediyordu, ayrıca ABD'nin baş döndürücü yükselişi, Büyük Britanya'nın dünya çapında lider sanayi ülkesi konumunun ne kadar sallantılı olduğunu gözler önüne seriyordu. *Empire*'a meydan okunuyordu, Disraeli'nin dayattığı emperyal proje ise buna verilmiş bir yanıttı. Dıştaki sorunlara karşı verilen bu tepki, iktisadi ve siyasi emperyalizm kuramlarının varsaydığından çok daha güçlü bir tepkidir. Büyük Britanya, neredeyse hiç çaba göstermeden kucağına düşen ve artık şüpheli olan "dünyanın siyasi hâkimi" konumunu savunuyordu. Çoğu emperyalizm kuramcısının saldırgan ve yırtıcı bir tutum olarak gördüğü şey, siyasi aktörler için tümüyle savunma amaçlı olabilir.

18. yüzyıl boyunca Büyük Britanya, Avrupa'da "küçük ama kilit" bir role sahipti. Kıtadaki güçler arasında denge kurmak

41 Bu konuda sağlam kaynaklara dayanan ıtriz bir çalışma için bkz. Verenkotte, *Die Herren der Welt*, s. 82 vd.

ve rakip bir hegemon gücün yükselişini önlemek için, nispeten daha zayıf tarafa para ve malzeme yardımı yapmak, yani kendi birliklerini yollamadan motive etmek ve dayanma gücünü artırmak genellikle yeterli oluyordu. Son derece düşük maliyetli olan bu hegemonyal politika I. Napolyon'un Fransası'yla yaşanan çatışmada sınırlarına dayanmış, Büyük Britanya imparatoru alt edip kendi çıkarlarını korumak için uzunca bir süre birliklerini kıtada devreye sokmak zorunda kalmıştı. Napolyon Büyük Britanya'ya, örneğin İber Yarımadası'nı işgal ederek yalnızca askerî değil, ekonomik olarak da baskı uygulamıştı: Kıta Ablukası denen bir ticaret ambargosu koyarak adanın önemli piyasalarla ilişkisini kesmek istemişti.

Napolyon'un yenilgisinden sonra ortaya çıkan durum ise tümüyle İngiltere'nin çıkarları doğrultusundaydı. Eski çok kutuplu güç dengesi yeniden kurulmuş, iki kutuplu kombinasyonların da gelişmesiyle perçinlenmişti: Orta ve Doğu Avrupa'da Rus hâkimiyetindeki Kutsal İttifak karşısında batıda zayıf düşmüş bir Fransa vardı ve Büyük Britanya'yla siyasi bir ittifak kurmaya mecburdu. Britanyalılar klasik hegemonya politikalarına geri dönebilirlerdi; bütün rakiplerininkinden çok daha üstün bir askerî donanmayla okyanusları kontrol altında tutuyorlar, Kıta Avrupası'ndaki gelişmelere ittifaklar ve askerî-mali yardımlarla yön veriyorlar, piyasaları İngiltere'deki Sanayi Devrimi'yle birlikte mütemadiyen artan mal akışına açık tutuyorlardı. Büyük Britanya bu son derece düşük maliyetli hegemonyal konumundan, donanması haricinde kayda değer bir yatırım yapmaksızın yarar sağlıyordu. Bu nedenle, Disraeli'nin liberal rakibi William Gladstone'un Disraeli'nin emperyal projesine şiddetle karşı çıkması ve emperyalizm kavramına çok daha olumsuz bir anlam yüklemesi anlaşılır bir şeydir.[42] Britanyalılar Avrupa'da güç dengesi, Avrupa dışındaki bölgelerde *indirect rule* [dolaylı yönetim] sistemi ile serbest ticaret politikasından oluşan o rahat kombinasyondan neden vazgeçsinler, sonu belirsiz ve muhakkak yüksek maliyetli emperyalist maceralara neden atılsınlardı ki?

42 Bkz. Koebner, *Imperialism*, s. 135 vd.

Genişleme baskısı, kenar konumun avantajları ve zaman egemenliği

Britanyalılar güvenliklerini sağlamak ve askerî güçlerini ortaya koyabilmek için hiçbir zaman Kıta Avrupası'ndaki devletler kadar çok harcama yapmak zorunda kalmadılar. Çünkü onlardan farklı olarak Büyük Britanya, daimi bir orduya ihtiyaç duymamak, bunun yerine donanmaya yatırım yapmak gibi bir lükse sahipti; Büyük Britanya büyük bir kara ordusuna ihtiyaç duyduğunda Kıta Avrupası'ndan askerî birlikler kiralamayı ya da istihdam etmeyi uzun zamandır alışkanlık haline getirmişti.

Kara ordusunun aksine, donanma ekonomik refahı güvence altına almanın bir yoluydu. Kıta Avrupası devletlerinin kara orduları genellikle garnizonlarda tutulur ve sadece masrafa yol açarken, donanma sürekli görevdeydi; ticaret güzergâhlarını denetleyip koruyor, böylece yalnızca siyasi değil, iktisadi bir artı değer de oluşturuyordu. Kara ordusu için savaş ve barış ayrımı çok önemlidir. Savaş ilan edilmesi ya da barış sağlanması her şeyi değiştirir. Fakat donanmada, özellikle de güçlü bir devletin donanmasıysa, böyle bir durum söz konusu değildir. Ola ki tüm dünyada barış hüküm sürse bile, donanma denizleri korsanlardan koruyarak polislik yapar. Donanmalar kendini siyasi ve iktisadi olarak, kara orduları ise ancak siyasi olarak amorti edebilir, deniz imparatorluklarının kara imparatorluklarına göre en önemli mali avantajı budur. Amerikalı amiral Alfred Thayer Mahan *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi* (1890) adlı önemli eserinde bunu ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır.[43] Büyük Britanya'nın imparatorluk oluşumundaki bir avantajı da Avrupa güç merkezlerinin periferisinde yer almasıdır. Fransa, Prusya ve Avusturya bitmek bilmeyen savaşlarla birbirlerini zayıflatıp emperyal konuma gelmesini engellerken, Büyük Britanya Avrupa'da küçük ama kilit bir öneme sahip denge unsuru olarak, üstüne üstlük kontrolü altındaki bu hegemonya savaşlarından uzakta yükseldi.[44]

43 Mahan, *Der Einfluss der Seemacht*, özl. s. 21 vd.

44 Avrupa'da iktidar savaşları ve kalıcı bir hegemonya kurma denemelerinin düzenli biçimde başarısızlığa uğraması konusunda bkz. Dehio, *Gleichgewicht*

Bir devlet sisteminde ya da eşit güçlerin çoğul-evreninde [*Pluriversum*] gerçekleştirilen imparatorluk oluşumları neredeyse daima başarısızlığa uğrarken, dünya siyaset merkezlerinin kenarında gerçekleştirilenler genellikle başarılı oldu. Proto-emperyal bir gücün benzer ya da kendinden biraz daha zayıf güçlerin arasından sıyrılabilmesi için merkezlerde hep daha çok çaba göstermesi gerekti, böyle bir imparatorluk oluşumu hamlesinin çok geçmeden yol açtığı *büyük savaşlardaki* yenilmesi güç koalisyonlar, oluşum halindeki imparatorluğun karşısında yer aldı. Bu hegemonya savaşlarında[45] imparatorluk oluşumu ya başarısızlığa uğradı ya da Napolyon Fransası'nda ve Wilhelm Almanyası'nda olduğu gibi, oluşmakta olan imparatorluğun içindeki askerî aygıt baskın hale gelerek imparatorluğun yükseliş maliyetini karşılanamayacak boyutlara çekti ve siyasi esnekliği ortadan kaldırdı. Velhasıl, güç merkezlerindeki imparatorluk oluşumları –kenar bölgelerdekilerin aksine– emperyal hâkimiyetin ticaret akışlarının kontrolüyle sınırlı olan, dolayısıyla maliyetten çok kâr getiren o aşamanın asla tadını çıkaramadı. Nitekim Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra da zaman zaman hegemonyalar kuruldu ama uzun ömürlü bir imparatorluk asla olmadı. II. Filippo'dan IV. Filippo'ya kadarki dönemde İspanya,[46] XIV. Louis döneminde, sonra bir de I. Napolyon döneminde Fransa ve nihayet Hohenzollern Hanedanı çatısı altında birleşen Almanya – tüm bu ülkeler uzun savaşlar yüzünden imparatorluk oluşturmakta engellenmekle kalmadı, daha önce elde ettikleri hegemonyadan da oldu.

Siyasi güç merkezlerinin kenar bölgelerinde birbiriyle boy ölçüşebilecek rakipler pek olmadığından büyük savaşlar da

---

oder Hegemonie; Avrupa'daki denge ve Britanya'nın küçük ama kilit rolü için bkz. Vagts, "Die Chimäre des Europäischen Gleichgewichts"

45 Hegemonya savaşı kavramı ve tanımı için bkz. Gilpin, *War and Change*, s. 186-210.

46 İspanya söz konusu olduğunda, Avrupa dışında 19. yüzyıla kadar ayakta kalan imparatorluk ile, Avrupa içinde Fransa'nın ve (kısmen işbirliğine girdiği) Osmanlı İmparatorluğu'nun engellemesi sonucunda başarısızlığa uğrayan imparatorluk oluşturma denemesi arasında ayrım yapmak gerekir; bu konuda ve izleyen kısım için bkz. Dehio, *Gleichgewicht oder Hegemonie*.

çıkmaz; imparatorluğa yükseliş, gerek örgütlenme gerekse de teknoloji bakımından daha zayıf rakiplerin direncinin bir dizi *küçük savaş* ile kırılması sonucunda gerçekleşir.[47] Bu savaşların tipik özelliği, ağır savaş donanımıyla, büyük birliklerle ve karmaşık bir lojistikle yürütülmemesi, dolayısıyla ucuz olmasıdır. Başarılı imparatorluk oluşumlarının çoğu dünya politikasının uğruna savaştığı alanların merkezinde değil, kenarında gerçekleşmiştir; Büyük Britanya ve Rusya için olduğu kadar ABD ve Roma ya da İspanya ve Portekiz için de geçerlidir bu.[48] Osmanlı İmparatorluğu bile Anadolu'daki periferide kuruldu ve Küçük Asya-Güneydoğu Avrupa'daki sonraki merkezine ancak genişleme döneminde ilerledi. Dünya siyasetinin merkezinde oluşan kayda değer imparatorluklar Pers krallarının antik imparatorluğu ile Çin İmparatorluğu'dur. Emperyal tipolojide birer istisnadır onlar.

Rakipler ve düşmanlar karşısında ayakta durabilmenin maliyetinin düşüklüğü dışında, kanat güçlerin en büyük avantajı, kenar konumda olmaktan kaynaklanan *zaman egemenliğidir*. Merkezdeki güçler insan ve kaynak bakımından kendilerinden üstün olabilen rakiplerle sürekli, genellikle savaşa kadar varan çatışmalar yaşarken, periferideki güçler kenar konumlarından kaynaklanan barışın sağladığı kârla ekonomi ve altyapıya yatırım yapabilirler. 18. ve 19. yüzyıl süresince Büyük Britanya bu sayede ekonomide Avrupa kıtasından önde olmayı başarmış, küreselleşmenin o ilk evresinde ticaretin yoğunlaşmasından ancak ve ancak kâr sağlayabileceğinden[49] serbest ticareti savunmuş ve her tür korumacılığa karşı çıkmıştı. *Empire*'ın barışı savunmasının nedeni buydu ve buna rağmen savaşa girişme-

47 Bu tür küçük savaşlar, bazı bakımlardan benzedikleri modern partizan savaşıyla karıştırılmamalı (bkz. aşağıda s. 188 vd). –Bu savaşların kısmen son derece vahşi yöntemlerle, devletler hukukunun kurallarının hiçe sayılarak gerçekleştirilmesine bir örnek, 1904'te Alman Güney Afrikası'nda Herero Ayaklanması'nın bastırılmasıdır; bkz. Zimmerer, *Völkermord*

48 Roma'nın ve ABD'nin yükselişinde periferinin konumunun önemine en son Bender işaret etti: *Weltmacht Amerika*, s. 170-176.

49 18. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin iktisadi gelişimi ve Avrupa'daki rakiplerinden nispeten daha önde olması konusunda bkz. Landes, *Wohlstand und Armut der Nationen*, s. 230 vd ve özl. s. 247'deki tablo.

si, ticaret güzergâhlarını güvence altına almak ya da yeni piyasalar açmak içindi, yani tümüyle kâr amaçlı savaşlardı bunlar. Büyük Britanya eşit güçteki rakiplerle çatışmaktan olabildiğince kaçındı – İspanya'nın 17 yüzyılda çökmesinden, Portekiz'in Britanya'nın himayesi altına girmesinden ve Fransa'nın çok sayıda hegemonya savaşına bulaşarak tükenmesinden sonra Avrupa'da dengi bir rakip kalmamıştı zaten.[50]

ABD'nin yükselişi de kenar konumunun rahatlığı sayesinde oldu, böylece ABD 1815 (Kanada'ya girme denemesi Britanya'nın direnişi karşısında başarısızlığa uğradığında) ile 1917 (Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde) yılları arasında eşit güçte bir rakiple boy ölçüşmek zorunda kalmadı; 19. yüzyılın ortasında ve sonunda Meksika ve İspanya'ya karşı giriştiği savaşlar kendinden çok zayıf rakiplere karşı verilmiş emperyal genişleme savaşlarıydı. ABD kuzey ve güney eyaletleri arasındaki iç savaşı da yabancı güçlerin müdahalesi olmadan sonuna kadar götürebildi – Avrupa kıtasında bu mümkün olmazdı, diğer devletler güç politikasındaki boşluktan faydalanmak için hemen müdahale ederdi.

Periferide olmanın avantajları, uzun bir dönem boyunca Helenist dünyanın –Akdeniz'in siyasi çekim merkezinin– periferisinde genişleyen Roma'nın tarihinde, kabaca Paris-Roma-Viyana üçgeni olarak nitelenebilecek Avrupa güç merkezinden uzakta iktisadi ve siyasi yükselişe geçen Portekiz ve İspanya örneklerinde de görülür. İspanya'nın felaketi, Aragon Hanedanı'nın Güney İtalya ile hanedanlık bağlarının olmasından ve Karl'ın Alman imparatoru seçilmesinden (1519) ötürü erkenden hegemonya savaşlarına sürüklenerek iktisadi ve siyasi gücünün azalması oldu. Belli ki Britanyalılar İspanya tarihinden ders almışlar, Kıta Avrupası'ndaki yıpratıcı savaşlara mümkün olduğunca karışmamayı başarmışlardır. 18. yüzyılın başında-

50 Emperyalizm kuramlarına bakılırsa, ABD ile Büyük Britanya arasında emperyalist bir dünya savaşı çıkması kaçınılmazdı. Britanya'nın Amerikan iç savaşına müdahale etmesi buna bir vesileydi. Uluslararası politikanın gerçekçi ekolüne göre, büyük bir olasılıkla Büyük Britanya kuzey hükümetine savaş ilan edecekti. Bildiğimiz gibi, böyle bir şey olmadı; bu olasılığın nedenleri için bkz McPherson, *Für die Freiheit sterben*, s. 372-381

ki İspanya Veraset Savaşları çok istisnai bir durumdur, zira burada Britanya'nın Avrupa'daki nüfuzu için tehlikeli olabilecek, hegemonya karşıtı bir cephenin engellenmesi söz konusuydu.

Peki Rusya? Belli ki, denize yakın bir kenar konumda olmak ile kıtanın periferisinde olmanın etkileri farklıdır. Zira en başından beri Çar imparatorluğunun yükselişi gayet ciddiye alınması gereken rakiplere karşı bitmek bilmeyen savaşlarla, bu rakiplerin onlarca yıl süren çatışmalar sonunda yenilmesiyle oldu: Bu süreç çarların Rusya'nın güney bölgesinde mirasına kondukları Altın Ordu'ya karşı düzenledikleri seferlerle başladı, kuzeybatıya doğru genişlemenin önünde engel oluşturan Polonya-Ukrayna İmparatorluğu'na, ardından İsveç İmparatorluğu'na karşı savaşlarla sürdü, İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü ellerinde bulundurduklarından, buzlanma olmayan, dolayısıyla yıl boyunca kullanılabilen deniz güzergâhlarına rahat ulaşımı engelleyen Osmanlılarla asırlar boyu süren anlaşmazlıklarla devam etti. Üstüne üstlük Bizans, yani Doğu Hıristiyanlığının Rus çarlarına siyasi meşruluk kazandıran kutsal mekânları da Osmanlıların elindeydi.[51] 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'yla da sürekli bir çatışma yaşanmaya başladı; buradaki mesele Batı ve Güney Slav halkları üzerindeki hükümranlıktı, zira Rus çarı kendini onların hâmisi gibi görüyordu. Bitmek bilmeyen savaşlar Rus İmparatorluğu'nun kuruluşunun Britanya ya da Amerikan imparatorluklarının kuruluşundan çok daha pahalıya patlamasına neden oldu. Bunun sonucunda Rusya'daki ordu Batı'daki imparatorluklarda olduğundan çok daha önemli bir emperyal güç faktörü haline geldi. Rusya kenar konumda olmanın avantajlarından asla Büyük Britanya ya da ABD kadar yararlanamadı.

Yine de Ruslar Orta ve Batı Avrupa güçlerinden daha avantajlıydılar, çünkü büyük güçlerin koalisyonuyla ancak nadiren karşı karşıya kaldılar. Böylece sırayla saldırdıkları rakiplerini tek tek yenebildiler. Bu bakımdan, kenar konumda olmanın sağladığı zaman egemenliğinden yararlanmayı Ruslar da bildi-

51 Bkz. Hosking, *Russland*, s. 39 vd

ler: Bölgelerini genişletmeyi uzun bir sürece yaydılar, bu süreci çeşitli adımlara ve evrelere böldüler, böylece güçlerini aşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmadılar.

Emperyal politikanın en önemli tehlikelerinden biri, genişleme ve pekiştirme sürecini, yani emperyal büyümeyi hızlandırma ve yavaşlatma ritmini belirleme kapasitesinin yitirilmesidir. Bu durumda emperyal zaman egemenliği gerek dışsal gerekse de içsel faktörlerce kısıtlanabilir. Dış faktörlerden kasıt, imparatorluk adayının yükselmesini engelleyen ya da ulaştığı konumu elinden almak isteyen güçlü rakipler ya da koalisyonlardır Kenar konumda olmanın avantajı özünde, orada böyle bir çatışma yaşanma olasılığının, tartışmasız üstünlüğü ele geçirmedikleri sürece aktörlerin hiçbirinin zamana hükmedemedikleri siyasi güç merkezine göre çok düşük olmasıdır; merkezdeki aktörler daha bağımsız hareket ederek kendilerince olaylara hâkim olurlar. Buna karşın kenar konumların özelliği, burada tempoyu genellikle *tek bir* güçlü aktörün belirlemesidir. Aslında Avrupa içi bir savaş olan Birinci Dünya Savaşı, Rusya ve Büyük Britanya dahil Avrupalı tüm aktörleri etkisi altına alan "zaman kontrolünün yitirilmesi"ne bir örnektir. Zamanın ritimlerine hâkim olan tek güç ABD'ydi, nitekim savaşın asıl galibi de o oldu.

Bir imparatorluğun sağlamlaşmasıyla birlikte koşullar da değişir: Eskinin periferisi artık merkez olmuş, eski merkezler ise yeniden düzenlenmiş "dünya"nın kenar bölgelerine dönüşmüştür. Kenar bölgelerde imparatorluk oluşturmak avantajlıyken, dünya siyasetinin güç merkezlerindeki imparatorluk oluşumlarının ancak nadiren başarılı olmasını da açıklar bu. Bir adım daha atılabilir ve güçlü rakiplerin olmamasının ve hatırı sayılır ölçüde zaman egemenliğinin kenar konumlarda imparatorluk oluşumlarını neredeyse kışkırttığı söylenebilir. Büyüyen gücün karşısına kararlı bir rakibin çıkmadığı zayıf sınırlar siyasi boşluk etkisi yaratır ve bu sınırların ötesine genişlemeyi teşvik eder. Amerika'nın 18. ve 19. yüzyılda giderek genişleyerek sonunda Pasifik'e ulaşan batı sınırı kadar, aynı dö-

nemde Rusya'nın sürekli hareket halinde olan, hatta kısa süreliğine Amerika kıtasından bile geçen doğu sınırı için de geçerlidir bu. Fakat Rusların genişlemesi ciddiye alınması gereken bir rakibin olduğu Japon Denizi'nde son bulurken,[52] Amerika'nın genişlemesinde Pasifik kıyısı sadece bir ara durak oldu ve 19. yüzyılın sonundan itibaren Pasifik'te yükselen bir güç olmaya başlayan Amerika bu süreçte Japonya'yla çatışmaya girdi. Avrupa sömürge imparatorluklarının oluşumu da benzer biçimde gerçekleşti, periferideki siyasi güç boşlukları egemenlik bölgelerinin giderek genişletilmesine yol açtı. Teritoryal imparatorlukların oluşumunda periferinin çekim etkisi, merkezin yayılmacı dinamiği kadar önemlidir.

Emperyal genişlemenin vazgeçilmez koşulu merkezin dinamiğidir elbette, yoksa periferilerdeki siyasi boşluklar boşluk olarak algılanmazdı. Emperyal zaman egemenliği kavramı bu dinamiğin kontrol edilemez bir genişleme baskısı yaratmamasını da kapsar elbette. Zaman egemenliğinin ortadan kalkmasına iç faktörler neden olur. Gerek iktisadi gerek siyasi emperyalizm kuramlarında böylesi bir genişleme baskısı odak noktasında yer alır. Onlara göre, emperyalizmin eninde sonunda çökecek olmasının en güçlü argümanı, büyük güçlerin arasında çıkacak savaş tehlikesinin yanı sıra imparatorlukların *iç* koşulları nedeniyle erozyona uğrayan zaman egemenliğiydi. Ancak Mao Zedong'un dünyada devrim yaratan partizan kuramının ana fikri, yani "kentlerin köylerle çember içine alınması", emperyal gücün iç faktörler değil, dış faktörler; merkezdeki gelişmeler değil, periferinin direnci yüzünden başarısız olduğu bir emperyalizm kuramı yarattı. Ayrıca yine burada da, emperyal merkezlerin zaman egemenliğinin Mao'nun "uzun süreli savaş" diye nitelediği partizan savaşıyla daraltılması söz konusuydu.[53]

Emperyal merkezlerin zaman egemenliğinin iç faktörlerle erozyona uğratılması görüşü aşırı birikim veyahut düşük tüke-

52 1904-05'teki Rus-Japon Savaşı'nın gösterdiği gibi, Rusya düşmanını küçümsemenin bedelini yenilerek ödedi. Belli ki Rusya Japonya'yı, doğuya genişlerken zaman zaman karşısına çıkan o zayıf güçlerden biri sanmıştı.

53 Mao, *Vom Kriege*, s. 179 vd

tim kuramları tarafından geliştirildi, buna göre, ekonomi merkezlerindeki piyasa krizleri mal ve sermaye ihracatı için yeni yeni piyasalar açmaya *zorluyordu*. Farklı bir yaklaşıma sahip sosyal emperyalizm kuramlarına göre, emperyal merkezler kendi alt tabakalarını emperyalist sömürüden elde edilen ek kazançlarla ya da sömürgelerdeki yeni yerleşimlerle susturmaya giderek daha fazla mecbur kaldı. Siyasi emperyalizm kuramlarında vurgulanan prestij rekabeti, siyasette büyük önem taşıyan zaman egemenliğini kısıtlayan genişleme baskısının tariflinden başka bir şey değildi aslında.[54]

Bu durum, zaman ufkunun çok daha geniş olduğu kenar konumlardaki güçlerden ziyade, dünya siyaset merkezindeki emperyal rakipler için büyük bir handikaptı. Kıta Avrupası'ndaki güçler, özelikle de Almanya, Fransa hatta İtalya bile, dünya gücü statülerini kanıtlamak ya da en azından bu iddiada olduklarını göstermek üzere Avrupa dışında bölge sahibi olmak için aniden müthiş bir telaşa kapıldılar Komşusu gibi sömürge sahibi olmayan ya da alanını başka bir yolla genişletmeyen ülke, piyasa ve hammadde paylaşımından eli boş dönmekle kalmıyor, Avrupa içindeki güçler sisteminde de ağırlığını ve nüfuzunu kaybediyordu. Burada siyasi ve iktisadi faktörler etkileşim içindeydi.

19 yüzyılın sonunda Avrupa'yı pençesine alan büyük gerginlik,[55] zaman ufkunun Avrupa içi rekabet yüzünden giderek daralmasından kaynaklanıyordu. ABD'nin 19. yüzyıl sonundaki genişleme politikasının da gösterdiği gibi, sonunda kenardaki ülkeler de bundan etkilendi. Merkezdeki em-

---

54 Max Weber 1895'te Freiburg'da verdiği ilk dersinde, emperyal zaman ufkunun daralmasını şöyle dile getirmişti: "Almanya'nın birleşmesini, yaşını başını almış bir ulusun dayanamayıp yaptığı çocukça bir şaka olarak görmek gerekir, ama eğer Almanya'nın dünya güç politikasında çıkış noktası değil, sonu olacaksa, bu şakanın bedelinin yüksekliğinden ötürü aslında hiç yapılmamış olması gerekirdi " (Weber, "Der Nationalstaat und die Wirtschaftspolitik" s. 23). Emperyal güçler arasına girmekte çok geç kalan Almanya'nın pastadan pay kapmak için acele etmesi gerekiyordu.

55 Zamanın daralması sorunu, Ullrich (*Die nervöse Großmacht*) ve Radkau (*Das Zeitalter der Nervosität*) dışında, emperyal siyasetin en önemli unsuru olarak Fenske tarafından da ("Ungeduldige Zuschauer") ele alındı.

peryal ve proto-emperyal güçler giderek daha az etkili olmaya başlarken,[56] periferideki güçler –Japonya'yla savaştan sonra hayli güçsüzleşen Rus İmparatorluğu hariç– olaylara ve kararlara çok daha iyi hâkim olmayı başardılar. Ama kenar konum ile siyasi güç merkezi arasındaki ayrım yalnızca imparatorluk oluşumunun türü ve başarısı için belirleyici değildir, karşımızdakinin bir hegemonya mı yoksa bir imparatorluk mu olduğu sorusu bakımından da önemlidir.

Hegemonya ile imparatorluk arasındaki nazik ayrım

Amerikan siyasetbilimci John Mearsheimer'a göre, çok kutuplu bir sistemde yer alan tüm büyük güçler hegemonyayı ele geçirmeye çalışırlar, çünkü mevcut koşullarda mümkün olan en büyük güvenliği hegemonya vaat eder. Fakat böyle bir rekabet sistemde daimi bir istikrarsızlığa yol açar, zira her büyük güç diğerinin hegemonyayı ele geçirme çabasının kendini tehdit ettiğini düşünür ve hegemonyayı kimselere bırakmamak için daha çok uğraşır. Mearsheimer bu kısırdöngüyü "büyük güç politikasının trajedisi" olarak tanımlar[57] ve büyüklerin saflarında kalmak isteyen hiçbir gücün bundan kaçınamayacağını varsayar.

Başka güçler hegemonyaları sarsabilirler ama imparatorluklara kolay kolay meydan okuyamazlar, bu nedenle de imparatorluklar daha dayanıklıdır: İmparatorluklar kendi "dünya"larında aşağı yukarı eşit güçteki aktörlerle rekabete girmez; küçük güçler en fazla ikincilik, üçüncülük, hatta dördüncülük için yarışır, emperyal merkez aynı zamanda hakemlik görevini de üstlenip rekabetin savaşa dönüşmemesine dikkat eder. Hep gözlemlenen bir olgunun, hegemonyanın hüküm sürdüğü yerlerde daha çok çatışma görülürken, emperyal bölgelerin barış bölgeleri olmasının bir nedeni de budur. Elbette

56 Uluslararası politikanın gerçekçi kuramlarının gücü, güç politikasındaki rekabeti eşit devletlerin çoğul-evreninde kazançla kaybın birbirini dengelemesi olarak açıklamasından kaynaklanır. Bunlar arasında ekol yaratan eserler için özl. bkz. Morgenthau, *Politics among Nations* ve Waltz, *Theory of International Politics*.

57 Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, özl. s. 29 vd.

bu, emperyal düzenlerde *temelde* askerî şiddete başvurulmadığı anlamına gelmez; emperyal düzenlerde anti-emperyal kurtuluş savaşları gerçekleşebilir ve bunlar büyük hegemonya savaşlarından genellikle daha uzun sürer. Hegemonya savaşları çok daha şiddetlidir ve çok kısa zamanda büyük kayıplara yol açabilir. Fakat anti-emperyal kurtuluş savaşları emperyal düzeni bir bütün olarak sorgularken, hegemonya savaşları düzeni daha ziyade sağlamlaştırır: Zira burada mesele, mevcut hegemon gücün diğeriyle yer değiştirmesidir, fakat düzen modeli çatışan tüm taraflarca kabul görür.[58] İmparatorluk ile hegemonya, savaşın işlevinin farklı olmasıyla da birbirinden ayrılır.

Avrupa'da hegemonya savaşına çanak tutan uluslararası sistemlere karşı büyük bir güvensizlik hüküm sürüyor. 20. yüzyılda burada iki korkunç savaş gerçekleştirilerek, kıtadaki hegemon gücün tüm kıtaya hâkim emperyal güce dönüşmesi engellendi. Ardından hegemonya rekabetinin yeniden kızışmasını önlemenin yolları arandı. Çünkü her savaşın kârdan çok zarar getirdiği ve askerî olarak galip gelenin bile savaştan siyasi ve ekonomik olarak mağlup çıktığı anlaşılmıştı,[59] bu yüzden Avrupalılar uluslararası anlaşmalarla, ekonomik ilişkilerle ve özellikle de devletlerin demokratikleşmesiyle karşılıklı güvensizliği ortadan kaldırmak ve Avrupa'da bir hegemonya kurmaya çalışmak gibi uğursuz bir çabayı engellemek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar

Özellikle de Almanya'da Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın deneyimlerinden ders çıkarma süreci olarak gösterilen durum çok farklı da tasvir edilebiliyordu: Avrupa devletler düzeninin, Almanların kıtayı emperyal kanatları altına almaktan vazgeçmeyip bunu tekrar denemelerine karşı güvence altına alınması,[60] aynı zamanda da Orta Avrupa'ya kadar ilerlemiş olan Sovyetler Birliği'nden gelecek yeni bir emperyal tehdide karşı bir kale ku-

58 Daase, *Kleine Kriege - Große Wirkung*, büyük savaşların uluslararası düzeni istikrarlı kıldığı, küçük savaşların ise bu düzenin sorgulanmasına yol açtığı tezini ortaya attı.

59 Bkz. Münkler, *Die neuen Kriege*, s. 125 vd.

60 Bkz. Judt, *Die große Illusion Europa*, s. 19-60.

rulması biçiminde de açıklanabiliyordu. Eğer Avrupa'daki 1945 sonrası barışçı gelişmelere böyle bir açıklama getirilecekse, bu tasvirde başrolü AB ve AGİT değil, NATO oynar· NATO'nun ilk genel sekreteri Britanyalı Hastings Lionel Ismay NATO'nun amacını kısa ve öz olarak şöyle açıklamıştı: "to keep the Germans down, the Russians out and the Americans in" [Almanları dizginlemek, Rusları dışarıda tutmak, Amerikalıları da içeri almak] Nitekim Avrupa içindeki hegemonya savaşlarının engellenmesi, Avrupa dışı bir güç olan ABD'ye hegemon rolünün verilmesiyle oldu, dolayısıyla Avrupa'nın savaş sonrası düzeni, başka kriz bölgelerine de örnek oluşturabilecek bir siyasi öğrenme sürecinden ziyade, bölgenin güvenliğinin Amerikalılar tarafından sağlanması gibi bir lüksten kaynaklanır.

Bu okuma biçimine göre, büyük bir gücün orta büyüklükteki güçlere sunduğu güvenlik garantisi bir imparatorluğun kurulmasının ve sağlamlaştırılmasının aracı olmakla kalmaz, hegemonya savaşlarının sona erdirilmesinin de bir aracıdır, bu sayede savaşçı bölgeler pasifize edilip uzun süreli bir barış düzenine geçilebilir Fakat bunun koşulu, daha önce sürekli tekrarlanan hegemonya savaşlarıyla sarsılmış bölgede barış ve istikrar düzeni kurulmasını, bu konuda güvenlik garantisi verebilecek kadar çok isteyen kuvvetli bir dış gücün olmasıdır. ABD 1918 sonrasında buna yanaşmazken, 1945'ten sonra göreve hazırdı.[61] ABD bundan nasıl bir avantaj sağlayacağını düşündüyse artık, Batı Avrupa'ya ilkin siyasi yatırım yaparak hayli masrafa girdi.

ABD'nin bunlardan ötürü "âlicenap bir hegemonya" uyguladığı düşüncesi ile, büyük güçlerin çekişmesinden galip çıkan gücün tanımı arasında pek ortak nokta yoktur. Sonuncusu, aşağı yukarı eşit güçlerle girdiği sert rekabetin galibiyken, birincisi düşmanların saldırısına karşı koruduğu bir sürünün çobanıdır; âlicenaptır, çünkü kendisine emanet edilenleri dış tehditlerden korumakla kalmaz, üstünlüğünü kendi çıkarları için kullanmaktan da imtina eder. Onun en büyük özelliği, kendi çıkarlarını dayatmak değil, başkalarına hizmet etmektir. Bu an-

61 Bkz. Junker, *Power and Mission*, s. 51 vd. ve 73 vd. – Ayrıca bkz. aşağıda s. 151 vd.

layışa gore, hegemonya *potansiyel emperyalliktir*, fakat hukuk düzenine duyduğu saygıdan, kendi halkının ahlaki duyarlılıklarını dikkate aldığından, siyasi akıllılığından ya da daha başka ama her halükârda iyi niyetli saiklerden ötürü bu potansiyeli tam anlamıyla kullanılmaz. Böyle bakıldığında, hegemonya ile imparatorluk arasında karar kılmak tümüyle süper gücün tekelindedir, bu nedenle de hegemonyanın yararları, emperyal rolün zararları konusunda onu ikna etmek için dostane çağrılarda ve nazik uyarılarda bulunmak mantıklıdır.

Böyle bakıldığında bu seçenek isteğe bağlıdır, zorunlu değildir, bu nedenle de siyasi ahlakın ya da aklın alanına girer ama, tabiri caizse, siyasi fizikle bağdaşmaz. Fakat süper gücün ve önde gelen politikacılarının da bu bakış açısını mı paylaştıkları, yoksa algılarının siyasi fizikle mi belirlendiği sorusu henüz yanıtlanmış değildir elbette. Her halükârda, lider gücün gözünde zorunlulukların ağır bastığı, küçük güçlerin ise büyük güçlerin karar vermekte serbest olduğunu vurgulama eğiliminde oldukları düşünülebilir.

Michael Mann hegemonyayı, kurallara bağlı bir egemenlik biçimi olarak görür – oysa imparatorlukta hâkim güç herhangi bir kurala uyması gerektiğini düşünmez. Mann buradan yola çıkarak Amerikan dış politikasıyla ilgili meseleyi ortaya koyar: "Amerikalılar hegemonyayı isteyip istemediklerine karar vermek ve sonra da kurallara uymak zorundadırlar. Fakat imparatorluk istiyorlarsa, başarısız oldukları takdirde hegemonyayı da yitireceklerdir. Ama dünyanın pek de umurunda olmazdı bu. Bunun çokyönlü sonuçlarıyla baş etmeyi bilirdi."[62] Öte yandan, Doğu Asya uzmanı olarak isim yapmış Amerikalı siyaset bilimci Chalmers Johnson, hegemonya ile imparatorluk arasında önemli bir fark olduğundan kuşkuludur. Ona göre, bu ayrım son kertede retorik bir stratejidir ve amacı reel ik-

62 Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*, s. 331. Bir başka yerde benzer bir ifade yer alır: "Salt yüce gönüllükle imparatorluk olmak mümkün değildir herhalde, fakat tebaanın kurallarını genellikle onayladığı bir imparatorluk mümkündür. Biz buna 'hegemonya' diyoruz, bu ifade, emperyal gücün, diğer tüm herkesin 'genellikle' uyacağı 'oyun kuralları'nı koyması anlamına gelir. Bu kurallar onaylanıyor da olabilir; o zaman hegemonya meşruluk kazanır." (*A.g.e.*, s. 25).

tidan aydınlık ya da karanlık göstermektir. "Bazı yazarlar 'hegemonya' kavramını sömürgesi olmayan bir emperyalizm için kullandılar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 'süper güçler' döneminde hegemonya Batı ve Doğu 'cepheleri' ile eşanlamlı hale geldi. Kavramın anlaşılabilirliği, Birleşik Devletler'in emperyalizm kavramı yerine örtmece kullanma eğilimiyle daha da zorlaştırıldı, ki ABD'nin emperyalizmi en azından kendi vatandaşlarının gözüne zararsız ve masum görünsün."[63] Buna göre, "hegemonya" aslında "imparatorluk" örtmecesinden başka bir şey değildir ve bu ikisi arasında ayrım yapmak konuya açıklık getirmekten ziyade düzeni tasvir edenlerin farklı değerlendirmelerini yansıtır. Burada bilimsel kategoriler değil, siyasi dilin imleri söz konusudur.

Ama belli ki kavramsal kargaşanın tek nedeni anlaşılabilir örtmece eğilimleri değil, zira sinik dürüstlüğüyle tanınan Henry Kissinger bile son tezlerinde "hegemonyal" ve "emperyal" kavramlarını eşanlamlı kullandı. *Amerika'ya Meydan Okumak* (2001) adlı kitabının özündeki mesaj, ABD'nin üstlendiği hegemon rolünün çok kısa sürede ağır ve bunaltıcı bir yük haline gelebileceği ve Amerikan toplumunun bu yükü taşımaya artık razı olmayacağıdır. Kissenger'a göre, ABD imparatorlukla baştan çıkmadan önce hegemonya yüzünden başarısızlığa uğrayacaktır.[64]

Fakat sorunu algılama biçimi tersine de çevrilebilir ve bir imparatorluğun kurulması, daima sallantılı olan hegemonyayı tehdit eden çöküşe karşı bir güvence olarak görülebilir. Eğer hegemonya, esas olarak hegemon gücün sağlamak zorunda olduğu kolektif servetlerin –dıştan gelecek tehditlerden korunma, küçük güçlerin silahlanmasının sınırlandırılması, düzenli ekonomi alanları vesaire– kullanıma sunulması olarak tanımlanıyorsa ve bundan öncelikle ona tâbi güçler yararlanıyorsa, lider gücün ve vatandaşlarının bu maliyet ve yarar dağılımından duydukları hoşnutsuzluk kolayca anlaşılabilir. Merkezde-

63 Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 44; imparatorluğu savunan birinin bakış açısıyla da olsa, imparatorluk ile hegemonya ayrımının aydınlatıcı olmaktan ziyade yanıltıcı olduğunu Ferguson da söyler. Ferguson, *Das verleugnete Imperium*, s. 15-24.

64 Kissinger, *Die Herausforderung Amerikas*, s. 311 vd.

ki nüfusuna mali yükten çok kazanç getiren ya da en azından kolektif servetlerin kullanıma sunulmasının maliyetini tek başına üstlenmek zorunda kalmayıp himayesindekilerle paylaşan bir imparatorlukta durum bambaşkadır. Imparatorluğun "asıl yurttaşları" böyle bir imparatorluğu bir hegemonyadan daha çok onaylayacaklardır. Son yıllarda pek de Amerikanvari olmayan bir tavırla bir *American Empire*'dan söz eden veyahut böyle bir imparatorluğun kurulması ve sağlamlaşmasını savunan[65] çok sayıda politikacı ve entelektüelin bu yaklaşımının nedeni, ayakta kalması için sürekli çaba sarf etmesi gereken bir hegemonyanın tehlikeleri ve maliyetinden endişe duymalarıdır Bu durumda kavramların ince ayrımı üzerinde pek durmamışlar, "imparatorluk"tan basitçe hegemonyanın sağlamlaşmış ve sürekli kılınmış biçimini anlamışlardır.

Son dönemde emperyallik ve hegemonya ilişkisi üzerine en çok kafa yoran kişi, 1938'de hegemonya üzerine büyük bir eser yayımlayan Alman hukuk tarihçisi Heinrich Triepel olsa gerek. Imparatorluk ile hegemonya arasındaki *kategori* farkı Triepel için de şüpheliydi: Ona göre, hegemonya "emperyalist politikanın kendini ifade ettiği biçimlerden *biri*"ydi yalnızca.[66] Karakteristik özelliği ise "gücün kendisini gemlemesi" idi.[67] Triepel, emperyal gücün egemenliği altında olan ama ona ait olmayan bölgelerin bağımsızlaşmasına, elbette yüzyıllar içinde, daha fazla saygı gösterilmesi doğrultusunda bir eğilim gözlemlediğini düşünüyordu. Bu eğilimi "azalan güç yasası" olarak niteledi.[68] Triepel'in gözlemlediği "gücün kendini gemlemesi"[69]

65 Kısa bir özet için bkz. Verenkotte, *Die Herren der Welt*, s. 68 vd.

66 Heinrich Triepel, *Die Hegemonie*, s. 189.

67 *A.g.e.*, s. 283.

68 "Yasalarımızın (...) başlıca etkilerinden biri, yabancı devletler ve halklar üzerindeki hâkimiyetin yerini çok daha zayıf bir iktidar biçimi olan *hegemonyanın* almasıdır. Bu gelişmenin başlangıcı, Sparta'nın fetih ve ilhak politikasına çok sayıdaki hegemonyal anlaşmaların ilkiyle, Tegea anlaşmasıyla son verdiği güne tarihlenebilir. Günümüzün uluslararası dünyasında hegemonyanın doğrudan hâkimiyetin yerini ne ölçüde aldığı, modern 'emperyalizm' tarihinin her sayfasında okunabilir" (*A.g.e.*, s. 147).

69 *A.g.e.*, s. 283.

süreciydi, bu sürecin sonunda emperyallik büyük ölçüde hegemonyaya dönüşüyordu. "Modern *emperyalizm* politikasında, hegemonya elde etmenin, gitgide gücün genişletilmesinin karakteristik bir biçimi haline geldiği rahatlıkla söylenebilir."[70]

Triepel'e göre, imparatorluk ile hegemonyanın çakıştığı yer, "emperyalizmin yabancı ülkeleri eski bir devletin yapısına katmaktan bilinçli olarak feragat ettiği" yerdir. Orada karşılaşmaları mümkündür, ama şart değildir."[71] Yani Triepel emperyal politikanın hegemonyal politikaya dönüşme eğiliminde olduğunu tespit eder, bunun özellikle de imparatorluk oluşum sürecine federatif unsurların damgasını vurduğu yerlerde gerçekleştiğini görür. Ama bu eğilimin her zaman ve her yerde kendini kabul ettireceğinden kuşkuludur. Triepel'in bu düşünceleri kâğıda döktüğü 1930'lu yılların ortasında bu kadar tedbirli olması son derece yerindeydi.

Emperyal hâkimiyetin kendisini daha fazla gemlemesi olarak tezahür eden hegemonyayla ilgili ilk düşüncelerin peşine düşen Triepel, Atina talassokrasisinin oluşumu ve çöküşü üzerine kafa yormuş olan antik Yunan tarihçileri ve retorikçileriyle karşılaşır. Onların kullandığı *archè*, *dynamis* ve *hegemonía* kavramları arasında bir derece farkı vardır: *Archè* güç ilişkilerinin kuvvetli ve yoğun bir ifadesidir, ki Triepel bunun "hâkimiyet" ile karşılanmasını önerir. Yine *dynamis* de sık sık bu anlamda kullanılırken, *hegemonía* ile kastedilen daha zayıf bir güç ilişkisidir ve Triepel bunun "üstünlük" olarak çevrilmesini ister.[72]

Karşılaştırmalı imparatorluk incelemesinde Michael Doyle da M.Ö. 5. yüzyılda Atinalılar ile Spartalıların ittifak politikası ara-

---

70 *A.g.e.*, s. 176.

71 *A.g.e.*, s. 187

72 *A.g.e.*, s. 343. – Bu kavramların yerleştiği ve kullanıldığı siyasi bağlam, kavramların daha net ve açık hale getirilmesinden ziyade, kararların siyasi retorikle etkilenmesini amaçladığını düşündürüyor– özellikle de, Isokrates *Barış Üstüne* adlı eserinde Spartalıların karada *hegemonía* kurmaları nedeniyle sonunda denizde de *dynamis* elde ettiklerini ama bunu çok fazla kötüye kullandıklarından tekrar yitirdiklerini söylediğinde (bkz. Isokrates, "Rede über den Frieden" §§ 101-104, s. 169 vd.); konuşmanın siyasi arka planı ve Isokrates'in emperyalizm ile hegemonya politikası arasındaki konumu için bkz. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, cilt 1, 2, s. 241 vd

sında bazı farklar tespit etmiş ve bundan yola çıkarak imparatorluk ile hegemonya arasında kategorik bir ayrım geliştirmiştir: ●na göre, Atina hâkimiyetindeki Delos-Attika Deniz Birliği bir imparatorluktu, ama lider gücün Sparta olduğu Peloponnessos Birliği bir hegemonyaydı.[73] Doyle'a göre, hegemonyanın karakteristik özelliği, üstünlük talebini ittifak ortaklarının "dış politika"sıyla sınırlayıp iç işlerine müdahaleden uzak durmasıdır: Ne siyasi ne de iktisadi düzene, ne anayasal meselelere ne de piyasaların düzenlenmesine karışır, hele lider konumuna işaret ederek bunları değiştirmesi söz konusu bile olamaz.

Doyle'a göre, bir imparatorluğun müdahale alanını ittifak meseleleriyle sınırlı tuttuğu görülmemiştir. Emperyal hâkimiyetin karakteristik özelliği iç ile dış arasında net sınırlar tanımaması, bu yüzden de ittifak ortaklarının iç meselelerine mütemadiyen karışmasıdır.[74] Atina ile Sparta arasındaki fark budur işte: Sparta ittifak ortaklarının dış ilişkilerini kontrol altında tutmak ve Peloponnessos Birliği'nin Ege'deki diğer iki büyük güce, Persler ve Atinalılara karşı ortak bir tavır almasını sağlamakla yetinir;[75] oysa Atina ittifak partnerlerine sürekli müdahale etmiştir. Üstünlüğün demokrat cephede olmasına dikkat etmiş, ölüm cezalarının söz konusu olduğu mahkeme davalarına el atmış, ittifak bölgesinde tek bir para biriminin geçerli olmasını dayatmış, sonunda da müttefiklerinin Atinalıların koloni kurduğu yerleri terk etmesini istemiştir.[76] Belli ki Atinalılar, müttefiklere ancak kontrol altında tutulduklarısürece güvenilebileceği görüşündeydiler. Ayrıca Atina yurttaşları da Deniz Birliği'nin getirdiği yükten yarar sağlamak istiyorlardı elbette. Uzun vadeli çıkarlara işaret etmek Halk Meclisi'nde kesin çoğunluğu sağlamaya yetmiyordu; bu ancak kısa vadeli kazançlarla mümkündü. Doyle'a göre, Sparta aristokrasisi hegemonyal bir politikayı yürütecek yapıdaydı, oysa

73 Doyle, *Empires*, s. 54 vd.

74 *A.g.e.*, s. 40.

75 *A.g.e.*, s. 58 vd.

76 *A.g.e.*, s. 55 vd., Atina'nın birlik üyelerinin iç meselelerine müdahale etmesinin ayrıntıları için bkz. Schuller, *Die Herrschaft der Athener*, s. 11 vd. (dolaysız hâkimiyet aracı) ve s. 80 (dolaylı hâkimiyet aracı).

Atina demokrasisinin imparatorluğa karşı iflah olmaz bir eğilimi vardı.[77]

Michael Doyle, Sparta'nın ve Atina'nın ittifak sistemlerinin yapısal koşullarının, siyasi aktörlerin imparatorluk ya da hegemonya arasında özgür bir seçim yapamayacağı kadar farklı olduğunu da gördü elbette. Siyasi ve toplumsal konularda temelde muhafazakâr olan Sparta'nın ittifakı örgütlemesinin tek yolunun hegemonya olduğunu belirtmek gerekir. Oysa ittifakın genişletilmesinin içte radikal demokrasinin gelişimiyle başa baş gittiği Atina, kendi gelişim dinamiğini ittifak yapılarına aktararak tüm Ege'de sosyo-ekonomik yapıların kökünden değişmesine yol açan ve geleneksel toprak sahipleri sınıfının yerini çok daha canlı esnaf ve tüccar sınıfının aldığı bir süreci başlatmak zorundaydı.[78] Yani Atina'nın ittifak ortaklarının iç işlerine mütemadiyen karışmaktan başka çaresi yoktu – yalnızca ortak bir ekonomi alanı yaratmak, Karadeniz ve Ege'deki deniz yollarını denetlemek ve sürekli bir tehdit olan korsanlığı zaptetmek için değil, ittifak kentlerindeki sosyo-ekonomik gelişimi, kazananları ve kaybedenleriyle birlikte siyasi güvence altına almak için de bunu yapmak zorundaydı. Bu da ancak demokratik cephenin egemenliğiyle sağlanabilirdi. Sparta'nın geleneksel sosyal yapısı bir hegemonya kurmaktan daha fazlasına izin vermiyordu, Atina'yı bir imparatorluk kurmaya iten ise iktisadi, sosyal ve nihayet siyasi dinamiğiydi.

Heinrich Triepel de benzer argümanlar öne sürdü.[79] Fakat

77 İki birlik sisteminin bu şekilde karşılaştırılması, özellikle de Korinthoslulara Peloponnessos Birliği'ndeki savaş propagandalarını yeniden ortaya koymaya elverişli elbette; bu propagandaya göre, Atina'nın iktidarının iyice genişlemesi Yunanistan'ın özgürlüğünü tehdit eder hale gelmişti. Bu yüzden Atina'ya savaş açılmalı, Delos-Attika Deniz Birliği ortadan kaldırılmalıydı. Thukydides (*Der Peloponnesische Krieg*, I, 88) salt propaganda olan bu görüşün benimsenmemesi uyarısında bulunmuştu. Ona göre, savaşın asıl nedeni, Korinthoslular ile Spartalıların Atina'nın barışçı yollarla genişlemeye devam etmesinden korkmalarıydı.

78 Doyle, *Empires*, s. 70 vd.

79 "Bu Peloponnessoslu güç (Sparta) yarımadada lider konumunu sağlamlaştırdıktan sonra asla genişleme arzusu duymadı. Bölgesel olarak doyuma ulaşan, karakteri itibarıyla savunmacı bir yapıda olan, 'kozmos'unun güvenliğine büyük önem veren Sparta, genişleme politikası gütseydi, kazanamaz, kaybederdi.

ona göre, hegemonya ve imparatorlukların oluşumu, ayrıca ikisi arasındaki geçişler temelde güç merkezindeki sosyo-ekonomik ve siyasi oluşumlarla belirleniyordu, oysa Doyle Sparta hegemonyası ve Atina imparatorluğu ile ilgili düşüncelerini siyasi-yapısal bir ayrımla özetlemiştir: Eğer bir merkez ile bir periferi arasında, devletlerüstü sosyal yapılar üzerinden kurulan bir ilişkiler ağı varsa, bir imparatorluktan söz edilebilir Oysa hegemonya, birinin diğerlerinden açıkça güçlü olduğu merkezler arasındaki bir ilişki sistemidir.[80]

Doyle'a göre, siyasi bir düzenin emperyal ya da hegemonyal olarak sınıflandırılması onun sosyo-ekonomik gelişim düzeyine ve kendisinin altındaki ittifak ortakları ve güçlerin nispi siyasi kuvvetine bağlıdır. Eğer arada büyük bir mesafe varsa ve merkezin dinamiğiyle bu mesafe daha da büyürse, bunun kaçınılmaz sonucu hâkim yapıların "emperyalleşmesi"dir; taraflar arasında fazla bir sosyo-ekonomik ve siyasi mesafe yoksa ve aralarındaki ilişki uzun süreden beri istikrarlıysa, güç sisteminin "hegemonyalaşması" mümkündür. İttifak partnerleri arasındaki güç farkının az olması kadar önemli bir faktör de, madun güçlerin mevcut hegemonyayı ortadan kaldırmayı ve onun yerine geçmeyi istememeleri ya da bunun için gayret sarf etmemeleridir. Hegemon güç ancak bundan emin olduğunda salt üstünlük kurmakla yetinecek ve hegemonyayı imparatorluğa dönüştürmeye çalışmayacaktır.

Mükemmel askerî aygıtına güvenen Sparta ittifak partnerlerine karşı üstünlüğünün tehlikede olduğunu düşünmüyordu belli ki. Fakat hemen yanı başındaki ittifak sisteminin dinami-

---

Yüzü denize dönük Atina ise adeta böyle bir politikaya yazgılıydı; sırf ekonomik nedenlerle hile denizde, dolayısıyla da Ege'deki adalar ve Küçük Asya'nın kıyı kentleri üzerinde hâkimiyet kurmak zorundaydı; bu yola itilmesinin başlıca nedenleri, siyasi ve toplumsal koşullarının düzelmesi, ticaretle uğraşan nüfusun artması ve dinamik halkının ganimet kazanma arzusuydu. Atina hegemonyasının *emperyalist* bir karaktere bürünmesi gayet doğaldı ve bugünkü İngiliz Milletler Topluluğu'ndaki İngiltere'nin hegemonyasına çok benziyordu, sadece biçimsel olarak farklıydı [aynen böyle]; fakat Britanya'nın hegemonya karakteri daha sonraki bir gelişmenin sonucudur, Atina ise tam tersine, egemen güç olmadan önce hegemonya olmuştur." Triepel, *Die Hegemonie*, s. 382.

80 Bkz. Doyle, *Empires*, s. 81.

ğini o kadar tehditkâr buluyordu ki, Atina'nın daha fazla yükselmesini önlemek için savaşa girmeye karar verdi.

Dünyanın 18. yüzyılın sonundan beri içinde bulunduğu kalıcı dinamikler karşısında hegemonyalar artık yalnızca geçici olarak var olabilir, ya emperyal yapılara dönüşmek ya da yıkıcı savaşlarda yok olmak zorundadır. Avrupa'da 20. yüzyılın ikinci yarısında başarıldığı gibi, devletlerüstü siyasi yapıların geliştirilmesi ve güçlü ekonomik ağlar kurulmasıyla ilişki dinamiklerinin ortadan kaldırılması yönünde bir üçüncü yol olabilir. Nihayet, hegemonyal ve emperyal yapıların çakışması da olasıdır, ki bu da aynı düzenin bazı bakımlardan emperyal, bazı bakımlardan da hegemonyal özellikler taşıdığı anlamına gelir.

ABD'nin bir imparatorluk mu yoksa bir hegemonya mı olduğu sorusu açısından bunun anlamı, ikisi arasındaki farkın genellikle düşünüldüğünden çok daha akışkan olduğudur. Eğer emperyallik teşhisinde salt daha küçük devletlerin iç işlerine müdahale referans alınıyor, hegemon gücün bunların iç işlerine çok da ilgi duymadığından yola çıkılıyorsa, o zaman ABD, daha önce NATO'da askerî diktatörlüklerin bile yer almasına göz yummasıyla bir hegemon güçken, Başkan Carter döneminden itibaren atak bir insan hakları politikasına geçtiğinden beri bir imparatorluktur. Bu durumda iki kavram arasındaki değer hiyerarşisi tersine çevrilmiş olur elbette. Muhtemelen doğrusu, her iki kavrama herhangi bir değer yüklemeksizin, siyasi bir düzenin üyeleri arasındaki güç farklarını nitelemektir: O zaman hegemon güç genelde eşit güçler arasındaki birinci güçtür, fakat burada önemli olan, eşitliğin yalnızca haklar ve yükümlülüklerle sınırlı tutulmayıp reel kapasite ve başarıları da kapsamasıdır. Buna karşın, merkezî güç ile siyasi düzenin diğer üyeleri arasındaki güç farkı eşitlik kurgularıyla bile aşılamayacak kadar artmışsa, bir imparatorluk söz konusudur. Fakat soru, bunun ne tür bir iktidar olduğudur: Ekonomik mi, kültürel mi, siyasi mi yoksa askerî mi? Ve bütün bunların tek elde toplanması ancak çok nadiren görüldüğünden, bir düzenin emperyal mi yoksa hegemonyal mı olduğu konusunda fikir birliği sağlanması pek mümkün değildir.

Bozkır İmparatorlukları, Deniz İmparatorlukları ve Küresel Ekonomiler: Emperyal Hâkimiyetin Kısa Bir Tipolojisi

Michael Mann'ın dünya tarihini kapsayan *İktidarın Tarihi* adlı kitabında ele aldığı dört iktidar kaynağı[1] arasında özellikle askerî ve iktisadi üstünlük büyük imparatorlukların oluşumunda çok önemlidir. Bu ikisi olmadan büyük imparatorluklar oluşturulamaz; emperyal iktidarın temelinde askerî ve iktisadi üstünlük vardır. Michael Mann'daki diğer iki iktidar kaynağı, siyasi ve ideolojik iktidar, ancak bir imparatorluğun sağlamlaşma evresinde, az çok dinamik bir genişleme evresinden sonra, yeni kazanılan iktidar sürekli kılınacağı zaman önem kazanır. Ondan sonra, bir imparatorluğun başlangıç evresinde çok önemli olmayan hususlar, örneğin hâkimiyet altına alınan bölgenin idaresi için gereken maliyetin boyutları ya da halkın imparatorluğun getirdiği yükü taşımaya hazır olup olmaması ağır basar.

İlk evrede maliyet ve kazanç konusu arka plandadır: Ya genişlemenin kendisi kaynakları tükettiğinden daha fazla kazanç getirmiştir ya da gelecekte kazanç sağlanacağı beklentisiyle teselli bulunur. Fakat sağlamlaşma evresine geçildiğinde durum değişir. İmparatorluk iflas etmek ya da emperyal yüke karşı bir

1 Bkz. Mann, *Geschichte der Macht*; iktidarın dört kaynağı ve örgütlenme biçimleri için özl. bkz. 1. cilt, s. 46 vd.

iç direniş yüzünden çökmek istemiyorsa, hayali bilançoyu gerçek bilançoya dönüştürmek zorundadır, bu da genellikle yönetim maliyetinin düşürülmesi anlamına gelir. Bunu sağlamanın çoğu zaman en kolay yolu siyasi ve ideolojik iktidarın daha yoğun biçimde devreye sokulmasıdır; özellikle de ideolojik iktidar kurmak askeri iktidar kurmaya oranla daha ekonomiktir. İmparatorluk genişlemenin sınırlarına vardığında ve bundan sonraki her adım "aşırı emperyal genişleme" anlamına geldiğinde ideolojik iktidarın etkisinin artmasının nedeni budur.[2]

Michael Doyle bir imparatorluğun genişleme evresinden sağlamlaşma evresine geçişini "Augustus eşiği" olarak nitelemiştir.[3] Bu kavramla, İmparator Augustus'un son rakiplerini de ortadan kaldırdığı Actium Savaşı'ndan (M.Ö. 31) sonra gerçekleştirdiği köklü reformlara gönderme yapıyordu. Nitekim bu reformlar sonucunda *Respublica Romana* ebediyen *Imperium Romanum*'a dönüştü.[4] Pek çok büyük imparatorluk oluşum sürecinde bu eşiğe takılıp başarısızlığa uğramıştır. Bir imparatorluğun genişleme evresinden sağlamlaşma evresine geçişi emperyal tarihin en önemli dönemlerinden biridir, bu nedenle özel bir ilgiyi hak eder.

İmparatorluklar bölgelerin ya şiddet yoluyla fethedilmesi ya da ekonomisine nüfuz edilmesiyle ortaya çıkar. Dolayısıyla, *hâkimiyet alanlarını* kapsayan emperyal düzenler –klasik "dünya imparatorlukları"–, *ticaret yapılarına* ve bir "dünya ekonomisi" üzerindeki kontrole dayalı imparatorluklardan ayrılabilir.[5] Bu iki imparatorluk türü tarihte saf haliyle ancak nadiren görülür. Hemen hemen bütün dünya imparatorlukları, özellikle de uzun ömürlü olanlar dünya ekonomisi unsurlarını barındırıyordu, öte yandan, güç politikası uygulamadan yapabilen bir dünya ekonomisi de pek olmadı.

Genellikle Augustus eşiğinin geçilmesi sonucunda, mev-

2 Bkz. aşağıda s. 176 vd

3 Bkz. Doyle, *Empires*, s. 93-97 Ayrıca bkz. aşağıda s. 109 vd.

4 Bkz. Heuss, *Römische Geschichte*, s. 272-320, özl. s. 289 vd.

5 "Dünya ekonomileri" ve "dünya imparatorlukları" arasındaki bağlantı için bkz. Wallerstein, "Aufstieg und künftiger Niedergang des kapitalistischen Weltsystems", özl. s. 33 vd.

cut ticaret yapılarına hâkimiyet yapıları eklenir, hâkimiyet alanlarında da ekonomik ilişkiler kurulur. Öte yandan, bir dünya imparatorluğunun çökmesi ona bağlı dünya ekonomisinin de çoğu zaman çökmesi anlamına gelir. Nitekim Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra batıda bu durumdan etkilenen bölgeler arasındaki ticaret durdu, büyük şehirler geriledi ve nüfusun büyük çoğunluğu yine tarımla geçimini sağlamaya başladı.[6] Benzer bir şekilde, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla birlikte Sovyet hâkimiyetindeki ekonomik sistemin çökmesi, gerek merkezde gerek periferideki insanların yaşam standardı üzerinde sarsıcı sonuçlara yol açtı. Britanya İmparatorluğu'nun yavaş yavaş çökmesinin dünya ekonomisinde derin izler bırakmamasının tek nedeni, Britanyalıların işlevini ABD'nin kolayca devralıvermesiydi. 1929'da borsanın çökmesi bu geçişe eşlik eden kriz olarak görülebilir elbette.

Hâkimiyet alanları ile ticaret alanları asla tam olarak birbirinden ayrı tutulamasa da, bu ikisini karşılaştırmak yerinde olacaktır. Ayrıca bu alanlar emperyal iktidarın doruğunda değil, imparatorlukların oluşum aşamasında birbirinden daha belirgin bir biçimde ayırt edilebilir. Klasik büyük imparatorluk oluşumlarında hâkimiyet alanı ticaret alanından önce oluşmuştur – modern dönem Avrupası'ndaki çoğu imparatorlukta bunun tersi geçerliydi. Büyük imparatorlukların gelişimiyle ilgili bu tipolojiye uzun zamandan beri kara ve deniz imparatorlukları ayrımı da eklenmektedir: Kara imparatorlukları hâkimiyet alanlarının genişletilmesiyle oluşurken, deniz imparatorlukları ticaret ilişkilerinin yoğunlaştırılıp geliştirilmesiyle genişler. Bir süre sonra burada da geçişler ve karma biçimler gözlemlenebilir – örneğin emperyal hâkimiyet alanları ekonomik ilişkileri geliştirmek için kullanılır, ya da ticaret yapıları siyasi çatışmalar sonucunda çöktüğünde, emperyal merkez bunları yeniden kurmak ve güvence altına almak için müdahale eder.

Her halükârda, söz konusu dört iktidar kaynağı imparatorluk oluşumunda eşit oranda rol oynamaz; emperyal gücün do-

6 Bkz. Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte*, 1. cilt, s. 78 vd.

ruğuna ulaşmasından sonrası için de zaman zaman geçerlidir bu. Fakat bu dört iktidar faktöründen birinin eksikliği imparatorluk için son derece olumsuz sonuçlara yol açabilir: Diğer faktörleri kuvvetlendirerek bu durumu telafi etmek pahalıya patlar, ayrıca emperyal güç dengesi bu yüzden tamamen bozulabilir. Nitekim Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu ya da İspanya İmparatorluğu iktisadi iktidarını askerî iktidarı kadar güçlü kılmayı başaramadı, bu da ya imparatorluğun erkenden zayıflamasına ya da askerî aygıtın imparatorluğu iflasa sürükleyecek kadar büyümesine yol açtı. Öte yandan, Portekizli ve Hollandalı *seaborn empires* [deniz imparatorlukları] ekonomik güçlerine tekabül eden kalıcı bir askerî ve siyasi iktidar geliştiremediğinden bir süre sonra bir başka deniz imparatorluğunun –Britanyalıların– küçük ortakları konumuna düştü. Bir imparatorluğun ancak dört iktidar kaynağının dördüne birden dayandığı ya da Augustus eşiğini geçerek onları bir dengeye oturttuğu takdirde uzun ömürlü olacağı söylenebilir. Roma ile Britanya imparatorlukları bunu başarmıştır.

Artı-ürüne askerî ve ticari yolla el konmasıyla imparatorluk oluşumu

Hâkimiyet alanlarının genişletilmesi ya da ticaret yapılarının yoğunlaştırılmasıyla imparatorluk oluşumu, emperyal gücün periferisindeki artı-ürüne farklı biçimlerde el koymasıyla gerçekleşir: Biri, temelde askerî, diğeri ise ağırlıklı olarak ticaridir. Burada, artı-ürüne askerî yolla el koymaya örnek olarak bozkır imparatorlukları, ticari yolla el koymaya örnek olarak da deniz imparatorlukları incelenecektir. Bu ikisi arasındaki fark sömürünün derecesi değil, açık şiddetin düzeyidir, ki şiddet düzeyi bozkır imparatorluklarında deniz imparatorluklarına göre çok daha yüksektir. Deniz imparatorluklarındaki sömürü mekanizması soygun ve talana değil, takas ve ticarete dayanır.

Portekizlilerin, ardından da Hollandalıların deniz imparatorluğu örneğin artı-ürüne el koymanın ticari biçimini uyguladı.[7]

7 Özet tasvir için bkz. Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 25-43

Bu iki imparatorluk bir dönem Doğu Afrika kıyısından Güneydoğu Asya'ya dek uzanan bir bölgenin ticaretini ele geçirdi, fakat bu bölgeye yatırım yapmak yerine çok büyük kazanç getiren ticaret tekelleri kurdu. Portekizliler Doğu Afrika kıyısında ve Hindistan'da Arap tüccarların yerine geçerek onların ticari bağlantılarını ya devraldılar ya da zorla kestiler. Temelde, en önemli ticaret kavşaklarında nispeten az sayıda askerle savunulabilecek kaleler ya da garnizonlar kurmakla yetindiler; bunlar genellikle yarımadalarda ya da kıyıya yakın adalarda bulunuyordu. Ülke içlerine ilerlemekten kaçındılar.[8] Güvenli üsleri ya da büyükçe ticaret yerlerini merkez alarak yerel hükümdarlarla ilişkiler kurdular, onların Portekizlilerin ticari faaliyetlerini desteklemeleri için çaba gösterdiler. Yönetim koşullarının ya da toplumsal yapıların modernleştirilmesi gibi bir dertleri yoktu.

16. yüzyılın başında Francisco de Almeida Hindistan kral naibi olarak, küçük Portekiz'in sınırlı gücü ve imkânları doğrultusunda bir konsept geliştirdi. Bu konsept, kaleler ve stratejik kilit pozisyonlar arasında hareketli bir bağlantı unsuru olacak bir donanmanın daimi olarak Hint Okyanusu'nda konuşlandırılmasını öngörüyordu. Böylece mevcut güçler tehdit altındaki noktalara hızla yönlendirilebilecekti. Portekizliler geniş bir alanı kontrol altında tutmanın maliyetini üstlenmek istemediklerinden, Avrupalıların kalıcı olarak yerleşecekleri kolonilerin kurulması da söz konusu değildi. 16. yüzyılın ortasında Afrika kıyılarında yaşayan beyazların sayısı iki yüz ila üç yüzü geçmiyordu ve Avrupalıların Hint-Güneydoğu Asya bölgesine yerleştirilmelerinin tek amacı Portekiz'in kontrolü altındaki kilit pozisyonların güçlendirilmesi ve ayakta tutulmasıydı.[9]

Portekizliler ticaret bölgesini kontrol altında tutmanın maliyetini karşılamak için gereken geliri Hint Okyanusu'nu *mare*

---

8 "Portekizliler," der tarihçi Oliveira Marques, "geniş bölgeleri fethedemeyeceklerinin farkındaydılar ve aslında Avrupa'nın o kadar uzağında siyasi imparatorluklar kurmayı da pek istemediklerinden, yalnızca denizler üzerinde etkili bir hâkimiyet kurmaya ve bunu nüfuz alanları biçimindeki siyasi liderlikle birleştirmeye çalıştılar." Oliveira Marques, *Geschichte Portugals*, s. 151.

9 *A.g.e.*, s. 162 vd.

clausum [kapalı deniz] ilan ederek[10] ve ona kapalı bir bölge muamelesi yaparak sağladılar, buradan geçmek isteyenin gümrük vergisi ve harç ödemesi gerekiyordu. Doğu Hindistan ticaretini tekelleri altına alan Portekizlilerin yürürlüğe koyduğu sisteme göre, Portekizli olmayan tüm ticaret gemilerinin geçiş belgesi (*cartazes*) satın alması şarttı.[11] Böylece Portekizliler Avrupa'da çok revaçta olan baharatın, özellikle de karabiber, karanfil ve tarçın fiyatlarını rakipleriyle herhangi bir fiyat kırma rekabetine girmeden istedikleri gibi belirleyebiliyorlardı ve Portekizli olmayan tüccarların Doğu Hindistan ticaretinden pay kapması ancak belirli lisans ücretleri karşılığında mümkün oluyordu. Hint Okyanusu'nda konuşlanan donanmanın görevi ticaret merkezlerini ve kaleleri korumanın yanı sıra deniz ticaretinde Portekiz tekelini dayatmaktı.

Böyle bir temel üzerine kurulu Portekiz deniz imparatorluğunun ayakta kaldığı bir buçuk asır boyunca bilançosu da daima olumluydu. "1574 bütçesi," der tarihçi Oliviera Marques, "Asya imparatorluğunda (Doğu Afrika'daki müstahkem mevkiler de dahil) herhangi bir açık olmadığını, hatta 80.000 *cruzados*'un üzerinde kâr edildiğini gösteriyor. (...) 1581'de bu bütçe fazlası 40.000 *cruzados*'a düştü, 1588'de de tekrar 108.000 *cruzados*'a çıktı. Bu durum 17 yüzyılın yirmili yıllarında Hollandalılara, İngilizlere ve diğerlerine karşı savunma giderleri nedeniyle değişmeye başladı. Fakat bu koşullar altında bile bütçe fazlası 1620'de hâlâ 15.000 *cruzados*, 1635'te ise 40.000 *cruzados*'tu."[12]

Portekiz deniz imparatorluğunun zayıf tarafı, ticaret tekelinin devamını sağlayabilmekti; bu tekeli tehdit edenler, ürünleri Avrupa'ya götürmek için satın alınan kişiler ya da bu ticaretten dışlanmış Araplar değil, Portekiz tekelini ele geçirmek ya da yerine bir piyasa rekabet sistemi koymak için onu ortadan kal-

10 Hollandalılar ile Britanyalıların, denizlerin açık deniz (*mare liberum*) mi kapalı deniz (*mare clausum*) mi olarak görüleceği tartışması için bkz. Diner, "Imperialismus und Universalismus", s. 24, ayrıca bkz. Boxer, *The Dutch Seaborn Empire*, s. 84-112.

11 Oliveira Marques, *Geschichte Portugals*, s. 150.

12 *A.g.e.*, s. 252.

dırmaya çalışan Avrupalı rakiplerdi. Hollandalılar Portekizlilerin Doğu Hindistan'daki deniz imparatorluğunu ele geçirince mevcut örgütlenme ilkelerini de devraldılar, fakat Portekiz'in devlet kapitalizminin yerini, devletin lisans sisteminin imkân verdiğinden çok daha fazla enerji ve dinamizm geliştiren Doğu Hindistan Şirketi gibi özel şirketler aldı.[13]

Artı-ürüne askerî yolla el konması ile ticari yolla el konması arasındaki fark bu "özelleştirme" imkânıdır: Genellikle karada gerçekleşen askerî genişleme *siyasi* olarak örgütlenmiştir; merkezde ya bir hükümdar vardır ya da genişlemenin koşullarını yaratıp askerî operasyonları yöneten ve örgütleyen siyasi-askerî seçkinler. Oysa ticari genişleme özel kişiler, genellikle de ticari şirketlerle de sağlanabilir. Bu tür bir genişlemede stratejik bir master plan izlenmekten ziyade emperyal periferinin çeşitli yerlerinde çıkan fırsatlardan yararlanılır. Askerî genişlemenin tersine, ticari genişleme kapalı hâkimiyet alanları değil, çeşitli unsurlardan oluşan, yalnızca ekonomik takasın örgütlendiği, ulaşım yollarıyla birbirine bağlı ticaret alanları yaratır. Bu nedenle, artı-ürüne ticari yolla el konması üzerine kurulu imparatorluklar genellikle deniz imparatorluklarıdır, yani haritada kapalı, taranmış alanlardan değil, bir sürü nokta ve bunlar arasındaki hatların karmaşasından oluşan imparatorluklardır. Charles Maier aradaki farkı, bazı devletlerin imparatorluğa dönüştüğü, bazı devletlerin de kendine bir imparatorluk tuttuğu şeklinde ifade etmiştir.[14]

Esasen Portekiz ile Hollanda deniz imparatorluğu, unvandan ibaret gücün büyük ticaret akışları üzerindeki kontrolü ele geçirmeyi başarmış olmasına dayanıyordu. Bu tür emperyal ticaret yapılarının karakteristik özelliği merkezin periferiye sistematik olarak tercih edilmesidir Bu yapılar merkezin çıkarları doğrultusunda yapılan, eşit olmayan anlaşmalar ağı üzerine kuruludur. Böyle bir sistemde yer almanın periferiye sadece de-

13 Boxer, *The Dutch Seaborn Empire*, s. 132 vd.; Hollandalıların Portekizlilerinkinden çok farklı olan ticaret mantığı için bkz. Shama, *Überfluss und schöner Schein*, s. 315 vd.

14 Maier, "Die Grenzen des Empire", s. 128 vd.

zavantaj getirdiği anlamına gelmez bu elbette, ama merkez bu sistemden periferiden çok daha fazla kazanç sağlar. Uzun vadede kazancı sistemi sürdürmenin maliyetini karşılayabilecek kadar yüksek olmalıdır. Yani emperyal merkez *terms of trade*'i [ticaret oranları], kurulan düzenden ve güvenlikten başkaları da yararlanırken, sürekli olarak emperyal ticaret alanına yatırım yapmak zorunda kalmayacağı şekilde düzenlemek mecburiyetindedir.[15]

Emperyal bir merkezin kendi "dünya ekonomisi"nin kontrolünden elde ettiği kâr yaklaşık olarak rakamlara dökülebilir mi? Muhtemelen burada önemli olan, merkezin dünya hasılasından payından –ABD'ninki şu sıralar dörtte bir civarında, ama Doğu Asya ekonomisinin büyümesi nedeniyle kârı orta vadede düşebilir[16]– ziyade sermaye ve bilgi akışları üzerindeki kontrolüdür. Britanya İmparatorluğu'nun en parlak döneminde *pound sterling* dünya ekonomisinin önde gelen para birimiydi, faiz oranları ve hisse senetlerinin değerleri de Londra'da belirleniyordu. Dünya ekonomisinin mal ve sermaye dolaşımını ayakta tutan ve yöneten kalbi Britanya bankalarıydı – Britanyalıların 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında kapitalist dünya ekonomisine hâkim olmaları, öncelikle finans sisteminin kontrolünü ellerinde bulundurmalarından kaynaklanır.[17] Böyle olduğu sürece, ticaret alanları üzerinde kontrol kurmak –özellikle de donanma ve Hindistan deniz yolu boyunca sıralanan askerî üsler– için gereken masrafı karşılayacak kârı da elde etmiş oluyorlardı. Fakat Büyük Britanya'nın uluslararası finans sistemindeki hâkim konumunu yitirmesi, periferideki halkın emperyal güce karşı direnişinin fazlaca artması nedeniyle emperyal alanı kontrol altında tutmanın maliyetinin belirgin bir biçimde yükselmesi ve Büyük Britanya'nın hegemonyaya rakip

15 Bkz. aşağıda s. 161 vd

16 Konuyla ilgili rakamsal veriler için bkz. Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*, s. 66 vd.; dünya ekonomisine hâkimiyette finans sektörünün dünya hasılası payından daha önemli olduğuna ilişkin bkz. Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*, s. 69 vd.

17 Bkz Landes, *Wohlstand und Armut der Nationen*, s. 247 vd., ayrıca özl. bkz. Fischer, "Internationale Wirtschaftsbeziehungen und Währungsordnung"

ülkelerle (Almanya, nihayetinde de Japonya) iki büyük savaşa sürüklenmesi *Empire*'ın idam fermanının yazıldığı anlamına geliyordu.

ABD'nin emperyal konumu da Britanya İmparatorluğu'nunkinden yola çıkılarak değerlendirilmelidir, fakat Britanyalıların ekonomik gücü asla ABD'ninkinin düzeyine ulaşmamıştır; ayrıca ABD'nin askerî gücü de Britanya'nınkini fersah fersah geride bırakır. Ama ABD imparatorluğunun istikrarı ve ömrü, ekonomisinin üretim kapasitesine ve birçok açıdan Britanyalıların ticari alanları askerî yollarla güvence altına almalarını anımsatan küresel çaptaki askerî üslerine değil, ABD'nin dünya sermaye akışlarını yönlendirme, diğer para birimlerinin değerine dolarla ilişkisine göre yön verme ve dünya ekonomisinin ritmini sürekli yenilikler yaparak belirleme kapasitesine bağlı olacaktır. Bunun araçları ise Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu üzerindeki kontrol ve ABD'ye sürekli bir beyin göçü olmasını sağlayan Amerikan araştırma enstitüleri ve teknoloji merkezlerinin cazibesidir. Tüm bunlar periferinin ödemesini, ABD'nin de kâr etmesini garantiler. Askerî aygıtın maliyeti ise olası kârı düşürür.

Artı-ürüne ticari yolla el konmasına en önemli alternatif, artı-ürüne *askerî* yolla el konmasıdır ve bunun en keskin ifadesi, imparatorluğun silahlı kuvvetlerinin, ancak emperyal iktidar alanının periferisindeki bölgelere düzenli haraç ve ganimet seferleri düzenlenmesiyle finanse edilebilmesidir. Böylece öncelikle askerî aygıtın kendisi finanse edilir, sonra da imparatorluğun ve hükümdarının parıltısını dünya âleme ilan eden ve kimi zaman da kültürel veyahut ideolojik iktidarla desteklenen askerî iktidarın imgesini temize çıkaran masraflı inşaat projelerinin maliyeti karşılanır. Zira bu tür inşaat projeleri "sert" iktidarı "yumuşak" iktidara dönüştürebilir, bu anlamda Atina Akropolü'nün Perikles döneminde genişletilmesinin ya da Roma'nın Augustus yönetiminde yeniden inşa edilmesinin, askerî iktidarın kültürel veyahut ideolojik iktidara dönüştürülmesi projesi olduğu düşünülebilir. Her halükârda Thuky-

dides Akropolis'teki muhteşem yapılar nedeniyle Atina'nın iktidarının gerçekte olduğundan iki kat büyük zannedildiğinden emindi.[18] Demek ki, periferinin talanıyla finanse edilen emperyal merkezlerin geliştirilmesi, egemenliğin masraflarını orta vadede düşürerek emperyal iktidarın sürekliliğini sağlayabilir

Artı-ürüne askeri yolla el konmasının saf biçiminde iktidarın bu şekilde kültürelleştirilmesinin rolü önemsizdir ya da hiç yoktur. Artı-ürüne askeri yolla el konmasının saf biçimine bir örnek Asur İmparatorluğu'dur. Üstün askeri teknolojisi, özellikle de tekerlekleri keskin bıçaklı savaş arabaları sayesinde Asurlular Mezopotamya'da lider bir konuma gelmişti.[19] Ama Asur hükümdarlarının imkânları masraflı askeri aygıtı uzun süre finanse etmeye yetmiyordu. Ayrıca, imparatorluğun periferisini sürekli kontrol altında tutacak ve oradan düzenli olarak vergi toplayacak durumda da değillerdi. Haraç vermekle yükümlü hükümdarlar da olabildiğince kaytarmaya çalışıyordu. Dolayısıyla, Asur ordusuna düşen görev, her yıl düzenlenen seferlerle gereken kaynakları bulmaktı. Bir kentin ya da hükümdarın önünde iki seçenek vardı: Asur ordusu yaklaşınca ya istenen haracı ödüyor, ev sahibi rolüne soyunup orduyu kendi imkânlarıyla besliyor ve Asurlulara sadakat yemini ediyorlardı ya da vermeyi reddettikleri haraç kendilerinden ganimet olarak zorla alınıyordu. Asurlular tebaanın düzenli olarak haraç ödemeyi savaşa tercih etmesi için daha sonra da akıllardan çıkmayacak sistematik bir talan politikası uyguladı. Fakat uç boyutlardaki bu vahşet amaç değil, imparatorluğun devamını sağlamanın özel bir yoluydu: Böylece, imparatorluğun periferisindeki hükümdarlar için imparatorluktan kopmanın

18 Thukydides, *Der Peloponnesische Krieg* I, 10, 2; Akropolis'teki yapım projeleri ve imgelem politikası için bkz. Welwei, *Das klassische Athen*, s. 120 vd., Augustus'un yapım programı ve imgelem politikası için bkz. Zanker, *Augustus*, s. 171 vd.

19 Mezopotamya imparatorluklarının işleyen bir imparatorluk idaresine eşdeğer bir savaş makinesi kurması konusunda bkz. Edzard, *Geschichte Mesopotamiens*, s. 170 vd., 208 vd., elbette burada, kralların başarı bilançolarındaki zafer ve şiddete çok açık bir kuşkuyla bakılır; eski imparatorluk oluşumlarında askeri aygıtın önemi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Mann, *Geschichte der Macht*, 1. cilt, s. 217-290.

riski artırılacaktı. Kopmanın biçimi haraç vermeyi reddetmekti, bunu cezalandırma yöntemi ise ganimet toplamak. Bu da haraç miktarının artırılmasından öteydi, zira bunun anlamı kentlerin yakılıp yıkılması, geniş alanların tahrip edilmesi ve halkın kökünün kazınmasıydı. Askerî aygıt bu politikanın tehdit ve uygulama aracıydı.

Haraç almak için böylesi bir vahşet sonraları ancak nadiren uygulanmış olsa da, Asur örneği imparatorluk oluşumunun klasik biçimine tekabül eder; muhtemelen daha sonra ancak Moğollar bu tür yöntemlere benzer bir kararlılıkla başvurmuşlardır. Bu politikanın stratejik kusuru, temelde bu tür imparatorlukların Augustus eşiğini geçebilecek durumda olmamasıydı. İskitlerden sonraki, atlı göçebe halkların yazlık ve kışlık otlaklar arasındaki düzenli göç hareketlerini büyük ölçüde genişlettikleri ve elbette ki kısa ömürlü imparatorluklara dönüştürdükleri bozkır imparatorlukları için de geçerlidir bu. Bozkır imparatorluklarının kısa ömürlü olmasının nedeni, askerî yolla genişleme baskısından kurtulmayı ve haraç ve ganimetle sağlanan gelirin yerine düzenli vergiler koymayı başaramamasıydı. İmparatorluğun tanımı dar bir çerçevede tutulsaydı, kısa ömürlü oldukları için bozkır imparatorluklarına ancak dipnotta yer verilirdi. Bozkır imparatorlukları özgül bir imparatorluk biçimidir, fakat burada onlara özel bir ilgi göstereceğiz, çünkü askerî tip emperyal genişleme ile artı-ürüne salt askerî yolla el konmasının saf biçimi onlardan yola çıkarak inceleyebiliriz.

Batı'nın tarihyazımında bozkır imparatorluklarına sadece marjinal bir yer verilse ve Asya içlerindeki bozkırların atlı göçebeleri düzenli bir siyasi ve ekonomik gelişimin genellikle bozguncuları ve yıkımcıları olarak görülse de, bozkır imparatorluklarının köklü bir tarihi vardır. İskitlerden Sarmatlara, Alanlardan Hunlara, Avarlar, Macarlar ve Hazarlardan Moğollara dek[20] uzanır bu tarih. Onlar büyük imparatorluklar kurma-

20 Bu konuda ve izleyen kısım için bkz. Gökcenjan, "Die Welt der frühen Reiternomaden"; eski bozkır imparatorluklarının Avrupa tarihi için önemi konusunda bkz. Schieder, *Handbuch der europäischen Geschichte*, 1. cilt, s. 215 vd. ve 357-370

yı tekrar tekrar denediler, genellikle bu girişime kışlık otlakların sınırlarındaki çiftçileri haraca bağlayarak başladılar, böylece kapsamlı genişleme hareketleri için gereken kaynakları sağladılar. İklim değişikliklerinin ve hayvanlardaki salgın hastalıkların önemli ölçüde etkilediği göçebe yaşam koşullarının belirsizliği, göçebeleri hayatta kalmak için bozkırın kenarlarındaki tarımsal üretim bölgelerinden haraç olarak besin maddeleri talep etmeye zorladı. Ganimet seferleri ezelden beri yaşam biçimlerinin bir parçasıydı zaten. Bu seferlerin çapının büyümesi ve salt hayatta kalmak dışında kazanç getirmesiyle birlikte yeni bir imparatorluk oluşturulmaya başlıyordu.

5. yüzyılda Hun imparatorluğunun Rua ve Attila dönemindeki oluşumuna bakıldığında, az çok tüm bozkır imparatorluklarında tezahür eden göçebe imparatorluk oluşumunun özellikleri görülebilir.[21] Öncelikle, bir dizi kabilenin bir lider halk etrafına toplandığı etnik doğuş [*Etnogenesis*] süreci yaşanır. Bu sürecin başarılı olup olmaması liderin karizmasına (Moğolca: *kut*) bağlıdır, nitekim lider karizmasını mütemadiyen artırmaya çalışır. Tebaası Attila'yı bir tanrı gibi yüceltiyor, ondan korkuyordu. Zaten Attila da tanrısal bir misyonu olduğundan emindi ve bundan güç alarak tüm dünyaya hâkim olma iddiasındaydı. Kendisine ganimet, fidye ve haraç olarak akan hazineleri imparatorluğunun (askerî) seçkinlerine aktaran Attila, böylece onları sadakatle yükümlü kılıyordu. Bu seçkinler arasındaki hiyerarşiyi de o belirliyor, bu tür hediyelerle ve çadırındaki oturma düzeniyle ifade ediyordu. Klan şeflerinin ve kabile reislerinin geleneksel liderlik iddiasının yerini karizmatik liderin teveccühü almıştı.

Göçebelerin sosyo-politik düzeninde gelenekten karizmaya –Max Weber'in karizmatik otoriteyi tanımladığı gibi "bir şahsın kutsallığına ya da kahramanlığına ya da örnek kişiliğine sıradışı tapınma"ya[22]– geçiş, kabile ve klanların iç örgütlenmesinin dinamikleşmesine yol açtı, bu da imparatorluğun geniş-

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. Grousset, *L'empire des steppes*; Altheim, *Geschichte der Hunnen*; Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*.

22 Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, s. 124.

lemesine temel oluşturdu. Atlı göçebelerin, sayılarının azlığına rağmen devasa bölgeleri muazzam bir enerjiyle istila etmeleri ve başka imparatorlukları boyunduruk altına almaları ancak böyle açıklanabilir. Fakat genellikle karizmatik liderin ölümüyle birlikte sona eren bozkır imparatorluklarının kırılganlığı da bundan kaynaklanıyordu.[23]

Köken hiyerarşisinin yerini savaşçı tebaanın alması, ondan önce birbirine düşman olan göçebe kabileleri birleştirdi ve geniş alanlara yayılmalarını sağladı. Özellikle de, göçebe dünyanın malum eksikliği olan sadakat ve disiplin arttı. Daha sonra kendine Cengiz Han diyen Moğol hanı Temuçin'in bunun için başvurduğu bir yol da mevcut etnik birimleri yüz ve bin kişilik birliklere dönüştürerek orduyu yeniden örgütlemekti. Onların birlik ve beraberliğini sağlayan tek şey ortak lidere sadakatleriydi, büyüklük ve bileşimleri ise geniş çaplı savaşın gereklerine uygundu.[24] İsyankâr klanlar ve kabilelerin boyun eğmeleri orduda birçok birime dağıtılmalarıyla sağlanıyordu. Cengiz Han geleneksel köken hiyerarşisi taraftarlarını acımasızca ortadan kaldırttı. Planlarına karşı çıkan muhafazakâr saray şamanlarının hepsini öldürttü. Fakat hanın savaş yemini ettirdiği toplumun hayatta kalması için savaşması şarttı. Kayıtsız şartsız ganimet toplamak zorundaydı, zira liderin ordu kumandanlarının sadakatini satın almasına yarayan armağanları verebilmesi için yeterince ganimet toplanması gerekiyordu. Bu nedenle bir dizi riskli sefere çıkmak zorunda kalan Cengiz Han kazandığı zaferlerin tadını çıkarmaya fırsat bulamadı.

Yarattığı bu fetih mecburiyetinin Cengiz Han da farkındaydı: "Moğollar tüm ülkeleri istila etmek zorundadırlar, hiçbir halk-

23 Karizma konsepti son olarak özellikle de Cermen halkının doğuşuna başarıyla uygulandı; örn. bkz. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung*, ayrıca bkz. Wolfram, *Geschichte der Goten*. Savaşlarda piyade kullanmayan Moğol süvari ordularının askeri üstünlüğünün açıklaması için bkz. Liddell Hart, *Große Heerführer*, s. 7-32.

24 Bu konuda bkz. Weiers, "Geschichte der Mongolen". Ayrıca bkz. Kämpfe, "Činggis Khan"; Weiers, "Von Ögedei bis Möngke" ayrıca bkz. Morgan, *The Mongols*, özl. s. 84-103. Moğollar ve imparatorlukları hakkındaki tüm çalışmaların dayandığı kaynak, 13. yüzyılın ilk yarısından kalma Moğolca bir metindir: *Geheime Geschichte der Mongolen*.

la barış yapmamalı, boyun eğmeyenleri yok etmelidirler."[25] Nitekim öyle oldu: Her hanın baştaki büyük hana (kağan) hesap vermekle yükümlü olduğu Moğol İmparatorluğu'nun birlik ve beraberliği ancak genişleme politikası sürdürülebildiği sürece korunabildi. Cengiz'in torunu Mengü'nün 1259'daki ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu birbiriyle savaşan çok sayıda hanlığa bölündü.

Artı-ürüne ticari ve askerî yolla el konması, bir olasılıklar yelpazesinin iki ayrı ucudur ve tarihte uçlar değil, karma biçimler daha olasıdır. Bu biçimler artı-ürüne el koymanın ticari ya da askerî kutbuna daha yakın olabilir, genellikle bir imparatorluğun tarihi boyunca bu karışımın oranları da değişir. Nitekim 19. yüzyılın sonunda Britanya İmparatorluğu artı-ürüne ticari yolla el koyabilmek için askerî yöntemlere giderek daha fazla başvurmak zorunda kalırken, Moğolların Çin ve Doğu Sibirya'daki hanlıkları (kağanlık) ile İran, Irak ve Suriye'deki hanlıkları (ilhanlık) askeriyenin önemini azaltabildiler ve emperyal gücü sağlama almak için ekonominin idari kontrolüne daha fazla ağırlık verdiler.[26]

Fakat imparatorluk kurucularının artı-ürüne öncelikle ticari ya da askerî yolla el koymak arasında bir seçim yapma şanslarının olduğu sanılmasın. Burada en önemlilerini, coğrafya, merkezin uygarlık düzeyi, seçkinlerin zihniyeti ve yetileri, tarihsel geçmiş ve kolektif bellek, ayrıca periferinin genişleme çabalarına tepkisi diye sıralayabileceğimiz bir dizi önbelirlenim vardır. Orta Asya'nın atlı göçebe halklarının belirli aralıklarla bozkır imparatorlukları kurmaları, bunların çok kısa sürede muazzam boyutlara ulaşması, ama yine çabucak çöküp tarih sahnesinden silinmesi asırlar boyunca etkili olan bir yasadır sanki. Onlar artılarında başarılarının ve büyüklüklerinin izlerini, muhteşem kentler, tapınaklar ya da kiliseler değil, genişlerken önle-

25 Alıntı: Weiers, "Geschichte der Mongolen", s. 72.

26 İlhanlığın gelişimi için bkz. Weiers, "Geschichte der Mongolen", s. 92-96, ayrıca bkz. Nagel, *Timur der Eroberer*, s. 134 vd., Çin'deki Moğol iktidarı için bkz. Franke, *Geschichte des chinesischen Reichs*, IV. cilt, s. 424-959.

line çıkan uygarlıkları uğrattıkları tahribatın izlerini bıraktılar. Batıda Roma İmparatorluğu da son kertede Hunların Orta Asya dışında istilaya başlaması sonucunda çöktü: Hunların istilası yüzünden Güney Rusya'daki bölgelerde yerleşik Cermen halklarının harekete geçmesi Roma İmparatorluğu'nun sınırlarında giderek artan bir baskı yarattı, sonunda sınırlar bu baskıya dayanamayıp ortadan kalktı. Moğol istilası esnasında en parlak dönemini elbette geride bırakmış olan bir İslam-Arap imparatorluğu olan Bağdat Halifeliği için de benzer bir durum söz konusudur.[27] Bağdat Halifeliği'nin 1258'de ortadan kalkması İslam dünyasının siyasi tarihini derinden etkiledi, çünkü ondan sonra başka bir Arap imparatorluğu kurulamadı. Arap dünyası Osmanlı İmparatorluğu ile İran'daki Safeviler arasında ikiye bölündü. Orta Asya bölgesi için de aynı şey geçerlidir; bugünkü İran, Afganistan ve Orta Asya cumhuriyetlerinin bir kısmını kapsayan Harezm, Cengiz Han'ın Moğolları tarafından parçalanarak ekonomik-kültürel temeli ortadan kaldırıldı.[28] Moğol iktidarından nispeten yara almadan kurtulan yalnızca Çin İmparatorluğu oldu: Yaklaşık bir asır süren yabancı hükümranlıktan sonra yeniden kuruldu.

Bozkır imparatorlukları esasen asalak bir karakterdedir: Kendi yüksek kültürlerini yaratmazlar, uygarlık merkezleri kurmazlar, periferinin zenginliklerini ve başarılarını talan etmekle yetinirler. Kültür ve teknolojide geri kalmışlıklarından ötürü net bir biçimde üstün oldukları tek alana, askerî alana yoğunlaşmak zorundadırlar. Atlı birliklerin hızı, çok az lojistik desteğe rağmen devasa alanları kapsayan seferleri, her bir atlının savaş gücü, yayının hedefini şaşmayan oku, ayrıca liderlerinin göçebe yaşam koşullarından kaynaklanan, rakiplerinde artık görülmeyen stratejik düşünme kapasitesi, sayıca az olan bu küçük halkların dünyanın o zamana değin görmediği büyüklükte imparatorluklar kurmalarını sağladı. Uygar Roma ve Çin imparatorlukları yeni fethettikleri bölgeleri idari olarak impa-

27 Bkz. Lewis, "The Arabs in Eclipse", özl. s. 110 vd.

28 Bkz. Nagel, *Timur der Eroberer*, s. 115 vd., ayrıca bkz. Irwin, "Die Entstehung des islamischen Weltsystems"

ratorlukla bütünleştirdiğinden ancak yavaş yavaş, adım adım genişler, sonunda da imparatorluğun uygarlaştırıcı gücünün tükendiği bir noktaya gelirken, bozkır imparatorlukları genişlemede askerî birliklerinin operasyon kapasitesinden başka sınır tanımıyordu. Bu yüzden imparatorluğun bütünleşmesi de zayıftı ve periferideki bütünleşme duygusu genellikle, bozkırın vahşi savaşçılarının geri gelecekleri korkusundan ibaretti.[29]

Emperyal alanın neredeyse sınırsızca genişletilmesi ve düşük oranda bütünleşme, artı-ürüne el koymanın esasında birbirine zıt yöntemleri olan ticari ve askerî kutupların ortak noktasıdır 15. yüzyılın ortasında Avrupalıların keşif seferleri sonucunda ortaya çıkan büyük deniz imparatorlukları –yani Portekiz, Hollanda ve İngiltere (İspanya'nın derdi en başından beri ticaretten ziyade teritoryal fetihlerdi)– yalnızca yüzeysel bir bütünleşme içindeydi, yönetim ve hukuk düzeni de birörnek değildi.[30]

Deniz imparatorlukları ile bozkır imparatorlukları, periferiye karşı ilgilerinin temelde asalakça olması ve uygarlığı yaymak konusunda pek çaba göstermemeleri bakımından benzeşirler Deniz ticaretine dayalı imparatorluklar en azından oluşum evresinde merkez ile periferi arasında ekonomik ilişkiler kurmakla yetinir. Yeni ticaret bölgelerindeki mevcut sosyo-politik yapılara pek dokunmazlar. Bu bölgelerdeki iktidar sahipleriyle sık sık işbirliği yaparlar ya da rakipleri birbirine düşürürler ama son kertede tek ilgilendikleri şey belirli ticaret mallarıdır. Periferiye ne kadar az yatırım yapılırsa, kazanç da o kadar yüksek olur – artı-ürüne ticari yolla el koymaya dayalı bir imparatorluk oluşturulurken yapılan hesap budur

29 Böylece, bir imparatorluğun aşırı genişlemesinin neden nesnel bir ölçütünün olamayacağı anlaşılır: Bir imparatorluğun genişleme biçimi ve bütünleşme tarzı dikkate alınmadığında, ne merkez ile periferi arasındaki en uzak mesafe ne de imparatorluğun dış sınırlarının toplam uzunluğu bir fikir verir. (Bkz. aşağıda, s. 176 vd.)

30 Avrupalı denizaşırı imparatorlukların oluşumu ve yapısı konusunda özl. bkz Abernethy, *The Dynamics of Global Dominance*; Portekiz ve Hollanda deniz imparatorlukları için bkz. Boxer, *The Portuguese Seaborne Empire*; a.g.y., *The Dutch Seaborne Empire*. Kısa bir özet için ayrıca bkz. Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 25-52

Bu hesabın uzun vadede tutup tutmayacağı ya da sonunda bilançoyu tersine çevirecek karşı güçlerin ortaya çıkıp çıkmayacağı belirsizdir. Periferinin, bozkır imparatorluklarının askerî birlikleri tarafından sürekli sömürülmesi yüzünden ekonomik kan kaybından yavaş yavaş ölmesine benzer bir sorun görülebilir burada: Yabancılarla ticaret ilişkileri bir ülkenin sosyopolitik düzenine uzun vadede zarar verir. Salt artı-ürüne askerî ya da ticari yolla el koymaya dayanan ve periferideki altyapıya büyücek yatırımlar yapmaktan kaçınan imparatorluklar periferiyi "dünya düzenine" sağlam bir biçimde entegre edebilecek durumda değildir. Oysa istikrarı ve sürekliliği bunu başarabilmesine bağlıdır: Merkez ile periferi arasındaki ilişki artı-ürüne el konmasından ibaret olan bütün imparatorluklar, eyaletlerde düzenli bir idari yönetim kuran, yani yalnızca kaynaklarını elinden alınayıp periferiye yatırım da yapan imparatorluklardan çok daha çabuk çökmüştür. Hiçbir *seaborn empire* ve hiçbir bozkır imparatorluğu süre ve istikrar konusunda Roma ya da Çin İmparatorluğu'nu yakalayamamıştır. Görünüşe bakılırsa, uzun süre ayakta kalan imparatorlukların sırrı, kriz ve çöküş dönemlerinde periferi tarafından ya kurtarılmış ya da hayata döndürülmüş olmalarıdır. Ama imparatorluğun dış bölgeleri ancak imparatorluğa karşı yoğun bir aidiyet bilinci geliştirdiğinde ve imparatorluğun çöküşünün kendilerine yarardan çok zarar vereceğinden emin olduğunda buna hazır ve muktedir olmuştur.[31]

Periferinin pervasızca sömürülmesinden vazgeçilmesi ve altyapı yatırımlarıyla uygarlık getirilmesi, merkez ile periferi arasındaki ilişkinin tam tersine döneceği, bu kez periferinin imparatorluğun asalağı olacağı anlamına gelmez elbette. Fakat Augustus eşiğinin geçilmesiyle imparatorluğun yükü daha dengeli olarak dağılır ve o zamana değin imparatorluğun sırtından geçinmiş olanlara da paylaştırılır: Pahalı askerî aygıt ve yeni oluşturulan idari yapılar *salt* boyunduruk altına alınan bölgelerin ödediği vergiler ve haraçlarla finanse edilemez artık; imparatorluğun giderlerine merkezdeki nüfusun da –vergilerle– katkıda bulunması istenir. Halkın buna direnmesi nadir rastla-

31 Bkz. aşağıda s. 122-123.

nan bir durum değildir ve merkezde bu tür yükleri azaltmayı vaat eden darbe ve isyanları desteklemek gibi tehlikeli bir eğilim baş gösterir. Bu nedenle, imparatorluğun periferide istikrarı sağlamasının bedeli merkezde giderek artan hoşnutsuzluktur. Pek çok imparatorluğun Augustus eşiğini asla geçememesinin en önemli nedeni bu olsa gerek: Belli ki, periferinin istikrarsızlığı merkezdeki daimi hoşnutsuzluktan daha kolay göze alınıyor, başkentteki huzursuzluğun sürmesindense zaman zaman bir eyaletin imparatorluktan kopması daha rahat kaldırılıyordu. Yine de, tarihe dönüp baktığımızda bunun tersi olmuşa benzer: Genellikle bir imparatorluğun sonunu getiren, merkezdeki huzursuzluklardan ziyade güvenilir olmayan eyaletler olmuştur. Emperyal alanda artı-ürüne bürokratik-idari yolla daha dengeli biçimde el konması kararı çoğu imparatorluğun istikrarını uzun vadede artırmıştır.

İmparatorlukların (en az) iki yüzü

Bir emperyal çekirdeğin genişleme biçimini belirleyen coğrafi faktörlerin yanı sıra, biçim ve yapısını seçkinlerin belirlediği sınırlı bir karar alanı da vardır. Genellikle bu tür kararlarda tarihî kişiliklerin ya da siyasi mitlerin etkili olduğu görülür. 17. yüzyılda İngiltere Roma'nın mı yoksa Kartaca'nın izinden mi gideceğine uzun süre karar verememişti; aslında burada karşı karşıya konan, Kartaca'nın ticaret gücü ile Roma'nın teritoryal imparatorluğu idi.[32] Teritoryal imparatorluğun reddedilmesinin ardında, Roma'da cumhuriyetten *principatus* rejimine geçişte olduğu gibi, böyle bir imparatorluğun tek bir kişi tarafından yönetilmesinin kaçınılmaz olduğu, oysa Kartaca'da büyük ve zengin aileler oligarşisinin iktidarı son ana dek elinde bulundurduğu düşüncesi yatıyordu. Dolayısıyla, kıtada genişleme militarizmle bir tutuluyordu, militarizmin de diktatörlüğe ya da despotluğa yol açacağı, dolayısıyla İngiltere'nin 1688-89'da başarılı bir biçimde kurduğu anayasa düzeninin ortadan kalkacağı kanaati vardı. Buna karşın, daha çok bir *informal rule*'a

32 Bkz. Vance, "Vom mare nostrum zu Kiplings 'The Seven Seas'"

[gayriresmi yönetime] dayalı dünya çapındaki bir ticaret gücünün aristokrat yönetim biçimiyle gayet iyi bağdaşabileceği düşünülüyordu: Ordu paralı askerlerden oluşan birlikleri sadece zaman zaman, o da ancak anavatan dışında devreye sokacağından iç politikada tehlikeli bir güç faktörü haline gelemeyecekti. İngiltere'nin deniz ticaret gücü rolüyle yetinmesi ülke içinde istenmeyen siyasi gelişmelere karşı koruyucu bir kalkan gibiydi.

Elbette her şeye tersinden de bakılabilir ve Roma örneğinde cumhuriyeti asıl tehdit eden şeyin karada değil, denizlerde genişleme olduğu görülebilir. Bu durumda, senatonun Kartaca'yla ilgili anlaşmazlıkta, küçük ölçekte genişleme politikasından artık vazgeçilmesi kararını alması, Roma Cumhuriyeti için sonun başlangıcı olmuştur. Çünkü cumhuriyetçi anayasanın çerçevesini fazla dar bulan şahsiyetlerin güç ve nüfuz kazanmaları ancak bu geniş ölçekli yeni deniz politikasıyla oldu. Ayrıca, lejyonların deniz aşırı operasyonları yüzünden görev süresi çok fazla uzayan askerlerin küçük çiftlikleri başıboş kalıyordu, bu yüzden eski asker nüfusunun şişmesi devrimci bir tahrip gücü yarattı. Birlik komutanlarının görev süresinin de tekrar tekrar uzatılması gerektiğinden askerlerle komutanları arasında cumhuriyetin rotasyon düzenine ters düşen güven ve beklenti ilişkileri oluştu.[33] Yeni bölgelerin fethi, hırsları ancak daha başka fetihlerle tatmin edilebilen yeni seçkinler yarattı.

1. ile 3. Pön Savaşı arasında başlayan bu gelişmeyi, M.Ö. 67 ila M.S. 85 yılları arasında antik dünyanın denizlerdeki en büyük genişleme hareketi izledi.[34] İlk adımı, Akdeniz'i korsanlardan "temizlemek" ve böylece doğu ile batı, kuzey ile güney arasında sorunsuz bir ticareti mümkün kılmak isteyen Pompeius yaptı. Onu harekete geçiren, Roma'nın saldırgan düşmanların teh-

---

33 Bu gelişimin ayrıntılı tasviri için bkz. Heuss, *Römische Geschichte*, s. 168 vd., ve Symes, *Die Römische Revolution*, s. 17 vd.

34 Buradaki tasvirin dayanağı için bkz. Schulz, "Roms Eroberung des Mittelmeers" Bender'in, (*Weltmacht Amerika*, s. 60 vd.), Roma İmparatorluğu ile ABD arasında paralellikler ararken, Roma'nın 1. ve 3. Pön Savaşı arası dönemi ile ABD'nin Birinci Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş arası dönemi arasında paralellik kurması dikkat çekicidir; ayrıca bkz. yazarın *Historische Zeitschrift*, 279. cilt, s. 430-432'deki yazısı.

didinden korunması değil, imparatorluğun bir parçası olması istenen Akdeniz'de dünya çapında bir deniz hâkimiyeti kurmaktı. O zamana değin imparatorluk karada bir dizi teritoryadan oluşuyordu, fakat şimdi denizle birlikte bir odak noktasına, genişleme dinamiğini ve emperyal düzen tasarımını kökünden değiştiren yeni bir çekim merkezine kavuşmuştu. Pompeius'tan sonra rakip tüm politikacı kumandanlar boy ölçüşürken Roma'nın Pompeius dönemindeki muazzam genişlemesini ölçüt almak zorunda kaldılar: Sezar Britanya'ya ilerlemesini okyanusa hâkim olma yolunda bir adım olarak gösterdi, yani Pompeius'un Akdeniz fethinin karşına kendi okyanus fethini koydu, Augustus ise *Res gestae*'sini Pompeius ve Sezar'dan esinlenerek yazdı. Augustus'un ölümünden sonraki şöhretini dışta genişleme üzerine değil, imparatorluğun içte sağlamlaştırılması üzerine kurma kararı, burada Augustus eşiği diye nitelenen olgunun çekirdeğini oluşturması bakımından önemli sonuçlara yol açtı.

İsa'dan önceki ve sonraki yüzyıllarda Roma'nın genişleme hızının artmasının nedeni, aristokratik değerler ile evrensel bir dünya egemenliği ideolojisinin birleşmesiydi. Bu arada denizcilik de, insan zekâsının eski asırların karaya ruhsuzca bağlılığı üzerinde zafer kazanmasının simgesi mertebesine yükseldi. İngiliz aristokrasisi Roma'nın kara imparatorluğundan uzaklaşıp Kartaca'yla ideolojik akrabalık kurmakla kelimenin tam anlamıyla yanlış ata oynamıştı: Farkına varmadan çoktandır Roma'nın izinden gidiyordu.[35]

Siyasi-askerî zaferi medeniyetin zaferi olarak kutlayan Roma'nın kendini beğenmişliği, Helenist doğu karşısında asla bu boyutlarda olamayacak emperyal bir özgüvenin yansımasıdır. Helenist doğuda Romalılar, askerî bakımdan üstün olsalar da, uygarlık bakımından kesinlikle boy ölçüşemeyecekleri bir uygarlıkla karşılaşmışlardı. Oysa batıda durum farklıydı: Romalılar önce İspanya'da, sonra da özellikle Galya, Germania ve Britanya'da, büyücek kentleri olmayan, zanaattan pek anlama-

35 Fakat 18.-19. yüzyılda Britanya, M.Ö. 1. yüzyıldaki Roma gibi bir iç savaşa girmekten kurtuldu – muhtemelen bunun bir nedeni de, iç savaşın 17. yüzyılın ikinci yarısında zaten gerçekleşmiş olmasıydı.

yan, birazcık ticaret bilen "barbar" kabilelerle karşılaşınca, daha yüksek bir uygarlık düzeyine eriştiklerinden emin olmuşlardı. Bu nedenle, bu bölgelerin askerî yolla huzur ve barışa kavuşturulması aynı zamanda mecburen Roma uygarlığıyla bütünleştirilmesi anlamına geliyordu. Yani Roma başından beri batıda periferiye yatırım yapmak zorundaydı ama doğuda sömurgeci bir yaklaşıma sahipti. Roma yayılmacı iktidarı için gereken kaynakları genellikle doğudan sağladı, fakat uygarlığına dair özgüveni batıyla karşılaşınca arttı. Roma'nın birbirinden çok farklı bu iki periferiyle yaşadığı deneyim siyasi olarak da önemli sonuçlara yol açtı: Roma doğuda bir hegemon güç tavrı içindeyken, batıda ve kuzeyde doğrudan emperyal iktidar uyguladı.[36] Yani hegemon güç mü yoksa emperyal güç mü olacağını merkez değil, periferi belirledi.

Batı ile doğu arasındaki farklılıklar Roma politikasını uzun süre etkiledi ve imparatorluğun bu iki parçasında tekrar tekrar çekişme ve yanlış anlamalara yol açtı – özellikle de, batıdaki lejyonların mı yoksa doğudakilerin mi kumandanlarını imparator ilan etmeye hakkı olduğu meselesinde. Diocletianus döneminde yapılan reformlar, sonra Konstantinus döneminde imparatorluğun ikiye ayrılması bu farklılıkları dikkate alma çabasıydı ama Roma'nın aralarında köprü kurarak güç ve meşruluk kazandığı o farklılıkları iyice pekiştirmiş oldu. 5. yüzyılda batı elden gidince, doğu, imparatorluğun batı yarısını geri almak konusunda İmparator Justinianus'un ara sıra gösterdiği çabalar dışında ciddi bir gayret göstermedi. Aksine: Batının askerî güvenliğini sağlamak artık dipsiz bir kuyu haline geldiğinden, batıdan kurtulmak doğunun işine gelmişe benziyor Yaklaşık yüzde 65'i Roma İmparatorluğu'nun doğusundan gelen vergilerin çoğu, üçte ikisi batıda konuşlanmış bir orduya akıyordu.[37]

---

36 Ayrıntılı bilgi için bkz. Triepel, *Die Hegemonie*, s. 464 vd.

37 İmparator Diocletianus döneminde devletin yeniden örgütlenmesi için bkz Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 2. cilt, s. 244; İmparator Konstantinus döneminde imparatorluğun ikiye ayrılması konusunda bkz. *a.g e.*, 3. cilt, s. 110 vd. İmparatorluğun doğu ve batısındaki vergilerin miktarı ve askerî birlik sayısı için bkz. Breuer, *Imperien der Alten Welt*, s. 186 vd

Çarlık Rusyası ile Roma İmparatorluğu'nun koşulları bazı bakımlardan birbirine benziyordu – ama Doğu'yu uygarlaştırılması gereken bir alan olarak gören Ruslar, Batı'ya karşı daha ziyade aşağılık kompleksi içindeydiler ve Batı'nın gelişim düzeyine ulaşma gayretindeydiler. Dolayısıyla, Batı'da Ruslar yarı barbar fatihler olarak görülürken, Doğu'da uygar bir güç olarak algılanıyorlardı. Çarın dışişleri bakanı Prens Gorçakov 1864 tarihli bir genelgede, Taşkent'e girmelerinin gerekçesi olarak, Rusya'nın durumunu, periferilerindeki vahşi, göçebe halklar yüzünden ister istemez genişlemek zorunda kalan uygar devletlerinkiyle karşılaştırıyordu.[38] Böylece, hem Rusya'nın Büyük Britanya'yla emperyalist bir rekabet içine girdiği kuşkusu ortadan kaldırılmış oluyor, hem de Rus aristokrasisine Asya'daki genişlemeyi destekleme çağrısında bulunuluyordu. Fakat Asya'daki fetihler halk arasında pek yankı uyandırmadı, çünkü genel kanı Rus tarihinin gidişatına Asya'da değil, Avrupa'da yön verileceği yolundaydı. Rusya –Roma'dan farklı olarak– uygarlık getirme iddiasından siyasi kazanç sağlamayı pek başaramadı.

19. yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun bu iki yüzü, öncelikle de Rus aristokrasisinin ve Batı'ya yönelme arzusu ile zaman zaman baş gösteren doğu özlemi arasında gidip gelen entelijansiyanın sorunu haline geldi. Batı yanlıları ile Slavofiller arasında yaşanan, üzerine çokça yazılıp çizilen meşhur tartışmalar,[39] meselenin temelde siyasi modellerin ve gelecekteki kültürel perspektiflerin seçimi olduğu bu çatışmanın bir ifadesiydi. Gerçi bu tür tartışmalar devletler ve uluslarda da olur, ama Rusya'da bu kadar şiddetli bir biçimde yaşanması, bir imparatorluğun (en az) iki yüzünün geleceği belirlemek için çekiştiği imparatorluk içi tipik bir çatışmaya işaret eder.

Büyük Petro'dan beri Rus aristokrasisi –imparatorluğun en

38 Rusların Orta Asya'yı uygarlaştırma iddiası için bkz. Hosking, *Russland*, s. 70 vd., ayrıca bkz. Geyer, *Der russische Imperialismus*, s. 74 vd ; siyasi-kültürel bir kimlik oluşturmaya çalışan Rusya'nın Batı ile Doğu arasında kalması konusunda bkz. Figes, *Nataschas Tanz*, özl. s. 313 vd.

39 Bkz. Isaiah Berlin'in çalışmaları, örn. "Herzen und seine Erinnerungen" ve *Russische Denker*.

önemli dayanağı, "onun ruhunu temsil eden, savunması ve idaresinden sorumlu tek toplum tabakası"[40]– neredeyse şizofren bir ikili rol üstlenmek zorunda kalmıştı: Hem bir Asya satrapı hem de bir Avrupa centilmeni rolüne soyunmuştu. Pek çok Rus soylusu, 19. yüzyılın sonundan itibaren de entelijansiyanın çoğu üyesi, imparatorluğun *bir* yüzünde karar kılarak bu rolden kurtulmaya çalıştı, dolayısıyla kaçınılmaz olarak imparatorluğun zorunluluklarıyla ters düştü. Bunun bir sonucu da, önde gelen zümrelerin pek çok üyesinin Rusya'nın emperyal gücünü azaltan ve sonunda imparatorluğun çökmesine katkıda bulunan değişmez muhalif tutumuydu. Çarlık Rusyası'nın halefi Sovyetler Birliği bir süre bu iki perspektifi birleştirmeyi başardı. Fakat uzun vadede bunun bedelinin çok yüksek olduğu anlaşıldı.[41] Sovyetler Birliği'nin başarısızlığa uğramasının bir nedeni de, Çarlık Rusyası'ndan miras kalan bütünleştirme sorununu çözememiş olmasıdır.

Roma İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası örnekleriyle özetlenen olgu, yani bir imparatorluğun periferisinin siyasi ve uygarlık düzeyi bakımından farklı ölçüde gelişmesi, devletlerde, özellikle de ulus-devletlerde görülmeyen, temelde imparatorluklara özgü bir sorundur. Ulus-devletler diğer ülkeler karşısında ayakta durabilmek için güç ve nüfuzlarını aldıkları nispeten bütünsel bir siyasi-kültürel kimlik oluştururken,[42] imparatorluklar aslında farklı devletler arasında yaşanan çelişki ve çatışmaları *kendi içlerinde* yaşamak, bunları ya kendi lehlerine çevirmek ya da bu yüzden çökmek zorundadır.

Bu tür bir başarısızlığa iyi bir örnek, Avusturya-Macaris-

---

40 Hosking, *Russland*, s. 183.

41 "Latin-Batı kültürünün damgasını vurduğu cumhuriyetlerden, Doğu Slav-Ortodoks bölgelerine ve İslam kulturü ülkelerine dek uzanan, birbirinden had safhada farklı tarihlere sahip bölgeleri sosyalist bir hegemonyada uzun süre bir arada tutmanın imkânsız olduğu anlaşılmıştı." Simon, "Die Desintegration der Sowjetunion", s. 205.

42 Ulus-devletin temelini oluşturan siyasi-kültürel kimliğin gelişimi son zamanlarda özellikle de Almanya'da yoğun olarak incelendi; örn. bkz. Bernhard Giesen ve Helmut Berding'in yayına hazırladığı eserler, *Nationale und kulturelle Identität* ve *Nationales Bewusstsein und kollektive Identität*, ayrıca *Mythos und Nation*.

tan İmparatorluğu'nun sona ermesi ve bir dizi küçük devlete bölünmesidir Almanya, İtalya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki konumu nedeniyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yalnızca iki değil, dört sınır bölgesi ve nüfuz alanı vardı ve bunların çeşitli tehlikelere gebe olduğu anlaşılmıştı. Roma modeline benzer şekilde, imparatorluk 1867'de bu durum karşısında Avusturya ve Macaristan olarak ikiye ayrıldı ve Leitha nehrinden esinle *Cisleithanien* ve *Transleithanien* adlarını aldı. Fakat bu durum Slav nüfusun, yani Bohemyalılar, Moravyalılar ve Sırpların yeterince temsil edilmediklerini düşünmelerine ve bağımsızlık kazanma çabalarının artmasına neden oldu. Bohemya'nın, başkentin Prag olacağı üçüncü bir imparatorluk bölgesi yapılması bir süre düşünülse de, bu üçlü çözüm hayata geçirilmedi. Ama imparatorluğun ikiye bölünmesi bile merkezkaç güçleri açığa çıkarmaya yetti. Halklar birbirlerine yabancılaştı, imparatorluğun belkemiği aristokrasi modern dünyadaki sosyo-ekonomik değişimler nedeniyle zor duruma düştü, Balkanların ekonomik güçsüzlüğü bütçede kalıcı açıklara yol açtı, dolayısıyla halkta bir çaresizlik ve ümitsizlik duygusu baş gösterdi. Büyük bir savaşın "kıyamet atmosferi"ne son vereceği ümit ediliyordu. Fakat monarşi bu savaşta çöktü.[43]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu baştaki tanıma uymayan bir imparatorluk olsa da, parçalanmasıyla birlikte büyük imparatorlukların uygarlıklar üstü yapısının tarihsel önemini de kavrarız: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uzun süre Orta Avrupa'yı siyasi ve özellikle de kültürel olarak bütünleştirmekle kalmadı, Avrupa'nın güneydoğu sınır bölgeleri ile batı ve orta bölgeleri arasında köprü de oluşturdu. 1918'den sonra başka hiçbir güç –belki Yugoslavya haricinde ama o da çok kısa bir süreliğine ve çok daha küçük bir bölgede– böyle bir işlevi üstlenemedi. Esasında bugün Avrupa Birliği bu soruna kalıcı bir çözüm bulma göreviyle karşı karşıyadır.

Daha 16. yüzyılda, başlarında birer beylerbeyinin olduğu Anadolu ve Rumeli eyaleti olarak ikiye ayrılan Osman-

43 Bkz. Rauchensteiner, "Verlust der Mitte"; Kann, *Geschichte des Habsburgerreiches*, s. 367 vd.

lı İmparatorluğu'ndaki görev dağılımı daha başarılı bir biçimde yürüyordu.[44] Her beylerbeyi yalnızca kendi eyaletinin idaresinden değil, sınırların güvenliğinden de sorumluydu ve bunun için gereken kaynakları bulmak zorundaydı. Fakat padişahın tartışmasız konumundan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezîleşmenin daha kuvvetli olmasından ötürü –Roma ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun aksine– imparatorluğun iki parçası birbirinden bağımsızlaşmadı. Osmanlı İmparatorluğu merkezkaç eğilimler değil, başka yetersizlikler yüzünden çöktü.

Çin İmparatorluğu, periferideki zorluklarla, Çin'de Qin Hanedanı döneminde (M.Ö. 221-206) kurulan birliği tehlikeye atmadan baş etmekte daha da başarılı oldu. Kuzeyden gelebilecek barbar saldırılarını başından beri hesaba katmak zorundaydı, güneyde ise imparatorluğun kuzeydeki atlı göçebe halklarla kurduğu ilişkiden çok farklı ilişkiler içinde olduğu bir dizi haraç devleti oluşmuştu. Güney ile kuzeyin birbirinden zamanla uzaklaşması Çin'in "Ortanın İmparatorluğu" olduğu imgesine ters düşüyordu. Oysa bu imge, çöküş ve parçalanma dönemlerinde kuzey ile güneyin ayrılmasına yol açan merkezkaç eğilimlere karşı bir denge unsuru gibiydi. Yeniden yükselme süreci ise daima kuzey ile güneyin "yeniden birleşmesi"yle ilintili oldu.[45]

Amiral Zheng He (1405-1433) idaresindeki büyük ve masraflı donanma girişiminden sonra denizcilikten geri çekilme, donanmayı yakma ve yalnızca sınırlı, mümkün mertebe devlet kontrolünde bir kıyı ticaretine izin verme kararı da[46] Çinlilerin "ortanın" imparatorluğu oldukları bilincinden kaynaklanıyor-

44 Bkz. Matuz, *Das Osmanische Reich*, s. 141.

45 Bir diğer bütünleştirici unsur Konfuçyüsçü memur ahlakıydı, periferiden gelebilecek barbar tehdidine karşı kültürün uygarlaştırıcı etkisine bu sayede güveniliyordu. (Bkz aşağıda, s. 128 vd).

46 Bkz. Buckley Ebrey, *China*, s. 209 vd., ayrıca Merson, *Straßen nach Xanadu*, s. 75 vd. – Bu arada, iç istikrarıyla ilgili nedenlerden ötürü deniz ticaretinden uzak duran tek ülke Çin değildi. Osmanlı İmparatorluğu da –Venedik ve İspanya ile çatışınca devreye soktuğu muazzam bir donanması olmasına rağmen– deniz ticaretini neredeyse tamamen yabancı tüccarların eline bırakmıştı; bkz. Matuz, *Das Osmanische Reich*, s. 111.

du muhtemelen. Denizlerde genişleme ve uzak ülkelerle yoğun bir ticaret Çin'in dengesini kolayca bozabilirdi.[47]

Periferinin siyasi, iktisadi ve kültürel olarak birbirinden farklı gelişmesi klasik kara imparatorluklarından ziyade Avrupa deniz güçleri Portekiz, İspanya, Hollanda ve İngiltere için büyük bir sorun teşkil ediyordu.[48] Hindistan, Çin ve Japonya'da ekonomik kapasiteye ve siyasi istikrara sahip devletler ve imparatorluklarla karşılaşmışlardı. Buralarda emperyal genişleme ilkin mal takası ve piyasa oluşturmakla sınırlıydı. Bu şekilde yaratılan ticaret alanında önemli kazançlar sağlanabiliyordu gerçi ama büyük güçlerin varlığı nedeniyle pek siyasi etki icra edilemiyordu. Ancak Hindistan'da Mogul İmparatorluğu çökünce (1739) ve Çin'deki Qing Hanedanı 19. yüzyılın ikinci yarısında sona erince mevcut ticaret alanı yavaş yavaş hâkimiyet alanına dönüşmeye başladı

Deniz imparatorluklarının batıdaki periferilerinde durum bambaşkaydı: Kuzey ve Güney Amerika'da insanların hiç durmadan akın ettiği yerleşim kolonileri kuruldu. Bu insanların Avrupa'yı terk etme nedenleri her ne idiyse –İnka ve Aztek altınının vaat ettiği zenginliğe hızlı yoldan kavuşma arzusu ya da eski dünyada artık mümkün olmayan biçimde dinî topluluklar kurma çabası– ekonomi biçimleri mevcut yapılara galip geldi. Kıtaya yeni gelenlerin üstün silah teknolojisi de önemli bir kozdu ve böylece buralarda, siyasi olarak da doğrudan merkezin kontrolü altına giren emperyal genişleme alanları oluştu.

İspanya ve Britanya imparatorluklarının doğusu ve batısı birbirinden o kadar farklıydı ki, tarihlerinin gidişatı da çok farklı oldu. Fakat bu iki imparatorluğun bölgeleri ile merkezleri ara-

47 Fakat denizde genişlemeye son verme kararına tümüyle uyulmadı. Bkz kaynakçasıyla birlikte Menzel, "Eurozentrismus", özl. s. 76 vd. – Denizde varlığını sürdürseydi bile, kısa süre önce Asyacılığın temsilcilerinin iddia ettiği gibi, Avrupalıların Hint Okyanusu'na girmesini engelleyebileceği çok kuşkuludur Çin İmparatorluğu'nun denizde genişlediği takdirde parçalanıp ortadan kalkması ihtimali de çok kuvvetlidir

48 Bu ve sonrası için bkz. Doyle, *Empires*, s. 108 vd., ayrıca bkz. Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 24 vd., Avrupa ile Güney ya da Doğu Asya arasındaki ilişkiler için bkz. Osterhammel'in temel eseri: *Die Entzauberung Asiens*, farklı tiplerdeki sömürge ilişkileri için bkz. a.g.y., *Kolonialismus*, s. 19 vd.

sında okyanuslar olduğundan, periferilerin sosyo-kültürel heterojenliği, deniz imparatorluklarında merkez kara imparatorluklarına göre daha az etkiliyordu. Belli ki deniz imparatorlukları çeşitli bölgelerindeki meydan okumalarla daha kolay baş edebilmektedir, ayrıca böyle bir yapıdaki bir bölgenin imparatorluktan kopmasını kaldırmak daha kolaydır. Buna bir örnek, New England'daki kolonilerini kaybettikten sonra yepyeni bir çevrim içine giren Büyük Britanya'dır.

Emperyal çevrimler ve Augustus eşikleri

İktidarın farklı kaynak ve biçimleri arasındaki etkileşim devletlerin tarihinden ziyade imparatorlukların yükselişinde ve çöküşünde kendini gösterir: Devletler dünyasının karşılıklılığa dayalı yapılarının kaçınılmaz sonucu, dört iktidar türünün[49] devletlerin içinde birbirine benzemesidir, oysa imparatorlukların bütünsellikten uzak periferileri bazı zamanlar askerî ve siyasi iktidarın, bazı durumlarda da iktisadi ya da ideolojik iktidarın öne çıkarılmasını gerektirir. Askerî yetersizlikler örneğin, emperyal parıltıdan gözleri kamaşan halkın imparatorluğun bir parçası olmak için her şeyi yapmaya hazır olması ve savaşma yetilerini onun hizmetine sunmasıyla telafi edilebilir. Halk bunun karşılığında ödüllendirilmek ister ama bunun maliyeti, imparatorluğun silahlı kuvvetlerine harcayacağından çok daha düşüktür.

Emperyal sınır güvenliği nadiren eşit güçlere karşı sağlandığından, tüccarlar ve askerî danışmanlar, halkbilimi araştırmacıları ve nüfuzlu şahısların yerine getirdiği işlev, imparatorluğun sınırlardaki askerî güçlerinin işlevinden çok daha önemlidir. Bunu, Romalıların Cermenlere karşı "barbar sınırı"nda gözlemleyebildiğimiz gibi, Britanyalı ve Amerikalıların "kızılderili sınırları"ndaki tutumunda, Avrupalı sömürgeci güçlerin sö-

49 Literatürde genellikle iktidar *biçimlerinden* söz edilir, keza buradaki iktidar tipolojisinin büyük ölçüde dayandığı Mann'da da. Ben, Pierre Bourdieu'nun sermaye türleri kuramından yola çıkarak iktidar *türü* kavramını tercih ettim, böylece analoji kurarak iktidar türlerinin yer değiştirmesi ya da karşılıklı olarak birbirini dengelemesi düşüncesini geliştirebildim.

zümona kimsenin hâkimiyetinin olmadığı alanlara sızmasında ve yerel savaş lordları bir iki milyon dolarla "satın alınınca" Afganistan'daki güç ilişkilerinin birkaç gün içinde tümden değişmesiyle ABD'nin Taliban rejimini çökertmesinde de görüyoruz.

Sınır bölgelerindeki nüfusun imparatorluğun davasına baş koymasında, paranın, yani son kertede iktisadi iktidarın yanı sıra, uygarlığın cazibesi, yani ideolojik iktidar da önemlidir. Romalı tarihçi Tacitus'un tasvir ettiği, Kerüsk kabilesinden iki kardeş olan Arminius ile Flavus arasındaki kavgadan da anlaşılır bu; Arminius Roma'ya karşı önemli bir ayaklanma başlatmış, Flavus ise Romalıların emrinde savaşmayı sürdürmüştür. Tartışma, Weser nehrinin iki yakasında karşı karşıya gelen kardeşlerden Arminius'un, Roma emrinde savaşırken bir gözünü kaybeden kardeşine bu sakatlanma karşısında kendisine nasıl teşekkür edildiğini öğrenmek istemesiyle başlar. "Flavus aylığına zam yapıldığını, ayrıca kendisine bir onur madalyonu, bir çelenk ve başka askerî ödüller verildiğini söyler – Arminius köleliğin bedelinin bu kadar düşük olmasına alaycı kahkahalarla güler."[50] İki kardeşin kavgası, emperyal güce mi, yoksa etnik kökene mi sadık kalınacağı meselesine dökülünce iyice büyür; Arminius anavatandan, atalarının mirası özgürlükten ve yurdunun tanrılarından dem vursa da, Flavus Roma'ya olan sadakatinden vazgeçmez, buna gerekçe olarak da imparatorluğun büyüklüğünü ve valinin gücünü gösterir. Flavus'un Roma yanlısı olmasının nedeni, Roma'nın –zaten iyice sarsılmış askerî iktidarı değil– siyasi, özellikle de ideolojik iktidarıdır.

Bir imparatorluğun yükselişi ve ömrü bu dört iktidar türünün etkileşim koşulları ve dönüşüm biçimleriyle de belirlenir. Ayrıca bunlar, uzun ömürlü imparatorlukların birkaç kez geçtikleri çevrimleri de düzenler. Burada mesele, daha önce de ele alınan maliyet sorunu ve en uygun iktidar türünün seçiminden ibaret değildir, bunların belirli bir zamanda belirli bir yerde mevcut olmasıdır. Bir imparatorluğun bir çevrimin üst diliminde ne kadar süre kalabileceği, bir iktidar türünün eksikliğinin bir diğerinin fazlalığıyla telafi edilip edilememesine bağlıdır.

50 P. Cornelius Tacitus, *Annalen* (II, 9-10), s. 121.

İspanya Avrupa'da bir hegemon güç olmasını ve dünya çapında bir imparatorluk statüsüne yükselmesini her şeyden önce disiplinli piyade birliğine ve okyanusa açılmaya müsait bir savaş donanmasına sahip modern ve güçlü askerî aygıtına borçluydu. İspanya'nın askerî iktidarı, idarî yönetimi iyi işleyen, barışın hüküm sürdüğü bir ülke olmasından kaynaklanan siyasi iktidarıyla perçinleniyordu. 1521 yılındaki *Comuneros* ayaklanmasından sonra kurduğu huzur düzeni, 1540'lı yıllardan beri yaşanan iç çatışmalarla, ardından da uzun bir iç savaşla felce uğramış Fransa'dan üstün olmasını sağladı. Fakat İspanya'nın eksik tarafı, kendine ait bir ekonomi dinamiğinin olmamasıydı; tarihçi Walter Bernecker'e göre, İspanya "uluslararası bağlantılara sahip bir banka sisteminden, özellikle de, devletle el ele verip siyasi ve askerî iktidarın yanı sıra iktisadi iktidar da kurabilecek dinamik bir girişimci ve tüccar sınıfından yoksundu" [51] Aslında, sırf Amerika'dan getirilen altınlar ve gümüşler bile İspanya krallarının imparatorluğun pahalı askerî altyapısını kurmalarına ve ayakta tutmalarına yetti. Ama Yeni Dünya'dan imparatorluğa sürekli değerli metal aksa da –sırf 16. yüzyılda bile toplam değeri tahminen 3000 milyar *taler* civarında olsa gerek[52]–gider gelirden hep yaklaşık yüzde 20 oranında daha fazlaydı. İspanya bir türlü çözülemeyen finans sorunu yüzünden çöktü.

İspanya İmparatorluğu'nun bir başka önemli kusuru demografik temelinin çok dar olmasıydı: Hegemonya mücadelesindeki rakipleri Fransa'ya ve Osmanlı İmparatorluğu'na göre çok daha az sayıda insanın yaşadığı İspanya, üstüne üstlük 16. yüzyılda nüfusunun yaklaşık yüzde 20 oranında azalmasının üstesinden gelmek zorunda kalmıştı.[53] Avrupa'daki hegemonya mücadelesinde bu eksiklikleri çok da göze batmıyordu, çünkü Fransa'nın iç çatışmaları dışa yönelik hırslarını gemlemiş-

51 Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 35. – İspanya'da tüccar ve banker olmamasının bir nedeni de, Yahudi ve Mağriplilerin İspanya'dan kovulmasıydı. Ayrıca bkz. Elliott, "The Decline of Spain"

52 Bkz. Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 34; Bennassar ve Vincent, *Spanien*, s. 103 vd., ve özl. Cipolla, *Die Odyssee des spanischen Silbers*, s. 53 vd.

53 Bkz. Bernassar ve Vincent, *Spanien*, s. 86 vd.

ti, Osmanlıların askerî güçleri de Doğu'da meşguldü. Ayrıca İspanya, Habsburglıların Alman koluyla yakın ilişkisi sayesinde Almanya'dan asker getirtme şansına sahipti, nitekim bu fırsattan fazlasıyla istifade etti.

İspanya'nın emperyal çevrim süresini hayli uzatan bir başka talihli olay da, 1580'de Portekiz'i topraklarına katmasıyla bir başka sömürge imparatorluğuna daha sahip olmasıydı. İspanya dünyanın en büyük ticaret filosuna sahipti artık. İspanya'nın Hollanda'yı kaybetmesinden sonra uğradığı kayıplar bu sayede kısa sürede telafi edildi. Fakat imparatorluktan ayrılan bölgeleri geri almak için giriştiği seksen yıllık savaşta kaynaklarını tüketen İspanya, kalıcı bir başarı da yakalayamadı. 17 yüzyılın başında Hollandalılar karşı atağa geçtiler Hollandalıların Doğu ve Batı Hindistan'daki ticaret şirketleri, Portekizlilerin doğu ticaretini ve sömürge imparatorluğunu kısmen ele geçirmeyi başardı. Münster ve Osnabrück Barışı, ardından 1659'daki Pirene Barış Antlaşması İspanya'nın birinci emperyal çevriminin sona erdiğine işaret eder.[54] İspanya Bourbon reformları sayesinde 18. yüzyılda yeni bir emperyal çevrim yakalasa da, çok daha mütevazı olan bu çevrim nispeten renksiz geçti.

Özetleyecek olursak, İspanya İmparatorluğu'nun ilk çevriminin temelinde öncelikle askerî üstünlüğü vardı. Bu üstünlük ordu örgütlenmesindeki reformlardan ve askerî giderlerin hayli artmasına neden olan silah teknolojisindeki yeniliklerden[55] kaynaklanıyordu. Bu giderler artık karşılanamaz hale gelince, üstüne üstlük düşmanlar ve rakipler de askerî örgütlenme ve teknoloji bakımından geri kalmayınca Avrupa'da İspanya'nın iktidarı sona erdi. Askerî üstünlüğünü yitirmesinin bu kadar dramatik sonuçlara yol açmasının bir nedeni de, bu durumu den-

54 İspanya'nın büyük tavizler verdiği iki barış antlaşmasının önemini vurgulayan başka olaylar vardır: 1627, 1647 ve 1652'deki devlet iflasları, 1639'da Hollandalılara karşı deniz savaşının kaybedilmesi, ayrıca İspanyol piyade birliğinin yenilmezliği mitosunu ortadan kaldıran Rocroi Savaşı mağlubiyeti. Hollandalıların Portekiz ticaret bölgelerine girmesi konusunda bkz. Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 35-43.

55 Bkz. Roberts, *The Military Revolution*, ayrıca bkz. Parker, *Die militärische Revolution*, ve a.g.y., *The Army of Flanders*

geleyecek başka bir iktidar türüne yeterli ölçüde sahip olmamasıydı: İspanya'nın iktisadi iktidarı Avrupalı rakiplerininki kadar güçlü değildi zaten; siyasi iktidarı –özellikle de ittifak kurma ve kendi iradesini kabul ettirme yetisi– Avrupa'nın iki ayrı mezhebe bölünmesinden ve atağa geçen İngiltere ile çıkar çatışmasına girmesinden ötürü sınırlıydı; İspanya ideolojik iktidarını da ancak Karşı-Reform projesiyle yaratmıştı ki, bu da ona sempati ve destek sağladığı kadar düşman da kazandırmıştı. Hollanda'da oluşan ve sonunda tüm Avrupa'ya yayılan "Kara Efsane", İspanya'nın düşmanlarının eline Avrupa'daki İspanyol hâkimiyetini hiç cazip göstermeyen etkili bir karşı ideoloji silahı vermişti.[56] Bu karşı ideolojide engizisyonun gaddarlığı ve keyfiliğinden, II. Filippo'nun ölçüsüz sefahatlerinden, İspanyol halkının ahlaki yozlaşmışlığından ve nihayet İspanya'nın evrensel bir monarşi, yani diğer tüm halkları boyunduruk altına alacağı bir dünya imparatorluğu kurmak istediğinden söz ediliyordu. Dehşet verici bu tabloda yeniçağ Avrupası'nın devletler üstü ilk anti-emperyal ideolojisi görülebilir. İspanyol propagandasının bununla baş etmesi mümkün değildi.[57]

İspanya'nın iktidar açığı ilkin imparatorluğun Avrupa dışındaki bölgelerinde değil, yalnızca Avrupa'da gün ışığına çıktı. Fakat tehdit altında olan, Avrupa dışındaki imparatorluğu değil, Avrupa'daki hegemon güç konumuydu. Bu nedenle de İspanya'nın Avrupa'daki hâkimiyetinin son ermesi İspanya İmparatorluğu'nun çöktüğü anlamına gelmiyordu, nitekim imparatorluk Latin Amerika'da bir buçuk asır, Pasifik'te ve Karayipler'de ise neredeyse iki buçuk asır daha varlığını sürdürdü. Bu uzun dönemi salt gerileme ve çöküş dönemi olarak görmek inandırıcı değildir.

Yükseliş ve çöküş modeli izlendiğinde, neredeyse tüm imparatorlukların tarihinde kısa ve dinamik bir yükseliş evresi ve uzun bir çöküş evresi yaşandığı görülür. Fakat yükseliş evresi askerî genişleme dönemiyle özdeşken, emperyal gücün do-

56 Bkz. Pollmann, "Eine natürliche Feindschaft"

57 Bkz. Pagden, *Spanish Imperialism*, özl. s. 37 vd.

ruğuna ulaşıldıktan sonra yapılan reformların tümü yavaş ya vaş gerçekleşen çöküşe karşı birer önlemdir. Emperyal tarihin bu modeli imparatorlukların *askeri* yönünü otomatikman öne çıkarırken, kendini *siyasi* olarak yenileme kapasitesini göz ardı eder. İdari yönetimin, ekonomik düzenin, vergi ve finans sisteminin, hatta askeri aygıtın reformları, imparatorluğun temelde kaçınılmaz olan çöküşünü durdurma ya da en azından geciktirme denemesinden başka bir şey değildir o zaman.

Bu model özellikle de Roma tarihine tekrar tekrar uygulandı, sonunda tarihsel veriler ile kuramsal varsayımlar birbirinden ayırt edilemez hale geldi: Roma İmparatorluğu en geç 2. yüzyılın başında, evlatlık imparatorlar döneminde doruk noktasına ulaşmıştı, çünkü Traianus döneminde en geniş sınırlara sahipti, ondan sonra uzun süren bir çöküş sürecine girdi.[58] İmparatorluğun 3. yüzyılın sonunda Diocletianus tarafından yeniden düzenlenmesi, ardından Konstantinus ve halefleri döneminde ikiye ayrılması, sonra da ideolojik iktidarın yerini 380 yılında Theodosius'un devlet dini mertebesine yükselttiği Hıristiyanlığın alması[59]– bütün bunların imparatorluk tarihinde *önemli* bir yeri yoktur o zaman, ve İspanya örneğinde olduğu gibi, imparatorluğun iki buçuk asırlık tarihi basitçe çöküşün tarihidir, o kadar. Bu noktada –tarihsel tasvirlerde değilse bile tarihsel bilinçte– gözden kaçırılan şey, sözde çöküş dönemindeki çevrimsel iniş çıkışlardır. Fakat yükseliş-çöküş modeli öncelikle tarihsel zorunluluk tasarımıyla iç içedir, bu da imparatorluğun reformcu politikacılarını trajik figürlere dönüştürür: Güya çöküşü durdurmaya çabalarken onu daha da hızlandırmışlardır.

Burada yükseliş, doruk noktası ve çöküş modelinin karşısına, antikçağda Yunanlı-Romalı tarihçi Polybios'un geliştirdiği, yeniçağın başında İtalyan siyaset kuramcısı Niccolò

58 Örneğin Edward Gibbon'a göre (*Verfall und Untergang des römischen Imperiums*, 1. cilt, IV. Böl., s. 112 vd.) Roma İmparatorluğu'nun çöküşü Antoninus döneminin sonunda başlarken, Otto Seeck, *Geschichte des Untergang der antiken Welt* (1. cilt, s. 42 vd.) adlı eserinde Roma'nın çöküşünü Diocletianus'un reformlarıyla başlatır.

59 Bu reformların ayrıntılı bir tasviri için bkz. Bleicken, *Verfassungs- und Sozialgeschichte des Römischen Kaiserreichs*.

Machiavelli'nin yenilediği çevrimsel siyasi tarih modeli konaklar.[60] Bu modele göre, siyasi topluluklar yükselip gerilediklerı çeşitli çevrimlerden geçerler; gerek çevrimlerin sayısı gerek en üst çevrim evresinde kalma süresi lider politikacının becerisine ve uzak görüşlülüğüne bağlıdır.[61]

Çevrim modelinin imparatorluklar tarihinin yeniden kurgulanmasında çeşitli avantajları vardır. *Birincisi*, imparatorlukların iniş çıkışlarını, gelişimin sadece iki eğilimine odaklanan yükseliş-çöküş modelinden daha iyi anlatır; *ikincisi*, krizlerin üstesinden gelme yöntemleri, yani dip noktadan çıkılması, çevrimin en üst evresinde kalınması üzerinde durur, bu nedenle de, *üçüncüsü*, siyasi (ve toplumsal) aktörler daha fazla ağırlık kazanırlar. Çöküşe neden olan faktörlerin etkisini reformlarla azaltmak ve yükselişi sağlayan dinamikleri harekete geçirmek –elbette mevcut kaynaklar ve iktidar türleri çerçevesinde– onların elindedir.[62]

Son yıllarda hegemonyal çevrimler kuramı sayesinde, imparatorlukların değişken tarihini geleneksel yükseliş-çöküş modelinden daha ayrıntılı tasvir edebilen analiz modelleri geliştirildi.[63] Örneğin Georg Modelski ve William R. Thompson'a göre, 20. yüzyılın başında ABD çelik, kimya ve elektroteknoloji sektörlerindeki üstünlüğünden ötürü dünya ekonomisinin lideri haline geldi ve bu sayede siyasi olarak da lider konumuna yükseldi. Ekonomik ve siyasi gelişimin iç içe geçtiği bu hegemonyal çevrim 1850'den 1973'e dek sürdü. Yeni ana sektörler mikroelektronik ve bilişim teknolojisinde de üstün olması sonucunda ABD, kısa bir zayıflama evresinden sonra Sovyetler Birliği'ne karşı galip gelmesini ve tek başına dünya gücü olmasını sağlayan yeni bir hegemonyal çevrime girdi.

---

60 Bkz. Münkler, *Machiavelli*, s. 121 vd. ve 374 vd.

61 İktisadi kuramda konjonktürün uzun dalgaları Kondratiev Çevrimleri olarak bilinir; bu çevrimler, burada ele alınan siyasi çevrimlerin ekonomi tarihindeki karşılığıdır.

62 Doğru ve yanlış önlemlerle ilgili tartışma için bkz. Cipolla'nın yayımladığı *The Economic Decline of Empires*'ın giriş bölümü, s. 5 vd.

63 Örn. bkz. Modelski ve Thompson, *Leading Sectors and World Powers*; Modelski, *Long Cycles in World Politics*; Modelski ve Thompson, *Seapower in Global Politics*; Thompson, *On Global War*.

Tabii bu kuramın sorunlu tarafı, tümüyle ekonomik faktörlerden yola çıkmasıdır. İktidar türleri konsepti açısından bakarsak, tek belirleyici unsur iktisadi iktidardır, iktidar türlerinin birbirinin yerini alması söz konusu bile değildir. Sonuç olarak, hegemonyal çevrim kuramının temsilcileri, böylesi iki çevrimden geçmeyi ABD'den önce yalnızca Büyük Britanya'nın –biri denizcilik ve ticaretteki üstünlüğünden, diğeri de Sanayi Devrimi'ndeki lider konumundan ötürü– başardığını varsayarlar. Hegemonyal çevrimlerin ekonomiyle belirlenmesi siyasi kararlara yer bırakmaz. Bu bakımdan, klasik cumhuriyetçiliğin siyasi çevrim kuramı kadar gelişmiş değildir, çünkü klasik cumhuriyetçiliğin siyasi çevrim kuramı tarihteki iniş çıkışları hiç değilse sosyal-etik faktörlere ve devletin anayasa düzenine bağlamıştı.

Demek ki, imparatorluk tarihi incelenirken farklı iktidar türleri konsepti ile iki çevrim kuramı, determinizmden kaçınacak ve yönetici seçkinlerin çevrimlerin gidişatı –krizlerin üstesinden gelinmesi ve üst çevrim evresinde kalma süresi– üzerinde daha fazla etkisi olduğunu kabul edecek şekilde birleştirilmelidir. Bu durumda, bir çevrimin ortalama süresi hakkında varsayımlarda bulunmak gerekmez. Ayrıca, nispeten kısa sürede sadece tek bir çevrimden geçen imparatorluklar, üst çevrim evresinde her biri uzun sürmüş birkaç çevrimden geçtiği görülen imparatorluklardan da ayırt edilebilir. Birincisine örnek Moğol İmparatorluğu ya da I. Napolyon'un Fransası, ikincisine örnek ise Çin ve Roma, ayrıca Osmanlı, İspanya ve Britanya imparatorluklarıdır. Görünüşe bakılırsa, bir imparatorluğun elindeki iktidar türleri ne kadar azsa ya da doğrudan rakiplerinin iktidar türlerinden daha azsa, bir çevrim de o kadar kısa sürer; aynı şekilde, aralarında seçim yapabileceği iktidar türleri ne kadar çoksa, üst çevrim evresinde de o kadar uzun kalır. İktidar türlerinin çeşitliliğiyle birlikte yönetici seçkinlerin çevrim sürecini yönlendirme, yavaşlatarak ya da hızlandırarak etkileme olanağı da artar.[64] Fakat seçkinlerin karar gücü çok da abartıl-

64 Joseph Nye'ın, daha az düşmanlığa yol açacağı, üstelik de daha masrafsız olduğu gerekçesiyle, ABD politikasının *hard power* uygulamayı bırakıp *soft power*'a

mamalıdır: Onlar ancak çevrim sürecine etkide bulunabilirler, çevrimin dışına çıkamaz, çevrimi durduramazlar.

Michael Doyle'a dayanarak burada "Augustus eşiği" olarak adlandırdığımız olgu çevrimin üst evresinde kalma süresinde kilit rol oynar [65] Octavianus'un başlattığı reformlar temelde üç unsurdan oluşuyordu: Octavianus'un Romalı toprak soylularının güvenini kazanmaya çalışmasının amacı, onların desteğiyle kent oligarşisinin gücünü kırmaktı; anayasal ve idari düzen üzerinde nüfuz kazanan Octavianus düzeni siyasi bir krize yol açmadan değiştirebildi; eyaletleri oligarşinin cebini doldurduğu yerler olmaktan çıkarıp etkin biçimde yönetilen imparatorluk bölgelerine dönüştürmek için idari sistemi yeniledi. Octavianus'un iktidarını sağlamlaştırmak ve iç savaşı bitirmek için uyguladığı bu program Roma'nın siyasi düzeninde, cumhuriyetin sonu, *Principatus* döneminin başlangıcı sayılan köklü bir değişime yol açtı. Ayrıca Octavianus *Imperium Romanum*'un uzun ömürlü olmasını sağlayan yapıları da kurdu. Augustus eşiğinin geçilmesiyle, imparatorluğun ölçüsüz, plansız genişleme evresi ve bu plansızlıktan kaynaklanan iç çatışmalar ve iç savaşlar da sona erdi ve Roma İmparatorluğu istikrarlı bir döneme girdi.

Roma'nın üst çevrim evresinde iki asırdan fazla kalması başlangıçta hiç olası görünmüyordu. Onlarca yıl süren, merkezdeki iktidarı ele geçirmek için periferinin tekrar tekrar üs olarak kullanıldığı yıkıcı iç savaşlar nedeniyle Roma İmparatorluğu, İskender'in ölümünden sonraki Makedonya İmparatorluğu gibi parçalanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Roma'nın iç savaşı sona erdirmek için birkaç kez başvurduğu *triumvira* sisteminde örneğin, birbirine bağlı eyaletler üç triumvir arasında paylaştırılmıştı ve Makedonya örneğinde olduğu gibi kolayca diadok* devletlerine dönüşebilirdi. Özellikle de imparatorluğun batı ve doğu olarak ikiye ayrılması salt düşüncede kalmayacak bir ola-

---

ağırlık vermesi önerisi ancak bu çerçevede bir vere oturtulabiliyor. (Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*, s. 208).

65 Doyle, *Empires*, s. 93 vd

(*) İskender'in haleflerı – e.n.

sılıktı. Fakat Octavianus eyaletlerdeki halkın imparatorluğa bağlılık duymasını sağlamayı başardı. İmparatorluğun askeri iktidarı kısıtlanabildi,[66] bu sayede emperyal alanın güvenlik masrafları azalınca, vergiler de düşürülebildi.[67] Kartaca üzerindeki nihai zaferinden sonra hâkimiyet alanını hep yeni yeni savaşlarla kuzeybatıdan güneydoğuya dek tüm Akdeniz'de genişletmiş olan yayılmacı iktidarın merkezi Roma, *pax Romana*'nın garantörü olan *Imperium Romanum* haline geldi.

Augustus reformlarının başarısının anahtarı, rüşvet ve yolsuzluklara karşı dirençli bir yönetici seçkinler tabakasının yaratılmasıydı; Octavianus bunun için yalnızca kurumsal değişiklikler değil, imparatorluğun seçkinleri arasında köklü bir ahlak reformu da yaptı. M.Ö. 27'de senatonun Augustus ("Yüce") adını verdiği Octavianus'un ahlak ve din politikası son dönemin literatüründe sık sık onun derin muhafazakârlığının bir ifadesi olarak değerlendirilerek imparatorun kişisel değerlerine dayandırılmıştır. Kimileri de onun sonradan savaş açtığı yöntemlerle iktidara geldiğine işaret etmiştir. Buradaki ikiyüzlülük suçlaması, ahlaki tutarlılık açısından haklı bir eleştiri olabilir. Ama bir imparatorluğun yenilenmesi ve sağlamlaştırılması ahlaki tutarlılık değil, siyasi nüfuz meselesidir.[68] Cumhuriyetin oligarşisin-

---

66 Actium zaferinden sonra Octavianus lejyonların sayısını 70'den 26 ya da 25'e düşürdü; somut olarak bu, 120.000 askerin görevine son verildiği, İtalya ya da eyaletlerde toprak ya da para biçiminde tazminat ödendiği anlamına geliyordu. Buna paralel olarak başlatılan, lejyonerlerin, Pretoryan muhafızların ve takviye birliklerinin hizmet sürelerinin ve ücretlerinin belirlendiği askeri reform, askeri birliklerin merkeze karşı sadakatini güçlendirmeye ve askerlerin komutanlarına bağlılıklarını azaltmaya yönelikti. İmparatorluğun iç huzurunun özü buydu. Munferit veriler için bkz. König, *Der römische Staat II*, s. 35; Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, s. 163, 171 ve 179, ayrıca bkz. Heuss, *Römische Geschichte*, s. 298 vd

67 Octavianus Mısır'da ganimet olarak ele geçirdiği Ptolemaios hazinesini halka dağıtarak kredi faizinin yüzde 12'den yüzde 4'e düşmesini sağladı. Bu sayede devlet hazinesi savaş borçlarını geri ödeyebildi ve dışarıdan para toplamak durumunda kalmadı. Borçların silinmesi özellikle de doğu eyaletlerinde bir refah patlamasına yol açtı. Bkz. Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 1. cilt, s. 162, ayrıca bkz. Heuss, *Römische Geschichte*, s. 294 vd

68 Ronald Syme iç savaş dönemi üzerine yazdığı büyük eserinin son cümlesinde, Augustus'un hayatındaki amaç ile işlevin diyalektik etkileşimini kısaca özetler: "İktidar uğruna her şeyi feda etmişti; insan hırsının doruğuna ulaşmıştı ve hır-

ile çok yaygın olan rüşvet ve yolsuzlukların sona ermesi,[69] imparatorluğun artı-ürüne el koyma tarzında yerel savaş lordlarının ve prokonsül memurlarının ganimet mekanizmasının ortadan kaldırılıp düzenli, düzgün bir vergilendirmeye geçilmesinin önkoşuluydu. Dolayısıyla, vergi memurlarının devletin sırtından zengin olma ve nüfuz elde etme arzusuna karşı bağışıklık kazanmaları gerekiyordu. Augustus'un ahlak ve din reformunun amacı da buydu işte: İmparatorluğun yönetici seçkinlerinin rüşvet ve yolsuzluklara karşı direnç kazanmasını sağlamak. Senatonun defalarca uyguladığı "temizlik" –tabii Octavianus'un dürüst siyasi rakipleri de buna kurban gitmişti– ve bir göreve başvurup da rüşvetçi olduğu ortaya çıkan adayları beş yıllığına kariyerden men eden *lex Iulia de ambitu* da buna hizmet ediyordu.[70]

Fakat Octavianus imparatorluğun seçkinlerinin yalnızca siyasi sadakati ve idari güvenilirliğiyle değil, biyolojik olarak çoğalmalarıyla da ilgileniyordu. İç savaşın sona ermesini izleyen yıllarda başkente İtalya'daki eyaletlerden yurttaş getirerek, şövalyeleri *patrici* yaparak ve çok sayıda yeni senatör atayarak Roma'nın siyasi sınıfını yenilemişti. Bu politikanın yönetici pozisyonundaki yandaş sayısını artırmaya çok elverişli olduğu ortaya çıksa da, Octavianus imparatorluğa bu yolla seçkin kazandırma yöntemini kalıcı hale getirmek istemiyor, bunu istisnai durumlarda geçici bir çözüm olarak görüyordu. Asıl amacı seçkinlerin, çocuk sahibi olarak ya da Roma'da çok yaygın olduğu üzere, evlat edinerek çoğalmalarıydı. Evli olmayan kişilerin miras hakkı kısıtlandı, devletin çocuksuz ölen kişilerin mallarına el koyma talebi arttı. İmparator devletin ikiden fazla çocuğu olan ailelere maddi destekte bulunmasını sağladı, zina yapanları, ahlaksız davranışlarda bulunanları ağır cezalara çarptırdı. Bundan öte, çok çocuklu bir konsül az çocuklu meslektaşından önce atanıyordu ve memurluk yapacağı yeri kuraya bı-

---

sı sayesinde Roma halkını kurtarmış, yenilemişti." (Syme, *Die Römische Revolution*, s. 553).

69 Cumhuriyetçi seçkinler arasındaki ahlaki yozlaşmanın etkileyici bir tasviri için bkz. Syme, *Die Römische Revolution*.

70 König, *Der römische Staat II*, s. 45.

rakmadan kendisi seçebiliyordu.[71] Yani Augustus sürekli yeni üyeler eklemek ve yenilemek zorunda kalacağı "bekâr" bir seçkinler tabakasına değil, kendini yeniden üreten seçkinlere yatırım yapmıştı ama bunların bileşimi üzerindeki etkisi de azalmıştı. Bu onun *potestas*'ın *auctoritas*'a (iktidarın otoriteye) dönüştürülmesi programının bir parçası olarak görülebilir,[72] seçkinlerin imparatorluk halkına örnek olmasıyla imparatorluğun demografik istikrarı –ki bu daha sonraki imparatorları da meşgul edecek bir sorundu– için bir tedbir olarak kavranabilir. Ayrıca, idari ve askerî seçkinlerin rüşvet ve yolsuzluklara karşı direncini artırmaya yönelik bir önlem olarak da yorumlanabilir. Kuşakların birbirini izlediği köklü bir ailenin üyesi olan kişiler rüşvet ve yolsuzluklara, çocukları ve torunlarının yazgısını değil, en fazla öldükten sonra nasıl anılacaklarını düşünen bireysel kariyeristlerden çok daha az eğilimlidirler.

Dolayısıyla, Augustus eşiği, bir imparatorluğun genişleme evresini bitirmesini ve uzun süreli yerleşik bir düzene geçmesini sağlayan bir dizi etkili reform anlamına gelir. Çevrim kuramıyla ifade edecek olursak, burada mesele, çevrimin en üst evresinde kalma süresinin olabildiğince uzatılmasıdır. Roma İmparatorluğu'nun kendini algılamasına uygun olarak, Polybios'tan Sallust'a değin hâkim olan cumhuriyetçi çevrimsel tarih konseptinin yerini, *Roma aeterna*, ebedî Roma, biçimindeki emperyal tasarım almıştır.[73] Reformlar bir bütün olarak alınırsa, Augustus eşiğinin geçilmesi iktidar türlerinin önemli ölçüde yer değiştirdiği anlamına geliyordu: Askerî iktidarın önemi hayli azalmıştı, bu yüzden Octavianus askerî birlik sayısını hayli azaltabilmişti, buna paralel olarak siyasi, iktisadi, hepsinden önce de ideolojik iktidar artmıştı. Ebedîlik ideolojisi dışında barış fikrinde, imparatorluğun yeni meşruluk tasavvuru *pax Romana*'da da kendini gösteriyordu ideolojik iktidar: Roma İmparatorluğu var

71 Bkz. *a.g.e.*, Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 1. cilt, s. 182, ayrıca bkz. Heuss, *Römische Geschichte*, s. 285.

72 Octavianus *Res gestae Divi Augusti*'de yönetiminin temel ilkesinin *potestas*'ın *auctoritas*'a dönüşmesi olduğunu belirtir; bkz. Syme, *Die Römische Revolution*, s. 546 vd.

73 Bkz. aşağıda s. 139 vd.

olduğu sürece barış hüküm sürecekti ve imparatorluk ne kadar sağlam olursa, barış da o kadar sağlam olacaktı.

Augustus eşiğinin geçilmesiyle birlikte imparatorluk, merkez ile periferi arasındaki ilişkide sömürüden uygarlaştırmaya geçmişti: İmparatorluk idaresinin Roma'daki oligarşinin keyfiliğinden kurtarılıp bağımsız bir bürokrasinin kurulmasını, merkezdeki yurttaşlık haklarının adım adım eyaletlerdeki nüfusun bir kısmına da verilmesi izledi. M.Ö. 70 yılındaki yurttaş ve mal sayımında Roma'nın hâkimiyet alanındaki erkek yurttaşların sayısı 910.000'di. Octavianus ve Agrippa'nın M.Ö. 28 yılında yaptırdığı nüfus sayımında Romalı yurttaşların sayısı 4.063.000'i bulmuştu – artık kadınların ve çocukların da sayılmasıyla açıklanamayacak bir artıştır bu. Yirmi yıl sonra Romalı yurttaşların sayısı 170.000 artış gösterip 4.233.000'e çıkmıştı.[74] Bunlar çok çarpıcı değişimler değildir elbette, ama 212-213 yılında imparatorluktaki tüm özgür insanlara Roma yurttaşlık hakkını tanıyan Caracalla'nın anayasasıyla son bulan bir gelişmenin başlangıcına işaret eder.[75]

Bu gelişmeyle birlikte, imparatorluğun merkezi ile periferisi arasındaki farkların giderek azalıp önemsizleştiği bir süreç resmî olarak da tamamlanmış oldu. Daha Hadrianus zamanında İtalya'nın siyasi ve ekonomik ayrıcalığına son verilmiş, İtalya'ya imparatorluğun herhangi bir eyaleti muamelesi yapılmıştı. O sırada imparatorluğun ekonomik merkezi artık eyaletlere kaymış bulunuyordu, imparatorluğun merkezi İtalya ise, en belirgin tezahürü güneyin nüfusunun önemli ölçüde azalması olan ekonomik bir durgunluk evresine girmişti.[76] İmparatorluğun askerî birlikleri de konuşlandırıldıkları eyaletlerden sağlanıyordu artık. Askerî iktidar emperyal merkezin periferiye egemen olma aracı olmaktan çıkmış, daha ziyade periferide üretilir olmuştu, böylece periferi giderek imparatorluğun devamının garantörü haline gelmişti. Orduyu imparatorluk politikası-

74 Veriler Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 1. cilt, s. 107, 163 ve 174

75 *Constitutio Antoniana* için bkz. Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 3. cilt, s. 177 vd

76 Bkz. Potter, *Das römische Italien*, s. 74 vd.

nın odağına yerleştirenler, Afrika eyaleti kökenli Severus gibi, Latin olmayan imparatorlardı.

Augustus eşiğinin geçilmesi özellikle de merkez ile periferi arasındaki siyasi ve ekonomik uçurumun kapanması ve bir zamanlar periferiyi fetheden halkın bu başarısının meyvesi olan hukuksal ayrıcalıklarının da adım adım ortadan kaldırılmasında kendini gösterir. Roma'da Caracalla'nın yurttaşlık haklarının kapsamını genişletmesini, Diocletianus'un o zamana dek tüm Latinler için geçerli olan vergi muafiyetini ortadan kaldıran büyük vergi reformu izledi.[77] İmparatorluğun ademi merkezîleşmesi imparatorluk merkezinin Roma'dan Konstantinopolis'e taşınmasıyla son buldu. Kısa süre sonra, eski başkent imparatorluğun batıdaki yarısının idari merkezi olmaktan da çıktı, 293'te önce Milano, 402'den itibaren de, düşman saldırılarına karşı daha korunaklı Ravenna idari merkez oldu.

Augustus eşiğini geçen başka imparatorluklar da oldu mu? Emperyal tarihin karşılaştırmalı incelemesinden çıkan sonuç, eşikte kıpırtısız beklemek ile bitişikteki koridora kararlılıkla girmek arasında ayrım yapılması gerektiğidir. Yine burada da İspanya örnek verilebilir: İmparator V. Carlos'un 1556'da görevden çekilmesinden ve imparatorluğun Alman ve İspanyol cephelerine bölünmesinden sonra, Carlos'un gerek askerî birliklerinin yanında olmak gerekse de hükümdar karizmasını imparatorluğun her yerinde ortaya koymak için âdet haline getirdiği gezici yönetimi sona erdi. 1561'de II. Filippo Madrid'i imparatorluğun idari merkezi yaparak o dönemin koşulları için son derece modern bir bürokrasi kurdu.[78] Böylece, ölçüsüzce fetihleri ve periferide artı-ürüne hem düzensizce hem de şiddet yoluyla el koyma dönemi geçmişte kaldı. Fakat askerî iktidarın önemi siyasi, iktisadi ve ideolojik iktidarın ağırlığının artmasıyla dengelenemediğinden, İspanya dünya siyasetinde sömürgeci bir rolden uygarlaştırıcı bir role geçmeyi tam anlamıy-

77 Bkz. Bellen, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 2 cilt, s. 251 vd.

78 Bkz. Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 77 vd.; ayrıca bkz. Doyle, *Empires*, s 111 vd.

la başaramadı.[79] Her şeyden önce de imparatorlukta Roma'daki gibi güçlü bir ademi merkezîleşme gerçekleştirilemedi, dolayısıyla Roma'nın aksine İspanya'da periferi çıkışlı bir tazelenme olmadı.

İspanya'nın Augustus eşiğinde kalakalmasının nedeni, sömürgeleriyle ilişkisinden ziyade, Avrupa'daki diğer hegemon güçlerle masraflı bir rekabete girmesinde aranmalıdır. Esasında İspanya *emperyal* değil, *hegemon* güç olarak başarısızlığa uğradı. Başka bir ifadeyle: İspanya'nın bir imparatorluk olarak çöküşünün nedeni, esasında imparatorluğun periferisine yarayacak kaynakları Avrupa'da hâkimiyet kurmak uğruna tüketmesiydi, nitekim mütemadiyen girdiği hegemonya savaşları da, askerî iktidara mahvına yol açacak kadar aşırı derecede odaklanmasıyla açıklanabilir.

Roma Kartaca'yı yendikten ve doğudaki imparatorlukları dize getirdikten sonra hegemonya mücadelesindeki başka bir rakibiyle savaşmak zorunda kalmamasını, bu sayede barıştan sağladığı kârı cebe indirip imparatorluğa yatırım yapabilmesini, elverişli coğrafî konumuna ve talihli siyasi koşullara borçluydu. İspanya o kadar şanslı değildi. Osmanlı İmparatorluğu'yla, özellikle de kapı komşusu Fransa'yla çatışma içinde olduğundan yüzyılın başından beri kuşatma teknolojisindeki yeniliklerden ötürü muazzam meblağlar yutan geniş kapsamlı bir tahkimat sistemi kurmaya mecburdu.[80] Sonunda İspanya bütçesinin yüzde 65'ini borçlarını kapatmakta kullanmak zorunda kaldı.[81] Devasa ordunun giderleri karşılanamaz hale gelirken, İspanyol donanması bir de Kuzey Afrika kıyılarındaki Berberi devletlerle ve Karayipler-Orta Amerika havzasından gelen, son dönemde İngilizlerin gizlice desteklediği ve imparatorluğun iki yakası arasındaki ekonomik ilişkileri hayli zora sokan korsanlarla baş etmek zorundaydı.

---

79 Doyle'un tezine, İngiltere'nin aksine İspanya'nın sömürgelerine hâkim olarak Augustus eşiğini geçtiğini (*Empires*, s. 118 vd.) ileri sürmesi bakımından katılmıyorum. Doyle'un bu hükme varmasının nedeni, Amerika kıtasındaki İspanyol egemenliğinin İngilizlerinkinden iki kat daha uzun sürmüş olmasıdır.

80 Bkz. Parker, *Die militärische Revolution*, s. 30 vd., ayrıca bkz. Pepper ve Adams, *Firearms and Fortifications*.

81 Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 36.

İspanya kayıpları sınırlı tutabilmek için Amerika ile Avrupa arasındaki trafiğe epey erken aşamada bir konvoy sistemi uygulaması getirdi; Atlantik armadası konvoylara eşlik ederek koruma sağlıyordu. Askerî açıdan bakıldığında, bu önlem son derece başarılıydı, zira 1560 ila 1650 yılları arasındaki 15.000 gemi seferinde kaybedilen gemi sayısı yalnızca 62'ydi.[82] Ama son derece masraflı olan bu sistem yüzünden İspanya'da, Britanyalı *merchant adventurers* [maceracı tüccarlar] benzeri bir serbest girişimci tabakası oluşamadı – Atlantik ötesi ticaret devlet kontrolünde kaldı. İspanya İmparatorluğu ticaret alanını hep hâkimiyet alanı olarak örgütlemek zorunda kaldı ve bunun sonucunda hâkimiyet giderlerini bir türlü düşüremedi.

Augustus eşiğinde kalakalmaya bir başka örnek de Çarlık Rusyası'dır. "Büyük" unvanıyla onurlandırılan I. Petro, imparatorluğun, ancak ordu Batı modeline göre profesyonelleştirildiği ve halkın seferberliği ve ülke kaynaklarıyla bürokratik aygıt kurulduğu takdirde uzun vadede ayakta kalabileceğinin farkındaydı.[83] Ama bu ancak, Muskovit imparatorluğunun o zamana değin feodal biçimde örgütlenmiş genişlemesinin devletin düzenlediği bir yörüngeye sokulmasıyla mümkündü. Petro kışları dağıtılan feodal birliklerin yerine, 1709'daki Poltava zaferiyle rüştünü ispat eden düzenli bir ordu kurdu. Petro'nun kurduğu, özünde 1917'ye dek değişmeden ayakta kalan idari yapıların temel özelliği, bürokratik aygıtın hükümdardan, öncelikle de dünyevi alanın dinî alandan ayrılmasıydı. Petro ordu ve idari yönetimi yeniden örgütledikten sonra, o zamana değin birbirinden ayrı tutulan saray aristokrasisi ile hizmet aristokrasisini birleştirip yeni bir soylular zümresi haline getirerek imparatorluğa yeni bir seçkinler tabakası kazandırdı. 1772 tarihli asalet derecesi listesinde kişisel başarıya kökenden daha büyük değer atfediliyordu. Ayrıca çar –Gottfried Wilhelm Leibniz'in önerisine uyarak– entelektüel liderliği Ortodoks din adamlarının elinden alacak, bilim insanlarından oluşan bir seçkinler tabakası oluşturmaya da gayret etti. Latince hükümdarlık unvanı *Imperator Russorum*'u

82 *A.g.e.*, s. 50.

83 Bu konuda ve sonrası için bkz. Hosking, *Russland*, s. 106 vd.

alan Petro, yeni imparatorluk düzeninin bir simgesi olarak başkenti Moskova'dan St. Petersburg'a taşıdı; St. Petersburg imparatorluğun kelimenin tam anlamıyla bataklık ve çamurdan yaratılan yeni merkezi oldu.[84] Böylece, imparatorluğun IV (Korkunç) Ivan döneminde genişlemeye başlamasından beri Bizans vurgusunun önemli bir meşrulaştırma işlevi kattığı Üçüncü Roma Moskova'nın[85] yerini, Rusya'nın deniz gücü olma ve kendini dünyaya kabul ettirme iddiasının altını çizecek ve imparatorluğa kültürel bir pırıltı katacak olan bir Yeni Amsterdam aldı. Nitekim Petro'nun reformlarında, Augustus eşiğini geçmiş imparatorlukların karakteristik özellikleri de görülür.

Fakat Petro'nun Rusyası'nda imparatorluğun dönüşüm sürecinin gidişatı Roma İmparatorluğu'nunkinden farklı oldu. Bu hem coğrafi ve uygarlık çerçeve koşullarının hem de siyasi hedeflerin farklılığından kaynaklanır. Octavianus reformlarına başladığında, imparatorluğun daha fazla genişlemesine gerek olmadığından emindi, Roma için tehlikeli olabilecek ya da liderliğini sarsacak bir rakip de kalmamıştı zaten. Portekiz sömürge imparatorluğunu İspanya İmparatorluğu'na kattıktan sonra II. Filippo da benzer bir doygunluk hissedebilirdi belki ama İspanya'nın Avrupa'daki lider konumu hâlâ sallantıdaydı. Öte yandan I. Petro'nun Augustus eşiğine adım atmasının nedeni, Rusya'nın emperyal genişlemesini sürdürebilmek, aynı zamanda da hegemonya mücadelesindeki Avrupalı rakipleriyle –özellikle de İsveç, ama Osmanlı İmparatorluğu'yla da– kozunu paylaşmaktı. Yani hâkimiyet masraflarının düşürülmesi değil, kaynak ve enerjilerin emperyal alanın kontrol altına alınması ve daha da genişletilmesi için seferber edilmesi söz konusuydu. Çarlık Rusyası tarihinin hiçbir uğrağında bu hedefe ulaşmak için artı-ürüne daha fazla el konmasını periferiyle sınırlayacak durumda olmadı, bunun yükünü daima emperyal merkezdeki nüfusa da yüklemek zorunda kaldı. Bu yüzden Petro'nun projesi, emperyal periferinin genişletilmesi uğruna merkezin kendini sömürgeleştirmesiyle sonuçlandı.

---

84 Bu projenin ve gerçekleştirilmesi esnasında çıkan sorunların etkileyici bir tasviri için bkz. Figes, *Nataschas Tanz*, s. 30 vd.

85 Bkz. aşağıda s. 146 vd.

Augustus eşiğine adım atılması ve bunun sonuçları Osmanlı İmparatorluğu'nda daha da farklı tezahür etti, zira Osmanlı İmparatorluğu'nda buna paralel olarak göçebe üretim biçiminden yerleşik-çiftçi üretim biçimine de geçilmesi gerekiyordu[86] – aksi takdirde Osmanlı İmparatorluğu da kendinden önceki bozkır imparatorlukları gibi kısa ömürlü olurdu herhalde. Göçebe fatihler kendilerine özgü bir idari yapı geliştiremediklerinden, yeni fethettikleri bölgelerdeki Bizans idari sistemini devralıp tüm imparatorlukta yürürlüğe koydular.[87] Her ikisi de –imparatorluğun idari yapısının kurulması ve ganimet ve genişleme zorunluluğundan kurtulunması– birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıydı; düzenli bir idari işleyişin olması için imparatorluğun seçkinlerinin yaşam biçiminde ve baskı aygıtında belirli bir süreklilik ve kalıcılığın sağlanması şarttı, bunun koşulu da ordunun yalnızca savaşla finanse edilmemesiydi. İmparatorluğun askerî sınırlarında silahlar hiç susmadı gerçi[88] ama ordunun iaşesi artık ya (imparatorluğun ağır süvari birliği Sipahilerde olduğu gibi) kamu arazilerinin timar olarak verilmesiyle ya da (Yeniçerilerde olduğu gibi) gümrük ve kira gelirleriyle sağlanıyordu.

Bu tür önlemlere rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun varolduğu sürece asıl temeli askerî iktidar oldu: Osmanlı İmparatorluğu Batı karşısındaki üstünlüğünü kışlalarında [ocak] yaşayan ve her an savaşa hazır Yeniçerilerin cengâverliğinden ve disiplininden alıyordu. Batı'nın silah teknolojisindeki yenilikler ve askerî örgütlenmesindeki reformlar karşısında üstünlüğünü kaybedince, bir zamanların cihana dehşet salan gücü Osmanlı İmparatorluğu "Boğaz'daki hasta adam" konumuna düştü.

Fakat askerî iktidarın yanı sıra belirli bir siyasi iktidarı da vardı elbette: Osmanlı İmparatorluğu uzun bir süre kendi içinde çatışma ve huzursuzluk yaşamadı ve –resmen değilse de fiilen– Avrupa'da hegemonya için kapışan bazı Batılı ülkelerin gözünde önemli bir müttefikti. Özellikle de Fransa Türklerin

86 Bkz. Matuz, *Das Osmanische Reich*, s. 69 vd.

87 Bkz. Ursinus, "Byzanz, Osmanisches Reich, türkischer Nationalstaat", s. 165.

88 Bkz. Matuz, *Das Osmanische Reich*, s. 141 vd.

yardımıyla Habsburg Hanedanı'na karşı "ikinci bir cephe" oluşturmayı tekrar tekrar denedi. Buna karşın Osmanlıların ideolojik iktidarı çelişkili etkiler yaratmıştı: İslam âleminin sadakat ve bağlılığını zaman zaman kazanmayı başarırken, Hıristiyan âleminde yoğun bir düşmanlık uyandırdı. Konstantinopolis'in fethedildiği 1453 yılından beri yazılan sayısız "*Türkenschrift*"te [Türk yazıları] Doğu'dan gelen yeni tehdide karşı haçlı seferine çıkılması çağrısında bulunuldu, istilacı Türklere karşı ortak hareket etmek adına Batı Hıristiyanlığının tüm siyasi anlaşmazlıkları göz ardı etmesi istendi.

Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun başından beri asıl zayıf noktası iktisadi iktidarının yetersizliğiydi, bu durum göçebelikten yerleşik çiftçiliğe geçilmesiyle de değişmedi. Örneğin, boğazlar üzerindeki kontrolü nedeniyle muazzam boyutlarda olan deniz ticareti yabancı girişimcilerin elindeydi. İmparatorluğun onların hasılatından sağladığı tek kazanç gümrük gelirleriydi.[89] Kaynakları idari gelirlerle sınırlıydı, nitekim bu alanda dikkate şayan bir yaratıcılık gösterdi ama ne etkin bir ekonomi politika yürütüldü ne de imparatorluğun kendi girişimci zümresinin oluşmasını teşvik edecek cazip koşullar yaratıldı.

Siyasi-askerî iktidar ile ideolojik-iktisadi iktidarın dengesiz dağılımı, imparatorluğun krizlerin üstesinden gelmek ve ağır darbelerden sonra kendini yenilemekte çeşitli yetiler geliştirmesine yol açtı: Nitekim Osmanlı İmparatorluğu 1402'de Angora (Ankara) civarındaki savaşta Timurlenk'in ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradıktan[90] sonra çökmedi, toparlanıp yeni bir çevrime girebildi. Timur'un ölümünden sonra, onun imparatorluğunun kuruluşu gibi çöküşünün de hızlı olması bu durumu kolaylaştırdı elbette. Yine de, I. Sultan Mehmet'in imparatorluğu, Timur tarafından tutsak edildikten sonra esarette ölen selefi I. Bayezid'inkinin ancak yarısı kadardı. Fakat Mehmet döneminde yeni bir emperyal çevrim başlayabildi; imparatorluk 15. yüzyılda muazzam bir yükseliş dönemi yaşadı, so-

89 Bkz. *a.g.e.*, s. 110 vd.

90 Bkz. *a.g.e.*, s. 45 vd., ayrıca bkz. Nagel, *Timur der Eroberer*, s. 354 vd.

nunda Konstantinopolis'i fethederek Avrupa ile Asya'nın birleştiği yerde Bizans'ın son varisi oldu.[91]

Timurlenk'le çatışmada iktisadi iktidar önemli değildi; asıl mesele askerî güçlerin boy ölçüşmesiydi. Batı ile çatışmada ise durum farklıydı: Burada savaş talihi uzun süre her iki tarafın da yüzüne gülmüştü. Bu yüzden iktisadi iktidar daha fazla öne çıktı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik zayıflığı giderek belirginleşmeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca üst çevrim evresinde fazla kalamadığı, yükseliş evresinden hemen çöküş evresine geçtiği[92] yönünde sık rastlanan düşünce iktisadi iktidarın çok zayıf olmasından kaynaklanır. Fakat bu yaklaşım Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. ve 17 yüzyıllarda üst çevrim evresinde kalmasını yeterince açıklayamaz.

Augustus eşiğinin geçilmesine Roma İmparatorluğu'ndan sonraki en ilginç ve en önemli örnek hiç kuşkusuz Çin'dir. Her şeyden önce, emperyal iktidarını sağlamlaştırmak için diğer Çin tüm imparatorluklardan çok daha fazla zamana sahipti. Qin Hanedanı döneminde (M.Ö. 221-206) Çin'in bugünkü sınırlarına büyük ölçüde tekabül eden merkez ülkenin coğrafi hatları kesinleşti. Örneğin Britanya İmparatorluğu'nun birinci ve ikinci çevrim arasında batı yerine doğuya doğru genişlemesinde görülen bölgesel kaymalardan farklı olarak Çin'in emperyal çevrimleri hep aynı coğrafi bölgede gerçekleşti. Qin döneminde daha önce fethedilen bölgeler idari olarak birleştirildi. İmparator Zheng imparatorluğu 36 eyalete, bu eyaletleri de doğrudan merkeze bağlı memurların idaresi altındaki çeşitli bölgelere böldü.[93] Han Hanedanı (M.S. 220'ye dek) döneminde imparatorluğun sivil unsurları daha da güçlendirildi: Saray imparatorluğun kültürel merkezi haline geldi, memurların sadakati Konfüçyüs etiğinin gelişimiyle pekiştirildi. İmparatorluk idaresi katı ilkeler, yasalar ve yönetmeliklerden ziyade Konfüçyüsçülük[94] ile gelişmiş

91 Bkz. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 1. cilt, s. 325 vd.

92 Bkz. Matuz, *Das Osmanische Reich*, s. 85 vd., 98.

93 Bu konuda ve sonrası için bkz. Ebrey, *China*, ayrıca bkz. Schmidt-Glintzer, *China*.

94 Ayrıntılı bir tasvir için bkz. Franke, *Geschichte des Chinesischen Reiches*, 1. cilt, s. 268-320.

bir seçkinler etiğine dayanıyordu. Emperyal çevrimlerden geçilmesi bunun yozlaşması ya da yenilenebilmesine bağlıydı. Bozkır imparatorluklarının yazgısı öncelikle askerî iktidara bağlıyken, Çin'de diğer iktidar türleri öteden beri daha önemliydi.

Çin İmparatorluğu'nun oluşumunda bir avantaj da, fetihlerin tamamlanmasından sonra geriye yalnızca kuzeyden gelebilecek bir askerî tehdit kalmasıydı. "Ortanın İmparatorluğu" kuzeydeki göçebe kabilelerle karşıya karşıya geldiğinde, taviz politikası ile önlem amaçlı savaş seferi karışımı bir politika uyguladı, seferlerin amacı emperyal alanı genişletmek değil, karşı tarafın gözü korkutmak ve saldırgan kabile ittifaklarını bozmaktı. Göçebelerin imparatorluğa sızmasını önleyecek set sistemlerinin yapımına daha İmparator Zheng döneminde başlanmıştı. İmparator Wudi barbar bölgelerinin içlerine dek ilerlediği savaş seferleriyle daha taarruzcu bir politika izledi. Ama genelde, düzenli haraçlarla göçebe kabilelerin imparatorluk sınırlarından içeri girmesini engellemekle yetinildi. Bunun karşılığında rehin alınan prenslere Çin örf ve âdetleri öğretiliyor, bu şekilde "uygarlaştırılan" bu prenslere imparatorluğa bağlılık duygusu aşılamaya çalışılıyordu. Dolayısıyla, taviz politikasının özelliği, askerî iktidardan ziyade ideolojik iktidara dayanmasıydı. Böylece Çin imparatorları, Roma imparatorlarının Cermenler politikasında 3. yüzyıldan beri izlediklerine benzer bir yol seçtiler.[95]

Askerî iktidarın kısıtlanması Çin İmparatorluğu'nun tarihi için tipikti gerçi, ama bu ancak Çin'in hâkim olduğu "dünya"da hegemonya mücadelesinde rakipleri olmadığından, "barbar sınırları"ndaki (Jürgen Osterhammel) güvenliğe yoğunlaşabilmesi sayesinde mümkün olabilmişti. Bu jeopolitik çerçeve koşulları, Konfüçyüsçü memur etiğinin idari sistemde kabul görmesini de kolaylaştırıyordu: Konfüçyüsçülük, hegemonyal rekabet koşullarının dayatacağı etkin bir politikaya uygun değildi, zaten ilkeleri gereği saldırgan bir dış politikaya karşıydı.

Tarihinin büyük bölümünde Çin İmparatorluğu için asıl tehdit dışarıdan değil, içeriden geldi. Nitekim Han döneminin so-

95 Çin İmparatorluğu tarihiyle ilgili çalışmalarda Çin daima Roma İmparatorluğu ile karşılaştırılır; bkz. Ebrey, *China*, s. 85

nunda merkezî iktidar çöktü ve iktidarı imparatorluğun idarî birliğini parçalayıp parselleyen soylular ele geçirdi.[96] Emperyal alanın en önemli bütünleşme araçları olan ticaret ve para trafiği yok olmaya yüz tuttu ve Çin, Kuzey ve Güney İmparatorluğu diye ikiye ayrıldı. Ne tipiktir ki, imparatorluğun birliğinin Sui ve eski Tang Hanedanı döneminde (618-907)[97] yeniden kurulması Konfüçyüsçü memur etiğinin yenilenmesiyle ilintiliydi: Sui Hanedanı yazılı memur sınavı uygulaması başlatarak bürokratik sistemde bilgeliğiyle öne çıkan bir seçkinler tabakası oluşturdu. Tang Hanedanı'nın sonunda yerel komutanların yükselişiyle askerî iktidar yine öne çıktı ve imparatorluk bir kez daha parçalandı. Bunu izleyen "On İmparatorluk" döneminde özellikle de güney siyasi olarak yoğun biçimde parçalanmıştı, sonunda Song Hanedanı (960-1276) imparatorluğu yeniden birleştirmeyi başardı.[98] Song Hanedanı döneminde imparatorluğun yeniden yükselmesi, ticaret ve para trafiğinin artmasının yanı sıra bir kez daha yenilenen memur etiği sayesinde oldu.[99] Bu çevrim örüntüsü, Çin Avrupalı güçlerle karşı karşıya gelene dek sürdü. Avrupalı güçler ve Batı modeline göre modernize olmuş Japonya Çin'in karşısına hegemonya rakipleri olarak çıkınca, askerî iktidarı daha önceki iki bin yılda hiç olmadığı kadar ağırlık kazandı.

Dolayısıyla, bir imparatorluğun yükselişi ve istikrarında hangi iktidar türünün belirleyici olduğu hem iç faktörlere hem de dış koşullara bağlıdır. Bu ikisi arasında asimetrik bir ilişki vardır ve bir imparatorluğun "mantığı"nın ne olduğu bununla karara bağlanır. Emperyal seçkinlerin başarılı ya da başarısız oldukları oyun alanı bu özgül imparatorluk mantığına göre belirlenir. Burada genel olarak dünya egemenliğinin mantığı diye nitelenen olgu da bu mantığın somutlaşmasıdır.

---

96 Bkz. Franke, *Geschichte des Chinesischen Reiches*, 1. cilt, s. 388-431.

97 Bkz. *a.g.e.*, 2. cilt, s. 350-529.

98 Bkz. *a.g.e.*, 4. cilt, s. 101-124.

99 Bkz. *a.g.e.*, s. 351-423.

Uygarlaştırma ve Barbar Sınırı: Emperyal Düzenin Özellikleri ve Görevleri

Büyük ölçekli, hele hele küresel siyasi düzenler varlıklarına gerekçe bulmak konusunda giderek artan bir baskı altındadır. Siyasi düzen, kentler ya da küçük ve orta büyüklükteki devletler gibi küçük ölçekliyse, tartışmalı konu sınırlardır belki, hatta bunların uğruna savaşlara da girişilir ama düzenin temel yapısı tartışmaya açılmaz. Küçük ölçekli düzenlerin avantajı, onların doğal, dolayısıyla tartışma götürmez olduğu varsayımıdır; fakat bu varsayım büyük ölçekli düzenler için geçerli değildir. Büyük ölçekli düzenlerde merkez ile periferi arasında büyük bir güç farkı olması ve siyasi ya da iktisadi alanlar büyüdükçe bu farkın göze daha da batmasıyla ilgili olabilir bu. Burada belirleyici olan, düzen içindeki hâkimiyettir. Düzene tâbi olanların onun anlam ve amacını sorgulama biçimi, güç merkezlerinin sayılarının çokluğuyla birbirini dengeleyen küçük ölçekli düzenlerdekinden çok farklıdır: Küçük ölçekli düzenlerde başka siyasi birimlerin de olması, kendi siyasi birimine özel olarak gerekçe bulma baskısını ortadan kaldırır.[1]

1 Eric Lionel Jones *Das Wunder Europa* adlı kitabında Avrupa'nın erken yeniçağdan bu yana Asya'dan önde olmasını, siyasi düzeninin küçük ölçekli olmasına bağlar. – Avrupa'da devletler çoğul-evreninin siyasi bir düzen olarak kökenleri konusunda bkz. Fueter, *Geschichte des europäischen Staatensystems*; buna karşın Vagts, devletler çoğul-evreninin nitelikli bir düzen olduğundan kuşku du-

Buna karşın, büyük ölçekli düzenlerde merkezin üstünlük ya da hâkimiyet iddiası periferi tarafından daima sorgulanır, hatta reddedilebilir. Buna bir örnek Salisburyli John'un Hohenstaufen imparatoru I. Friedrich'in yüzüne karşı haykırdığı sorudur: "Almanların ulusun başına hâkim kesilmesini kim istedi? İnsan evlatlarının başına kendi keyiflerine göre bir efendi getirme hakkını bu kaba ve vahşi insanlara kim verdi?"[2] Bunun cevabı şuydu: Hiç kimse. Bu konularda karar vermek Almanlara düşmezdi ve küstahlıklarına ne kadar çabuk son verilirse o kadar iyi olacaktı. Titus Livius'un anlattığına göre, Hannibal, İspanya'daki selefi Hasdrubal gibi kendisine de siyasi kısıtlamalar getirmek isteyen Romalılar hakkında benzer şeyler söylemiştir: "İnsaniyetten uzak ve çok kibirli olan bu halk her yere sahip olmak, her şeye karar vermek istiyor. Kiminle savaşacağımıza, kiminle barış yapacağımıza karar verme küstahlığını gösteriyor. Bizi kısıtlıyor ve terk etmemizi istemediği dağların ve ırmakların sınırları içine hapsediyor; oysa kendisi koyduğu sınırlara riayet etmiyor."[3]

Büyük ölçekli düzenler, bir emperyal merkez tarafından güvenlik altına alınıp yönetildiğinde keyfilik ve kayırmacılık eleştirilerine maruz kalır. Bu eleştirinin haklı ya da haksız olmasından bağımsız olarak sorulması gereken soru, emperyal düzenlerin anti-emperyal eleştiriler karşısında nasıl meşrulaştırılabileceğidir.

Emperyal iktidarın gerekçesi olarak barış

Emperyal düzene gerekçe olarak gösterilen şey hep barış oldu: Küçük ölçekli düzenlerde sınırların kaydırılması ya da belirlenmesi için mütemadiyen sürdürülen o kaçınılmaz savaşların ancak büyük ölçekli, merkezi yönetime sahip siyasi düzenler tarafından engellenebileceği ileri sürüldü. Küçük ölçekli siyasi düzenlerin varsayılan doğallığına karşılık emperyal ideo-

yar, bkz. Vagts, "Die Chimäre des europäischen Gleichgewichts", s. 131 vd.

2 Aktaran: Fuhrmann, *Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter*, s. 174.

3 Livius, *Römische Geschichte*, XI 44, s. 97.

loji onların barışı bir türlü sağlayamadığına işaret eder. Bu tür bir meşrulaştırmanın herhalde en meşhur örneği, Vergilius'un *Aeneis*'inde tanrıların atası Jüpiter'e söylettiği kehanettir; Jüpiter Aeneas'tan doğan Roma halkına, "dünyanın efendilerine", şu kehanette bulunur: "Savaşlar bitecek ve hoyrat dünya yumuşayacak. / Kır başlı Fides ile Vesta, Quirinius ile kardeşi Remus, / yasa koyacaklar: Savaşın korkunç kapıları / demir sürgülerle sımsıkı kapatılacak: zalim cinnetin / demonu, elleri yüz iple sımsıkı arkasına bağlı / oturacak korkunç silahlarının üzerinde ve kanlı ağzıyla diş gıcırdatacak."[4]

"Ama en büyük zenginlik (...) insanın barış içinde yaşamasıdır," diyen Dante bile barışın ancak insan soyunun "tamamının tek bir hükümdara boyun eğdiğinde" sağlanabileceğinden emindi. "Nitekim insanlığın tek bir hükümdara tâbi olması, Tanrı'ya tâbi olmak gibidir. Ona boyun eğmenin Tanrı'nın isteğine de tümüyle uygun olduğu buradan anlaşılır. Bu esenlik ve selamet demektir."[5] Dante'ye göre evrensel bir monarşi –ortaçağda ve erken yeniçağda Avrupa'yı kapsayan büyük bir emperyal düzene böyle deniyordu– kurulmadan kalıcı bir barışın sağlanması düşünülemezdi, zira iki hükümdarın olduğu yerde mutlaka kavga kopardı. Evrensel bir monarşiyi reddeden, bağımsız şehir devletleri ve teritoryal devletler sistemini savunan Fransa kralı Güzel Philipp'in nâşirleri ve İtalyan müttefiki Guelfolara Dante böyle karşı çıkıyordu. Dante'ye göre, onların adalet hakkında atıp tutması ikiyüzlülükten başka bir şey değildi, çünkü adaletin gerçekten zafer kazanmasını istemiyorlardı.

Avrupa siyasi düşünce tarihinde, barış arzusu ile emperyal düzen kurulması fikrini Dante gibi kararlılıkla birleştiren pek az kuramcı vardır. Onun dışında sadece Tommaso Campanella ile –kısmen– Giovanni Botero emperyal barışı benzer bir ısrarla savundular ve Avrupa için ve Avrupa'dan yola çıkarak tüm yerküre için İspanya hâkimiyetinde bir siyasi düzen kurulması propagandasını yaptılar.[6] Avrupa siyasi düşüncesinde genel-

4 Vergilius, *Aeneis*, I, 291, 295.

5 Dante Alighieri, *Monarchie*, s. 104, 98.

6 Bkz. Botero, *Discorso dell'eccelenza della monarchia*, ayrıca bkz. Campanella,

likle emperyal *hâkimiyetin barışına* değil, *devletlerarası anlaşmaların barışına* öncelik tanındı: Barış, barış alanının merkezindeki üstün bir güç tarafından değil, ilkece eşit haklara sahip aktörlerin ortak girişimleriyle sağlanmalıydı. Bu görüşün en tanınmış ve en etkili ifadesi Immanuel Kant'ın *Ebedi Barış Üzerine* (1795) adlı eseridir.[7] Bir devletler birliğinin kurulmasıyla garanti altına alınan devletlerarası sözleşmeye dayalı barış konsepti, barışın *ne pahasına olursa olsun* sağlanması fikrini reddeder ve emperyal barışı mezarlıkta bulunacak huzur olarak eleştirir. Bunun bedeli siyasi bağımlılık ve ekonomik durgunluktur ve bu bedel kesinlikle çok yüksektir Bu konsepte göre, böylesi bir barış düzeni kalıcı olamaz; bir süre sonra ayaklanma ve isyanlarla bozulması kaçınılmazdır – çünkü özellikle de emperyal merkezdeki nüfusun yitirdiği özgürlüğün maddi avantajlarla telafisi için periferinin vahşice talan edilmesini gerektirir.

Periferinin ödediği bedeli emperyal düzenin yüzüne vuran argümanlara bir örnek de Montesquieu'nün *Réflexions sur la monarchie universelle* (1727 civarı) [Evrensel Monarşi Üzerine Düşünceler] adlı eserinde dile getirdiği evrensel monarşi eleştirisidir: İlk evrensel monarşiyi kurmak için tüm dünyayı kasıp kavuran Romalılar bile, her şeye sahip olmak için her şeyi yok eden İspanyollar kadar barbarca davranmamıştır.[8] Montesquieu'nün imparatorluk eleştirisi, emperyal tasvir için kurduğu uygarlık-barbarlık ilişkisini tersine çeviriverir ve bizzat imparatorlukların politikasını barbarlık olarak niteler. Ona göre, uzak bölgelerde başvurduğu barbarlığın merkeze geri yansımadığı bir imparatorluk yoktur, zaten bir süre sonra periferiye hâkim olma ve baskı uygulama biçimlerinin aynısı merkezde de görülür. İmparatorluklar, der Montesquieu, doğaları

Della Monarchia di Spagna; bkz Bosbach, *Monarchia Universalis*, s. 64 vd., ve Pagden, "Instruments of Empire"

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Fetscher, *Modelle der Friedenssicherung*, ayrıca bkz Fischbach, *Krieg und Frieden in der französischen Aufklärung*; Kant'ın barış metninin güncel dünya düzeni tartışmasındaki önemi için bkz. Habermas, "Das Kantische Projekt"

8 Montesquieu, "Réflexions sur la monarchie universelle", s. 23 vd., bkz. Böhlke, *Esprit de nation*, s. 219 vd.

gereği kendini yok etmeye eğilimlidir, bu nedenle de, hiç kuşkusuz korudukları barış kalıcı değildir. Sonunda Montesquieu, Güney İtalya'daki İspanyol hâkimiyetinin feci sosyo-ekonomik sonuçlarına işaret ederek, daima despot bir otoriteye dayalı dünya imparatorluklarının ticarete dayalı bir dünyada hâlâ yerlerinin olup olmadığını sorar.

18. yüzyılda İspanya aydınlanmış *commercial society*'nin [ticari toplumun] zıt imgesi ve insanlığın tüm ilerlemelerinin düşmanı haline geldi.[9] O zamandan beri gerek siyasi gerekse de iktisadi kuramda, geniş alanların siyasi iktidarla değil, ticari iktidarla daha etkin bir biçimde bütünleşebileceği görüşü yaygınlık kazandı, ve bu bütünleşme türü uzun bir süre emperyal olmayan bir bütünleşme gibi algılandı. Nitekim Kant'ın barış üzerine eserinin büyük yankı uyandırmasının en önemli nedeni, geniş alanların ekonomik ilişkilerle bütünleşmesiyle ilgili yeni tasavvurları barış ve özgürlük şartıyla birleştirmeyi vaat etmesidir. Demokratik barış kuramı emperyal barış konseptinin karşı-modelidir: Çoğul-evrensel bir devletler dünyasından yola çıkar ve bu dünyanın barışçı olmasını kendi içinde belirli bir siyasi düzeni –demokrasiyi– oturtmasına bağlar.[10]

Kısa süre önce Robert Cooper bu kuramı postmodern devletler düzeni modeli olarak geliştirdi ama bir yandan da onların geçerlilik iddiasını görecelendirdi.[11] Zira Cooper'a göre, postmodern devletler "dünyası" büyük ölçüde Avrupa'yla sınırlıdır. Bunun karşısında, halen modern devletin kurallarının –aynı kuralları izleyen aktörler karşısında hayatta kalmak için sürekli mücadelenin– geçerli olduğu "dünyalar" vardır. John Mearsheimer bu kuralları, hegemonya savaşı tehlikesinin, ancak li-

9 İspanya İmparatorluğu'nun ve sömürge politikasının en keskin eleştirmeni, *Histoire philosophique et politique de deux Indes* (1774) adlı eseriyle Abbé Raynard'dır; bkz. Gollwitzer, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, I. cilt, s. 262-285; *commercial society* [ticari toplum] konsepti için bkz. Bohlender, "Government, Commerce and Civil Society"

10 Bkz. Brown, *Debating the Democratic Peace*; bu kuramın temel varsayımlarının eleştirisi için bkz. Münkler, "Ist der Krieg abschaffbar?", özl. s. 367 vd.

11 Cooper, *The Breaking Nations*, s. 55 vd., OECD dünyasının, "yoğun ekonomi alanlarının" gelişmediği dünyanın geri kalanından ayrılmasını Röhrich de ("Problemfelder der Weltinnenpolitik") önerir.

der güçlerden biri dünya egemenliğini ele geçirdiği zaman gerçekten ortadan kalkacağı sözleriyle formüle etmiştir.[12] Böylece Mearsheimer, *ex negativo* da olsa, imparatorluğun kendini, kalıcı barışın tek güvenilir garantörü olmasıyla gerekçelendirmesini, bu kez uluslararası politikanın "gerçekçi ekolünün" bakışıyla bir kez daha dile getirmiştir.

Robert Kagan kışkırtıcı eseri *Güç ve Güçsüzlük*'te (2003), Cooper'ın tanımladığı postmodern ve modern siyaset dünyasını, Immanuel Kant'ın ve Thomas Hobbes'un dünyaları olarak karşı karşıya getirdi ve ABD'nin Hobbes'un karşılıklı güvensizliğe ve sürekli savaşa hazır olmaya dayanan (anarşik) dünyasında hareket etmeyi sürdürmeye mecbur olduğunu, oysa Avrupalıların Kant'ın cennetsi dünyasında yaşadıklarını ileri sürdü. Elbette Kagan'ın düşüncesinin püf noktası, bu iki dünyanın birbirinden ayrı varolmadığı, Avrupa'daki barışın ancak ABD'nin savaşlara girme yetisi sayesinde güvence altına alınabileceğiydi.[13]

Demek ki ABD, geniş çapta barış sağlama garantisini, lider güç olma iddiasının en önemli gerekçesi olarak üstlenmesi bakımından da büyük imparatorlukların mirasını devralmıştır – aradaki tek fark bu barışın demokratik bir imparatorlukta insan haklarının uygulanması ve korunmasıyla ölçülmesidir. İmparatorlukların geçmişte sıklıkla başvurduğu uygarlaştırma iddiasının yerini insan hakları almıştır. Bunun yanında, yine uzun bir geleneği olan refah vaadi aynen devam etmektedir. Merkezi değerler ne olursa olsun, bunlar ancak barış olduğu sürece var olabilir; yani emperyal barışın sağlanması o değerlerin kabul edilmesine hizmet eder. Bu nedenle, hemen hemen bütün imparatorluklar varlıklarının gerekçesini salt barışla sınırlamamış, barışa bir misyon da yüklemiştir.

Emperyal misyon ve imparatorluğun kutsallığı

Uzun ömürlü tüm imparatorluklar, varoluş gerekçesi ve amacı olarak dünya tarihini etkileyecek bir görev, imparatorluğun

12 Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 2 vd.

13 Kagan, *Macht und Ohnmacht*, s. 16 vd.

kozmolojik ya da ve tanrısal önemini ilan eden bir misyon üstlenmiştir. Hegemon güçlerin misyona ihtiyacı yoktur ama imparatorluklar misyonsuz yapamaz. Hegemon güçler rakiplerle baş etmeye çalışırken konumlarını korumak zorundadır. Burada ideolojik iktidar da devreye girebilir elbette, ama ideolojik iktidarın daha ziyade dış politikada bir işlevi vardır Buna karşın emperyal misyon bir imparatorluğun içindeki, özellikle de merkezindeki insanlara yöneliktir. Fakat en çok da siyasi seçkinlerin kendi kendine telkinidir, emperyal projenin sürdürülmesi için gereken inanç ve enerjiyi sağlayan da bu telkindir zaten.

Bir dünya imparatorluğunun tanrısal görevini ya da teoloji onaylı emperyal misyonunu "ideoloji" başlığı altında ele almak ve emperyalist projenin özünü bulmaya çalışmak, bunu da genellikle sıradan maddi çıkarlar olarak teşhis etmek mümkündür. Karl Marx'ın "Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire'i" başlıklı makalesinde önerdiği gibi,[14] ideolojiden, siyasi ve toplumsal aktörlerin hedef ve amaçlarının sınırlılığı konusunda kendilerini (mecburen) kandırmaları anlaşılacaksa, emperyal misyonların ideolojisine eleştirel bir bakış yararlı ve aydınlatıcı da olabilir. Fakat ideoloji, iktidar sahiplerinden oluşan küçük bir grubun kendine bağlı entelektüellerle el ele verip geniş kitleleri emperyal politikanın gerçek hedefleri ve niyetleri konusunda yanıltma manevraları olarak görülerek kolaycılığa kaçılıyor.[15] Böyle bakıldığında Marx'ın sofistike ideoloji konsepti Fransız Aydınlaması'nın rahip aldatmacası teorisinin, yani halkın kandırılması düzeyine iniverdiğinden, emperyal misyonlar burada ideoloji başlığı altında ele alınmayacak. İdeoloji eleştirisi iktisadi emperyalizm kuramıyla birleştiğinde, emperyal politikanın karmaşıklığı genellikle bazı aktörlerin çıkar peşinde koşmasına indirgenir.

İdeoloji eleştirisinin alışılmış varsayımlarının aksine, emperyal aktörlerin maddi çıkarlarıyla açıklanamayan, hatta onla-

---

14 Marx, "Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte", s. 97 vd.; ideoloji kavramının karmaşıklığı için bkz. Lenk, *Ideologie*, sorunun tarihiyle ilgili giriş kısmı, s. 17-59.

15 En azından konsept ideoloji kuramcılarının dar çevresinin dışına çıktığında.

rın açısından genellikle kaynak israfı gibi görünen kişisel bağlılıklar ve yükümlülükler tam da emperyal misyonlarla birlikte doğar. Bir imparatorluk misyonu kahramanlarını, sırf uzun vadeli olmasıyla bile münferit kişilerin sınırlı çıkar ufkunu kat kat aşan bir projeye görev aşkıyla bağlar. Bu nedenle emperyal misyon, kendine asırlar sürecek bir ömür biçen bir imparatorluğun, bu imparatorlukta sınırlı bir süre güç ve nüfuz sahibi olacak kişilere icraat mantığını dayatma aracı olarak da görülebilir: İmparatorluk onları, eğer emperyal politika yapmak istiyorlarsa kendi çıkarlarını arka planda tutmaya zorlar. Bu anlamda emperyal misyon özellikle de imparatorluğun seçkinlerine yöneliktir.

Bir imparatorluğun siyasi ve toplumsal seçkinlerini göreve koşmakta ve imparatorluğun uzun vadeli çıkarlarını kendi kısa vadeli maddi çıkarlarına feda etmelerini engellemekte kullandığı metaforik ifade biçimi, emperyal seçkinler arasındaki etkileşim ve işbirliği olarak da tasvir edilebilir: Buna göre, imparatorluğun *karar alan seçkinleri*, imparatorluğun *yorumcu seçkinlerinin* –yani entelektüeller, yazarlar, akademisyenler, muhabirler vs.– emperyal iktidara gerekçe sunan ve yücelik kazandıran perspektifler ve vizyonlar biçimindeki desteğine kısa vadede muhtaçtır. Ama bu perspektif ve vizyonların siyasi etkisi iktidara sağlamlık ve meşruluk katmanın yanı sıra, kararları sınırlayan bir bağlayıcılık biçiminde de tezahür eder. Genellikle pek bir kudretleri olmayan entelektüeller bu sayede önemli bir nüfuz elde ederler. Roma'da C. Clinius Maecenas'ın etrafındaki şairler grubu böyle bir rol oynadı, Çin'de Konfüçyüs ve onun fikirlerini yayanlar, İspanya'da Salamanca okulunun neoskolastikleri, Büyük Britanya'da Victoria döneminin şairleri, Sovyetler Birliği'nde Marksist entelektüeller, ABD'de ise neomuhafazakâr kuramcılar ve gazeteciler benzer bir işlev üstlendiler: Batı-Doğu çatışmasının sona ermesinden sonra ABD'nin dünya politikasındaki görevinin ne olduğunu sorusunu öncelikle onlar ortaya atmış, yanıtları ister doğru olsun, ister yanlış, ABD'nin sorunlarını ve başarması gerekenleri tanımlama yetkinliğine de onlar ulaştılar.

Emperyal misyon bir dünya imparatorluğunun kendini meşrulaştırmasından öte bir şeydir ama bu görevi de gayet güzel yerine getirir. Daha açık bir ifadeyle: Bir imparatorluğun kendini meşrulaştırması emperyal misyon sayesinde kendini kutsallaştırmaya dönüşür. Amacının neredeyse dinsel bir havada olması, imparatorluğu siyasi güç ve toplumsal nüfuz sahibi kişilerin keyfî kararlarına maruz kalmaktan kurtarır. Onlar imparatorlukta güç sahibi olsalar da, son kertede imparatorluk onların üzerinde güç sahibidir. İmparatorluğun misyonunun bu dokunulmazlığa ulaşabilmesi için onu gündelik siyasetin çok ötesine taşıyan bir kutsallığının olması gerekir. Roma İmparatorluğu'nun misyonunda, Akdeniz'de ve komşu bölgelerde *pax Romana*'nın kabulünde ve korunmasında açıkça görülür bu.

Akdeniz'de korsanlığa ve doğuda hegemonya savaşlarına son verilmesinin Romalı-İtalyan tüccar ve bankerlerin çıkarları doğrultusunda olduğu öne sürülebilir elbette, sonuçta ticaret riski azalmış, sermaye merkezleri daha güvenli hale gelmiştir. Fakat tüccarların korsanlarla işbirliğine girdiği,[16] bankerlerin savaşlardan kazanç sağladığı da oluyordu. Denizlerin güvenliği ve barışın istikrarı çıkar gruplarına ve konjonktüre bağlıdır yani. Bir imparatorluk meşruluğunu böyle kırılgan temeller üzerine kuramaz. Emperyal misyon aktörlerin çıkar dalgalanmalarından uzak tutulmalıdır, bu da onun kutsallaştırılıp yüceltilmesiyle olur. Roma örneğinde bu, daha Octavianus döneminde *Ara Pacis*'in [Barış Sunağı] inşasıyla başlayan barışın tanrısallaştırılmasıyla sağlandı. Böylece "Princeps" [Birinci Yurttaş] kendini ve haleflerini, senato ve halkın takdirini kazanmak isteyen her imparatorun ölçütü haline gelen bir projenin yükümlülüğü altına sokmuş oldu.

Emperyal misyon bir imparatorluğun kendini idrakinin derinlerinde kök salmış olabilir, ama istikrar dönemlerinde sahneye konabilir, kriz dönemlerinde ise yardıma çağrılabilir. Nitekim Roma'da 3. yüzyılın ortasından itibaren imparatorlu-

16 Ticaret ve korsanlık ilişkisi, ayrıca M Ö 1. yüzyılda bölgesel güçlerin Akdeniz'deki deniz korsanlarıyla işbirliği konusunda bkz. Christ, *Pompeius*, s. 56 vd.

ğun bazı bölgelerinde durum giderek tehditkâr bir hal alınca, imparatorluğun tarihsel misyonu olarak barış yine daha fazla öne çıkarıldı. Böylece, imparatorluk çöktüğü takdirde neyin yitirileceği vurgulanmış oluyordu.[17] Daha önce yalnızca siyasi seçkinlerin görevi ve yükümlülüğü olan misyonun, imparatorluğun devamı uğruna fedakârlıkta bulunmaya hazır olması için artık halkın bilincinde de yer etmesi gerekiyordu. Kilise babası Augustinus bile imparatorluktaki Hıristiyanlara, imparatorluğun güvence altına aldığı barışın inancı yaymaya ve Hıristiyanca yaşamaya elverişli olduğunu anlatmaya çalışarak Roma İmparatorluğu'nu savunmaya katkıda bulundu. Augustinus'a göre, tüm hatalarına ve karanlık kökenine rağmen Roma İmparatorluğu'nun ayakta kalması Hıristiyanların çıkarınaydı; bu yüzden Hıristiyanların görevi onu korumaktı.[18]

Fakat emperyal misyonun kutsallaştırılmasına önemli katkılarda bulunanlar siyasi kuramcılardan ziyade yazarlar ve sanatçılardı. Mimarlar ve heykeltıraşlar Roma iktidarının uygarlaştırıcı etkisini gösteren barış tapınaklarını inşa ederken, özellikle de Maecenas etrafına toplanan, aralarında dönemin en önemli iki şairi Horatius ve Vergilius'un da olduğu yazarlar Augustus'un reform programını, dünyanın, Roma İmparatorluğu ayakta kaldığı sürece devam edecek yenilenmesi olarak göklere çıkardılar. Octavianus için yazarların desteği son derece önemliydi, zira reform programı sırf yasalar ve yönetmeliklerle gerçekleştirilemezdi. Bürokratların veremeyeceği kültürel bir parıltı kadar daha derin bir anlama da ihtiyacı vardı.

Özellikle de Vergilius eseriyle büyük ölçüde Octavianus'un reform programına hizmet etti. Nitekim *Bucolica* başlığı altında topladığı ekloglarında* kent seçkinlerinin ahlaki yozlaşmasını hedef alıyor, kırsal hayatı *mos maiorum*'un [ataların törelerini] gençlik pınarı olarak övüyordu. Vergilius

17 Bkz. Bleicken, *Verfassungs- und Sozialgeschichte des Römischen Kaiserreiches*, 1. cilt, s. 93 vd.

18 Augustinus, *Vom Gottesstaat* XIX, 26, 2. cilt, s. 580 vd.

(*) İdilik kır şiirleri – e.n.

mos maiorum'un canlandırılmasıyla, içinde bulunulan Demir Çağı'nın geride kalacağını ve insanlık tarihinin başındaki Altın Çağ'ın yeniden dirileceğini umuyordu. *Georgica*'da[19] da benzer bir program izledi; Vergilius'un ani ölümü nedeniyle yarım kalan ve aslında şairin arzusu üzere yok edilmiş olması gereken *Aeneis*'te Aeneas'ın yakılıp yıkılan Troya'dan kaçmasından sonraki yolculuklarının hikâyesi, Augustus'un "dünyayı saran" barışçı iktidarına işaret eden kehanetlerle doludur. Burada Vergilius, Aeneas'ın Augustus'un ön-figürü ve modeli olarak gösterildiği evrensel bir barış vizyonu yaratır. Aeneas'ın kazandığı zaferler barışa giden yolda demonik güçlerin alt edilmesini temsil eder. Yani Roma İmparatorluğu yalnızca barıştan değil, insanlıktan da sorumludur Vergilius'un dinsel kutsamalarla donattığı Roma'nın misyonu dünyanın barışa ve insanlığa kavuşturulması misyonuydu, Jüpiter'in *imperium sine fine*, Roma'nın ebedîliği müştusu da buradan doğdu: "Onlara (Aeneas'ın soyundan gelen Romalılara) ne mekân ne de zaman sınırı koyuyorum, / uçsuz bucaksız bir imparatorluk verdim onlara; katı yürekli Juno bile / şimdi dehşet içinde denizi ve karayı ve göğü bitkin düşüren Juno / aklını başına devşirecek, benimle birlikte Romalılara / dünyanın efendilerine, toga kuşanan halka şefkat gösterecek."[20]

Roma'nın Akdeniz'deki hâkimiyetine bir gerekçe bulunmuştur: Dünya barışını güvence altına alır ve imparatorlukla bütünleşmek uygarlığın nimetlerinden faydalanmanın kapılarını açar. İmparatorluk sınırları dışında barbarlık hüküm sürer ve savaş fırtınası ortalığı kasıp kavurur. Ama bununla da bitmez: İmparatorluğun barışı Altın Çağ mitosuyla birleştirilerek kutsallık mertebesine çıkarılır. Burada, emperyal araçlarla cennete geri dönmekten daha aşağısı söz konusu değildir. Her ikisi de, hem Altın Çağ hem de cennetin düşman bir çevreden korunmuş bir bahçe ("Cennet Bahçesi") olduğu tasav-

19 Vergilius'un şiirinin siyasi içeriği için bkz. Rilinger, "Das politische Denken der Römer", s. 531 vd., ayrıca bkz. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, cilt 2/1, s. 183 vd.

20 Vergilius, *Aeneis*, I, 278-282, s. 23.

vuru doğu kökenliydi, dolayısıyla çok daha katı bir güç politikasına odaklı düşünce yapısına sahip Romalılara yabancıydı. Vergilius bu tasavvurları Roma tarihi konseptine yedirerek imparatorluğun kültürel bütünleşmesine önemli bir katkıda bulundu. Roma doğuyu yalnızca siyasi iktidar anlamında devralmadı, doğunun kültürel ve ideolojik varisi de olmaya hazırdı. Aeneas'ın Troya'dan İtalya'ya yolculuğu bu transferin tasviri, Troya için verilen mücadele doğunun kültür dünyasının kavga ve savaşlarda kendini yok etmesinin şifresiydi ve Roma'nın emperyal barışı kılığına bürünen kurtuluş batıdan gelmişti – Augustus'un, Vergilius'un terekesinde kaybolmasına izin vermediği *Aeneis*'i kamuya mal etmesi anlaşılır bir şeydir.

Horatius[21] da eserini –kısmen– Roma'nın emperyal misyonunun hizmetine sunmuştur. İlk eserlerinin odağında iç savaşın dehşeti vardır, tüm umutlar buna son verecek kişiye, Octavianus/Augustus'a bağlanmıştır. Horatius için Roma devletinin yaşadığı kriz kurumsal değil, ahlakidir; bu noktada Horatius Augustus'un reform programıyla hemfikirdir. Cinsel serbestlik ve zinaya, açgözlülük ve dolandırıcılığa, lüks ve efemineliğe karşı çıkarak eski Roma'nın erdemleri *moderatio*, *virtus*, *pietas* ve *iustitia*'ya [ölçülülük, cesurluk, dindarlık ve adillik] övgüler düzer. Bunların korunduğu yerde, Altın Çağ da kalıcı olacaktır. İmparatorluğun buradaki işlevi, töre, ahlak ve adaletin sürekli yenilenmesini sağlayarak gerileme ve çöküşü engellemektir. Horatius en meşhur cümlesinde böyle bir imparatorluğa atıfta bulunur: "Dulce et decorum est pro patria mori." – "Tatlı ve onurludur vatan için can vermek" [22]

Vergilius ve Horatius'un eserlerine bakıldığında, emperyal barışın yalnızca geniş kapsamlı hâkimiyet düzenine mahsus bir nitelik olarak düşünülmediği görülür. Aynı zamanda da zamanın yenilenmesi ve çöküşün durdurulmasıdır emperyal barış. İmparatorluklar yalnızca siyasi iktidar anlamında değil, koz-

21 Horatius'un şiirlerinin siyasi içeriği için bkz. Rilinger, "Das politische Denken der Römer", s. 534 vd., ayrıca bkz. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, cilt 2/1, s. 168 vd.

22 Horatius, *Sämtliche Werke*. Teil I: *Carmina, Oden und Epoden*, Carm. III, 2, 13

molojik ve tanrısal anlamda da dünya tarihine damgasını vurur. İmparatorluklar ile devletler ve hegemon güçler arasındaki bir fark da şudur: devletler ve hegemonyalar zamana göre hareket ettiğini düşünürken, imparatorluklar zamanın gidişatına yön verdiği iddiasındadır. Bunun en güçlü ifadesi emperyal misyona yüklenen kutsallıktır. Vergilius ve Horatius'un sözünü ettiği Altın Çağ, büyük kozmik yılın yeni bir başlangıcı değildir sadece; temelinde imparatorluğun kozmik yılın gidişatını etkileyebileceği düşüncesi yatar. Zaman yeniden başlatılır ama emperyal iktidar sayesinde daha başlangıçta durur, böylece, aslında kaçınılmaz olduğu düşünülen, Gümüş Çağ'dan Bronz Çağ'a, oradan da Demir Çağ'a geçiş durdurulmuş olur. Tarihin doğal eğiliminin gerileme ve çöküş olarak algılandığı bir dönemde, imparatorlukların dünya tarihindeki rolü çöküşü durdurmak ve dünyanın sonunun gelmesini engellemekti. 18. yüzyılda tarih sürecinin ilerlemeci bir eğilimi olduğu kabul edilince, bu kez imparatorluklar dünya tarihinin katalizatörleri olarak görülmeye başlandı: Onlar dünyayı uygarlaştırır ve ilerlemeye ivme kazandırır ve eğer başarısızlığa uğrarlarsa bunun dünya tarihini etkileyecek sonuçları olur. Bu bakış açısı hem Britanyalılar hem de Amerikalılar için geçerlidir

Bu kadar kapsamlı bir kozmolojiye ve tanrısallığa dayanarak kendini kutsallaştırmak her imparatorlukta görülmez. Dediğimiz gibi, Roma'nın bu eğilimi doğunun tarih tasavvurlarıyla kuvvetlenmiştir. Hıristiyanlık devlet dini olunca, imparatorluk misyonunun bazı kutsal unsurlarından vazgeçmek zorunda kalmıştır, nitekim bu bağlamda daha Augustinus dünyevi imparatorluk ile tanrı şehri (*civitas terrena-civitas Dei*) ayrımını yapmıştı. Fakat imparatorluğun kutsallık tasavvurunun gücünü hâlâ koruduğu, 11. yüzyılda Hohenstaufen kançılaryasının imparatorluğu *sacrum imperium* diye nitelemeye başlamasıyla görüldü, bu yaklaşım *(Alman ulusunun) Kutsal Roma İmparatorluğu* adıyla devam etti.[23] Yine bu ifadede de imparatorluğun kutsallığı, imparatorluk çöktüğü takdirde kaçınılmaz olan

23 Bkz. Fuhrmann, *Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter*, s. 170 vd

dünyanın sonunun tarihsel-dinsel *katechon*'u (engelleyicisi) rolüne dayanıyordu.[24]

Karşı-Reformasyon militanca tarzıyla İspanyol dünya imparatorluğunun emperyal misyonu olarak görülebilir, ve kesinlikle salt Reformasyon tarafından kışkırtılmamıştır. Kökenleri, İspanyolların İber yarımadasındaki hâkimiyet alanlarını Mağriplilerden adım adım geri aldıkları Reconquista'ya uzanıyordu. Daha sonra Conquista'yı –Yeni Dünya'nın fethini– doğuran Reconquista ruhu [yeniden fetih], Yahudi ve Mağriplilerin İspanya'dan kovulmasına da yol açtı. Yahudi düşmanlığı, engizisyon ve Hollanda'daki Reform Kilisesi üyelerinin kovuşturmaya uğraması, İspanya'nın emperyal misyonu hâline gelerek 16. yüzyılın sonuna doğru bir "kaleyi koruma" zihniyetine büründü. Emperyal misyonun bu şekilde savunmacı olmasının nedeni, dünyadaki tüm Protestanların İspanya İmparatorluğu'nu çökertmek amacıyla komplo kurdukları düşüncesiydi. Fakat İspanya'nın emperyal misyonuna damgasını vuran Hıristiyan-Katolik inancının en güçlü ifadesi, yeni dünyadaki "vahşilerin" mutlaka Hıristiyanlaştırılmaları gerektiği düşüncesidir. İspanya'nın Orta ve Güney Amerika'da genişleme dinamiği bu düşünceden beslenmiştir.[25]

Osmanlı İmparatorluğu birçok açıdan İspanya'nın İslami karşılığı olarak görülebilir; fakat bu, Osmanlı'nın, hâkimiyet alanında Katolikliği engizisyon araçlarıyla zorla kabul ettirmeye çalışan İspanya'dan çok farklı olan din politikasının liberalliğini hafife almak olurdu. Osmanlı İmparatorluğu, tabiiyet dereceleri birbirinden farklı, kendi içlerinde örgütlenmiş Yahudi ve Hıristiyan cemaatlerinin de bulunduğu, çeşitli milletlerden oluşan rengârenk bir mozaik gibiydi. İlgili literatürde bu konuda ateşli tartışmalar yapılmış, çokmezhepliliğin Osmanlı'nın kendini idrakinin önemli bir unsuru mu olduğu, yoksa 16.

24 Hohenstaufen Hanedanı'nın tasavvur dünyasında ve özellikle de Otto von Freising'de önemli bir rol oynayan *katechon* figürü, Carl Schmitt'in siyasi kuramıyla yeniden belli bir üne kavuştu; bkz. Blindow, *Carl Schmitts Reichsordnung*, s. 144 vd.; ayrıca bkz. Nichtweiß, "Apokalyptische Verfassungslehren", s. 60 vd.

25 Bkz. Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 57 vd.; Pagden, *Spanish Imperialism*, s. 13-36, ayrıca bkz. Otto, *Conquista, Kultur und Ketzerwahn*, s. 45 vd.

yüzyılın başında Arap ülkelerini fethetmesinden sonra imparatorluğun kendini, inançsızlara (gâvurlar) karşı savunduğu İslami bir dünya imparatorluğu olarak mı gördüğü sorulmuştur.[26] Büyük imparatorlukların farklı periferileri konusunda yukarıda ele alınan düşüncelerden yola çıkarak, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran ve ne örgütlenme becerisine ne de bir misyona sahip olan Türk halklarının genişledikleri alanlarda karşılaştıkları rakip iki emperyal yaklaşımı birleştirmeye çalıştıkları söylenebilir: Biri, İslamı ateş ve kılıçla yaymanın alışılagelmiş bir uygulama olduğu ve kendini İslami olarak gören her imparatorluğun her zaman en önemli yükümlülüğünü oluşturduğu Arap-İslam tasavvur dünyasıdır;[27] diğeri de, Bizans İmparatorluğu'nun, Osmanlıların büyük oranda devraldığı ve fethedilen bölgeleri sürekli kontrol altında tutmak için uyguladığı daha ziyade muhafazakâr idari yapısıdır.[28]

Bu temeller üzerinde Osmanlılar ile Ortodoks Kilisesi arasında, özellikle de Latin Hıristiyanlığına ve Papa'nın hükümranlık talebine karşı kısmi bir ittifak bile kurulabilmişti. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu zaman zaman Balkanlar'da Hıristiyan grupların ve cemaatlerin koruyucusu rolünü üstlendi, bu grup ve cemaatlerin bağımsızlığı ve özerkliği ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda güvence altındaydı. Bu durum çok sayıda Hıristiyan'ın Türk ordusunda savaşmasına da neden oldu. Fakat buradan emperyal bir misyon çıkmazdı elbette. Osmanlıların, imparatorluklarının iki yüzlülüğü için ödemek zorunda kaldıkları bedel, asla diğer emperyal misyonlar gibi bir güç faktörü haline gelemeyen misyonlarının zayıflığıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlamasından sonra yeni bir emperyal çevrime girmeyi başaramaması da emperyal misyonunun zayıf olmasının bir sonucuydu.

Çar imparatorluğunun emperyal misyonu da çok daha güç-

26 İmparatorluk politikasının çokmezhepli olması konusunda bkz. Adanır, "Der Zerfall des Osmanischen Reiches", s. 112 vd., İslami-yayılmacı karakteri için bkz. Philipp, "Der unaufhaltsame Abstieg des Osmanischen Reiches"

27 Bkz. Lewis, *Die Araber*, s. 62 vd., ayrıca bkz. Hourani, *Die Geschichte der arabischen Völker*, s. 44 vd.

28 Bkz. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2. cilt, s. 196.

lü bir dinî karaktere sahipti: Osmanlı İmparatorluğu Bizans'ın örgütlenme yapısının varisi olurken, Rusya Bizans'ın Ortodoks Kilisesi'nin koruyuculuğu misyonuna soyundu. Bu transfer 1472'de III. İvan'ın son Bizans imparatorunun yeğeni Sophia Palaiologa ile evlenmesiyle başladı, çok geçmeden bu evlilik bağı Roma İmparatorluğu'yla akrabalık olarak kabul edildi. Meşruluk transferi daha sonra Pskovlu Filofei'nin mektuplarında Üçüncü Roma fikri olarak geliştirilmiştir.[29] Tatar bozkır göçebelerine karşı savaşın Hıristiyanların düşmanlarından korunması biçiminde yorumlanması, çarların genişleme politikasını siyasi olarak da Roma-Bizans geleneğine soktu. IV İvan döneminde inşa edilen Moskova Basilius Katedrali bu misyonun ve başarısının mimari bir ifadesidir.[30] Emperyal misyonun bir imparatorluğun tarihine elbette baştan sona yön vermediği, reformcu güçler tarafından modernleşmenin önündeki engel olarak da algılanabileceği, Rusya'nın ağırlıklı olarak doğuya yönelik misyonundan vazgeçip Batılı komşuların gelişim düzeyini ölçüt alan I. Petro'nun politikasında görülür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da gözlemlenen, imparatorluğun etkin idari örgütlenmesi ile seçkinleri motive eden emperyal misyon arasındaki zıtlık Çarlık Rusyası'nda da yaşandı: Petro Batı'ya yetişmek uğruna selefilerinin emperyal misyonundan vazgeçerek, Rus tarihi için halen karakteristik olan, Batı ve Doğu yönelimleri arasındaki o gerilimli ilişkinin temelini atmış oldu. Zira Rusya'nın hakiki Hıristiyanlığın koruyucusu olduğu inancı Petro'nun reformlarıyla ortadan kalkmış ve yerine yeni bir misyon konmuş değildi. Dolayısıyla, kriz dönemlerinde ortaya çıkmayı sürdürdü. Napolyon'a karşı savaşta da öyle oldu, savaştan Rusya'nın galip çıkması Rus köylülerinin derin dinî inancıyla açıklandı. Önceleri yalnızca Doğu'ya yönelen emperyal misyon, Batı dünyasının materyalist yaşam

29 Hosking, *Russland*, s. 35 vd., Üçüncü Roma fikri için bkz. Bardio, "Die Macht des Hegemonialismus"

30 Figes, *Nataschas Tanz*, s. 178; IV. İvan'ın emperyal dış politikası için bkz. Stökl, *Russische Geschichte*, s. 237-246.

felsefesinden kurtarılması düşüncesiyle artık Batı'yı da hedef alıyordu.[31] Çar I. Aleksandr Avrupa'nın Hıristiyan ahlakıyla yeniden yaratılması yönündeki kutsal fikri mutlaka gerçekleştirmesi gerektiğinden kesinlikle emindi. Hayalindeki hedef, Hıristiyan mezheplerini evrensel bir Hıristiyanlık çatısı altında birleştirmekti. 1815'te Viyana Konferansı'nda ilan edilen Kutsal İttifak'ın amacı, Avrupa halklarını barıştıracak bir süreci başlatmaktı.[32] Fakat en geç 1856'da Kırım Savaşı'ndan sonra yine Batı'daki gelişmelerin yakalanması ön plana çıktı, zaten bu kaçınılmazdı, çünkü Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun konumuna düşmek istemiyordu. Tam tersine: Güneydoğu Avrupa'da ve Karadeniz ile Akdeniz arasındaki boğazlarda Osmanlı'nın mirasına konmak istiyordu, böylece Üçüncü Roma fikri de gerçekleştirilmiş olacaktı. Ama bunun için önce Batılılaşmak gerekiyordu. Nitekim Rusya'nın tarihine, emperyal misyon ile Batı'nın gelişim ritmine ayak uydurma arasında düzenli gidip geliş damgasını vurdu.

Batı karşısında geri kalmışlığı Rusya için çok tehlikeliydi ama emperyal misyonunun yavaş yavaş ortadan kalkması imparatorluğun istikrarı için felaket oldu: 1917 yılındaki iki devrimde eski güçlerin devrilip ülkeden kovulabilmesinin bir nedeni de, imparatorluğun tarihî bir görevi olduğuna dair ortak bir fikrin bağlayıcı gücünü yitirmesi ya da halkta artık yeterince yankı bulamamasıydı. Bu durum Sovyetler Birliği'nin çöküşünde de kendini gösterdi: Sovyetler Birliği'nin misyonu, 1977 Anayasası'nda dendiği gibi, "tüm ulusları ve halkları komünizmin ortak inşasında birleştirmek"ti.[33] Ama anayasa yürürlüğe girdiğinde bu artık içi boş bir klişeden ibaretti. Sovyetler Birliği'nin en önemli yozlaşma belirtilerinden biri, misyonunu yitirmesi ya da misyonuyla artık sadece sinik bir ilişki içinde olmasıydı. Misyonu içsel bir güç kaynağından Sovyet imparatorluğunun aldatmacasına dönüşmüştü,[34] oysa bu enerji yer-

31 Bkz. Figes, *Nataschas Tanz*, s. 336 vd.

32 Hosking, *Russland*, s. 169 vd., ayrıca bkz. Stökl, *Russische Geschichte*, s. 450 vd

33 Aktaran: Lorenz, "Das Ende der Sowjetunion", s. 259.

34 Bkz. Simon, "Die Desintegration der Sowjetunion", özl. s. 186 vd.

li yerinde dursaydı, Mikhail Gorbaçov'un reform politikasının başarılı olabilmesi için de hâlâ işe yarayabilirdi.

Buna karşın, Batı'daki iki imparatorluk, Britanya ve Amerika, misyonunu kimi zaman dinî bir retorikle sunsa da, dar anlamda dinî bir misyondan kaçındı. Britanyalılar İspanya dünya imparatorluğunun mirasçısı olarak görüldüğünde, Katolik inancının yerini –Avrupa'nın 16. ila 19. yüzyıllar arasındaki düşünce tarihine de tekabül ettiği gibi– uygarlık yönünde ilerleme aldı: Britanyalıların politikaları genellikle bütün ülkelerde Britanya mallarına piyasa açmaktan ibaret olsa da, emperyal misyonları dünyayı uygarlaştırmaktı.[35] Rudyard Kipling'in meşhur şiirinde –"Take up the White Man's burden / (...) / To seek another's profit / And work another's gain"[36] [Beyaz Adam'ın yükünü vur sırtına / (...) / Başkasının kârı için çabala / Bir diğerine kazanç sağla]– maddi çıkarlar imparatorluğun uygarlık misyonunun ardında tümüyle gözden kaybolur, bu da ideoloji eleştirmenlerini harekete geçirmiştir elbette. Fakat Britanya İmparatorluğu'nu gözlemlerken maddi çıkarlar konusunda dikkatsiz olduğu söylenemeyecek Karl Marx bile Britanya'nın genişlemesine *nesnel* bir uygarlaştırma işlevi yükledi.

Marx 1853 yılının ortalarında yazdığı "Hindistan'daki Britanya Egemenliği" adlı makalesinde öncelikle şunları kaydediyordu: "İngiltere Hint toplumunun yapısını tamamen çökertti, yeniden yapılanmanın ise halen izi bile yok."[37] Marx, Britanya'nın Hint toplumuna zorla nüfuz etmesinin tahripkâr etkisini, gelişmiş üretici güçler ile geri kalmış üretici güçlerin çatışmasına bağlıyordu: Asırlardan beri Hindistan'da tarım ile zanaat arasında köprü kuran dokuma tezgâhı ile iplik çıkrığı, Hint piyasasındaki Britanya mallarıyla artık rekabet ede-

35 Britanyalıların emperyal misyonuna dair kapsamlı bir çalışma için bkz. Ferguson, *Empire*, s. 115 vd.; *British Empire*'ın uygarlaştırma konusundaki düşüncelerinin özeti için bkz. Reifeld, "Imperialismus", s. 29 vd.

36 Bkz. Kipling, *Complete Verse*, s. 321-323. – Kipling'in şiiri, emperyal yükümlülüklerini üstlenmesini ve omuzlamasını istediği ABD'ye hitaben yazılmıştır

37 Marx, "The British Rule in India", s. 169 (Alm. metin, Marx, Engels, *Werke* içinde, 9. cilt, s. 127-133, burada s. 129).

mez hale gelmişti.[38] Fakat Marx'a göre, Britanyalılar "Britanyalı vergi tahsildarının ve Britanyalı askerin acımasız müdahalesinden ziyade, İngiliz buharı ve İngiliz serbest ticaretinin etkisiyle" Asya'nın o zamana değin gördüğü en büyük toplumsal devrimi yaratmıştı.[39] Bunun aynı zamanda Asya'daki ilk ve tek toplumsal devrim olması, Britanya'nın Hindistan'a girmesini Marx'ın gözünde haklı çıkarır, Hindistan'ın dünya piyasasının yasalarına tâbi olması uygarlaştırıcı bir iş oluverir: "Unutmamalıyız ki, bu küçük topluluklar kast ayrımları ve kölelikle lekelenmişti, insanı koşulların efendisi yapmak yerine dışsal koşulların boyunduruğu altına sokmuşlardı, doğal olarak gelişmiş toplumsal konumu asla değişmez doğal bir yazgıya dönüştürerek işi o hayvani çiğlikteki doğa tapınmasına vardırmış, bunun yozlaşmışlığı doğanın efendisi insanın maymun Hanuman ile inek Sabbala önünde huşuyla diz çökmesi gerçeğinde ifade bulmuştu."[40]

Fakat Britanya'nın dünya imparatorluğunun uygarlaştırıcı gücünü görmek için, Marx gibi, salt dolaylı, hedeflenmemiş etkilere bakmak gerekmiyordu: Avrupalıların imparatorluklar oluşturmasının ilk evresinde şiddet yoluyla yaygınlaşmış olan kölelik ve köle ticareti de öncelikle İngilizler sayesinde ortadan kalktı ya da en azından azaldı – ve bu Britanya deniz hâkimiyetinin dolaylı bir etkisi değil, doğrudan amaçlanmış hedeflerinden biriydi.[41] 19. yüzyılda hâlâ çok kârlı olan köle ticaretine son vermek için Batı Afrika kıyılarında birkaç Britanya filosu birden kol geziyordu ve köleliğin ortadan kaldırılmasını Büyük Britanya'da emperyal misyonun temel unsuru haline getirenler özellikle de Anglikan din adamları ve Quakerlardı. Britanya kontrolündeki dünya ekonomisinde insanı mal olarak görmenin yasadışı olmasını ve insan ticaretine karşı emperyal iktidar araçlarının devreye sokulmasını onlar sağladı.[42] Britanyalıların

38 *A.g.e.*, s. 130.

39 *A.g.e.*, s. 132

40 *A.g.e.*, s. 133.

41 Bkz. Wolfgang Reinhard, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, s. 97 vd.

42 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferguson, *Empire*, s. 117 vd.

Amerikan iç savaşında, giderek tehditkâr bir rakip haline gelen ABD'yi zayıflatmak ve durdurmak için –ki büyük güçler arasındaki mücadele mantığı bunu gerektirir– neden güney eyaletlerinin tarafını tutmadıklarını da açıklar bu: O zaman kendi emperyal misyonlarıyla çelişmiş olurlardı.

Son kertede, ABD'nin emperyal misyonu Britanya'nınkinin geliştirilmiş bir versiyonu olarak görülebilir: Köşe taşları, bölgesel sorunlar ve dünya politikasındaki gruplaşmalara göre farklı öncelikler kazanan piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan haklarıdır. Ama bu, ABD'nin politikasının emperyal misyonuna indirgenebileceği anlamına gelmez. ABD için güvenlik politikasının zorunlulukları ekonomik çıkarlar kadar önemlidir ve emperyal misyonla ters düştüklerinde öncelik genellikle onlarındır.[43] Amerikan politikasının bu yüzden çokça eleştirilen çifte standartlılığı, yani güvenlik politikası ya da ekonomi bakımından ABD için önemli olan aktörler karşısında emperyal misyonun yürürlükten kalkması hep gözlemlenen bir olgudur

Emperyal misyon ile kendini koruma ya da geliştirme mecburiyeti arasındaki gerilimli ilişki imparatorlukların tarihinde yeni bir şey değildir, adeta laytmotiftir – özellikle de emperyal misyonun çıkarların vahşice dayatılmasından ibaret olmadığı dünya imparatorluklarında. Misyon ile çıkarların doğrudan özdeşleşmesi en çok da bozkır imparatorluklarında görülür, ama onlar bunun bedelini tarih sahnesinden çabucak silinerek ödemek zorunda kaldı. Merkezde demokratik bir örgütlenmeye sahip imparatorluklarda emperyal misyonun büyük bir bağlayıcı gücü vardır, bu imparatorluklardaki görev duygusu otokrasiyle yönetilen ya da aristokrat imparatorluklara göre daha fazladır.[44] Hesap vermek zorunda olmayan seçkinler yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda daha gevşek ya da

43 1950'li yılların sonundan bu yana Amerikan dış politikası için bkz. Hacke, *Zur Weltmacht verdammt*.

44 Aristokrat imparatorluklar kavramı ve aristokrasinin egemen sınıf rolü için bkz. Kautsky, *The Politics of Aristocratic Empires*, özl. s. 79 vd. Kautsky özellikle de, güç ve nüfuzun toprak mülkiyetine dayandığı, toplumsal bir dönüşümün yaşanmadığı imparatorluklar üzerine çalışır.

aldırışsız davranabilirler, oysa düzenli aralıklarla politikalarına destek kazanmak, üstelik de yedek elitlerin rekabetiyle baş etmek zorunda kalan politikacılar için durum farklıdır. Ayrıca, emperyal politikayla ilgili bilgilere daha kolay ulaşılması –buna bağlı olarak da salt yönetici seçkinlerin tasarrufundaki *arcana imperii*'nin [imparatorluk sırlarının] iyice azalması– emperyal misyonun karakteri ve önemine mühim etkilerde bulundu. Yani *arcana imperii* yalnızca *demokraside* değil, *medyadaki devrim* ile de değişime uğradı. Bu sayede emperyal merkezdeki seçmenler misyon ile menfaatler arasındaki gerilimli ilişkiyi dengelediler; periferideki halk ise imparatorluğun reel politikasına karşı emperyal misyonun geçerli olmasını talep edebilirdi.

Demokratik bir imparatorlukta misyon ile çıkarlar arasındaki gerilimle siyasi yollarla baş etmenin çeşitli olanaklarına bir örnek de, ABD başkanı Theodore Roosevelt ile Woodrow Wilson arasındaki farktır. Klasik bir emperyalist sayılan Roosevelt, misyonun gereklerinden ziyade çıkarların dayatılmasına önem verdi. Bunun göstergesi, Roosevelt'in 1904 tarihli Monroe Doktrini'ne, siyasi hareketlerin Amerika'ya olan borçların ödenmesini tehlikeye düşürdüğü her yere müdahalede bulunulacağı tehdidini eklemesidir – buna göre, "uluslararası polis gücü" olarak ABD'nin görevi "tekrarlayan hatalı davranışlara" dur demekti. Roosevelt bir yandan da Pasifik'te denge politikası izliyordu, fakat bu politika Amerika'nın liderlik iddiasını –örneğin Japonya'ya– kabul ettirmekten çok uzaktı.[45] Rus-Japon Savaşı'nda güçlerin dengesi fikrine dayanan arabuluculuk rolü nedeniyle 1905'te Roosevelt'e Nobel Barış Ödülü verildi. Demek ki, Roosevelt ABD'nin emperyal misyonunu sınırlamak peşindeydi. ABD'den "uluslararası polis gücü" diye söz etse de, bu gücün ancak Amerika'nın çıkarları söz konusu olduğunda devreye girmesini istiyordu.

Woodrow Wilson'ın politikası ise ABD'ye küresel bir rol biçiyordu, bunun için Wilson'ın Amerika'nın emperyal misyonu-

45 Monroe Doktrini'nin sonuçları için bkz. Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 256; Pasifik'teki denge politikası için bkz. Junker, *Power and Mission*, s. 34 vd.

na normlar yüklemesi gerekti. ABD'nin ekonomik ve politik çıkarlarının çok ötesinde bir misyon fikri olmasaydı, sayısız insanın hayatına mal olan Birinci Dünya Savaşı'na askerî müdahalede bulunmasını iç politikada onaylatması asla mümkün olmazdı. Ancak tüm dünyada barışın sağlanması ("a war to end all wars" [tüm savaşları bitirecek bir savaş]), halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ve sonunda bunun demokrasiyle güvence altına alınması ("to make the world safe for democracy" [dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmek]) projesi, o zamana değin Amerikan dış politikasının temel ilkesinin "karışmamak" olduğu bir bölgeye müdahale için Wilson'ın desteklenmesini sağladı.[46] Elbette bu destek, ABD'nin Avrupa kıtasında uzun vadeli bir yükümlülük altına gireceği kadar büyük değildi ve Wilson Versailles Barış Antlaşması'yla siyasi başarısızlığa uğradı. ABD'ye biçtiği emperyal misyon Amerikan vatandaşlarının kapasitesini zorlamıştı.

Theodore Roosevelt ve Woodrow Wilson geniş ölçekli çıkar politikası ile emperyal misyon arasında ABD'de halen süren gerilim ilişkisinin iki ucunu temsil ederler. Başkanların ve danışmanlarının çizgilerinde, alınan kararların Amerikan kamuoyuna iletilmesinde ve kamuoyunun basın ve bilim dünyasının gözlemcileri aracılığıyla dile getirdiği yorumlarda da görülebilir bu. Yine burada da uzun bir olasılıklar listesinin başında ve sonunda yer alan iki uç vardır: Bir yanda, ağırlıklı olarak çıkarlara dayalı bir politika sanki emperyal bir misyonun normları gereğiymiş gibi gösterilirken, diğer yanda, emperyal icraatlar kolektif servetlerin kullanıma sunulmasını, hatta jeopolitik açıdan marjinal bölgelerde insan haklarına uyulmasını hedeflediği halde çıkarlar öne çıkarılır, ki bu kesinlikle yalnızca anti-emperyal ideoloji eleştirmenlerinin alanı değildir.[47] Normla-

46 Bkz. Junker, *Power and Mission*, s. 42 vd., Kissinger, *Die Herausforderung Amerikas*, s. 288 vd., ayrıca bkz. Mead, *Special Providence*, s. 132-173.

47 Amerikan imparatorluğunun ideolojik eleştirisi, tüm büyük planları ve kararları iktisadi ve siyasi çıkarlara bağlamasıyla, klasik ideoloji eleştirisinin izinden gider. ABD'de bu eleştirinin en önemli temsilcisi olan Noam Chomsky, örn. *Wirtschaft und Gewalt* adlı kitabında çeşitli imparatorluk oluşumu biçimlerini ele alır.

rın dayatılmasını ancak çıkar peşinde koşmak olarak sundukları takdirde daha çok desteklenebileceklerini düşünen politikacılar da böyle bir strateji izlerler

Emperyal misyonlar, dinî kavramlar ve belli bir *pathos*'la yüklenme eğilimindedir. Pek çok Avrupalının Amerikan politikasındaki dinî retoriği bir türlü anlayamaması, ABD'nin emperyal politikasını da kavrayamadığını gösterir. Bu retorik, seçimlerde son derece Hıristiyan bir toplumdan oy toplamak gibi stratejik bir hesaba indirgenemeyeceği gibi, Avrupalı yorumcuların sık sık iddia ettiği irrasyonellikle de açıklanamaz. ABD'nin kendine dair siyasi idrakiyle ilgili bu durum, Amerika Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Woodrow Wilson'ın ilkelerinde, Dwight D. Eisenhower'ın Normandiya çıkartması öncesi "Avrupa'da haçlı seferi"nden söz etmesinde, Ronald Reagan'ın Sovyetler Birliği'ne "Karanlıklar İmparatorluğu" demesinde, George Bush'un güya Irak'tan Kuzey Kore'ye dek uzanan "kötülük ekseni" ifadesinde de görülür.[48]

Bir imparatorluğun kendini aşırı derecede kutsallaştırması öteden beri hep çok şiddetli anti-emperyal tepkilere yol açtı. Bunların siyasi-fikirsel açıdan en etkileyici örneği, Eski Ahit'teki Daniel Kitabı'dır, burada Ortadoğu'ya hâkim olan Selevkosların ebedî bir imparatorluk kurdukları iddiasına, Daniel'in Nabukadnezar'ın rüyasını dört büyük imparatorluğun sonuncusu olan bu imparatorluğun sonunun çok yakın olduğuna yormasıyla karşı çıkılır.[49] Dünyevi imparatorlukların ebedilik iddiasının karşısına, yakında kurulacak bir tanrı krallığının apokaliptik [kıyametçi] tasavvuru konmuştur. Özellikle de Nebukadnezar'ın rüyasının ve Daniel'in rüya yorumunun anti-emperyal isyanlar ve devrimlerde hep farklı çeşitleme ve yorumlarla anlatılagelmesi de bir tesadüf değildir.

Buradaki temel örüntü, yani sözde dinî doğrulara başvuran

48 Hangi ilkeleri savunursa savunsun, hangi doktrini izlerse izlesin, Amerikan dış politikasında hep bu dinsel arka plan vardır; ayrıca bkz. Mead, *Special Providence* ve Pratorius, *In God We Trust*.

49 Dört imparatorluğun teşhisi ve sonradan Roma İmparatorluğu biçiminde genişlemesi için bkz. Koch, *Das Buch Daniel*, s. 182 vd., ayrıca bkz. Moses, *Eros und Gesetz*, s. 111-126.

emperyal retoriğin anti-emperyal karşı-retoriklere yol açması, bunların da yine dinî doğrulara dayanması, *American Empire*'ın statüsü ve gücü hakkındaki güncel tartışmalarda da görülür: ABD politikası sözde dinî inançlarla ne kadar çok bağ kurarsa, düşmanlarını örneğin şeytan ya da ifrit olarak adlandırırsa, bu güçler de en önemli anti-emperyal düşman rolüne soyunup yine sözde dinî inançlarla karşı saldırıya geçer. Dolayısıyla, bu rolü epey bir zamandan beri İslamcılığın üstlenmesi tesadüf değildir. Çin ekonomisinin büyümesi bile bunu yakın gelecekte değiştiremeyecektir. İslamcılık Amerikan imparatorluğuna en büyük meydan okumadır, çünkü ABD'nin misyonunu yok sayar ve o da ABD'ye "büyük şeytan" der.[50]

Esasen emperyal şeytanlaştırma, emperyal hâkimiyet alanı dışındaki halkları küçük görüp onları emperyal uygarlaştırmanın potansiyel nesneleri haline getiren barbarlık söyleminin dinselliğe taşınmış bir biçimidir. Anti-emperyal şeytanlaştırma imparatorluk merkezini ahlaksızlık ve günah yuvası biçiminde stilize ederek aynı silahlarla karşılık verir.

Barbarlık söylemi ve emperyal alanın inşası

Bir emperyal misyonun inandırıcılığı açısından çok önemli bir olgu da, bu misyonun *neye karşı* olduğu veyahut onun sayesinde neyin siyasi baskınlığının engelleneceği konusunda oluşturulan söylemdir: Burada bu olgu barbarlık ya da barbar kavramı altında ele alınacak.

Barbarlık söylemi, hâkimiyet kurduğu alanları uygarlaştırmayı kendine görev edinen imparatorlukların genel bir özelliğidir.[51] En önemli işlevi, imparatorluğun sınırlarını asimetrik karşılaşmaların alanları olarak göstermektir. Burada, devletler ara-

50 Bkz. aşağıda s. 194-195

51 Barbarlık söylemi hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Schneider, *Der Barbar*, ayrıca bkz. Nippel, *Griechen, Barbaren und 'Wilde'*. Barbarlık söyleminin, emperyal bir geçmişten ulusal kimliklerin çoğul-evrenine geçişte yapısı ve işlevi için bkz. Münkler, *Nationenbildung*, s. 130 vd., söylemsel olarak barbarlaştırılanın tepkisi üzerine bkz. *a.g.e.*, s. 210 vd., ayrıca bkz. von See, *Barbar, Germane, Arier*, s. 31-60.

sındaki sınırlarda olduğu gibi, temelde eşitler karşı karşıya gelmez. Burada iyiliğin ve yüceliğin dünyası son bulur ve daima dikkatli olmayı gerektiren kargaşanın ve belirsizliğin hüküm sürdüğü bir alan başlar. Bu bakımdan emperyal sınırlar aynı zamanda da kozmos ve kaos arasındaki sınırlardır. İmparatorlukların, bu kitabın başında belirtildiği gibi, dış sınırlarının yarı geçirgen olmasına önem vermesi bu sınır algısından kaynaklanır.

Barbarlık söyleminde yaratılan asimetrinin özelliği, politikada birilerinin *özne*, diğerlerinin de *nesne* olarak tanımlanması ve siyasi tasavvur dünyasında bu şekilde yer almalarıdır. İmparatorlukların periferisindeki özne ve nesne rol dağılımının söylemden değil, güç politikasından kaynaklandığı itirazında bulunulabilir elbette. Ama barbarlık söylemi, salt bir güç farkı ya da iyi örgütlenmiş bir askerî aygıt ile gevşek kabile ittifakları arasındaki fark olarak görülebilecek bir durumu, ancak barbarlar imparatorluk tarafından uygarlaştırılmaya razı olduğunda, yani "barbarlıktan çıkarılma"ya hazır olduklarında yumuşatılabilecek meşru bir farka dönüştürür. Barbarların emperyal alana girebilmeleri için merkezin sakinleri gibi olmaları gerekir. Yoksa oraya sadece tutsak olarak girebilir, hem imparatorluğun gücünün hem de barbar tehdidinin cümle âleme duyurulması için kamuoyunda teşhir edilirler. Bu gelenek Romalı muzaffer kumandan ve imparatorların zafer turlarından, Avrupalı sömürge imparatorluklarının etnolojik sunumlarına ve son Afganistan savaşında yakalanmış Taliban üyelerinin fotoğraflarına dek uzanır.

Temelde asimetrik olan barbarlık söylemi farklı biçimlere bürünebilir. Etnografya üzerinden yürütülebilir, bu durumda imparatorluğa siyasi ya da sosyal yakınlaşmayla kendini uygarlaştırma yolu her zaman açık tutulmuş olur. Dinî temellere dayanabilir, bu durumda barbarlıktan çıkış imparatorluğun dininin kabul edilmesiyle olur. Sömürgecilikte sık sık görüldüğü üzere ırkçı kategorilere başvurulabilir, ama o zaman barbarlıktan tamamen çıkmak mümkün değildir. Fakat barbarlık söyleminin bu sayılan biçimlerle sınırlı olduğu nadiren görülür. Çoğu zaman bunlar birleşir ya da üst üste binerler, bu da sınırları keskinleştirir ama gevşetebilir de. Her halükârda temel konfigüras-

yonun asimetrikliği korunur. Barbarlık söylemi emperyal perilerilerde imparatorluk içi ve dışı olmak gibi bir ayrım da yaratır, gerçekte böylesi bir ayrım pek yoktur aslında. İmparatorlukların geniş sınır bölgelerinde iç ile dış arasındaki geçişler genellikle akışkandır ve bir kabile ya da klanın hangi ölçüde, hangi bakımdan imparatorluk yanlısı ya da karşıtı olduğu asla bilinemez. Dolayısıyla, barbarlık söylemi, aksi takdirde silikleşecek ya da şelfallaşacak olan bir sınırın semantik olarak da güçlendirilmesine tekrar tekrar hizmet eder. İmparatorluğun hatlarının aslında muğlak olmasını telafi eden hayali bir ayrım çizgisi yaratır. Bu şekilde kurulan bir asimetri imparatorluğun sınır bölgelerinde hiç teşhis edilemez, ama bu sayede merkez hâkimiyet alanının sınırlarının kontrolü altında olduğundan emin olur.

Antik Yunan'da barbarlık kavramı ancak Pers savaşlarının ve Atina'nın hegemonya iddiasının etkisiyle ortaya çıkmıştı. Barbar, Yunanlıların temsil ettiği uygarlığın zıddıydı, böylece Atinalıların fetih politikası uygarlaştırıcı bir işlev yüklenmiş oldu.[52] Herodotos'ta barbar, göçebe yaşam biçimi ve dizginsiz cinselliğiyle karakterize edilmiştir; şarabı suyla karıştırmadan içer, çiğ et yer, hatta yamyamlıktan bile çekinmez. Dolayısıyla, imparatorluğun uygarlaştırması sınır bölgelerindeki göçebeleri yerleşik hayata geçirmek, insanların kurban edilmesine ve yamyamlığa son vermek anlamına geliyordu.[53] İmparatorluk halkının kolektif tasavvur dünyasında özellikle yamyamlık yine ön plandaydı. İmparatorluğun barbarlık imgesine, özellikle de insanların kurban edilmesi ve yamyamlık anlatılarının yanı sıra atlı göçebelerde yaygın olan kadın kaçırma damgasını vurdu.[54]

52 Bu ve sonraki düşüncelerin esin kaynağı Reinhart Koselleck'in "Zur historisch-politischen Semantik asymmetrischer Gegenbegriffe" adlı mükemmel makalesidir.

53 Bkz. Nippel, "Griechische Kolonisation"; Francisco de Vitoria'nın, İspanyol fetih politikasını insanların kurban edilmesine son verilmesi biçiminde meşrulaştırması için bkz. Marina Münkler, "Entdecker und Eroberer", s. 173.

54 Çin'de güneyin Song Hanedanı ile kuzeyin Moğol Jin dönemleri arasında barbarlık imgesi daha da keskinleşti, bunun nedeni Barbarların eline düşen Çinli kadınların yazgıları üzerine anlatılanlardı. Bkz. Ebrey, *China*, s. 150 vd.

Bir imparatorluk Augustus eşiğini geçer geçmez, yani genişleme evresinden uygarlaştırma evresine girer girmez, barbar tehdidi altında olunduğu duygusu artar ve bu duygu özellikle de kadınların incitilebilirliği imgesinde somutlaşır. Bu eğilim Romalılarda ve Çinlilerde, Avrupa sömürge imparatorluklarında ve kıtanın batısına genişleme dönemindeki ABD'de de görülür. Daha hafif biçimiyle 21. yüzyılın başında, refah bölgelerinin kıyısındaki etnik (barbar) savaşlarda tipik olduğu üzere aşağılanan ve tecavüze uğrayan kadınların fotoğraflarında ve anlattıklarında görülür.[55] Bu tür raporlarla, sözde uygar dünyaya bu bölgelerde insan haklarının hiç olmazsa asgari düzeyde korunması için gerekirse askerî yollarla müdahale çağrısında bulunulur.

Barbarların vahşetiyle ilgili anlatılar ve imgeler halkın kolektif tasavvur dünyasına damgasını vururken ve emperyal sınırları savunma isteğini güçlendirirken, imparatorluklar göçebe sınır haklarını yerleşik düzene geçirmeye çalışmayı sürdürdü. Göçebe halkları avcıdan çiftçiye dönüştürmekteki amaç, emperyal sınırların ötesinde istikrar ve barış alanları yaratarak soyguncu göçebe güruhlarına karşı askerî güvenlik harcamalarını düşürmekti. İmparatorluğun sınır politikası "barbarlıktan çıkarılmış barbarlar"a kaydırılmıştı.

Yerleşik hale getirerek pasifize etmeye bir diğer seçenek de, savaşçı barbarların imparatorluğun hizmetine alınarak emperyal sınırları koruma görevinin onlara verilmesidir. Klasik imparatorluklar arasında en çok Romalılar, en az da Çinliler böyle bir yönteme başvurdular. Bu yöntemin diğer örnekleri Çarlık Rusyası'nın Kazakları ve Avrupalı sömürge güçlerinin sömürgelerde kurdukları birliklerdir. ABD'nin Kabil'deki Taliban rejimini çökertmek için Afgan savaş lordlarından faydalanması da yüksek riskli sınır güvenliği politikasının modern bir çeşitlemesi olarak görülebilir. Risklidir, çünkü işbirliği çabucak anlaşmazlığa dönüşebilir, imparatorluğun uygarlaştırma iddiasını kuşkulu bir hale sokabilir ve sonunda emri altındaki, kendi eliyle silahlandırdığı barbarların saldırısına uğrayabilir ya da adım adım ele

55 Bkz. Münkler, *Die neuen Kriege*, s. 146 vd.

geçirilebilir. "Ordunun barbarlaşması"yla[56] bu yolda en çok mesafe kaydeden Roma İmparatorluğu bu yüzden –en azından batıda– siyasi ve askerî başarısızlığa uğramıştır: 6. yüzyılda imparatorluğun batı yarısı parçalanarak Cermen krallıklarından oluşan bir mozaiğe dönüşmüştü, Avrupa tarihinin bundan sonraki gidişatını belirleyenler bu krallıklar olacaktı. Emperyal alan parçalanmış, daha küçük ölçekli bir düzene dönüşmüştü. Buna karşın Çin'de imparatorluğun Moğol istilacılarla barbarlaşması uzun vadede farklı bir yol çizdi: Barbarlar Roma İmparatorluğu'nun batısındakilerden çok daha fazla asimile oldular; imparatorluk özünde bütünlüğünü korudu, bunun sonucunda fatihler mevcut idari aygıtı devralmak ve askerî yolla boyunduruk altına aldıkları halk arasından kişileri görevlendirmek zorunda kaldılar.[57]

Moğolların üstün Çin uygarlığına asimile olması, Cengiz Han'ın oğullarından biri olan Ögeday Kağan'ın, fethedilen Çin bölgelerini –başlangıçta öngörüldüğü gibi– Moğol hayvan sürülerinin otlaklarına dönüştürmeyip oralarda yerleşik Çinlilerden çok daha fazla gelir getirecek vergiler almaya karar vermesiyle başlamıştır.[58] Fakat Moğollar bu kararı kendi başlarına uygulayacak durumda değildiler. Askerî yolla madun edilen halka hepten bağımlı olmamak için Müslüman vergi mültezimlerini devreye soktular, bunların çoğu İpek Yolu'nda gidip gelerek Çin ile Ortadoğu arasındaki ticari ilişkileri ayakta tutan tüccarlardı; bu tüccarlar yüksek kazanç sağlamak amacıyla büyük araziler satın aldı. Fakat bu girişimin sonu iflasa sürükleyen bir iltizam oldu ve Kuzey Çin'de büyük bir ekonomik sıkıntı yaşandı. Sonunda mültezimler de en az Moğol savaşçılar kadar nefret ve korku uyandırdı. Moğolların yaptığı, artı-ürüne el koymanın bir biçimiydi; mevcut sosyo-ekonomik yapılar bir hamlede çökertilmemişti ama devamlı bir aşırı sömürü nedeniyle uzun vadede yok edilmişti.

---

56 Roma ordusunun barbarlaşması ve bunun sonuçları hakkında bkz. Heuss, *Römische Geschichte*, s. 484 vd., ayrıca bkz. Goldsworthy, *Die Legionen Roms*, s. 208 vd.

57 Bkz. Schmidt-Glintzer, *China*, s. 165 vd.

58 Ebrey, *China*, s. 172.

Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han, Song Hanedanı'nın güney imparatorluğunu fethettikten sonra Çin hanedanı olarak Yuan adını aldı ve sarayına Çin âdet ve törenlerini soktu. Hâkimiyet alanları büyüyünce Moğolların Çin kâtiplerine duyduğu ihtiyaç da artmıştı, onlar olmadan imparatorluğun bürokratik düzenini ayakta tutmaları mümkün değildi. Sonunda 1315 yılında geleneksel memur sınavı uygulamasına başvurdular ve tümüyle Han Çinlilerine bağımlı kalmamak için başka etnik grupların üyelerini de sınava aldılar Moğollar bir yandan da, üstün Çin kültürüne tümden asimile olmamaya çalışıyorlardı. Çinli kadınlarla evliliği yasakladılar, resmî yazışmaları Moğolca yaptılar ve yaz aylarını Moğolistan'da geçirdiler.[59] Çinliler ise Konfüçyüsçü bir yaklaşım içindeydiler, kültürün değişim yaratan etkisiyle kuzeyli barbarların da zamanla uygarlaşacağına inanıyorlardı. Fakat Yuan Hanedanı çöktükten ve Moğollar kuzeye geri çekildikten sonra, Çin toplumunun köklü bir değişim geçirdiği ortaya çıktı: Şiddet hâkimiyet aracı olarak değer kazanmış, kuzeydeki barbarlara karşı askerî güvenlik ihtiyacı belirgin bir biçimde artmıştı.

Barbarlık söylemi İspanyollarda bambaşka bir seyir izledi. İspanya İmparatorluğu barbar istilası tehdidi altında değildi; yeni keşfedilen dünyanın "vahşileri" yalnızca uygarlaştırmanın nesneleri olarak görünür kılınmıştı. Uygarlaştırma İspanya'nın emperyal misyonuna uygun olarak öncelikle Hıristiyanlaştırmak demekti. Burada söz konusu olan göçebelerin yerleşik düzene geçirilmesi değil, insanların kurban edilmesinin engellenmesiydi. Francisco Vittoria *De jure belli Hispanorum in Barbaros* (1539) adlı eserinde, yamyamlık geleneği yerli halkın çoğunluğu tarafından onaylandığından İspanyolların olası kurbanları kurtarmak için müdahalede bulunmakla kalmayıp yerlilerin bu uygulamayı sürdürmesini engelleyecek bir hâkimiyet kurmalarını savunuyordu.[60] "Vahşiler" İspanyollar için hiçbir

59 *A.g.e.*, s. 173.

60 Vittoria 1538'de yayımlanan *De indis recenter inventis* adlı kitabında, İspanyolların yerliler karşısındaki tek yasal hakkının *ius peregrinandi* ve *ius predicandi*, yerlilerinin topraklarında seyahat etmek ve misyonerlik yapmak olduğunu savunmuştu. Ona göre, yerliler buna şiddete başvurarak karşı çıktıkları takdirde

zaman bir tehdit oluşturmadı. İspanya dünya imparatorluğunun başından sonuna dek emperyal politikanın nesneleri olarak kaldılar [61]

Çarlık Rusyası'ndaki Kazakların konumu, Romalılar ile İspanyolların barbar deneyiminin arasında bir yerdedir. Kazaklar bozkırın uçsuz bucaksızlığında yitip giden imparatorluk sınırlarını dışarıdan gelen göçebe halkların saldırısından göçebe yaşam biçimleri sayesinde koruyabildiklerinden, kimsenin Kazakları yerleşik düzene geçirmek gibi bir derdi yoktu. Çarların imparatorluğun güvenliğinde yarı barbar halklardan faydalanmalarının riski, bunların emperyal alanda isyana ve talana eğilimli olmalarından kaynaklanıyordu; 18. yüzyılın başındaki köylü isyanlarına dinamizm ve tehlike katan, Kazakların desteğiydi. Fakat Kazaklar 1750'li yıllardan itibaren Rus ordusuyla daha fazla bütünleştirildiklerinden sonra da kuşkulu bir unsur olmayı sürdürdü – Kazakların savaşma biçimi karşısında pek çok Rus gözlemci, Rus İmparatorluğu'nun sözümona uygarlaştırıcı iktidarının, fethedilen Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki halktan daha barbarca olup olmadığını sorma gereğini duymuştu.[62]

19. yüzyılda Avrupalıların tahayyülündeki barbarlar artık Arap köle avcıları ve tacirleriydi ve sömürge güçlerinin emperyal misyonu bunları hedef alıyordu. Afrika'nın Arap bölgelerinden Kara Afrika'nın derinliklerine dek uzanan insan avı ve ticareti, Avrupalıların Afrika'nın batısındaki ve doğusundaki bölgelerde iktidarı ele geçirmelerine gerekçe ya da en azından bahane oldu.[63] Fakat Avrupalı sömürge güçleri hegemonya rakiplerini barbarca davranmakla suçlayarak kendi hâkimiyet iddialarını birbirlerine karşı da haklı çıkarmaya çalışıtılar. Birinci

İspanyolların da şiddet uygulamaya hakkı vardı. İspanyol egemenliğinin biçimi ve meşruluğu üzerine yürütülen üst düzey tartışma için bkz. Pagden, *Spanish Imperialism*, s. 13-36; özl. bkz. Marina Münkler, "Entdecker und Eroberer", s. 172 vd.

61 Bkz. Bitterli, *Die Entdeckung und Eroberung der Welt*, 1. cilt, s. 51 vd.

62 Bkz. Figes, *Nataschas Tanz*, s. 406 vd.

63 Avrupalıların Arap köle ticaretine karşı aldıkları önlemler için bkz. Albertini *Europäische Kolonialherrschaft*, s. 453 ve 513 vd.

Dünya Savaşı'nda örneğin, Almanya İtilaf Devletleri'ni Avrupa savaş meydanında sömürge birlikleri kullanarak savaşı barbarlaştırmakla itham etti. İtilaf Devletleri ise Almanya'yı Belçika'ya girdiğinde sivil halka barbarca zulmetmekle suçladı.[64]

Emperyal misyondaki uygarlaştırıcı unsurlar ne kadar güçlüyse, barbarlığın olumsuz imgesi de o kadar çok öne çıkar. Terörizmle ilgili güncel tartışmalarda ve intihar bombacısı figüründe de görülür bu. Fakat bugün özellikle de etnik çatışmalar yüzünden çıkan savaşlardaki katliamlar barbarlık tehdidi olarak algılanmaktadır.[65] Yeni imparatorluğun kamuoyundaki söylemde uygarlaştırıcı olarak algılanan şiddeti, hem refah bölgelerinin periferisindeki etnik katliam savaşçılarını hem de refah bölgesine giren teröristleri hedef alır. Ama barbar, uygarlığın gereğini yerine getirmemekle kalmaz, emperyal alana girmeyi başardığı takdirde barış ve refah için de bir tehdit oluşturur.

Emperyal hâkimiyetin gerekçesi ve programı olarak refah

Emperyal misyon öncelikle imparatorluğun merkezindeki seçkinlere yöneliktir ve barbarlık söylemiyle emperyal alanın düzeni ile etrafındaki kaos arasına bir çizgi çekilir, oysa refah vaadi imparatorluğun bütün sakinlerine kucak açar. Burada uzun vadeli görevler ve hayali projeler değil, imparatorluğun sınırları içinde yaşayan herkese vaat edilen somut avantajlar söz konusudur: Emperyal alan etrafı sefalet ve çaresizlikle çevrili bir refah alanıdır. Dolayısıyla, imparatorluğun genişlemesi periferi için bir nimettir. Gerçekten de, refah vaadi imparatorlukların varlıklarına gerekçe bulmakta kullandığı en inandırıcı argümanlardan biridir, zira çoğu durumda sınırdaki alanlar refahtan

64 Bkz. Jeismann, "Propaganda", ayrıca bkz. Hamann, *Der erste Weltkrieg*, s. 34 vd., 42 vd. – Her iki durumda da Barbar imgesine kadınlara uygulanan cinsel şiddet damgasını vurmuştu.

65 İntihar bombacısının kuralları reddetmesi konusunda bkz. Reuter, *Mein Leben ist eine Waffe*, s. 9-31; uluslararası topluluğun müdahalesiyle engellenebilecek olan Ruanda'daki katliamlar için bkz. Des Forges, *Kein Zeuge darf überleben*, s. 415 vd.

yoksulluğa geçiş alanlarıdır. Fakat bunun öyle olup olmadığı imparatorluğun türüne ve iktidar uygulama biçimine bağlıdır.

Bozkır imparatorlukları için tipik olan, emperyal hâkimiyetin sömürücü biçiminden yatırımcı ya da uygarlaştırıcı biçimine geçmeyi başaramamaktır. Fethettikleri alan özünde ganimet olmaya devam eder ve buna uygun bir muamele görür. Fakat fethedilen halkın uygarlık düzeyi fetheden göçebelerden genellikle daha üstün olduğundan, göçebe fatihler hâkimiyetlerini ancak şiddet ve talan üzerine kurabilirler. Bu koşullarda hâkimiyetin uzun sürmesi zordur; genellikle az çok düzenli ganimet seferleriyle yetinilir. Burada imparatorluğa refah vaadine dayanan bir gerekçe bulmak pek inandırıcı olmazdı.

Fakat daha önce de gördüğümüz gibi, merkez ile periferinin ağırlıklı olarak sömürüye dayalı ilişkisi sadece bozkır imparatorlukları gibi kısa ömürlü teritoryal hâkimiyetlerle sınırlı değildir, deniz imparatorluklarının erken evresinde de görülür. Hint-Güney Asya bölgesindeki Portekiz ve Hollanda ticaret egemenliği yatırımcı değil, daha ziyade sömürücü türdendi. Ama mevcut iktidar ilişkilerinin ve toplumsal yapıların yıkılmasına değil, korunmasına dayanıyordu ve sahip olma biçimi şiddet değil, takastı. Bozkır göçebeleri karşılarına çıkan düzenleri, kıymetli mallarını ve hazinelerini ele geçirmek için ezip geçtiler, yakıp yıktılar; büyük fatihlerin izinden giderek deniz imparatorlukları kuran maceracı tüccarlar ise mevcut düzenin yapılarına ve üretim ilişkilerine eklemlenivererek bu ikisi arasında bağlantılar kurdular, uzak ülkelere ticareti kontrol altına alarak geniş bölgeleri kapsayan bir ekonomi mübadelesi örgütlediler ve ticaret oranlarını kendi lehlerine düzenlediler.[66]

Zamanla ticaret hacmi yavaş yavaş artınca Avrupalıların ticaret egemenliği ilk baştaki toplumsal düzeni ve egemenlik yapılarını sarstı elbette. Ticaret imparatorluklarına zemin oluşturan koşullar hemen fark edilmeyecek biçimde de olsa sürekli bir erozyona uğradı. Denebilir ki, imparatorluklar bu koşulları

66 Deniz ve ticaret imparatorluklarının kurucuları da askeri aygıta başvurmadan edemediler; Avrupalıların üstünlüğü kalyonlardan ve karavelalardan kaynaklanıyordu; bkz. Cipolla, *Segel und Kanonen*, s. 99 vd.

yiyip bitirirken bir süre sonra artık bu koşullar imparatorlukları tüketti. Eğer imparatorluk ayakta kalacaksa, artık hâkimiyet koşullarının ve toplumsal yapıların istikrarına yatırım yapılması gerekiyordu. Bu yatırımlar altyapı sistemlerinin finanse edilmesi, üretim teknolojisinin sağlanması ya da sanayinin temellerinin atılması, kentlerde ve stratejik noktalarda garnizonlar kurulması ya da modern bir idari yönetimin oluşturulmasını sağlayacak idari personelin atanması biçiminde olabiliyordu. Bundan ötürü imparatorluğun masrafları kaçınılmaz olarak arttı ve kazanç sağlamak için emperyal politika yapan bir merkez bu koşullar altında hemen her zaman, ticaretle kontrol altında tutulan bölgelerin doğrudan sorumluluğundan vazgeçmeye ve ticari kazanç için daha uygun koşullar aramaya karar veriyordu. Dünya ekonomi tarihine bir bütün olarak bakıldığında, deniz ve ticaret imparatorluklarının yerini 20. yüzyılın ikinci yarısında, başlangıçta çok daha düşük masraflı olan küresel ekonomilerin aldığı görülür. Uzun vadede öyle olmaya devam edip edemeyecekleri ayrı mesele. Bu konuya daha sonra tekrar dönülecek.[67]

Augustus eşiğinin geçilmesi[68] merkezin periferiyi yavaş yavaş tüketmesine bir alternatif olarak görülebilir: Periferinin emperyal düzenin sürmesini istemesi için nispeten erken bir aşamada oraya yatırım yapmaya başlanır. Bunun için emperyal politikanın tek tek ya da –daha sık görüldüğü üzere– toplu halde uygulayabileceği üç seçeneği vardır. Birinci seçenek, kolektif servetlerin –emperyal alanda barış, hukuksal güvenlik, güvenli seyahat ve ekonomi– hizmete sunulmasıyla imparatorluğun perifierisinde yaşayanların bunlardan merkezdeki vatandaşlar kadar yararlanabilmeleri, yani imparatorluğun hiçbir sakininin bu nimetlerden mahrum kalmamasıdır.

Emperyal alanın refahı, kolektif servetlerin sunulması haricinde ekonomik bağlantılarının türüyle de artırılabilir. Bunun koşulu, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde üretilen ve

67 Bkz. aşağıda, s. 246 vd.

68 Bkz. yukarıda, s. 116 vd.

sonra emperyal alanda takas edilen malların zengin bir çeşitliliğe sahip olmasıdır. Örneğin Roma'da, Sicilya, Mısır ve Kuzey Afrika'dan ithal edilen tahıl karşılığında İtalya'dan şarap ve zeytinyağı ihraç ediliyordu.[69] Yani emperyal alanın ekonomik ilişkileri, bölgesel geçim ekonomilerinin yerini üretim fazlasının almasına dayanır, böylece takas edilen ürünlerin hacmi artar ve takas sürekli kılınır. Üretim fazlası ve ticaretin ne ölçüde gelişeceği, deniz ve ticaret yollarının güvenliğine bağlıdır elbette. Bu nedenle, kolektif servetlerin kullanıma açılması ile ekonomik bilişkilerin derecesinin artırılması birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır

Fakat imparatorluğun tek derdi ticaret alanının güvenliği değildir; zaten ticaret alanı çoğunlukla ancak emperyal genişlemeyle birlikte oluşur: Askerî birlikleri, mevcut limanları genişleten, yenilerini inşa eden, yollar ve köprüler yaparak emperyal alanı ticaret alanı haline getiren mimarlar ve mühendisler izler. Romalıların M.Ö. 2. yüzyıldaki yol yapımı girişimleri *via Appia*, *via Flaminia* ve *via Aemilia* çok iyi düşünülmüş projelerdi ve ekonomik işlev ile askerî işlevi birleştirmekle kalmıyor, Roma'nın bir imparatorluk kurmak için gereken yetileri geliştirdiğini ve kendini eğittiğini de ortaya koyuyordu. Romalıların yol yapım programını gerçekleştirmelerinin koşulu, yolların dümdüz uzanmasını sağlayan köprüleri inşa etmekteki başarılarıydı. Böylece eski ticaret güzergâhlarının ancak yük hayvanlarıyla gidilebilen, araba sokulamayan kıvrımlı patikalarının yerini dümdüz ve taş döşeli (yani her mevsimde kullanılabilen) yollar alabildi ve Romalıların yolları imparatorluğun uygarlık alanındaki başarılarının bir simgesi haline geldi. Bu yollar, askerî ve ekonomik işlevlerinin ötesinde emperyal alanın Romalılaşmasına ve kültürel bütünlüğüne de hizmet etti. İmparator Diocletianus döneminde Roma İmparatorluğu'ndaki yol şebekesi toplam 85.000 kilometreyi bulmuştu.[70]

---

69 Ayrıntılı bilgi için bkz. Potter, *Das römische Italien*, s. 198 vd., ayrıca bkz. Doyle, *Empires*, s. 102 vd.

70 Bkz. Potter, *Das römische Italien*, s. 162 vd., Diocletianus dönemindeki yol şebekesi için bkz. *a.g.e.*, s. 174

Romalılardaki yol şebekesinin Britanya İmparatorluğu'ndaki muadili demiryoluydu (bilgi aktarımında da telgraf): Kitle malları artık sadece deniz yoluyla taşınmak zorunda değildi, karada da hızlıca ve ucuza nakledilebiliyorlardı. Diğer Avrupalı sömürge güçleri de ele geçirdikleri bölgelerin içlerini ticarete açmak için demiryolundan yararlandılar. Böylece, ticaret yolları denizden karaya doğru uzayarak kıyıda olmayan bölgeleri de imparatorluğun ekonomi merkezleriyle birleştirdi.[71] Yeri gelmişken, Avrupalıların sömürgelerden çekilip giderken arkalarında bıraktıkları demiryolu sistemleri, bağımsızlıklarına terk edilen devletlerin on yirmi yıl sonra sahip oldukları demiryollarından çok daha büyük ve çağdaştı. Bunun çeşitli nedenleri olabilir, ama bir faktör daima önemli bir rol oynamıştır: Demiryolu hatları emperyal gövdenin damarları ve sinirleriydi ve bu gövde çökünce, üzerine kurulmuş altyapı da çökmeye başladı. Son dönemde, Sovyetler Birliği tarafından örgütlenen ve kontrol edilen ekonomik yapının yıkılması, emperyal ticaret ve ekonomi alanları çökünce altyapının da çöktüğünü gösteriyor.[72]

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçilirken Çarlık Rusyası'nda devasa bir bölgenin, yani Sibirya'nın ulaşım teknolojisine açılması, imparatorluğun Batı'daki güçlerle başarılı bir biçimde rekabet edebilmesinde çok önemli bir faktördü. Dönemin maliye bakanı Sergey Witte, Rusya'nın ekonomik güçsüzlüğünün siyasi bağımsızlığını giderek daha fazla tehdit ettiğinden ve bir ekonomi merkezine dönüşmeyi başaramadığı takdirde Çar imparatorluğunun kısa sürede Batılı güçlerin talan ettiği bir sömürge konumuna düşeceğinden emindi.[73] Projesiyle ekonomik refahı artırmayı hedefleyen Witte'ye göre, bunun yolu geniş bir demiryolu ağı kurarak Rusya'yı ulaşım teknolojisine açmaktı.

---

71 Hindistan'daki Britanya demiryolları ve telgrafın önemi için bkz. Ferguson, *Empire*, s. 169 vd.

72 Sovyetlerin çöken ekonomisinin bir tasviri için bkz. Kapuscinski, *Imperium*, s. 107 vd., ayrıca bkz. Kernig, *Lenins Reich in Trümmern*, s. 333 vd.

73 Witte'nin emperyal politikası için bkz. Hosking, *Russland*, s. 374 vd., Geyer, *Der russische Imperialismus*, s. 144 vd., ayrıca bkz. Stökl, *Russische Geschichte*, s. 610-618.

Witte'nin asıl düşündüğü, özellikle de Orta Asya'daki kervan ticaretinin yerini yüksek kapasiteli bir demiryolu hattının almasıydı. Rusya'nın, ekonomik olarak daha gelişmiş rakiplerin giremeyeceği Doğu Asya'daki hammadde bölgelerini ve piyasaları Sibirya üzerinden ticarete açması gerektiği fikriyle birlikte, Rusya'nın Avrupa ile Doğu Asya'daki bölgeleri arasında ana bağlantı hattı olan muazzam Trans-Sibirya Demiryolları projesi doğmuş oldu.

Çoğu zaman olduğu gibi burada da askerî ve iktisadi faktörler iç içeydi: 19. yüzyılın ortasındaki Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya'nın askerî kapasitesinin ordunun büyütülmesinden ziyade daha hareketli hale getirilmesiyle artırılabileceği anlaşılmıştı. Kırım Savaşı sırasında Rus yedeklerinin Moskova bölgesinden nakli, müttefiklerin İngiltere ve Fransa'dan işgal ordusunu nakletmesinden iki kat uzun sürmüştü.[74] Berlin'deki Prusya kurmay subayları Rus birliklerinin sayısının değil, hareket kapasitesinin artmasından korkuyorlardı. Velhasıl, demiryolu sisteminin genişletilmesi askerî açıdan da zorunlu hale gelmişti, bu sayede ilk kez çok sayıda birlik uzak mesafelere hızla nakledilebilecekti.[75] Fakat bu durum özellikle de ekonomiye yansımakta gecikmedi: Yük taşımacılığının maliyeti düştü, uzak ekonomi alanları arasında bağlantı kurulması ekonomik büyümeye hız kazandırarak tüm imparatorlukta refahın artmasını sağladı. Roma İmparatorluğu'ndaki yol yapımında da benzer bir durum yaşanmış olsa gerek: İlk başlaki amaç, lejyonların araç gereç ve iaşeleriyle birlikte olabildiğince hızla nakledilmesiydi. Ama imparatorluğun her yanına ışın demeti gibi yayılan yolların uzun vadede en az bunun kadar önemli etkisi, sonuçta merkezden ziyade periferi için kârlı olan ekonomik bütünleşmeydi.

Askerî saiklerle gelişen ulaşımın ekonomide yan etkilerinin her zaman görülmediğini ya da yeterli olmadığını da belirtmek gerek elbette. Rusya buna iyi bir örnektir, zira Doğu Asya böl-

74 Hosking, *Russland*, s. 347 vd.

75 Ulaşım sistemlerinin etkili hale gelmesinde demiryolunun önemi için bkz. McNeill, *Krieg und Macht*, s. 199 vd.

gesine el atması, öncelikle de Çin'in kuzeyini ve Kore'yi kontrolü altına almaya çalışması Japonya'yla çatışmasına yol açtı. 1904-1905'teki savaşın Rusya için felaketle sonuçlanması Çar imparatorluğunun güçsüzlüğünü, bu kez öncelikle denizlerde, bir kez daha gözler önüne serdi. Akabinde gerçekleşen 1905 Devrimi'yle ilgili genel yorum, Çarlık Rusyası'nın çok yakında çökeceği yolundaydı.

Benzer bir gelişim İspanya örneğinde de gözlemlenebilir. Buradaki sorun, imparatorluğun muazzam dış sınırları değil, Atlantik ötesi gemi trafiğinin güvenliğiydi. Konvoy sistemi uygulaması ekonominin esnekliğini ortadan kaldırdığından ve bağımsız ekonomik girişimlerin önünü kestiğinden, İspanya –ki bu noktada 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başındaki Çarlık Rusyası'na benzer– 16. ve 17 yüzyılda hâkimiyetindeki bölgeleri ekonomik olarak bütünleştirmeyi yeterince başaramadı. Gerçekte İspanya Batı Avrupa ekonomi sisteminde, Avrupa ile Güney Amerika arasındaki ticaretin transit ülkesi konumuna düşmüştü.[76]

Bu durum neo-merkantilizm ilkeleri doğrultusundaki reformlarla değişecekti. Yeni ekonomi politikanın programı daha José de Campillo y Cossíos'un 1743 tarihli elyazması *Nuevo sistema de gobierno econ mico para la América*'sında görülür [77] Campillo envanter çıkarırken, Latin Amerika'nın zenginliklerinin büyük oranda Amerika'da kaldığını ve oradaki ekonomilerin anavatanla ilişkisinin giderek zayıfladığını kaydeder. Yani imparatorluğun ayakta kalmasını garantilemek için emperyal ekonomi alanının daha fazla bütünleştirilmesi gerekiyordu. Sergey Witte gibi José de Campillo da imparatorluğun ancak ekonomik yapıların yeniden düzenlenmesiyle kurtulacağını düşünüyordu ve maliye bakanı olarak gereken reformları yapmak için kolları sıvadı. Önce, mecburi konvoy sistemiyle birlikte Endülüs ticaret tekeline son verdi. Campillo ticare-

76 Bkz. Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 62 vd., ayrıca bkz. Cipolla, *Die Odyssee des spanischen Silbers*, s. 91 vd.

77 Bu konuda ve sonrası için bkz. König, "Der Zerfall des Spanischen Weltreichs in Amerika", s. 128 vd.

ti liberalleştirerek İspanya'daki manüfaktür üretimini artırmak, kaçak ticareti azaltmak istiyordu. Fakat asıl hedefi, İspanya hâkimiyetindeki Amerika'yı anavatana hammadde üreten, anavatandan da hazır ürün alan bir piyasaya dönüştürmekti. Böylece imparatorluğun iki yakası arasındaki ticaret hacmiyle birlikte İspanya'daki merkezin safi hasılası da artacaktı.

Campillo ürün çeşitlendirme politikasına oynadı ama bunun yükü tümüyle imparatorluğun Amerika'daki kısmına yüklendi. Bu durum Amerika'nın Kreol yüksek tabakasının reform motoru değil, gelişim freni olarak algıladığı anavatan İspanya'dan adım adım kopmasına yol açtı. Siyasi bağımsızlık, İspanya İmparatorluğu'na bağlı kalmaktan daha iyi bir ekonomik gelişim vaat ediyordu. Nitekim ilk fırsatta bağımsızlık ilan edildi. 1780'li yıllarda İspanya İmparatorluğu'nun ekonomik olarak daha fazla bütünleşmesi için başlatılan girişim imparatorluğun çöküşüyle sonuçlandı.

Emperyal düzen ile ekonomik refah arasındaki ilişki, Roma ve Britanya imparatorlukları dışında Çin İmparatorluğu'nda da çok iyi gözlemlenebilir: İmparatorluğun bölündüğü 3. ila 6. yüzyıllar arasında ticaret ve zanaatın gerilemesiyle birlikte para trafiği de azalınca,[78] emperyal ekonomi alanının en önemli araçlarından biri önemini yitirmiş oldu. İmparatorluk yeniden birleştikten sonra özellikle de Tang Hanedanı emperyal alandaki altyapıyı geliştirmeye soyununca, bunun tersi bir gelişim yaşandı. Kanallar ve yollar inşa ederek ekonomik ağı genişleten Tang Hanedanı, Çin'in yalnızca siyasi değil, ekonomik bir alan olarak da bütünlük kazanmasını sağladı.

Tang Hanedanı çökünce ekonomik alan yeniden dağılmaya başladıysa da, Song Hanedanı döneminde iç ticaretin yoğunlaşması ve para trafiğinin artmasıyla ekonomide gerçek bir kalkınma yaşandı. Madeni para yerine kâğıt paranın tedavüle sokulması girişimleri de ilk kez bu dönemde oldu.[79] Muhtemelen Çin dışında başka hiçbir yerde emperyal düzen ile ekonomik refah arasındaki ilişki bu kadar dolaysız ve net yaşanmamıştır,

78 Bkz. Ebrey, *China*, s. 86 vd.

79 *A.g.e.*, s. 141 vd.

zaten imparatorluğun çok uzun süre ayakta kalmasının ve çöküş dönemlerinden sonra tekrar tekrar dirilmesinin nedeni de bu olsa gerek.

Tüm imparatorlukta tek bir para biriminin geçerli olması emperyal alanların refahına önemli katkıda bulunabilir. Bu para birimi uzak mesafe ticaretinin temeli olmamakla birlikte, onu hayli kolaylaştırarak yaygınlık ve yoğunluk kazanmasını sağlar. Elbette bunun koşulu, paranın istikrarlı olması, emperyal merkezin de ödeme gücüne sahip bulunmasıdır. Gerek Roma gerek Çin İmparatorluğu'nda düzenli aralıklarla yaşanan enflasyon tüm imparatorluktaki ticareti, dolayısıyla da emperyal alanın ekonomik olarak bütünleşmesini son derece olumsuz etkiledi. İspanya'nın defalarca yaşadığı devlet iflasları da imparatorluğun asıl zayıf noktasını gözler önüne sermekle kalmadı, Avrupa'da ekonomik konumunun zayıflamasına da neden oldu.

Hiç kuşkusuz, para üzerinde en çok Britanya durdu, bu da *pound sterling*'in *Empire*'ın sınırlarının ötesinde dünya ekonomisinde de en önemli para birimi olmasını sağladı. Britanya İmparatorluğu'nun belkemiğini donanması ve *pound sterling* oluşturuyordu ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde Britanyalıların alacaklı ulus konumundan borçlu ulus konumuna düşmeleri imparatorluğun sonunun başlangıcı oldu. Poundun yerini ABD doları aldı, 20. yüzyılın ekonomik çevrimlerine karar verilen yer de artık Londra değil, New York'tu.

İmparatorluğun refah garantisinin üçüncü seçeneği ise periferiye yapılan yatırımlardır; bu yatırımların amacı, periferiyi merkezin ekonomik ve uygarlık düzeyine çıkarmaktır. Bu tür yatırımlar emperyalizm kuramlarıyla açıklanamaz ve imparatorluk kuramları da uzun vadeli stratejik hesapları ileri sürmek durumundadır, ama bunlar da iktidardaki seçkinlerin uyguladıkları politikadan değil, en fazla emperyal misyondan yola çıkarak kavranabilir. Her ne olursa olsun, bu tür uygarlaştırma yatırımları imparatorlukların tarihinde tekrar tekrar görülür. Elbette bozkır imparatorlukları ve en parlak dönemlerinde dahi deniz imparatorlukları için söz konusu değildir bu, ama

deniz merkezli büyük imparatorluklar hâkimiyet alanlarını karaya doğru genişlettiğinde ya da kara imparatorlukları güçlerini pekiştirdiğinde hep gözlemlenen bir olgudur: Birincisine örnek Britanyalılardır, ikincisine de Çinlilerdir. Roma ise her ikisinin bir karışımı olarak görülebilir.

İmparatorluklar refah vaadini yerine getirmeyi, barbarlık söylemiyle hayali sınırlar yaratmayı, emperyal misyonu inandırıcı kılmayı ve nihayet hâkimiyet alanında barışı sağlamayı başardığı takdirde istikrarlı ve uzun ömürlü olur. Bunların etkileşimi imparatorluğun ayakta kalmasını garantiler ve eğer bunların birinde bile başarısız olunursa çöküş başlar. O zaman imparatorluğun düşmanları işe koyulur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İmparatorlukların Güçsüzlerin Gücü Karşısında Başarısızlığa Uğraması

Bir dizi imparatorluk güçlü rakipler karşısında başarısızlığa uğradı. Ya askerî yenilgiye uğradılar ve bölgesel bir güç konumuna düştüler ya da o kadar zayıflatıldılar ki, müteakip devrimler ve iç savaşlarla haritadan silindiler. Napolyon imparatorluğu ve Wilhelm Almanyası –ki gerçek imparatorluklardan ziyade imparatorluk adaylarıydılar– askerî yenilgilerinden sonra galip devletlerin kararıyla, güç ve boyut bakımından Avrupa'nın dengesinin işleyişiyle bağdaşan ulus-devletlere dönüştürüldü. Askerî başarısızlıkları, her ne kadar daha vahim de olsa, 17. yüzyılın ilk yarısında İspanya'nın başarısızlığının bir tekrarıydı.[1] Buna karşın, Çarlık Rusyası, Osmanlı Imparatorluğu ve Avusturya-Macaristan Imparatorluğu kendi iç zayıflıkları, rakip güçler karşısında askerî yenilgileri ve nihayet ülke içindeki isyanlar ve devrimler sonucu çöktüler. Napolyon Fransası ve Wilhelm Almanyası doğrudan rakiplerinin askerî üstünlüğü karşısında paramparça olurken, Rusya, Avusturya-Macaristan

1 Ludwig Dehio'ya göre (*Gleichgewicht oder Hegemonie*), modern Avrupa tarihine art arda dört hegemonya denemesi damgasını vurdu: İspanya'nın, daha II. Philipp döneminde başarısızlığa uğrayan denemesi; Fransa'nın XIV. Louis'nin iktidarının sonunda kendini tüketen ilk denemesi; ardından Napolyon'la başarısızlığa uğrayan ikinci deneme; Almanların, Dehio'ya göre, Bismarck'ın imparatorluğu birleştirmesiyle başlayıp 1945'te sona eren denemesi.

ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî yenilgisi, Birinci Dünya Savaşı'na girerek engellenmeye ve tersine çevrilmeye çalışılan uzun bir çöküş sürecinin son noktasıydı.

İmparatorlukların güçlü rakiplere yenilmesinden daha aydınlatıcı olan, ciddi bir tehdit oluşturmalarına hiç ihtimal verilmemiş zayıf hasımlar tarafından dize getirilmeleridir. Emperyal aktörlere eşit güçte ya da daha güçlü rakipler tarafından hadlerin bildirilmesi, onların emperyalliğin önemli bir özelliğine, yani dünya egemenliğine yeterince sahip olamadıklarını ya da en azından kendi "dünya"larında yeterince egemenlik kuramadıklarını gösterir; ancak dar anlamda imparatorluktur onlar, zira imparatorluğun tanımı, kendi "dünya"sında eşit güçte ya da daha güçlü rakiplerinin olmamasıdır. Yani burada imparatorlukların başarısızlığı değil, büyük güçlerin iniş ve çıkışları söz konusudur aslında. Bu sorun büyük imparatorluk ya da hegemonya savaşları kuramlarıyla açıklanabilirdi,[2] ama o zaman emperyal düzenin ve çöküşünün sorunlarıyla pek ilgisi olmazdı.

İmdi, yukarıda da gördüğümüz gibi, gerçekte hegemonya ile imparatorluk arasındaki ayrımlar, kavramların düşündürdüğü kadar net ve kesin değildir elbette: 17. yüzyılda İspanya ile İngiltere, Kuzey Amerika'da egemenlik kurma uğruna verilen yedi yıllık savaşta İngiltere ile Fransa, nihayet Karadeniz'den Hindukuş'a uzanan çatışma hattı boyunca İngiltere ile Rusya örneğinde de görüldüğü gibi, emperyal dünyalar birbiriyle kesişebilir. Emperyal dünyaların üst üste bindiği bu kuşaklarda hegemonya savaşları ile emperyal savaşlar iç içe geçmiştir ve imparatorlukların burada birbiriyle egemenlik için mi mücadele ettiği, yoksa emperyal bir gücün anti-emperyal aktörlerin direncini kırmaya mı çalıştığı her zaman çok net değildir. Örneğin Doğu-Batı çatışması dönemindeki "vekâleten savaşlar" bu örüntüye tekabül ediyordu: İki emperyal güçten biri anti-emperyal bir kılığa bürünerek düşman imparatorluğun periferisindeki direniş hareketini desteklemişti, zira amacı, her iki tarafın da sahip olduğu nükleer silahlar nedeniyle artık büyük

2 Bkz. Gilpin, *War and Change*, s. 186 vd., ayrıca bkz. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 32-54.

bir savaşla çözülemeyecek hegemonya mücadelesini hafif ateşte kaynatmaya devam etmekti.

Dolayısıyla, periferide daha güçsüz anti-emperyal aktörlerle çatışmaya giren imparatorlukların gerçekten sadece onlarla mı çatıştığı, yoksa anti-emperyal aktörlerin ardında, "dünya"sındaki ya da "dünyalar" arasındaki *no man's land*'deki [hiç kimseye ait olmayan ülke] rakibini fırsattan istifade yenilgiye uğratmaya çalışan bir başka emperyal "dünya" merkezinin mi olduğu her zaman açık değildir. Yalnızca en önemli örnekleri belirtecek olursak, ABD'nin Vietnam'da, daha sonra da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da başına gelen budur.

Hegemonya mücadelesindeki rakipler atom bombasına ve balistik füzelere sahip olmadan, yani büyük savaşlar imkânsız hale gelmeden evvel, imparatorlukların periferisindeki küçük emperyal savaşların, imparatorluk adaylarının çıkarları ve nüfuz alanları kesiştiği takdirde büyüyüp hegemonya savaşlarına dönüşmesi tehlikesi vardı. Bu durum, Avrupalı güçlerin Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesinde de görülebilir: Avusturya-Macaristan'ın genelkurmay başkanı Conrad von Hötzendorf'un gözünde, Sırbistan'a bile isteye açtığı savaş, Avusturya-Macaristan'ın iç huzurunu kaçıran can sıkıcı bir ülkenin dize getirileceği ya da ortadan kaldırılacağı küçük bir emperyal savaştı. Avusturya-Macaristan ordusu savaşın ilk yılında Sırp ordusuyla baş etmekte zorlanmışsa da,[3] hiç kuşkusuz sonunda Sırbistan'ı yenebilirdi; o zaman bu savaş da, bölgedeki gücün siyasi gruplaşmaları plan ve çıkarlarına göre biçimlendirmeye çalıştığı çok sayıdaki Balkan savaşlarından biri olurdu, o kadar. Fakat kendini Balkanlar'daki Slavların hâmisi olarak gören ve böylece emperyal etki alanını genişleten Rusya'nın Sırpları desteklemesi ve genel seferberlik ilan etmesiyle o küçük emperyal savaş büyük bir hegemonya savaşına dönüştü. Bunun sonucunda da Avrupa'nın dünyadaki üstünlüğü sona erdi.

---

3 Keegan, *Der Erste Weltkrieg*, s. 219 vd.; Strachan, *Der erste Weltkrieg*, s. 44 vd.; Sırp cephesindeki savaşın gidişatının ilk başta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için bir felaket olması, Rusya'nın savaşa girmesiyle birliklerin yeniden düzenlenmesinden kaynaklanıyordu

Emperyal savaşlar yapıları itibarıyla sınırlı bir alanda gerçekleştiğinden, buna karşın hegemonya savaşlarının büyüme eğilimi nedeniyle giderek daha fazla bölge savaşa dahil olduğundan, anti-emperyal aktörler emperyal hâkimiyete karşı mücadeleyi hegemonya savaşının bir unsuru haline getirme eğilimindedirler. Bunu başardıkları takdirde, kendi siyasi iradelerini dayatabilme şansları da hayli artar.

Alman İmparatorluğu'nun gerek askerî gerek siyasi liderleri, Almanya müdahale ettiği takdirde, Viyana ile Belgrad arasındaki çatışmanın Balkanlar'daki alışılagelmiş emperyal savaşlara benzemeyen büyük bir hegemonya savaşına dönüşeceğinin başından beri farkındaydılar. Madem ki savaşın alanını genişletmek gerekiyordu, o zaman hiç olmazsa süresi kısıtlanmalıydı, çünkü savaşın ancak o zaman kazanılabileceği düşünülüyordu. Genelkurmay başkanı Kont Alfred von Schlieffen'in, Fransa'nın çabucak mağlup edilip tüm gücün Rusya'ya karşı yoğunlaştırılması doğrultusundaki planlarının püf noktası buydu. Zaman sınırlaması Alman İmparatorluğu için daha önemliydi, çünkü savaşın uzaması halinde jeostratejik nedenlerle dezavantajlı duruma düşmekten korkuyordu. Savaşın süresini kontrol altında tutabilmek için temelde hattı izlenerek daha fazla alan açıldı. Bu son derece riskli bir oyundu ve durum ciddi bir hal alınca, gidişat Berlin'de son anda durdurulmaya çalışıldı.[4] Ama 1914 yılının Temmuz ayının son günlerinde bunun için artık çok geç kalınmıştı. Berlin, Avrupa'nın periferisindeki bir emperyal savaştan çok farklı boyutları ve etkileri olacak bir hegemonya savaşına sürüklenmemek için yeterince önlem almamış, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı sınırlı bir emperyal düzen savaşına girmesine göz yummakla hata etmişti.[5] Ve emperyal savaştan hegemonya savaşı-

4 Olayların gidişatı ve savaş mantığının başına buyruklaşması hakkında bkz. Baumgart, *Die Julikrise*.

5 Savaşın suçunun kime yükleneceği tartışmasında Almanların Temmuz 1914'teki tavrı iki şekilde yorumlanmıştı. Birinci yoruma göre, Alman diplomasisi çok beceriksizce davranmıştı, ikinci yoruma göre, patlak veren Balkan krizi sadece bir bahaneydi, Almanlar savaşa, Fransa, Rusya ve Büyük Britanya arasındaki üçlü ittifakın imparatorluğu sıkıştırmasını engellemek için girmişlerdi.

na geçilmesiyle birlikte Almanya artık zamana da hükmedemez olmuştu.

Sırp örneği, emperyal politikanın başarı şansının Avrupa'da ve başka kıtalarda farklı olduğunu bir kez daha gözler önüne serer: ABD başka bir büyük güçle karşı karşıya gelmeden –olsa olsa, 1898'deki İspanya-Amerika savaşında büyük güçlerin koalisyonuyla değil, tek bir güçle baş etmek zorunda kalmıştı–[6] Orta Amerika, Karayipler ve de Pasifik'te küçük emperyal savaşlara girişebilirken, Avrupa'da her emperyal savaşın büyük bir hegemonya savaşına dönüşmesi tehlikesi vardı. Çarlık Rusyası da Kafkasya ve Orta Asya'daki emperyal savaşlarını hegemonya savaşına sürüklenmekten korkmadan gerçekleştirebildi. Yalnızca Doğu Asya'da Japonya'nın emperyal hırslara sahip bir güç konumuna hızla yükselmesi nedeniyle durum farklıydı ve 1904'te emperyal savaş olarak planladıkları savaş kısa sürede büyük bir hegemonya savaşına dönüşünce, Ruslar Avrupa'daki konumlarını da sarsan bir dizi ağır yenilgiye uğradılar.[7]

Büyük Britanya da emperyal savaşlarını hegemonya mücadelesindeki rakipleriyle çatışmak zorunda kalmadan rahat rahat gerçekleştirebildi. Mısır'ın işgali, hemen ardından Sudanlı Mehdi'ye karşı Sudan Savaşı –bir tür erken İslamcılık vakası denebilir– ve Güney Afrika'daki Boer Savaşı için de geçerlidir bu; Alman imparatoru "Krüger telgrafı"yla Boerlerin davasına duyduğu sempatiyi dile getirdi, ama onlara hiçbir somut destekte bulunmadı.

Britanyalıların emperyal operasyonlarının hegemonya mücadelesindeki savaşına dönüşmesi riskinin en yüksek olduğu olay 1898'de yaşandı; Lord Kitchener'ın keşif birlikleri Güney Sudan'daki küçük bir kasaba olan Faşoda'da yüzbaşı Marchand komutasındaki küçük bir Fransız birliğiyle burun buruna

---

6 Bkz. Schley, *Die Kriege der USA*, s. 58-63, ABD'nin küçük emperyal savaşları için bkz. Boot, *The Savage Wars of Peace*.

7 Rusların başarısızlığa uğraması, en önemli müttefikinin çok zayıf düştüğünü düşünen Fransa'yı hayli endişelendirmişti. Yüksek miktarda krediler sağlanarak Rus birliklerinin modernleştirilmesi ve bir demiryolu ağının kurulması için büyük çabalar sarf edildi. Ama bu kez de Almanya'nın endişeleri artmıştı; bkz. Howard, *Kurze Geschichte des Ersten Weltkriegs*, s. 36 vd.

gelince, rakip emperyal güçler savaşmaya hazır biçimde haftalarca tetikte bekledi.[8] Ama Afrika'da, Avrupa'da kimsenin düşünmeye bile cesaret edemeyeceği tavizler vermek ve geri çekilmek mümkündü. Öte yandan, Afrika, Kafkasya, Karayipler ya da Filipinler'deki savaşlarda sivil halka uygulanan vahşet, Avrupa'da dehşet çığlıklarının yükselmesine neden olabilirdi. Başka bir ifadeyle, Avrupa'da tüm savaşlar simetrik olma eğilimindeyken, Avrupa dışındaki asimetrik savaşlarda emperyal güçler teknolojik ve örgütsel üstünlüklerini sonuna kadar kullanıyorlardı. Bunun sonucunda öncelikle de Avrupa dışındaki bölgelerde *imperial overstretch* [aşırı emperyal genişleme] sorunu baş gösterdi, çok geçmeden de, anti-emperyal aktörlerin kendi iradelerini asimetrik üstünlükteki imparatorluklara karşı nasıl ve hangi koşullarda dayatabilecekleri sorusu ortaya çıktı. Bu durumda, anti-emperyal aktörlerin, güçsüzlüğün nasıl güce dönüştürebileceği sorusuna yanıt bulmaları gerekiyordu.

Emperyal aşırı genişleme biçimleri

Aşırı emperyal genişlemenin imparatorlukların istikrarını uzun vadede nasıl etkileyeceğine ilişkin analizler, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*[9] [Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi] (1776-88) adlı muazzam eserinde, hem tarihteki Roma örneğinden yola çıkarak, hem de Büyük Britanya'nın o dönemdeki gelişimini göz önünde bulundurarak, bir imparatorluk için en büyük tehlikeyi, aşırı genişleme ve sınırsız görev ve yükümlülük üstlenme eğilimi olarak tanımlayan Edward Gibbon'a dayanır. Son dönem literatüründe bu durum için *overstretch* ve *overcommitment* [aşırı genişleme ve aşırı yükümlülük üstlenme] kavramları kullanılır. Buna göre, imparatorlukların kendileri için çok önemli olmayan bölgelerden zamanında çekilmesi ve belirli koşullarda üstlendik-

8 Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis, *The Race to Fashoda*.

9 Gibbons'ın eseri kısa süre önce, Roma İmparatorluğu'nun batıda sona ermesi kısmına kadar Almancaya çevrildi: Gibbons, *Verfall und Untergang des römischen Imperiums*.

leri yükümlülüklerden bir süre sonra kurtulması hayati önem taşır. Özellikle de bu noktada, imparatorlukların kendini koruma mecburiyetleri ile devletler dünyasının işlevsel ilkeleri birbirinden çok farklıdır: İmparatorluklar bölgelere ve anlaşmalara bağlı kalmadığı oranda istikrar kazanır; oysa devlet sistemleri üye ülkelerin bölgeleri sabit olduğu, anlaşmalara katılım arttığı oranda istikrarlı ve huzurludur.[10]

Emperyal aşırı genişlemenin klasik anlamı, kontrol altındaki bölgelerin aşırı genişlemesiydi. Dolayısıyla, genişlemekten kaçınmak, genellikle sınırlardan geri çekilmek ve bölgelerden vazgeçmekle eşanlamlıydı. Fakat bu aşırı genişleme ve aşırı yükümlülük üstlenme olgusu büyük ölçüde kıta imparatorluklarıyla ilintilidir, geçmişte bile deniz imparatorlukları için ancak kısmen geçerli olmuştur. Deniz imparatorluklarında çok fazla teritoryaya genişleme riski, ancak limanların ve ticaret merkezlerinin ötesine, ülke içlerine uzanıldığında ve buralarda klasik kara imparatorluklarının koşullarına tabi olunduğunda ortaya çıkıyordu. Deniz imparatorluklarında aşırı genişleme sorununu azaltan, donanmanın hareket kapasitesiydi.[11] Sınır güvenliğini sağlayan birliklerden farklı olarak donanma sürekli hareket halinde olan bir güvenlik ve kontrol aracıdır ve operasyon hattının genişlemesi birliklerin ve maliyetin de artacağı anlamına gelmez. Portekiz gibi küçük bir ülkenin Hint ve Pasifik okyanuslarındaki ticaret egemenliğini bu kadar genişletebilmesi ve bir asırdan fazla sürdürebilmesi ancak bu sayede mümkün oldu. Hele hele Britanya İmparatorluğu'nun gücü yalnızca çok sayıda filosunun olmasından değil, gemilerin niteliğinden, mürettebatın denizcilik konusundaki yetkinliğinden ve amirallerin deniz kuvvetlerini geniş alanlarda dahi çok iyi yönetebilmesinden kaynaklanıyordu. Britanya İmparatorluğu'nun gücü için gemilerin limanda kalma süresinin kısaltılması kadar yeni gemilerin devreye sokulması da önemliydi.

Klasik kara imparatorlukları sınır ve bölgelerin güvenliğinde bu tür etkili araçlara sahip değildi, bu bakımdan emperyal aşırı

10 Bkz. Münkler, "Staatengemeinschaft oder Imperium"

11 Bkz. Modelski, *Seapower in Global Politics*, s. 27 vd.

genişleme sorunu deniz ile kara imparatorluklarında farklı biçimlerde tezahür eder. Daha açık bir ifadeyle: Deniz imparatorlukları için asıl sorun genişleme değil, teknolojik gelişmelerin kaçırılmasıdır. Bu nedenle, kaynaklarının yalnızca bir kısmını mevcut gemi ve silah teknolojisine ayırmaya, diğer kısmının ise yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve rakiplerden önce devreye sokulabilmesi için daima serbest kalmasına özen göstermek zorundadırlar. İlk büyük silahlanma yarışının Büyük Britanya ile İmparatorluk Almanyası'nın savaş donanması arasında başlaması tesadüf değildir.[12]

Teknolojik üstünlüğün önemi, emperyal egemenlik alanı olarak önce göklerin, sonra uzayın fethiyle daha da artmıştır. Teritoryal sınırların aşırı genişlemesi sorunu artık ortadan kalktı sayılır Dolayısıyla, emperyal aşırı genişlemeye karşı alınacak önlem sınırların geri çekilmesi olamaz. Aslına bakılırsa, Amerikan imparatorluğunun artık sadece sanal sınırları vardır, bu sınırlar olası rakiplerin elindeki silah teknolojisine, nükleer silahlar ve balistik füzelere göre belirlenir. Bunun dışında ABD imparatorluğu göklerdeki sınırsız hâkimiyetinden ötürü esasında uçsuz bucaksızdır. ABD'nin teknolojik üstünlüğü sayesinde kontrol altına aldığı bölgelerden, cephe sayısını azaltma anlamında geri çekilmesi söz konusu değildir. Özellikle de havacılık ve uzaycılık açısından, geri çekilme emperyal gücün sona ermesi ve çökmesi anlamına gelecektir.

Geriye, emperyal aşırı genişlemenin karadaki riskleri kalır, ki burada teknolojik üstünlük ancak bir yere kadar söker. Bu yüzden anti-emperyal aktörler, emperyal güçler karşısındaki teknolojik yetersizliğin daha fazla mücadele ve fedakârlıkla dengelenebileceği inancındadırlar. İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında Sovyet ve Yugoslav partizanların Alman işgal gücüne ve müttefiklerine karşı elde ettikleri başarılarla başlayan, Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesine dek uzanan partizan savaşlarının[13] anısı henüz taptazedir ve anti-emperyal ak-

12 Bkz. Massie, *Die Schalen des Zorns*, s. 40 vd., 506 vd. ve 573 vd.

13 Bkz. Heilbrunn, *Die Partisanen in der modernen Kriegführung*; bkz. Schulz, *Partisanen und Volkskrieg*, ayrıca bkz. Münkler, *Der Partisan*.

törlerin, en yeni ve en modern imparatorluğun bile bu tür bir mücadeleyle dize getirilebileceğine dair inançları bu anılarla beslenir. Gerçekten de, Asya ve Afrika'daki partizan savaşları Avrupa sömürge imparatorluklarının sonunu epeyi hızlandırdı ve ne ABD ne de Sovyetler Birliği Vietnam ve Afganistan'da partizan tarzında mücadele eden bir düşmanı yenecek durumdaydı; yıllarca süren savaş sonunda tükenmiş bir halde geri çekilmek zorunda kaldılar.

Demek ki imparatorluklar, çok üstün de olsalar, her şeyi bir ölüm kalım savaşına bağlamaktan kaçınarak savaşı kısık ateşte kaynatan çatışmalarla uzatmakta kararlı bir rakibe çattıkları zaman kara savaşında yenilgiye uğratılabilir.[14] Tarihte bunun pek çok örneği vardır. Bunlar, ittifak kuran Cermen kabilelerinin Weser ve Elbe'ye kadar ilerleyen Romalılara direnişinden, İspanyol partizanların Napolyon'un birliklerine karşı mücadelesine ve Avrupalı sömürge güçlerini çökerten bağımsızlık savaşlarına dek uzanır. Bu savaşlarda anti-emperyal aktörler emperyal aşırı genişlemenin sorunlarını kendi lehlerine çevirmişler, imparatorlukları bölgelerin içlerine çekip tuzağa düşürerek onların zayıflığını gözler önüne sermişlerdir. Emperyal aşırı genişleme, ikmal hatlarının uzatılmasında kendini gösterir, bu hatlar uzadıkları oranda kırılganlaşır. İmparatorluk bir bölgenin içlerine ilerledikçe, küçük düşman gruplarının saldırabileceği hedefler de çoğalır, bu saldırılar çok sık tekrarlandığında emperyal güç büyük zararlara uğrayabilir. Bazı istisnalar dışında,[15] anti-emperyal aktörler savaş alanında değil, imparatorluğu yorma, gücünü tüketme yoluyla onu geri çekilmeye zorlayarak zafer kazanmışlardır.

Savaş kuramcısı Carl von Clausewitz aşırı genişleme sorununu –elbette konvansiyonel savaşa atfen– "saldırının tepe noktası" başlığı altında ele almıştır. Bu tepe noktası, Clausewitz'in saldı-

14 Kapsayıcı terim olarak *low intensity war* [düşük yoğunluklu savaş] kavramı yaygınlık kazandı; bkz. Creveld, *Die Zukunft des Krieges*, s. 42 vd. ve 94 vd.

15 David, Teutoburg Ormanı'ndaki savaştan Dien Bien Phu'daki savaşa dek uzanan bu istisnaları emperyal aktörlerin abartılı özgüveniyle açıkladı: bkz. David, *Die größten Fehlschläge der Militärgeschichte*, s. 242-315

rının azalan gücü diye nitelediği olguya özgü bir sorundur ve ona göre "stratejinin en önemli kısmı"dır:[16] Bir saldırgan güç düşman bölgesinde ne kadar ilerlerse, mutlak gücü de o kadar azalır. Bu güç kaybının üstesinden gelmek ancak ilerlemenin karşı tarafın gücünü daha da hızlı azaltmasıyla, yani mutlak gücün kaybedilmesi, nispi gücün kazanılmasına tekabül ettiğinde mümkündür. Fakat bu, Clausewitz'in varsaydığı gibi, yalnızca sınırlı bir alanda gerçekleştirilen savaşlarda mümkündür, oysa düşmanın büyük bir stratejik derinliğe sahip olduğu yerlerde güç oranları tam tersine gelişir: Burada saldırgan gücün ilerlemesi, karşı tarafın kendini savunmasından daha fazla kaynağa mal olur. Saldırgan güç bu durumda da hedefe ulaşabilir ama ancak karşı taraf savaştan yorulmuşsa, kaybettiği bölgeyi artık telafi edemiyorsa ve hızla barış sağlamaya mecbursa: "Saldırgan güç daha sonraki görüşmelerde işe yarayacak barış avantajlarını satın alır ama bunları silahlı kuvvetleriyle peşinen ödemek zorundadır."[17]

Clausewitz'in savaşı anlatırken kullandığı ticari metaforlar aşırı genişlemenin özündeki sorunu gözler önüne serer. Aşırı genişlemeden kaçınmak her koşulda faydalı değildir, aşırı genişleme istenen başarıyı da sağlayabilir; fakat sorun, ödemeyi önceden yapmak zorunda olunması ama bu "yatırımlara" değip değmeyeceğinin bilinmemesidir. Zira bu, düşmanın önceden kestirilemeyen tepkilerine bağlıdır. Karşı taraf, saldırgan gücün tepe noktasının ötesine geçmesini sağlarsa, ani bir değişim, "şiddeti (...) başlangıçtaki saldırının gücünden genellikle çok daha büyük (olan)" bir geri tepme yaşanır.[18] Bu nedenle partizan savaşı, stratejik ve taktik özelliklerinden bağımsız olarak, barış görüşmelerinin reddedilmesi yönünde *siyasi* bir karar olarak görülebilir.[19] Partizan savaşının stratejik hesabı, sal-

16 Clausewitz, *Vom Kriege*, s. 887

17 *A.g.e.*, s. 879.

18 *A.g.e.*

19 Clausewitz kitabında, ülke içlerine kaçış bölümünden hemen sonra gelen, halkın silahlanmasıyla ilgili bölümde bu konuyu ele alır. Ona göre, ülke içlerine kaçış ile halkın silahlanması aynı işleve sahiptir: Eğer bu tür bir geri çekilmeyi mümkün kılacak stratejik uzam yoksa, bu eksiklik halkın fedakârlığa ve

dırgan gücün daima nakit ödemesi ama bunun karşılığında barış ya da kapitülasyon teklifi biçiminde bir hizmet almaması üzerine kuruludur, dolayısıyla saldırgan güç giderek yorulur ve bir süre sonra barış görüşmelerini başlatmak ya da geri çekilmek zorunda kalır. Henry Kissinger bu sorunu, "partizanlar yenilmediğinde kazanır, oysa konvansiyonel ordu kazanmadığında kaybeder" biçimindeki meşhur ifadesiyle dile getirmiştir.[20] Emperyal aşırı genişlemenin riski, işte tam da bu mekanizmanın işlemeye başlamasıdır.

Clausewitz'in saldırının tepe noktası üzerine geliştirdiği askerî stratejiye mahsus düşünceler emperyal aşırı genişleme kuramlarında derhal yerini aldı, örneğin Chalmers Johnson ABD'nin özellikle de Pasifik'te *blowback* [geri tepme] tehdidiyle karşı karşıya olduğu tezini ortaya attı: Ona göre, ABD Pasifik'te genişlemenin tepe noktasını artık aşmış, geri tepmenin ilk belirtileri görülmeye başlamıştır bile.[21] Bazı eleştirmenlerin ABD'nin hegemonyadan imparatorluğa adım atmaması gerektiği, çünkü eğer imparatorluk olarak başarısızlığa uğrarsa hegemonyayı da kaybedeceği uyarısı[22] da yine tepe noktası ve geri tepme modeli doğrultusundadır. Ne var ki, sorunun çözümünün ilke olarak tepe noktasının yakınına bile uğramamak olduğunu ileri sürmek Clausewitz'in teoremini basite indirgemektir. Clausewitz böyle düşünmüyordu elbette. Onun önerisi ilke olarak risklerden kaçınılması değildi, çünkü bazı zorluk-

---

acı çekmeye hazır olmasıyla telafi edilmelidir. Partizan savaşının siyasi mantığı şöyledir: "Hiçbir devlet yazgısının, yani tüm varlığının, her şeyi belirleyecek bile olsa, tek bir savaşa bağlı olduğunu düşünmemeli. Eğer yenilirse, yeniden güç toplaması ve her saldırının karşı tarafta uzun vadede yol açacağı doğal zayıflama sayesinde olayların gidişatını tersine çevirebilir ya da dışarıdan yardım alabilir. Ölmek için yeterince zaman vardır nasılsa ve nasıl ki denize düşen yılana sarılırsa, uçurumun kenarına sürüklendiğini gören bir halkın da kurtulmak için her çareye başvurması ahlak dünyasının doğal yasasıdır." (A g.y., s. 805). Periferilerinde bu tür halklarla karşı karşıya gelen imparatorluklar aşırı genişleme riskine yüksek oranda maruz kalmıştır.

20 "The guerilla wins if he does not lose. The conventional army loses if he does not win." (Kissinger, "The Vietnam-Negotiations", s. 214); benzer düşünceler için bkz. Aron, *Krieg und Frieden*, s. 48 vd.

21 Johnson, Blowback (Alm.: *Ein Imperium verfällt*).

22 Bkz. yukarıda, s. 73 vd

ların ancak gerektiğinde riskli kararlar alarak üstesinden gelinebileceğinden emindi: "Güçler denkleminin ne çok unsurdan oluştuğu düşünülürse, iki taraftan hangisinin üstün olduğunu anlamanın zorluğu anlaşılır. Çoğu zaman her şey hayal gücünün pamuk ipliğine bağlıdır."[23]

Clausewitz'in düşüncelerinin, onun yaşadığı dönemde bile deniz imparatorlukları için geçerli olmayan teritoryal bir hareket modeline dayanması, ayrıca hava ve uzayın fethiyle askerî kapasitelerin teritoryal olmaktan çıkması bir yana, temelde onun teoremi günümüzdeki duruma da uyarlanabilir. Özellikle Clausewitz'in güçler denklemindeki çok sayıda bilinmeyene işaret etmesi önemlidir, ki bunların hesabını yapmak onun dönemine göre daha da zordur. Dolayısıyla, olası aşırı genişleme sorunu artık yalnızca mevcut askerî güçlerin arasındaki ilişkiyle ve kontrol altına alınacak alanın büyüklüğüyle sınırlı değildir, her şeyden önce emperyal gücün ekonomik potansiyelinin ve halkının "maneviyatı"nın da dikkate alınması gerekir. Bir gücün dayanma kapasitesini bu ikisi belirler ve partizan savaşı, iradesini kıramadığı düşmanı yıpratmaya yoğunlaştığından bu iki faktör sonucu önemli ölçüde etkiler.[24]

Emperyal aşırı genişlemenin en büyük riski, imparatorluğun kaynaklarının iyice azalmasıdır ve anti-emperyal güçler imparatorluğun hangi kaynaklarının kısıtlı, hangilerinin nispeten sonsuz olduğunu bildikleri oranda bu risk artar. Pek çok anti-emperyal savaş liderinin emperyal merkezde uzunca bir süre yaşamış ve imparatorluğun zayıf ve güçlü yönlerini öğrenmiş

23 Clausewitz, *Vom Kriege*, s. 879 vd.

24 Clausewitz'ten yola çıkan askerî tarihçi Hans Delbrück düşmanı yenme stratejisi ile düşmanı yorma stratejisi arasında ayrım yapar. Delbrück düşmanı yenme stratejisini tekyönlü olarak tanımlar, çünkü tek hedefi düşman birliklerini yok etmektir, oysa yorma stratejisi iki yönlüdür, zira güç oranlarına ve siyasi amaca bağlı olarak hem askerî manevrayla yormaya hem de savaş alanında bir sonuç alınmasına yol açabilir; bkz. Delbrück, *Die Strategie des Perikles*, s. 27 vd., ayrıntı için bkz. Lange, *Hans Delbrück und der 'Strategiestreit'*. Partizan savaşının yeni biçimlerine bakıldığında, yorma stratejisinde de tekyönlülüğe doğru bir gelişme olduğu görülür: Partizanlar bölgesel düşmanlar yerine emperyal savaş makinesiyle karşı karşıya geldiklerinde, kesin sonuç alınacak bir muharebe olasılığı çok uzaktır

olması tesadüf değildir. Ama imparatorluğun maddi kaynakları tehlikeli bir biçimde azalmadan önce, emperyal merkezdeki nüfusun dayanma gücü tükenir. Bu nedenle, imparatorluk nüfusunun "maneviyatı", anti-emperyal aktörlerin partizan savaşının ya da terörizmin stratejilerini kullanmasından bağımsız olarak saldırıların başlıca hedefi haline gelmiştir.

Gerek Roma gerek Çin İmparatorluğu düşmanları tarafından askerî yenilgiye uğratılabiliyordu hâlâ; İspanya ve Osmanlı İmparatorluğu için de geçerliydi bu, ama Britanya İmparatorluğu ve aslında Çarlık Rusyası için de artık söz konusu değildi. Ne Napolyon ne de Hitler Büyük Britanya'ya açıktan açığa saldırmayı göze alabildi; Kuzey Afrika'da uygulanan dolaylı stratejiler de istenen sonucu vermedi. Britanya İmparatorluğu'nun çöküşü ekonomik nedenlerle oldu ve bu çöküş 1914 ila 1956 yılları arasında adım adım gerçekleşti.[25] Avrupa'daki iki hegemonya savaşının, ayrıca Doğu Asya'daki sömürgeleri yüzünden Japonya'yla girdiği savaşın verdirdiği maddi ve manevi kayıplar Britanya İmparatorluğu'nu o kadar zayıflatmıştı ki, sömürgelerindeki çeşitli bağımsızlık hareketleriyle enerjik ve uzun bir mücadeleye girmeyi göze alamayarak buralardan büyük ölçüde savaşmadan çekildi.[26] Britanyalıların emperyal zekâları ve uzak görüşlülüğü bir kez daha kendini göstermişti, Britanyalılar –Fransızlardan farklı olarak– imparatorluğun sınırlarının aşırı genişlediğini ve daraltılması gerektiğini anlamışlardı. Fakat 1940'ların sonunda, imparatorluğun çekirdeği olan Hindistan'a bağımsızlığının verilmesi kararıyla birlikte imparatorluk sınırlarının anavatana dek gerileyeceğine herhalde hiç kimse ihtimal vermemişti. Zaten Britanyalılar da bunu anlamak istemeyerek bir süre *Empire*'ın *Commonwealth* [uluslar topluluğu] olarak devam edeceği hayaliyle avundular.[27]

---

25 1914 yılı, Britanya'nın *Empire*'ın Almanlar tarafından tehdit edildiği düşüncesiyle Birinci Dünya Savaşı'na girdiği yıldır (bkz. Howard, *Kurze Geschichte des Ersten Weltkriegs*, s. 23 vd.) 1956'da ise Süveyş krizi çıkmıştı (bkz. aşağıda, s. 225-226).

26 Ferguson, *Empire*, s. 346 vd.

27 Bu kendini kandırmanın sevecen bir tasviri için bkz. Porter, "The Transformation of *British Empire*"

Kenya ve Burma gibi istisnaları saymazsak, Britanyalılar imparatorluklarını askerî yollarla ayakta tutmaya çalışmadılar. Oysa Fransızlar bunu denediler, ama Hindiçin'de *askerî* yenilgiye, Kuzey Afrika'da ise *ekonomik* ve *psikolojik* yenilgiye uğradılar. Laos ile Vietnam arasındaki en önemli bağlantı hattı olan bataklık kalesi Dien Bien Phu'nun Mayıs 1954'te teslim olmasıyla Hindiçin'i savaş alanında kaybettiler – yenilmelerinin önemli bir nedeni de, ABD'nin savaşın sürmesini sağlayacak lojistik desteği vermeyi reddetmesiydi.[28] Cezayir'deki durum ise çok farklıydı: Cezayir'e yerleşmiş olan bir milyondan fazla Fransız göçmen vardı, Paris Cezayir'in askeri birimlerinin desteğine başvurabiliyordu ve başlangıçta kesinlikle Fransa'dan bağımsız olmayı değil, siyasi hakların tamamını kazanmak isteyen orta sınıfın desteğine de sahipti. Fakat sekiz yıl süren ve Fransız toplumunun derinden bölünmesine yol açan savaştan sonra Fransa ekonomik açıdan o kadar yıpranmış, psikolojik açıdan o kadar demoralize olmuştu ki, 1962'de Evian Antlaşması'yla Cezayir'in bağımsızlığını tanımaya razı oldu.[29] Fransızların siyasi kararlılıkla ve askerî yetkinlikle yürüttüğü Cezayir Savaşı, sömürge güçlerinin askerî yenilgiye uğratılamadığında bile siyasi olarak dize getirilebileceğini göstermişti. Partizan savaşının stratejileri Fransa'yı ekonomik ve psikolojik olarak yıpratmakta başarılı olmuştu.[30]

Cezayir Savaşı, 1960'lar ila 1980'ler arasında Vietnam'dan Mozambik'e, Namibya ve Angola'dan Afganistan'a dek tüm anti-emperyal ya da anti-sömürgeci savaşlara model oldu. Bunların her birinde partizanların amacı, büyük güçlerin ya da sömürgeci güçlerin kendi ülkeleri dışındaki askerî varlığını aşırı emperyal genişlemenin bir biçimine dönüştürmekti. Partizan savaşında askerî şiddet uygulaması, devletlerarası klasik savaşlardaki gibi, kendi siyasi iradesini dayatmak için düşmanı savunmasız bırakmaya hizmet etmiyordu artık, askerî şiddet

28 Bkz. Frey, "Das Ende des Kolonialreichs"

29 Bkz. Rémond, *Frankreich im 20. Jahrhundert*, s. 543 vd.1 ve 561 vd.

30 Cezayir savaşının kısa ve öz, üstelik de mükemmel bir analizi için bkz. Aron, *Clausewitz*, s. 496-504.

karşı tarafı ekonomik olarak zayıflatarak siyasi iradesini de yavaş yavaş kırmanın ve yok etmenin manivelası haline gelmişti. Bu hesaba göre, bir süre sonra emperyal merkez periferide bulunmanın kârdan çok zarara yol açtığını anlayacak ve imparatorluğun dünyanın uzak bölgelerindeki yükünü daha fazla taşımak istemeyen siyasi unsurlar güç kazanacaktı. Orta sınıfın hükümetin Vietnam politikasına giderek karşı çıktığı ABD'de, üst düzey subaylardan oluşan küçük bir grubun askerî darbe yaparak sömürge imparatorluğuna son verdiği Portekiz'de ve Gorbaçov'un etrafındaki reformcuların Sovyetler Birliği'nin kendi içindeki reformları bloke ettiğini düşünerek Afganistan girişimine derhal son verilmesi için baskı yaptıkları Sovyetler Birliği'nde de öyle olmuştu.

Dolayısıyla, emperyal aşırı genişleme jeopolitika ya da jeostratejinin teorik ölçütleriyle ölçülebilecek nesnel bir nicelik değildir. İkinci Dünya Savaşı'nda partizan stratejisinin yeniden keşfedilmesi, ardından Avrupa toplumlarının barış özlemi, her şeyden önce de, tahrip edilmiş kıtanın yeniden inşasına yoğunlaşılması, emperyal aşırı genişleme çizgisinin yeniden belirlenmesine önemli katkılarda bulundu. Ayrıca, periferideki halkların siyasi seferberliği de arttı ve birdenbire, onlarca, hatta yüzlerce yıldan beri imparatorlukların sabit unsurları olan bölgeler emperyal aşırı genişleme bölgeleri oluverdi. Britanya başbakanı Harold Macmillan 1960'daki Afrika gezisinde imparatorlukta bir "wind of change" [değişim rüzgârı] estiğini söylerken tam da bunu kastediyordu.[31] Daha önce aşırı genişlemeden söz edilmeyen yerlerde artık böyle bir tespitte bulunuluyordu; emperyal merkezlerin zayıflamasının yanı sıra periferinin güçlenmesi de buna önemli bir katkıda bulundu.

Merkezin güç kaybı istatistiki verilerle ortaya konabilirken, periferinin güç kazandığını gösteren bir veri yoktur. Sömürgeciliğin ortadan kalkması sürecinin öncesinde sömürgelerde, himaye altındaki devletlerde ve mandalarda ekonomik bir *take-off* [canlanma] yaşanmadı; sömürgeciliği sona erdirmek için gereken gücün neredeyse tek kaynağı bağımsızlık arzusuydu

31 Aktaran: Ferguson, *Empire*, s. 352.

ve halk bunun için büyük fedakârlıklarda bulunmaya hazırdı. Böylece, Britanyalıların birkaç yüz idari memur, birkaç bin askerle devasa alanları kontrol altında tuttukları dönemler geride kalmıştı. Periferideki bağımsızlık mücadelesi imparatorluğun yönetim maliyetini muazzam boyutlara tırmandırmış, aşırı emperyal genişleme çizgisini tamamen kaydırmıştı.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra imparatorluklar çağının artık tamamen kapandığı tezini savunanlar,[32] esasen burada özetle anlatılan gelişmelerden yola çıkıyorlardı. Fakat emperyal aşırı genişlemenin dinamik bir nicelik olduğu ve yalnızca çatışan tarafların kaynaklarıyla ve bu kaynakların devreye sokulması kararıyla değil, hükümranlık ve direniş kaynaklarının yeniden değerlendirilip tartıldığı emperyal egemenlik biçimiyle de değişime uğradığı gözden kaçırıldı. ABD imparatorluğunun teritoryalar üzerindeki hâkimiyetten, akışların (sermaye ve bilginin, mal ve hizmeti) kontrolüne geçmesiyle, bölgelerin havadan ya da uzaydan kontrolü çok daha etkin ve düşük maliyetli olduğundan karada hâkimiyet kurmaktan vazgeçmesiyle, emperyal hâkimiyetin maliyetini artırmanın aracı olan klasik partizan savaşı eski kapasitesinden çok şey kaybetti. Savaş lordlarının kendi kaynak tedarik savaşlarını yürütmekte kullandıkları bir araç haline gelen partizan savaşları,[33] Amerikan gücünün küresel kontrol araçları için bir tehdit oluşturmuyor artık. Partizanlar hayalet uçaklara ve nükleer başlıklı füzelere saldıramazlar, üstelik direniş savaşçılarının askerî hedefleri çatışma bölgelerinin dışındaysa, o bölgelerdeki halkın desteğinin de bir faydası olmaz.

Öteden beri emperyal aktörler asimetrik üstünlükleri sayesinde genişleme çizgisini hep daha öteye kaydırarak başka türlü adım atamayacakları alanlara girebildiler. Romalılar ve Çinlilerin klasik imparatorlukları için de geçerliydi bu: Orduları çok daha iyi örgütlenmişti, daha donanımlıydı ve genellikle daha iyi yönetiliyordu ama en önemlisi, imparatorluk bu üs-

32 Bkz aşağıda, s. 220 vd.

33 Bkz. Münkler, "Kriegsszenarien des 21 Jahrhunderts", özl. s. 84 vd.

tünlüğü kalıcı hale getirebiliyor, yani bir anlamda kurumsallaştırabiliyordu. Elbette burada daha ziyade zayıf asimetriler söz konusuydu,[34] karşı taraf gereken çabayı gösterdiğinde –ister emperyal askerî örgütlenmeyi taklit ederek, ister zanaatçı ve mühendisleri kaçırıp bunların bilgi ve becerilerini imparatorluğun düşmanının hizmetine sunmasını sağlayarak– asimetriyi telafi edebiliyordu.[35]

Emperyal güçlerin asimetrik üstünlüğü deniz güçlerinde çok daha belirgindi, toplarla donanmış savaş gemileri, periferideki potansiyel düşmanların asla ulaşamayacağı bir teknolojik düzeydeydi, ayrıca bu teknolojiyi kullanmak için denizcilik bilgisine de sahip olmak gerekiyordu.[36] Sanayi Devrimi'yle birlikte bu büyük asimetriler karadaki savaşlara da sıçradı. Bunun kalıcı simgesi, Lord Kitchener komutasındaki Britanya keşif birliğinin, topçu birliği ve özellikle de yeni Maxim mitralyözlerinin devreye sokulması sayesinde Hartum Mehdisi'nin sayıca çok üstün birliklerini yendiği Omdurman Savaşı'dır (1898). Fakat bu savaşın asimetrik üstünlüğün simgesi olmasının nedeni kazanılan zafer değil, iki tarafın verdiği kayıplardı: Britanyalılarda ölen asker sayısı 48, Sudanlılarda ise 13.000'di.[37]

Periferideki anti-emperyal aktörlerin bu şekilde üstünlük kuran bir düşmanın karşısına simetrik bir biçimde çıktıkları

---

34 Literatürde simetri-asimetri kavramları genellikle kavram çifti olarak kullanılır. Bu yüzden de daha zayıf ve daha güçlü asimetrilerin olduğu çoğu zaman gözden kaçar. Kavram çifti ancak esnekleştirildiği zaman analizlerde işe yarar.

35 Zanaatçı ve mühendislerin kaçırılması, özellikle de Kuzey Çin'in sınır bölgelerindeki göçebe halkların imparatorluğun üstünlüğünü kırmak amacıyla sık sık başvurdukları bir yöntemdi; bkz. Merson, *Straßen nach Xanadu*, s. 54; benzer bir yaklaşım, "garbın" top dökümcülerinden düzenli olarak yararlanan Osmanlı İmparatorluğu için de geçerlidir, fakat elbette Osmanlılar bu ustaları kaçırmıyor, hizmetleri karşılığında onlara para ödüyorlardı; bkz. Cipolla, *Segel und Kanonen*, s. 104 vd.

36 Bkz. Nef, *Western Civilizations*, s. 84 vd. ayrıca bkz. Cipolla, *Segel und Kanonen*, s. 114 vd.

37 Bu veriler için bkz. Schweinitz, *The Rise and Fall of British India*, s. 242. Omdurman Savaşı ününü, muharebenin mükemmel bir tasvirini yazan Winston Churchill'e borçludur. Avrupalı sömürge güçlerinin her zaman zafer kazanamayacağını, İtalyanların iki yıl önce Adna civarında Etiyopya birliklerine yenilmesi de göstermişti; bkz. Brogini Künzi, "Der Sieg des Negus".

sürece yenilmeleri kaçınılmazdı. Ancak onlar da muharebeye girmekten kaçınma, cepheden saldırmama, bunun yerine takviye birliklerine ve daha küçük birimlere saldırma gibi asimetrik savaş taktikleri geliştirmeye başlayınca, teknolojik ve örgütsel zayıflıklarını kısmen telafi edebildiler Teknolojik gelişmeler, stratejik ve taktik yaratıcılık, emperyal kontrol biçimlerindeki değişimler ve anti-emperyal aktörlerin siyasi seferberliklerinin artması nedeniyle imparatorlukların genişleme çizgisi tekrar tekrar kaydı. Günümüzde bu hareketin iyice yavaşladığını ya da devletlerin sınırlarıyla sabitlendiğini düşünmek pek inandırıcı değildir. Fakat emperyal genişlemenin yeni hatları artık coğrafi haritalardan ziyade sermaye akışlarında, bilgi rekabetinde ve teknolojik devrimler ve stratejik yeniliklerde görülebilir. Teknolojik yenilikler ile stratejik-taktik yaratıcılık arasındaki yarış halen devam ediyor.

Siyasi seferberlik ve askerî asimetri: Anti-emperyal aktörlerin stratejileri

İmparatorluklar ayakta kalabilmek için rakiplerinin, özellikle de olası anti-emperyal aktörlerin askerî yeniliklerden yararlanmasını engellemeye çalışır.[38] Üstünlüklerini teknolojik liderliklerine borçlu oldukları oranda teknolojinin gizliliğine ve yayılmamasına önem verirler. Fakat Avrupa devletler sisteminde bu tür bir dışlama asla yaşanmamış, çığır açan tüm bilimsel ve teknolojik yenilikler en azından Batı ve Orta Avrupa'daki rakiplere kısa sürede intikal etmiştir.[39] Avrupa'da belki de bu yüzden kalıcı bir imparatorluk kurulamamıştır; ya da belki Avrupa'da bir imparatorluk olmadığından diğerleri teknolojik

38 Bu konuda ve sonrası için bkz. Rosen, "Ein Empire auf Probe", özl. s. 92 vd.

39 Carlo M. Cipolla bunu top dökümündeki teknolojik kapasite örneğinde gösterdi: Önce İngilizlerin, ardından İsveçlilerin hafif, güvenilir, üstelik de düşük maliyetli top dökümünde başarılı olmaları önemli bir teknolojik atılımdı ve bu sayede Avrupa'daki rakiplerinden daha üstün olabilirlerdi. Oysa çok sayıda demirdöküm top üretip bunları ihraç ettiler ve zanaatçıların da tüm meslek sırlarıyla birlikte başka ülkelere göçmesine izin verdiler. Bir süre sonra Avrupalı güçlerin hepsinin yüksek kaliteli demirdöküm topları vardı. Bkz. Cipolla, *Segel und Kanonen*, s. 23-98.

gelişmelerin dışında tutulmamıştır. Rakip devletlerin karşılıklılık koşulları içinde *arcana imperii* –savaş bütçesi, diğer devletlerle gizli anlaşmalar, savaş ve kriz durumundaki direktifler ve benzeri devlet sırları– neyse,[40] kendi "dünya"larına hâkim büyük imparatorlukların teknolojik üstünlüklerinin sırları da odur ve ne pahasına olursa olsun korunmaları gerekir.

Bunu sağlamanın bir yolu güvenlik teminatlarıdır: İmparatorluk, dostlarını ve müttefiklerini saldırılardan korumayı taahhüt ederek, onların lider gücün teknolojik düzeyine ulaşmak için büyük çabalara girmelerini önlemiş olur. Bu güçler teknolojik düzeyi yakalama kapasitesine ne kadar sahipse, imparatorluk da onlara güvenlik teminatı vermeye o kadar hazır olacaktır. Buna bir örnek, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa ve Japonya'yı koruyan nükleer şemsiyesiydi. İmparatorluk sahip olduğu avantajlardan diğerlerinin de yararlanmasını sağlayarak liderliğini koruyordu.[41] Diğerleri de –Fransa hariç– nükleer silah teknolojisine sahip olmaktan seve seve "feragat ediyorlardı", çünkü bu sayede başka alanlara yatırım yapabiliyorlar ya da daha fazla sosyal hizmetten yararlanabiliyorlardı. Yukarıda gördüğümüz gibi, ilk defa Atinalıların ittifak politikasında gözlemlenen bu tür bir emperyal politika biçimine "davet üzerine imparatorluk" denir.[42]

Küçük rakipler, hatta anti-emperyal aktörler, imparatorluğun karşısına simetrik bir rakip güç olarak çıkmalarına meydan veren silah sistemleriyle askerî asimetriyi ortadan kaldırmaya çalıştıklarında çok daha zor bir durum ortaya çıkar. Nükleer silahlar ve balistik füzeler işte tam bu işe yarar: Eğer Kuzey Kore nükleer silahlara sahip olmasaydı, dünya siyasetinde kale alınmazdı, en fazla bölgesel bir önem taşırdı. Dünya ekonomisi için önemli olabilecek yeraltı zenginliklerine sahip olmadıkları için kimsenin dikkatini bile çekmeyen o yoksul ülkelerden biri olurdu. Nükleer silahların stratejik kaynaklara eşdeğer bir işlevi olduğu söylenebilir. Stratejik kaynakların eksikliği nük-

40 Ayrıntılı bilgi için bkz. Münkler, *Im Namen des Staates*, s. 280 vd.

41 Bkz. Rosen, "Ein Empire auf Probe", s. 96.

42 Bu kavram için bkz. Maier, "Die Grenzen des Empire", s. 128.

leer silahlarla telafi edilebilir. Ama her şeyden önce, nükleer silahlar küçük ve güçsüz bir ülkeyi bile emperyal gücün saldırısından korur, önemli bir tehdit potansiyeli sağlarlar. Bu nedenle, bir dizi ülke için bir imparatorluğun ya da bölgesel bir hegemonyanın koruyucu kanatları altına sığınmaktansa kendi nükleer silah deposunu oluşturmak çok daha caziptir.

Hiçbir imparatorluk böyle bir gelişmeyi prestij ve güç kaybına uğramadan kabullenemez, dolayısıyla bu durumu engellemek için etkin önlemler alacaktır. ABD de Doğu-Batı çatışmasının sona ermesinden sonra nükleer güce sahip olanların çoğalmasını anlaşmalarla engelleyen bir politikadan, önce yavaş yavaş yoklayarak, sonra giderek artan bir kararlılıkla aktif bir *counterproliferation* (yani mevcut nükleer potansiyelin daha devreye sokulmadan askeri yollarla yok edilmesi) politikasına geçti: Nükleer silahların yaygınlaşmamasına yönelik anlaşmalara imza atmayan, bu anlaşmaları gizlice ya da açıkça ihlal eden ya da başka bir biçimde nükleer güçler kulübüne girmek istediği izlenimini uyandıran devletler ABD'nin yoğun baskısıyla karşı karşıya kalır. Devletler topluluğunun aslında eşitlerden oluşmadığı gerçeği başka hiçbir konuda bu kadar açık değildir – ve bu eşitsizlik salt mevcut büyüklük ve güçle değil, eşit olma olasılığı ile de ilgilidir. Nükleer güçlerin çoğalmasını engelleme politikası, hele *counterproliferation*, eşitliğin etkin bir biçimde engellenmesidir. Nükleer silahların teröristlerin eline geçebileceği argümanı, bu silahların devletlerin de eline geçmemesi için bir bahanedir çoğu kez.

Nükleer silahlardan caydırma politikasından etkin bir *counterproliferation* politikasına geçiş, ilkin silah depolarının içeriğinin değişmesinde kendini gösterdi: Bir kilotondan daha az patlayıcı güce sahip mini atom bombaları ve *Robust Nuclear Earth Penetrators* denen nükleer yeryüzü deliciler etkin *counterproliferation* politikasının tipik silahlarıdır. Silahsızlanma savaşı kavramı da bunlarla birlikte ortaya çıktı. Eylül 2002'de ilan edilen Bush Doktrini'nde,[43] uzun süredir yaşanan gelişme-

43 "Neue nationale Sicherheitsstrategie der Vereinigten Staaten" metninden bölümler *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, Sayı 12/2002, s. 1505-1511, ayrıca bkz. Münkler, "Angriff als beste Verteidigung"

ler özetlenerek ABD politikasının siyasi direktifleri olarak toparlandı.[44]

Bu doktrinde ifade edilen önlem ya da önceden hareket geçme politikasının uygulanabilmesinin en önemli koşulu, ABD'nin askerî gücünün salt nükleer alanda değil, konvansiyonel alanda da asimetrik bir üstünlük taşımasıdır. Bu üstünlüğün belkemiğini, Amerika'nın uzaya tek başına sahip olması, bu sayede Amerikan ordusunun düşmanla hiç temas etmeden savaşması fikri oluşturur. Böylece Amerikan ordusuna karşı bir partizan savaşı tehlikesi de ortadan kalkacak ve düşmana ikmal birliklerine, güvenlik noktalarına ya da küçük birliklere saldırma fırsatı verilmeyecektir. Özellikle de ileri teknoloji ürünü silahların ve *Special Forces*'un [Özel Harekât] devreye sokulmasıyla, düşmanın asimetrik üstünlüğe asimetrikleştirme stratejileriyle karşılık vermesi olasılığı asgari düzeye inecektir.[45] Amaç, savaşı fazla kayıp vermeden çabucak bitirmektir. Aksi takdirde, lider gücün halkı savaşı onaylamayabilir ve askerî operasyonlara siyasi destek ortadan kalkabilir. Periferilerini talan etmek değil, pasifize etmek için savaşan imparatorlukların zayıf noktası budur ve hükümetler demokratik bir kontrole tabi olduğu ve post-heroik zihniyet güçlü olduğu oranda bu zayıf noktaya saldırmak kolaydır.

Daha güçsüz devletlerin nükleer silahlar ve uzun menzilli roketler geliştirerek ya da satın alarak imparatorlukla nispeten eşit bir askerî düzeyi yakalamaya çalışması, yeniden simetri kurma politikası olarak görülebilir. Bunun sonucunda –eğer dünyadaki tüm devletlerin nükleer silahları olsaydı– dünya politikasında yeniden karşılıklılığa dayalı simetrik bir yapı kurulurdu. Nükleer silahların yaygınlaşmasıyla yeniden simetri kurulması, dünya politikasında daha önce hiç görülmemiş radi-

---

44 Amerikan politikasındaki bu yeni güvenlik doktrininin tarihçesi için bkz. Hacke, *Zur Weltmacht verdammt*, s. 471 vd. ve 576 vd.

45 Bkz. Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 393-399, ayrıca bkz. Priest, *The Mission*, özl. s. 121 vd. –Harlan Ullman'ın geliştirdiği *shock and awe* [şok ve dehşet] ve *achieving rapid dominance* [hızlı hâkimiyet kurma] ifadeleri de, periferide emperyal üstünlük kurmayı her zaman sağlayabilen stratejiler için kullanılır.

kallikte bir karşılıklılık olmasını sağlardı, zira nükleer silahlara sahip olmak devletler arasındaki nüfus sayısı, ekonomik güç, konvansiyonel ordu, ülke yüzölçümü gibi farkları önemsiz kılardı. Güç politikası açısından önemli olan tek şey, bir devletin nükleer tahribat kapasitesi olurdu. İngiliz siyaset kuramcısı Thomas Hobbes'un ilk başta doğada tüm insanların eşitliğini, herkesin herkesi öldürebilmesi ve en güçsüz insanın bile kurnazlık ve sinsilikle en güçlü insanın canını alabilmesiyle açıkladığı gibi,[46] her devlet nükleer silahlara sahip olsaydı uluslararası ilişkilerde de radikal bir eşitlik hüküm sürerdi. Ama o zaman, Hobbes'un ilk baştaki doğal durumla ilgili söyledikleri geçerli olurdu, yani insan "sürekli olarak öldürüleceği korkusu ve tehlikesi" içinde yaşar, bunun sonucunda "insan hayatı (...) yalnız, zavallı, iğrenç, hayvani ve kısa" olurdu.[47]

Eğer dünyada simetrinin yeniden kurulmasının koşulu nükleer silahlanmaysa, bunun cazip bir siyasi seçenek olduğu söylenemez, üstelik nükleer silahlarla donanmış devletlerin de çökebileceği, o zaman da bu silahların devletler ötesi, hatta özel aktörlerin eline geçebileceği düşünüldüğünde hayli vahim bir durumdur.[48] Emperyal asimetrilerin korunmasını amaçlayan nükleer silahsızlanma politikasının ve etkin *counterproliferation* politikasının, ABD'nin emperyal hâkimiyetine sempati duyulmayan yerlerde bile desteklenmesinin nedeni budur. İmparatorluk kendi güç politikasının çıkarları doğrultusunda nükleer gücün yaygınlaşmasını engelleme politikası uygulayarak, emperyal gücün üstünlüğü olmadan güvenemeyeceğimiz bir kolektif servete konar: bu sayede, nükleer savaş çıkmayacağından nispeten emin oluruz.

---

46 Hobbes, *Leviathan*, 1. Kitap, 13. Bölüm, s. 94

47 *A.g.e.*, s. 96.

48 Bir bölgeden bağımsız siyasi aktörler, nükleer bir karşı saldırıyla tehdit edilemeyeceklerinden, bu nükleer silahları devletlerden çok farklı biçimlerde kullanabilir ve bir bölgenin siyasi aktörlerine yönelik sürekli bir şantaj havası yaratabilirler. (Bkz. Behr, *Entterritoriale Politik*, s. 75 vd. ve 119 vd.) Ayrıca, nükleer silahların tüm dünyada yaygınlaşması durumunda bunların kontrol ve güvenliğinin pek çok devlette yetersiz olacağını, bazı ya da tüm devletlerden fidye istemek için suçlular tarafından ele geçirilebileceğini hesaba katmak gerekir.

Yeniden simetri kurulması yolu kapalı olduğundan, anti-emperyal aktörlerin –dünya kamuoyunu kampanyalar ve gösterilerle emperyal merkeze karşı seferber etmekle yetinmeyip mücadeleyi şiddet araçlarıyla sürdürmek istemeleri durumunda– sistematik bir asimetrikleştirmeye başvurmaktan başka çareleri yoktur.[49] Ve emperyal gücü ne ellerindeki silah teknolojisiyle ne de askerî örgütlenmeleriyle alt edebilecek durumda olduklarından, imparatorluğu uzun süreli küçük küçük savaşlarla yormak ve yıpratmak zorundadırlar. 20. yüzyılın ikinci yarısında hâkim asimetri stratejisi partizan savaşıydı. Fakat şimdi onun yerini terörizm almışa benziyor.[50] Partizan savaşı ile terörizm arasındaki siyasi-stratejik ayrımlar daha sonra ele alınacak; ama önce ortak noktalarına bir göz atalım.

Gerek partizan savaşında gerek terörizmde, saldırılan gücün profesyonelleşmiş şiddet aygıtının karşısına doğrudan çıkmaktan kaçınılır; mecazi bir ifade kullanacak olursak, düşmanın arkasından iş çevirmek ve sürekli küçük saldırılarla sinirlerini ve ikmal hatlarını yıpratmak için ondan sakınılır. Asimetri stratejileri, saldırılan gücün en hassas noktalarındaki kaynakların tüketimini artırmayı amaçlar. Kaynakların tüketiminin artırılması sadece doğrudan saldırılarla ve fiziksel kayıplarla değil, saldırılan tarafın aşırı tepkisine yol açarak onu aşırı emperyal genişleme tuzağına düşürmeyi amaçlayan provokasyonlarla sağlanır.

Anti-emperyal mücadelenin asimetrik biçimleri olarak partizan savaşı ve terörizm, genel anlamda imparatorluğun barış vaadini ve güvenlik garantilerini yalanlamaya uğraşıyordu. Emperyal düzeni yalnızca merkezde değil, periferide ve onun ötesinde de cazip kılan şeyin yok edilmesi gerekir, böylece emperyal düzene duyulan güven orta ve uzun vadede ortadan kalkacaktır. İmparatorluk vaatlerini yerine getiremezse ya da bunları sağlamasının bedeli çok yüksekse ve sivil özgürlükleri kısıtlaya-

49 Bkz. Schröfl ve Pankratz (haz.), *Asymmetrische Kriegsführung*

50 İzleyen düşüncelerin ayrıntıları için bkz. Münkler, "Ältere und jüngere Formen des Terrorismus"; a.g.y., "Wandel der Weltordnung"

caksa, emperyal düzen artık onaylanmaz olur ve bir süre sonra merkezdeki destek bile yok olmaya yüz tutar. Diğer bir ifadeyle, asimetrik şiddet stratejilerinin *amacı*, emperyal düzene alternatif bir düzen arayışını harekete geçirmektir, stratejik *hedefi* ise emperyal alandaki nüfusu ekonomik ve psikolojik olarak yıpratmaktır; bunun *aracı* da, imparatorluğun siyasi, toplumsal ve iktisadi düzenine farklı biçimlerde uygulanan şiddettir.[51]

Asimetri stratejilerinde çok önemli bir rol oynayan "güçsüzlerin gücü" özünde iki unsurdan oluşur: İmparatorluğun iddia ettiği kadar güçlü olmadığını göstermeye çalışmak; imparatorluğa şiddetli bir baskı uygulayarak onun belirli güçlerini daha da artırmasına ve altından kalkamayacağı bir sürece, *overstretch* ve *overcommitment* (aşırı genişleme ve aşırı yükümlülük alma) sürecine girmesini sağlamak. Birinci unsur esasında simgesel, ikincisi ise daha çok araçsal türdendir. Ama sonuçta her ikisi de aynı kapıya çıkar: Joseph Nye'ın kavramlarıyla ifade edecek olursak, *soft power*'ın (yumuşak güç) yerini *hard power* (sert güç) alır ve hâkimiyetin maliyeti giderek artar. Son kertede asimetrik stratejinin hedefi, imparatorluğu, bir zamanlar hâkimiyetin maliyetini azaltmak için geçtiği Augustus eşiğinin gerisine itmektir.[52] İmparatorluk karşıtları bunu başardıkları takdirde imparatorluğun gücünün doruğundan inişe geçmesini hızlandırır ve çöküş evresinin yavaş yavaş gelişen değil, giderek hızlanan bir süreç olmasını sağlarlar. Fakat başarılı olmaları yalnızca onlara, becerilerine ve yetilerine değil, imparatorluğun tepkilerine de bağlıdır. Simetrik çatışmalar gibi asimetrik çatışmalar da eylem ve karşı eylem modeline göre yürür ve her iki taraf da karşı tarafın planlarını ve niyetlerini bozma şansına sahiptir – tek fark şudur ki, asimetrik çatışmalar aynı oyun sahasında, aynı kurallara göre yürümez.

Çatışan tarafların asimetrisi özellikle de, şiddetin, karşı taraf kötülüğün timsali olarak gösterilmeye çalışılarak meşrulaştırılmasında görülür. Daha önce sözü edilen emperyal demonoloji-

---

51 Bu düşünce Clausewitz'in amaç, hedef, araç üçgenine dayanır: Buna göre, amaç, savaş *ile* neyin elde edileceğini, hedef ise savaş *sürecinde* neyin elde edileceğini anlatır; bkz. Clausewitz, *Vom Kriege*, s. 200 vd.

52 Bkz. yukarıda, s. 116 vd.

nin[53] karşılığı, benzer bir yapıda olan ve düşmanı şeytanlaştırıp kendi davasını kutsallaştıran anti-emperyal demonolojidir. Simetrinin ve karşılıklılığın olmaması yoğun bir düşmanlık olarak tezahür eder.

Anti-emperyal aktörlerin gözünde imparatorluklar baskı ve sömürünün araç ve biçimleridir ve imparatorluğun sunduğunu iddia ettiği barış ve güvenlik gibi kolektif servetler, periferi sistematik bir biçimde ihmal edilirken sadece ve sadece emperyal merkeze avantaj sağlar. Bu argümanlar klasik anti-emperyal ideolojide, emperyal düzenleri "halklar hapishanesi" olarak lanetleyen milliyetçilikte de görülür.[54] Milliyetçiliğin gücü 20. yüzyılda pek çok imparatorluğu çökertti. Fakat milliyetçilik istikrarlı bir dünya düzeni kurmayı, gözde siyasi düzen modeli olan ulus-devletle de beceremedi. Özellikle de imparatorlukları kovduğu bölgelerde, Balkanlar'da, Yakındoğu ve Ortadoğu'da, Sahraaltı Afrika'da başarısızlığa uğradı. Fakat ondan önce milliyetçilik, ulusal egemenlik hakkının ihlal edildiğine işaret ederek, yalnızca Çarlık Rusyası, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu değil, Avrupa'nın sömürge imparatorluklarını da kurbanları arasına katan muazzam güç ve enerjileri açığa çıkardı.

Milliyetçilerin imparatorluk eleştirisine çoğu zaman sosyalistlerinki eşlik etti, fakat sosyalist eleştiride ulusların köleleştirilmesinden ziyade bölgelerin talan edilmesi ve sömürünün etnik hiyerarşisi üzerinde duruluyordu. İmparatorluğun, perifierisindeki insanların geleneksel yaşam biçiminin içini boşaltan modernleştirici rolüne soyunduğu yerlerde ise partizanlar geleneklerin savunucusu olarak ortaya çıkıp önemli bir destek kazanabildiler [55] Bütün bu eleştiriler el ele vererek emperyal düzenin meşruluğunu ortadan kaldırdı ve emperyal perifierideki nüfusun imparatorluğa sırt çevirmesini, sonunda da aktif bir mücadeleye girmesini sağladı. Bunun sonucunda yaşanan sa-

53 Bkz. yukarıda, s. 154 vd.

54 Bkz. Anderson, *Die Erfindung der Nation*, s. 55 vd., ayrıca bkz. Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, s. 148 vd.

55 Bkz. Herfried Münkler, "Partisanen der Tradition"

vaşlar ve direnişler kendini kurtuluş savaşları olarak meşrulaştırdı ve modern dönemde özgürlük kavramının yüceliği sayesinde ayaklanmacılar hayli sempati ve destek kazandı.

İmparatorluğa göre, bu kargaşa ve savaşlar emperyal alanın tüm iyi niyetli sakinleri adına savunulması gereken bir düzeni bozuyordu. Bu durumda imparatorluğun görevi düşmanlara karşı en sert önlemleri almaktı. İmparatorluğun pasifleştirme savaşları adil sayılıyordu, hatta *adil savaş* fikri emperyal düzenle birlikte gelişti. Örneğin Roma'da bu fikir, hegemonyanın Batı Akdeniz'deki son rakibi Kartaca'nın yenildiği Zama Savaşı'ndan sonra geliştirildi. Ondan beri de imparatorluğun huzurunu bozanlar ya pasifize edildi ya da ortadan kaldırıldı.

Düşünce tarihinde adil savaş kavramının kökeni, Roma'ya gelen Stoacıların, Panaitos ile Polybios'un etkisine dayandırılabilir; Cicero adil savaş kuramını onlardan esinlenerek geliştirdi.[56] Reel politika açısından bu, Roma'nın Akdeniz'deki emperyal konumuna bir tepkiydi elbette. Buna göre, emperyal savaşlar simetrik haklara dayanarak –yani düello modeline göre– yapılmıyor, kanunları çiğneyenlere müdahale olarak görülüyordu. Adil savaş fikri hakların asimetrik olduğu düşüncesine dayanır ve emperyal savaş tarihinin laytmotifi gibidir: İspanya'da Salamanca Okulu'nda, ama özellikle de Tommaso Campanella'da,[57] Britanya İmparatorluğu'nun entelektüel yandaşlarında, Sovyetler Birliği'nin ideolojisinde ve nihayet ABD'deki neo-muhafazakârlarda görülür.[58]

Dolayısıyla, emperyal ya da anti-emperyal savaşların asimetrik yapısına asimetrik meşrulaştırma örüntüsü tekabül eder: Bu tür savaşlarda karşı tarafı suçlu konumuna düşürmek gibi güçlü bir eğilim vardır; düşman eşit olarak görülmez, bu yüzden de meşru bir karşı cephe olarak kabul edilmez, dolayısıyla savaşta devletler hukukunun kurallarına nadiren uyulur. Bunun nede-

56 Bkz. Olshausen, "Das politische Denken der Römer", s. 510 vd.

57 Bkz. Pagden, "Instruments of Empire"

58 Konuyla ilgili genel olarak bkz. Steinweg, *Der gerechte Krieg*, ayrıca bkz. Walzer, *Gibt es den gerechten Krieg?* ABD'nin kendini idraki üzerine bkz. Amerikalı entelektüellerin Afganistan'a müdahale sonrasında, Üçüncü Körfez Savaşı öncesinde yayımladıkları "What we're fighting for?" adlı manifesto.

mi, emperyal ya da anti-emperyal savaşlarda eşit olmayan güçlerle eşit olmayan hedeflere karşı eşit olmayan ilkeler doğrultusunda mücadele edilmesidir. Partizanlar ve özellikle de teröristler devletlerarası savaşın kurallarını ihlal ederek güç kazanırlar; eğer kurallara uysalardı düşman karşısında hiçbir şansları olmazdı. Ama anti-emperyal aktörlere karşı savaşan emperyal ordular da devletlerarası hukukun kurallarına uyma gereği duymazlar ve bir türlü ele geçirilemeyen düşmanın hiç durmadan iğnesini batırması karşısında aşırı tepki gösterme eğilimindedirler. Gerek emperyal gerekse de anti-emperyal savaş tarihi upuzun bir katliamlar listesi gibidir, eğer bu katliamların askerî bir işlevi varsa ve müthiş bir paniğin ifadesi değillerse, bunun nedenini halkın karşı tarafı desteklemesini engellemek için yaşatılmak istenen dehşet duygusunda aramak gerekir.

Emperyal ya da anti-emperyal savaşların asimetrisi özellikle de, sivil halkın savaşa farklı biçimlerde dahil edilmesinde kendini gösterir. Eğer merkez, şimdilik sadece periferide kargaşa yaşandığı, emperyal askerî aygıtın bunu gereğinde derhal kontrol altına alabileceği, dolayısıyla imparatorluk halkının huzurunun kaçmasının söz konusu olmadığı görüşündeyse, anti-emperyal aktörler tam da bu noktada, savaş ve operasyon alanı olarak belirledikleri bölgenin halkını silkeleyip uyandırmaya çalışırlar. O bölgedeki insanları kendi amaçları için harekete geçirmek zorundadırlar ve eğer bunu ajitasyon araçlarıyla başaramazlarsa, emperyal gücün baskıcı önlemler almasını ve böylece emperyal düzenin katlanılmaz olduğu iddialarının doğruluğunu kanıtlamasını sağlamak mecburiyetindedirler. Aksi takdirde anti-emperyal mücadele daha başlamadan biter. Fakat anti-emperyal mücadelenin gerekli olduğu düşüncesi emperyal periferideki halkın bir kısmında yeşerebilirse, uzun sürmesinden ötürü çok geçmeden imparatorluğun kanlı cerahatine dönüşen bir çatışma ortamı yaratılır.

Gerek partizan savaşı gerek terörizm, imparatorlukta yalnızca kısıtlı ölçüde bulunan kaynakları hedef alır. Bu kaynaklar anti-emperyal savaş tarihinde hep farklı olmuştur gerçi ama ge-

nelgeçer bazı bilgiler verilebilir. Siyasi dikkat örneğin, zekâ ve uzak görüşlülükle de birleşmesi gerektiğinde kısıtlı bir kaynaktır, zira bilginin işlenmesi ve değerlendirilmesi kapasitesi emperyal merkezde çabucak tükenir. Hele hele imparatorluk perilerinin çeşitli bölgelerindeki anti-emperyal aktörlerin hepsiyle birden baş edecekse bu kapasitesi hepten yok olur.

Bu türden aşırı bilişsel yüke iyi bir örnek, Kennedy hükümetinin gerçek düşmanın kim olduğunu, nasıl bir savaşa girdiğini bilmeden Vietnam Savaşı'na sürüklenivermesidir.[59] Başkan Kennedy, başkan Johnson ve savunma bakanı McNamara için Vietnam Savaşı küresel Batı-Doğu çatışmasının bir parçasıydı. Nitekim ABD Vietnam'da önce askerî danışmanlarla, sonra hava kuvvetleriyle, ardından kendi kara kuvvetleriyle harekete geçince gerçekten de öyle oldu. Çünkü bu noktada Sovyetler Birliği ile Çin, Kuzey Vietnam'ı destekleyerek ABD'yi çok yıpratacak ama kendilerinin sadece dolaylı olarak girecekleri bir çatışmaya sürükleme fırsatını yakalamışlardı. Buna karşın, Vietnamlıların büyük çoğunluğu için mesele Doğu-Batı çatışması değildi. Onlar ABD'yi eski sömürge gücü Fransa'nın halefi olarak görüyor, ulusal kurtuluş mücadelesi veriyorlardı. Bu nedenle de savaşın olanca yükünü taşımaya, gereken fedakârlıkta bulunmaya ve herhangi bir siyasi tavize yanaşmadan savaşı sonuna kadar tırmandırmaya hazırdılar. ABD ise kuzeyin Vietkong'u desteklemesinin maliyetini daha da artırırsa, kuzeyin yardımlarını keseceğini sanıyordu – böylece güneydeki düşmanlarının ikmal hatlarıyla bağlantısı kesilecekti ve onları yenmek kolay olacaktı. Fakat bunun bir hayal olduğu anlaşıldı.

ABD ve özellikle de savunma bakanı McNamara için Vietnam Savaşı kesin bir siyasi amaca yönelik bir *araçsal savaş* idi. Amaç, Kuzey Vietnam'ın Doğu blokuna, Güney Vietnam'ın da Batı'ya ait olduğu statükoyu sürdürmekti. Buna karşın Vietnamlılar için bu savaş ulusal varoluşlarının söz konusu olduğu bir *varoluşsal savaş* idi.[60] Batı-Doğu çatışmasını sabit fikir ha

59 Bu konuda ve sonrası için bkz. Steininger, *Der Vietnamkrieg*

60 Araçsal ve varoluşsal savaşlar ayrımı için bkz. Münkler, "Instrumente und existentielle Auffassung des Krieges"

lme getiren ABD hükümetinin yeterince kavrayamadığı buydu işte. Emperyal seçkinlerin aşırı bilişsel yüke maruz kalması en başta, imparatorluğun geniş sınırları ve periferilerinde girdiği çeşitli çatışmaların hep aynı örüntüye göre algılanıp değerlendirildiği anlamına gelir 1970'lerin sonunda Afganistan'daki Sovyet yönetimi de benzer bir hataya düştü. Ama zengin kaynaklara sahip ABD için Vietnam ağır bir hezimetken, Sovyetler Birliği için Afganistan imparatorluğun sonunun başlangıcı oldu.[61] Gerek Vietnam'da gerek Afganistan'da güçsüzlerin gücü ile geçirmelerinin en önemli nedeni, güçlülerin yanlış hesaplar yapıp yanlış kararlar almalarıdır.

Aslında ABD de Sovyetler Birliği de, Avrupalı sömürge güçlerinin 1940'ların sonu ila 1960'ların başı arasındaki öğrenme sürecini tekrarlamış oldu. Alınan ders özetle şuydu: modern imparatorlukların, halkın merkezî güce karşı bir bütün olarak harekete geçtiği geniş bölgeleri kontrol altında tutması mümkün değildir. Bu çapta bir direniş, genellikle emperyal egemenliğin sonunun başlangıcı olmuştu.[62]

20. yüzyılın anti-emperyal aktörlerinin başarı koşulları, emperyal güçlerin kenar bölgelerdeki direniş hareketlerini demir yumrukla ezdiği, ardından her tür ayaklanmayı daha başlamadan bastıran bir rejim kurabildiği eski dönemlerden bu noktada ayrılır. 20. yüzyılın başında Britanyalılar Güney Afrika'daki Boer ayaklanmasını bastırabilmişler, yeniden hâkimiyet kurmuşlardı. Partizan gruplarına desteği yok etmek için sivil Boer halkını –genellikle kadınları, çocukları ve yaşlıları– *concentration camps*'e [toplama kamplarına] tıkmaktan bile çekinmediler Bu kampların hijyenik koşulları berbattı ve birçok insan

61 "Askeri ve iktisadi angajmanlara büyük ölçüde son verilmediği takdirde, ne uzun zamandan beri yavaş yavaş fokurdamakta olan bölgesel çatışmaların önünün alınabileceği ne de Sovyetlerin devlet bütçesinde hissedilir bir rahatlama olabileceği 1998'den beri iyice netleşmeye başlamıştı. Sovyetlerin Üçüncü Dünya'nın pek çok bölgesinden geri çekilmesi 1990'dan itibaren bir kaçışı andırmaya başladı ve devletin çökmesiyle birlikte, gelişmekte olan ülkelerde nüfuz sahibi olma politikasından hepten vazgeçilmesine yol açtı." Simon, *Verfall und Untergang des sowjetischen Imperiums*, s. 199.

62 Bkz. Schell, *Die Politik des Friedens*, s. 73 vd

buralarda feci şekilde can verdi.[63] Kuşkusuz, Britanyalılar bu politikayı küresel medya ağının kurulmasından ve özellikle de 1960'lı ve 1970'li yıllarda işitsel-görsel medyanın yaygınlaşmasından sonra çok fazla sürdüremezlerdi. Acı ve ölüm görüntüleri emperyal merkezde yoğun protestolara yol açardı ve dünya kamuoyu imparatorluğa o kadar çok baskı yapardı ki, bir süre sonra kamplar mecburen açılırdı. Eğer Boer Savaşı 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşseydi, Britanyalıların bu savaşı kazanmaları pek mümkün olmazdı.

Boer Savaşı örneği, yarım asır sonra anti-emperyal mücadelenin başarısının garantisi haline gelen tüm savaş stratejilerini Boerlerin büyük bir beceriyle kullanmaları bakımından da aydınlatıcıdır. Belli ki anti-emperyal savaşta zafer ve yenilgi, yeni askerî strateji ve taktiklerin yaratıcı bir biçimde geliştirilmesine bağlı değildir yalnızca. Ama bu tür bir savaşın başarı şansının artmasını sadece ve sadece medyanın 20. yüzyıldaki değişimlerine bağlamadan önce, Amerika'daki göçmenlerin Büyük Britanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesini partizan savaşının araçlarıyla kazandıklarını anımsamak gerekir.

İmdi, Amerikalıların bağımsızlık savaşını, savaşın en kritik evresinde Amerika'nın doğu kıyısında kısa bir süreliğine deniz egemenliği kuran, böylece Yorktown'daki Britanya birliklerini teslim olmaya zorlayan Fransızlar sayesinde kazandıkları itirazında bulunulabilir.[64] Boerler benzer bir desteğe, örneğin Alman İmparatorluğu'nun desteğine sahip değildi, bu da onların hem siyasi hem de askerî dayanma gücünü azaltmıştı. Fakat topu topu 30.000 kişilik bir gruptan oluşan Boerlerin savaş süresince siyasi destekçilerini artırmayı başaramamaları daha vahimdi. Böyle bir destek için bölgelerdeki siyahlardan da yararlanmaları gerekirdi, fakat siyahlara Britanyalılardan çok daha fazla baskı uygulamışlardı. Son kertede Boerler savaşı kazanamadılar, çünkü teknik anlamda partizan stratejilerini kullanmışlar ama bu stratejilerin siyasi tırmandırma mekanizmalarını harekete geçirememişlerdi. Oysa bu mekanizma emperyal gücün savaş süre-

63 Bkz. Ferguson, *Empire*, s. 270-282.

64 Kısa ve öz bir tasvir için bkz. Tuchmann, *Der erste Salut*, s. 193 vd.

cinde pasifleştirici bir nitelikten giderek baskılayıcı bir niteliğe bürünmesini sağlar ve bunun sonucunda partizanlar operasyon bölgelerindeki halkın giderek artan desteğini kazanırlar.

Ne şaşırtıcıdır ki, bu siyasi tırmandırma mekanizması partizan savaşıyla ilgili literatürde[65] ancak nadiren ele alındı: imparatorluk barış gücü ve refah garantörü olarak bir anti-gerilla savaşına girdiğinde kendisiyle çelişir ve savaş sürecinde, uğruna savaşılan bölgenin halkına giderek yabancılaşarak adım adım bir işgal gücüne dönüşür. Cezayir Savaşı'nda Fransa'nın düştüğü durum buydu.

18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başında Amerika ve İspanya'da Küçük Savaş pratiğinden[66] gelişen ve özel bir anti-emperyal savaş biçimi olarak kendini kanıtlayan partizan savaşının karakteristik özelliği, askerî ve siyasi unsurların direnişçilerin yararına, emperyal gücün ise açıkça zararına olacak şekilde birleştirilmesidir. Zira emperyal güç, emperyal düzenin kurumlarına ve kişilerine yönelik şiddet içeren saldırıların etkisi altında huzursuzluklara son vermek için askerî yollara başvurduğu anda meşruluğunu yitirir ve meşruluğunu yitirdiği oranda partizanlar meşruluk kazanırlar. Bu durum emperyal ve anti-emperyal meşruluk arasındaki asimetrinin ilk biçimi olarak nitelenebilir, 18. yüzyıldan itibaren özgürlük fikirlerinin yayılmasıyla ortaya çıkmış ve zamanla kök salmıştır Partizan savaşı bu örtük asimetrinin gün ışığına çıkmasını sağlar, zaten 20. yüzyılda anti-emperyal direnişin başarıya ulaşmasının garantisi haline gelmesinin nedeni de budur.

İmparatorluğun askerî yöntemlere başvurması, anti-emperyal mücadelenin propagandacılarının iddialarını, yani imparatorluğun bölgeyi nüfus üzerinde baskı kurmak ve kaynaklarını sömürmek için kontrol altına aldığını, bir imparatorluk içinde kalmanın sözde avantajlarının salt ideoloji olduğunu ya da sadece imparatorlukla işbirliği içinde olan küçük bir sömürücü

65 Örn. Hahlweg, *Guerilla*; von der Heydte, *Der moderne Kleinkrieg*; Kitson, *Im Vorfeld des Krieges*.

66 Bkz. Kunisch, *Der kleine Krieg*, s. 5-24.

tabakasına yarar sağladığını doğrular niteliktedir. Anti-emperyal cephe ise kitlelerin bir kez bağımsızlık kazanınca daha iyi bir hayata kavuşacağını vaat eder. Partizan savaşı ülkeye yayılır yayılmaz, partizanlarla mücadele etmek için alınan her önlem bu iddiaları teyit eder hale gelir. Önceleri çoğunlukla kayıtsız kalan nüfus, imparatorluğu desteklememekten, imparatorluk karşıtı güçlerin aktif olarak desteklemeye doğru kayar, bunun sonucunda da partizanlar, tam da hedef alındıklarından, giderek daha fazla destek ve güç kazanırlar.

Klasik kara imparatorluklarının buna tepkisi, İngilizlerin Güney Afrika'da uyguladığı şiddeti çok geride bırakan bir şiddet oldu ve bazen bir bölgenin halkının kökü tamamen kazındı ya da etnik bütünlüğü yok etmek için halk başka bölgelere yerleştirildi.[67] "Halkların dağıtılması" kavramı, bu politika için İncil'de madunların bakış açısıyla ortaya atılmış bir kavramdır. Buna bir örnek, Asurlular ve Neo-Babillilerin sürekli başkaldıran Yahudilere uyguladıkları "etnik temizlik"tir.[68] Moğollar da aynı politikayı izlediler. Yeni Dünya'nın fatihleri yerli halkı katlettiler, 19. ve 20. yüzyıllar boyunca Rusların Kafkas halklarına karşı politikaları da son derece katı ve acımasızdı. Osmanlı İmparatorluğu da isyankâr halklara tekrar tekrar tehcir ve sürgün politikası uyguladı, Birinci Dünya Savaşı'nda bunu Ermenilere de uygulayınca, artık yaygınlık kazanmış medya nedeniyle dünya kamuoyunun gözleri önünde gerçekleşen ve sonuçları Türkiye ve müttefiklerinin siyasi konumu açısından da felaket olan bir soykırım yaşandı.[69] M.S. 66-72 yılları arasındaki Yahu-

67 İmparatorlukların 20. yüzyılda uyguladığı etnik kovuşturma politikası, ayrıca post-emperyal alanlardaki etnik katliamlar için bkz. Naimark, *Flammender Hass*.

68 Asurların III. Tiglatpileser ve V. Salmanesser dönemindeki egemenlik politikası temelde yüksek tabakanın sürgün edilmesine dayanıyordu, böylece halkın örgütlenme ve harekete geçme kapasitesi yok edilmiş oluyordu; İsrail'in Asurlara yenilmesi konusunda bkz. Noth, *Geschichte Israels*, s. 223 vd.; Nebukadnezar de Judae'ya karşı benzer bir politika izlemişti, bkz. *a.g.e.*, s. 253 vd.; ayrıca bkz. Hayim Tadmor'un makalesi, Ben-Sasson, *Geschichte des jüdischen Volkes* içinde, s. 166 vd. ve 191 vd.

69 Ermeni tehciri sonucunda ölen Ermeni sayısı 200.000 ila bir milyon arasındadır; 19. yüzyılın sonundan itibaren terörist saldırılarla ve sonunda gerçek bir partizan savaşıyla Türk egemenliğinden kurtulmaya çalışan isyancı Ermenilere

di ayaklanmasını bastıran Romalı komutanlar Vespesianus ve Titus bu tür kontrol mekanizmalarına tabi değillerdi. Ayaklanma Filistin'deki Yahudilerin siyasi cemaatinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı.[70] Roma İmparatorluğu'nun bu onlemi ancak 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla tadil edilmiştir.

Modern imparatorluklar periferideki küçük savaşların tırmanmasına, yani elindeki tüm silahların devreye girmesine izin veremez, çünkü o zaman orantılı araçlar ilkesiyle çelişirler. Nitekim Amerika'nın nüfuz alanının periferisindeki savaşları atom bombasıyla kazanmak isteyen hiçbir Amerikalı politikacı ve general seçmenlerden gereken desteği bulamadı: Bu, Kore Savaşı'nı Çin'e atom bombası atarak bitirmeye kalkışan, bir ara son derece popüler olan General Douglas MacArthur için geçerli olduğu kadar, Cumhuriyetçi partinin başkan adayı Barry Goldwater (1964) ve Vietnam Savaşı'nı Kuzey Vietnam'a atom bombası saldırısıyla kazanmak isteyen Bağımsız Parti başkan adayı George Wallace ve başkan yardımcısı adayı Curtis Le May (1968) için de geçerlidir.[71] İmparatorluğun periferisinde nükleer silahların devreye sokulmasını engelleyen tek şey, bölgesel bir savaşın süper güçler arasındaki bir nükleer savaşa dönüşmesi korkusu değildi, Amerikalıların kendilerini sorumlu hissettikleri tüm siyasi ideallerin geçerliliğini yitireceği düşüncesiydi. Bu bakımdan, demokratik imparatorlukların periferideki ayaklanmaları bastırma ve savaş yöntemleri konusunda kendilerini kontrol etmesinin anti-emperyal güçlerin başarı şansını önemli ölçüde artırdığı söylenebilir. Dolayısıyla, Çin'in liberalleşmesi ve demokratikleşmesinin Tibetlilerin manevra alanını genişleteceği varsayılabilir.[72]

---

karşı Türklerin nasıl önlemler aldıkları kesin değildir: Matuz, *Osmanische Reich*, s. 265, bir soykırımdan söz ederken (Majoros ve Rill de öyle, *Das Osmanische Reich*, s. 360). Kreiser ve Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*, s. 371-377, Mayıs 1915'te çıkartılan "Tehcir Kanunu"nu Kafkas cephesindeki savaş müzakereleri çerçevesinde görür. – Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin konumunu 18. yüzyıldan itibaren inceleyen bir çalışma için bkz. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5. cilt, s. 606-613.

70 Bkz. Noth, *Geschichte Israels*, s. 392 vd., ayrıca bkz. Menahem Stern in makalesi, Ben-Sasson, *Geschichte des jüdischen Volkes* içinde, s. 364 vd.

71 Bkz. Angermann, *Die Vereinigten Staaten von Amerika*, s. 313 vd., 400 ve 426.

72 Bkz. Buruma, *Chinas Rebellen*, s. 369-387

Genellikle deniz ve ticarete odaklanmış olan demokratik imparatorluklar hâkimiyet ve kontrol yöntemlerini değiştirmek konusunda, klasik kara imparatorluklarının asla sahip olmadığı olanaklara sahiptir: İmparatorluk, mücadele bölgesinden çekilerek oradaki halka siyasi bağımsızlığını verir, ama bir süre sonra mal ve hizmet, bilgi ve sermaye akışının kontrolörü olarak geri döner. Ondan sonra da ne direnişlerle ne de partizan savaşıyla üstesinden gelinebilecek o yumuşak bağımlılık biçimleri oluşur. Anti-emperyal mücadelenin klasik silahları bu koşullarda işlemez – çünkü, kimilerine göre, imparatorluk artık baskıcı bir güç değildir; çünkü, diğerlerine göre, emperyal baskı ve sömürü biçimleri daha esnek ve akıllıcadır. Emperyal etki alanlarının periferisinde verilen mücadelede asıl mesele, kılık değiştiren imparatorluğun eskiden baskıcı ve sömürücüyken artık barışı ve refahı güvence altına alan bir rejime mi dönüştüğü, yoksa emperyal baskı ve sömürünün sadece görünmez kılındığı, yani son kertede değişmeden devam mı ettiği sorusudur.

Tahribat savaşlarının stratejisi olarak kültürel kimlik mücadeleleri ve terörizm

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçildiğinden bu yana genelde savaş hakkında söylenenler partizan savaşları için de geçerlidir: savaştan ister galip ister mağlup çıkılsın, savaş kârdan çok zarar getirir, savaşlarda büyük yıkımlara uğrayan toplumların savaştan önceki ekonomik düzeye gelmesi yıllar, hatta on yıllar alır. Fakat anti-emperyal partizan savaşları daima tarıma dayalı ekonomi ve toplum düzenlerinde gerçekleştirildiğinden, savaşın anti-emperyal aktörler için orta ve uzun vadedeki maliyeti hemen anlaşılmıyordu. Bu bölgelerde pahalı ve karmaşık teknolojilere sahip sanayi tesisleri yoktu, sömürgelerdeki bağımsızlık savaşlarında yol ve tarlalara da ancak nadiren mayın döşeniyordu; mayın döşemenin sıradan bir savaş yöntemi haline gelmesi ancak 1980'li ve 1990'lı yıllarda iç savaş cepheleri ve savaş lordlarıyla oldu.

Dolayısıyla, uzun süren partizan savaşlarının olumsuz so-

nuçları ilk başta ekonomik değil, toplumsaldı: Eski toplum düzeninin ortadan kalkmasından, geleneksel otoritenin erozyona uğramasından ve savaşın damgasını vurduğu en az bir kuşağın yetişmesinden ibaretti. Sömürgeciliğe karşı mücadelenin kuramcılarından Frantz Fanon'un beklentilerinin aksine, savaş ve şiddet atmosferi, sömürgeci baskıyla aşağılanmanın üstesinden gelmeyi başarmış özgür, özgüvenli insanlar değil, yeni bir toplumun kurulmasını sağlamaktan ziyade engelleyen travmatize olmuş karakterler yarattı.[73] Yaşadıkları sıkıntı ve acılar için genellikle ödüllendirilmeyi bekleyen bu kişiler, asıl işin, yani ülkenin inşasının henüz gerçekleşmediği, savaşa başlarken konulan hedeflere gerçekten ulaşılıp ulaşılmadığının ancak o zaman belli olacağı konusunda nadiren ikna oluyorlardı. Partizan savaşının kıdemlileri, yeni toplumun kurulmasının ve devlet olarak istikrar kazanmasının önündeki en büyük engellerden biriydiler (hâlâ öyledirler). Çoğu zaman devletin kendilerine ömür boyu maaş bağlamasını ve maddi olarak toplumun geri kalanından daha iyi bir konumda olmayı beklerler. Bunun sonucu ise yolsuzluk ve rüşvettir.

20. yüzyılın ikinci yarısında bağımsızlığını partizan savaşıyla kazanan ülkelerin hemen hemen hiçbiri bağımsızlığına kavuştuktan sonraki ilk yıllar için koyduğu hedeflere yüzyılın sonunda biraz olsun bile ulaşamamıştı. Kısacası, uzun süreli bir savaştan sonra emperyal periferinin ekonomik durumunun düzelebileceği çok kuşkuludur. Gerçi halk sınırsız acılar çekmeye ve fedakârlıklarda bulunmaya hazırsa, teknolojik ve örgütsel yetersizlik partizan savaşıyla telafi edilebilir, emperyal gücün hâkimiyet için ödediği maliyet artırılabilir ve sonunda emperyal güç ülkeden çekilmeye zorlanabilir. Ama savaş dönemi toplumda öyle bir tahribat yaratır ki, kurtarılmış bölgelerde siyasi istikrar ve ekonomik refahın kurulması on yıllarca mümkün olmaz.

Elbette, ancak geriye dönüp bakıldığında böyle bir bilanço

73 Frantz Fanon, sömürge olmaktan çıkma sürecinde şiddetin terapi işlevine dair düşüncelerini *Die Verdammten dieser Erde* ve *Schwarze Haut, weiße Masken* adlı kitaplarında geliştirdi; partizan savaşının psikopatolojisi için bkz. Voss, "'Ich habe keine Stimme mehr, mein ganzes Leben flieht.'" (kapsamlı bir kaynakçayla birlikte)

çıkarılabilir. O dönemin aktörleri bu durumun bilincinde olamazlardı. Tam tersine: Savundukları devrim kuramları nedeniyle, halk ayaklanması ya da partizan savaşındaki siyasi seferberliğin doğrudan doğruya toplumsal modernleşme ve ekonomik gelişme sürecine dönüşeceğinden emindiler. Fakat bu beklenti her bakımdan yanlıştı.[74]

20 yüzyılın sonunda anti-emperyal aktörlerin, eğer ülkeyi kurtarma amaçları öncelikle halkın ekonomik durumunun düzeltilmesiyse, partizan savaşına girmekten kaçınmaları için yeterince neden vardı aslında. Mesele yaşam standardını yükseltmek ve toplumsal refahı artırmaksa, bu tür araçların devreye sokulmaması daha iyiydi. Dünya ekonomisinden payını düşeni almak isteyen ülkenin, dünya ekonomisini elinde bulunduran eski emperyal güçlerle yeniden bir ilişki kurması gerekiyordu zaten, özellikle de Uluslararası Para Fonu'ndan ve Dünya Bankası'ndan kredi almak istiyorsa, emperyal güçlerin onun ekonomi ve toplum düzenine müdahale etmesine izin vermek zorundaydı.[75]

Böylece, anti-emperyal mücadele biçimi olarak partizan savaşının kendi içinde çelişkiler taşıdığı görüldü. Kurtuluş savaşlarının eski öncü ideolojisi Marksizmin çöküşü bu idrakle yakından ilgilidir Sosyo-ekonomik açıdan ölçüp tarttıktan son-

74 Partizan savaşının orta ve uzun vadede yalnızca düşmanı mahvetmediği, kalıcı bir özyıkıma da yol açtığı, İspanya ve Prusya'nın Napolyon'a karşı giriştiği savaşların karşılaştırmalı bir incelemesinden de anlaşılabilirdi. Her iki ülke de 19. yüzyılın başında Napolyon'un birlikleri tarafından işgal edilmişti, ikisi de Fransız egemenliğinden kurtulmanın yollarını arıyordu. Fransa'nın devrimci değişimlerin bir sonucu olan bu üstünlüğünü Prusya reformlarla yeniden simetri kurarak telafi etmeye çalışırken, İspanyollar "küçük savaş"ı (*guerilla*) büyük ölçüde bağımsız bir savaş biçimine dönüştürerek asimetri kurma yolunu seçtiler. Sonuçta her iki ülke de Napolyon'un dize getirilmesine önemli katkılarda bulundu. Ama Prusya toplumu 1814-15'ten sonra yalnızca 1848-49 devriminde muazzam bir ivme kazanan bir durgunluk sürecine girerken, İspanyol toplumu 19. yüzyılda ardı arkası gelmeyen krizler ve iktidar değişiklikleri yaşadı ve İspanya Avrupa'daki gelişmelerden giderek koptu; bkz. Bernecker, *Spanische Geschichte*, s. 111-149.

75 Bu etki ve sonuçlarının bir tasviri için bkz. Stieglitz, *Die Schatten der Globalisierung*, s. 109 vd.

ra emperyalist sömürüye karşı mücadele etmek yerine emperyal merkezle işbirliğinin daha iyi olacağı kanaatine varıldığında, sosyo-ekonomi odaklı Marksizm bu tür bir mücadele için uygun olmaktan çıkar. Nitekim Sovyetler Birliği'nin çöküşünden çok önce Marksizmin yerini etnik-milliyetçi ve özellikle de dinsel-kültürel ideolojiler almıştır, bunların anti-emperyal mücadelenin başarısını sosyo-ekonomik göstergelere bağlamamak gibi bir avantajlarının olduğu söylenebilir. Bu ideolojilerin asıl amacı etnik, kültürel ve dinsel kimliğin korunmasıdır. Kimliğe dayalı bu anti-emperyalizmle maliyet-fayda hesapları yaparak baş etmek mümkün değildir. Marksizmin çöküşüyle birlikte yükselişe geçen bu ideoloji, savaş ve şiddetin araç karakterini yitirmesine ve varoluşsal bir boyut kazanmasına yol açmıştır: Savaş ve şiddet belirli hedef ve amaçlara ulaşmanın araçları değil, kendi varlığını ortaya koyma ve onaylatma teknikleridir artık. Bu tekniğe hâkim olmayan yok olur ya da en azından kültürel kimliğini yitirir. Yani mücadele için mücadele, mücadelenin sonucundan daha önemlidir. Bu gelişimin en vahim yansıması uluslararası terörizmin yeni biçimleri, özellikle de intihar saldırılarıdır.

Bu nedenle, medeni-kültürel kimliğin, refah bölgelerinin periferisindeki sosyo-ekonomik değişimlerin şansı ve tehlikelerine oranla nasıl bir önem ve değer taşıdığı sorusu, gelecekte dünyadaki savaşlar ve emperyal merkezlere terörist saldırılar bakımından kilit bir sorudur. Daha açık bir ifadeyle: Bu ülkelerin seçkinleri ekonomik büyümeyi ve maddi refahtan pay kapmayı hedeflerlerse, uzlaşma sağlanabilir ya da çıkarlar dengelenebilir. Buna karşın, emperyal merkezin yaşam biçiminden ötürü tehdit altında olan kimliklerin savunulmasını hedeflerlerse, ne uzlaşma ne de denge sağlamak mümkündür. Zira küresel ekonomi, bilgi ve medya sistemleri koşullarında Batı'nın yaşam biçimi belirli bölgelerle sınırlanamaz. Ayrıca bu yaşam biçiminin yaygınlaşması doğrudan doğruya siyasi bir kontrol altında değildir, ona ekonomi ve sivil toplum aktörleri ivme kazandırır: Bir yandan Batı mallarına yeni pazarlar açılırken, bir yandan da kadınların eşitliği için eğitim programları ve proje-

ler gerçekleştirilir. Bunun ötesinde, emperyal düzenin periferisinde, emperyal merkezdeki değerler düzenini ve yaşam tarzını çok cazip bulan etkili gruplar hep vardır. Bu nedenle, anti-emperyal aktörlerin mücadelesi emperyal periferideki toplumlarda bir iç savaş olarak başlar ve toplumların hangi değerlere göre biçimleneceğinin mücadelesi bu savaşta verilir.

Geleneksel iç savaşlarda siyasi güç ile toplumsal değerler için verilen mücadele neredeyse ayrılmaz bir bütünken, emperyal merkezlerin dışında artık iki farklı iç savaş türü olduğu gözlemlenir: Bir yanda, yeraltı hazineleri ya da hammaddeler nedeniyle ilgilendikleri belirli bir bölgenin askerî kontrolünü ele geçirmekten başka bir dertleri olmayan savaş lordlarının karşılıklı savaşı vardır.[76] Bu bölgelerde yaşayan insanların değerleri ve dinsel-kültürel yapıları savaş lordlarının hiç umurunda değildir; halka yoğun baskı uygularlar ama halkı değiştirmek ya da eğitmek istemezler. Diğer yanda, yeraltı zenginliklerinin ve siyasi gücün ancak ikincil rol oynadığı iç savaşlar vardır, burada asıl mesele insanların kültürel kimliğidir: Ataların gelenekleri doğrultusunda yaşamak, dinsel değerlerin kesin bir bağlayıcılığının olması, batının hedonist baştan çıkarmalarına direnmek vs.

Emperyal merkez birinci türdeki iç savaşlara siyasi ve askerî olarak karışmayabilir: Kazanan taraf, uğruna mücadele edilen yeraltı zenginliklerini paraya çevirmek istediğinde emperyal ekonomi çevrimine kendiliğinden girecektir nasıl olsa. Yani refah bölgelerinin ilgi ve ihtiyaç duyduğu hammaddeler, belirli bir bölgede kimin söz sahibi olduğundan bağımsız olarak refah bölgelerine akar. Emperyal merkez bu savaşlara müdahale ederse, bunun nedeni siyasi ya da ekonomik çıkarlar değil, savaş lordlarından birinin işlediği suçlar, vahşi kıyımların genelde kabul gören ölçüyü artık aşmış olması ve sivil toplum kuruluşlarıyla medyanın koalisyonu sonucunda bu şiddete artık son verilmesi için insani müdahale talep edilmesidir. Fakat özellikle de çatışmaların sonu ufukta görünmediğinde mühalele ancak yavaş yavaş gerçekleşir.

76 Bkz. Münkler, *Die neuen Kriege*, özl. s. 131 vd., ayrıca bkz. a.g.y., "Zur Charakterisierung der neuen Kriege"

Meselenin normlar ve değerler olduğu ikinci tip iç savaşa müdahale konusunda da pek istekli davranılmaz. Ama çatışan tarafların gözünde emperyal merkez buradaki savaşa başından beri müdahildir; zaten iktidardaki rejimin karşıtları, rejimin istikrarını ve ayakta kalmasını emperyal merkezin desteğine bağlamakla anti-emperyal aktörler haline gelmişlerdir. Bu noktada genellikle karşı çıkıp mücadele ettikleri, emperyal merkezden periferiye nüfuz eden yumuşak güçtür, bu yüzden de Joseph Nye'ın, ABD'nin gücünü pekiştirmesi konusunda *hard power*'dan ziyade *soft power*'ına güvenmesi[77] önerisinin bu tür durumlarda pek yararı yoktur. Gerçekten de, *soft power* toplumların yaşam biçimi üzerinde *hard power*'dan çok daha etkilidir: Sert güç sadece güç ilişkilerini etkilerken, yumuşak güç kimliği değiştirir. Her tür köktencilik öncelikle emperyal merkezin yumuşak gücüne karşı direniştir. Bu direnişin ille de şiddete dayalı olması gerekmez, fakat imparatorluğun yumuşak gücünün dinamizmi nedeniyle şiddet araçlarına başvurmaya daima teşnedir.

Toplumlarının manevi değerlerinin ve yönelimlerinin mücadelesini veren köktenci gruplar,[78] kendileri için çok önemli değerlerin erozyona uğramasını dolaylı ya da dolaysız olarak emperyal merkezin etkisine bağlarlarsa ve ahlaki çöküşe dur demenin tek yolunun silahlı mücadele olduğuna kanaat getirirlerse anti-emperyal aktörlere dönüşürler. Bu dinsel-kültürel anti-emperyalizmin erken örneklerinden biri, M.Ö. 2. yüzyılda Filistin'de Makabilerin Selevkoslara karşı ayaklanmasıydı.[79] Önce Diaspora Yahudileri, çok geçmeden de Kudüs ve Judea'nın üst tabakası tarafından benimsenen Helenist kültürün adım adım yay-

77 Bkz. Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*, s. 12 vd. Elbette Nye, yumuşak gücün siyasi kontrolünün sert güce oranla çok daha zor olduğunun farkındadır; bkz. örn. s. 116.

78 20. yüzyılda köktencilik ve öncülleri üzerine en kapsamlı inceleme için bkz. Armstrong, *Im Kampf für Gott*.

79 Bu konuda ve sonrası için bkz. Noth, *Geschichte Israels*, s. 322-343; bkz. Stern, Ben-Sasson, *Geschichte des jüdischen Volkes* içinde, s. 251-268, ayrıca bkz. Soggin, *Einführung in die Geschichte Israels und Judas*, s. 225-240.

günlaşması, atalarının geleneklerine ve inancına bağlı bu grup, kimliğinin tehdit edildiğini düşünmesine ve ayaklanmasına yol açtı.[80] Selevkos kralı Antiokus IV Epiphanes buna tepki olarak baskıyı artırınca direnişin çapı daha da genişleyerek bir süre sonra partizan savaşına dönüştü. Çölü andıran dağlık bölgelerde Selevkos ordusunun ancak küçük birimleri devreye sokulabildiğinden üstünlüğü uzun vadede partizan grupları eline geçirdiler. Ayrıca Selevkos İmparatorluğu'nun çökmeye başlaması da ayaklanmacıların işine yaradı: Selevkos İmparatorluğu doğuda Partlar tarafından yoğun biçimde sıkıştırılıyordu, batıda Roma'nın yayılmacı gücüyle karşı karşıyaydı ve merkezdeki rekabet ve iktidar savaşları uzun vadeli kararların alınamamasına neden oluyordu. Sonuçta, ayaklanan Yahudiler önce siyasi ve askerî başarı elde ettiler, sonunda da siyasi ve dinsel özerklik kazanmayı başardılar.

Makabilerin güç politikası ve dinsel-kimliksel motifleri ne olursa olsun, başlangıçta küçücük Judea'nın Selevkosların güçlü askerî aygıtıyla başa çıkması imkânsız gibi görünüyordu ama özellikle de dinsel saikler ayaklanmanın sürmesini sağladı. Fakat ayaklanmacılar ikiye bölünmüştü: Bir yanda, Kudüs'ün Yahudi cemaatinin özerkliğinin yeniden sağlanmasıyla ve başlarındaki yüksek rahibin Selevkoslar tarafından atanmamasıyla yetinen ılımlılar vardı, diğer yanda ise dünyanın gidişatını kökünden değiştirmek ve gelecekteki Tanrı krallığına hazırlık yapmak isteyen radikaller. Sonunda, Filistin'de büyük ölçüde bağımsız bir devlet olan Yahudi Haşmonay Krallığı kuruldu. Selevkos İmparatorluğu'nun onlarca yıl süren tahıl kavgaları ve yavaş yavaş Ortadoğu'ya giren Romalılar tarafından zayıflatılmasıyla mümkün olmuştu bu. Fakat Romalılar tüm bölgeyi hemen siyasi kontrolleri altına alamadılar elbette. Haşmo

80 Ayaklanmayı yalnızca dinsel-kimliksel sorunlar tetiklememişti elbette. Selevkosların Mısır'da hüküm süren Ptolemaioslara karşı savaşı çok paraya, üstelik de Antiokhos IV. Epiphanes'in sahip olduğundan çok daha fazlasına mal oluyordu. Dolayısıyla, ülkesinin tapınak hazinelerini ele geçirme isteği giderek arttı, bunlar sayesinde gerekli finans kaynaklarına kavuşmak istiyordu. Kudüs'teki tapınağın talan edilmesi, pek çok Yahudinin ayaklanmacılara katılma ya da onları en azından destekleme isteğini artırdı.

nay Krallığı bu post-emperyal bölgede bir asırdan fazla ayakta kaldı.

Haşmonay Krallığı'nın varlığını borçlu olduğu siyasi çerçeve koşulları, krallığın kurulması için verilen yoğun mücadeleyi ve büyük fedakârlıkları açıklamaz ama. Bu iç dinamizm siyasi yapıdan ziyade, güçlü dinsel-kimliksel yapıdan kaynaklanıyordu. Yaklaşık elli yıl süren mücadele sonunda elde edilen sonuç, dertleri dinsel kimliklerini korumak olan ayaklanmacıların çok da amaçladığı bir şey değildi. Gelenekleri savunmak için başlatılan mücadele kısa sürede radikalleşmiş ve sonunda kökten bir boyut kazanmıştı. Başarı şansının çok düşük olmasının ayaklanmacıların umudunu kıramaması apokaliptik tasavvurlarla da ilgiliydi. Daniel Kitabı'ndaki dört imparatorluk ve bunların artık sonunun geldiği mitosu Makabi isyanı döneminde oluştu.[81] Özellikle de Makabilerin iki kitabına –birincisinde ayaklanmanın tarihi ayrıntılarıyla, ikincisinde de gidişatı ve motivasyonu özetle anlatılır– yasalar ve geleneklerin ökümenik olarak standartlaştırılmasını reddeden dinsel-kültürel bir "anti-emperyalizm" ruhu hâkimdir. Helenist kozmopolitlik kozmodespotluk olarak algılanıyor ve bununla mücadele ediliyordu.

Makabi kitaplarında çatışmanın siyasi boyutu üzerinde durulmaz, odak noktasında dinsel kimlik sorunu vardır. Yahudiler Selevkosların kültürel etkisi karşısında giderek dehşete düşmüşlerdi ve bir *gymnasium*'un, yani Yunan kültürüne özgü bir spor merkezinin kurulması bardağı taşıran son damla olmuştu. Buradaki mesele, dindar Yahudilerin çıplak insanların tapınağın hemen yanı başında idman yapmasını provokasyon olarak algılamasından ibaret değildi. Daha da önemlisi, Helenist *gymnasium*'ların Herakles kültüne ayrılmış olmasıydı, bu da Kutsal Şehir'de puta tapmaya başlanması anlamına geliyordu. Makabilerin 1. Kitabı bu tür pagan kültlerin Kudüs ve Judea'da yaygınlaşmasına odaklanırken, 2. Kitap'ta gündelik hayatın Helenizm etkisiyle giderek sekülerleşmesi vurgulanır. Dolayısıyla, ayaklanmanın salt Selevkosların küstahlıklarına karşı ol-

81 Bkz. Moses, *Eros und Gesetz*, s. 111 vd., ayrıca bkz. Koch, *Das Buch Daniel*, özl. s. 127 vd.

madığı, başından beri Yahudi cemaati içindeki bir çatışmanın unsurlarını da barındırdığı anlaşılıyor.[82] Yüksek tabakanın Selevkoslarla işbirliğine girmesiyle, iç savaş ile anti-emperyal mücadele iç içe geçmişti.

Dinsel-kültürel kimliklerin korunması uğruna patlak veren bu tür anti-emperyal ayaklanmalar –ve de salt ekonomik bir motivasyonu olan kaynak savaşları– imparatorlukları periferiye tekrar tekrar askerî müdahalede bulunmaya sevk etmiştir. Burada siyasi ve dinsel ya da kültürel-kimliksel motivasyonlar iç içe geçer ve hedef ve niyetlerin muğlak olması bunların –Marksist bir düşünce geleneğinden bekleneceği gibi– gücünü yitirmesiyle sonuçlanmaz, grupların doğru siyasi çizgiyi tartışırken birbirine düşmelerini engeller. Yahudilerin Selevkos iktidarına karşı ayaklanması ve ayaklanmanın Makabi kitaplarındaki tasvirinin tarihsel bir ayna olarak günümüzdeki durumun analizine de elverişli olmasının en önemli nedeni, güç politikası ve dinsel-kimliksel unsurların burada da iç içe geçmiş olması ve ayaklanma tasvirlerinin bu iki unsurdan hangisinin daha ağırlıklı olduğuna ilişkin bir yargıyı da içermesidir.

Fakat Makabi ayaklanması örneğinde öncelikle, Selevkos İmparatorluğu'nun *hard power* ile *soft power*'ının etkileşimi görülür. Selevkosların askerî gücü ve bu gücün Kudüs ile Judea'yı işgal etmesi iyi bir ayaklanma sebebiydi elbette, ama daha önemlisi –en azından Makabilerin 2. Kitabı'na göre– Helenist kültürün cazibesiydi. Bu yumuşak güç Filistin'deki Yahudi cemaatinin dinsel kimliğini tehdit eder hale gelince, Yunan kültürünün temsilcileri ve propagandacılarına karşı şiddete başvuruldu. Ve dinî geleneklerin kesin bir bağlayıcılığı olmasına rağmen, bütünleştirme kapasitesi gerek sekülerleşme gerekse de aydınlanmayla azaldığından gelenekçiler çatışma sürecinde fundamentalistlere dönüşür. Zaman zaman radikalleşme olarak nitelenen ama aslında bundan daha fazlası olan bu dönüşüm ayaklanma sürecinde gerçekleşir. Çünkü silaha başvu-

82 Bu iç savaşta meselenin toplumsal sorunlar da olduğu, doğru yaşam biçimiyle ilgili dinsel-kültürel çatışmanın burada katalizatör görevi gördüğü konusunda bkz. Menahem Stern, Ben Sasson, *Geschichte des jüdischen Volkes* içinde, s. 254

lanlar artık gelenekçi olmaktan çıkmış, fundamentalist olmuştur: Cemaatlerinin yeniden kurulması için yola çıkmışlardır ama değerlerinin yenilenmesi silahlı mücadele biçimini almıştır. Cemaatin sadakatsizlerden ve hainlerden temizlendiği ahlaki bir arınma haline gelmiştir silahlı mücadele. Fakat tüm iç savaşların klasik unsuru olan böyle bir arınma, ancak ahlaksızlık yuvasıyla, emperyal merkezle mücadeleyle hedefine ulaşır.

Makabi ayaklanması ile İslam dünyasından çıkan ve yaklaşık on yıldır ivme kazanan terörizm arasındaki paralellikler ancak bu kadardır elbette. Selevkos işgal güçlerinin Kudüs'ten çekilmesi ve tüm Helenist kültür yanlılarının Judea'dan kovulması, Haşmonay Krallığı'nın kurulmasıyla birlikte, karakteristik özelliği Kudüs ile Judea'nın Ortadoğu'da büyük ölçüde devam eden Helenleştirme sürecinden soyutlanması olan bir istikrara yol açtı. Günümüzde bu tür çözümler artık söz konusu olamaz. İnsanlar ile bilginin yoğun etkileşimi nedeniyle kültürler artık birbirinden soyutlanamaz. Kültürel küreselleşme süreci emperyal merkezin yumuşak gücünü artırır, cazibesi beyin göçünü hızlandırır ve emperyal merkezin yumuşak gücü daha da artar. Bilimsel başarılardan başlayarak popüler kültürü biçimlendirme gücüne kadar yansır bu. Anti-emperyal aktörlerin, emperyal gücün kültürel kimlikler arasındaki farkları ortadan kaldırmak amacıyla böyle bir manevra uyguladığı yönündeki iddiası doğru değildir elbette ama anti-emperyal aktörler tam da bu kanıdan ötürü destek ve güç kazanırlar. Fakat anti-emperyal mücadelenin, 20. yüzyılın ortalarına değin olduğu gibi, imparatorluğun periferisindeki bölgelerin kurtarılması mücadelesi olmaktan çıktığı, mücadelenin emperyal merkeze kadar uzandığı açıktır. Bunu gerçekleştirme biçimi ise terörizmdir.

Terörizm ile partizan savaşı arasındaki fark, partizanların şiddetin öncelikle *fiziksel*, teröristlerin ise esasen *psikolojik* sonuçlarına odaklanması, ayrıca partizanların özünde savunmacı,[83] teröristlerin ise her zaman saldırgan olabilmesidir

---

83 Gerilla savaşçısının defansif tavrı Carl Schmitt'in çizdiği portrede önemli bir karakter özelliğidir; bkz. Schmitt, *Theorie des Partisanen*, s. 26. Sonuçta, Carl Schmitt'in tahminlerinin aksine, "yurdunun defansif-yerli savunucusu"nu

Dahası, partizanlar operasyon bölgesindeki halkın hem desteğine hem de korumasına muhtaçtır. Uluslarötesi terörizm için bu artık geçerli değildir. Bunun yerine destekçi çevrelerin para bağışlarından yararlanır ve saldırıların gerçekleştirildiği ülkelerin altyapısını kullanır. Bu altyapı, medyanın yanı sıra kentsel kitle ulaşım araçları, uçak hatları, internet ve en önemlisi de büyük kentlerin anonimliğidir. New York ve Madrid'deki terörist saldırıların gösterdiği gibi, bu altyapı, terör komandolarının eğitiminden lojistiğine, uçakların silahlara, cep telefonlarının patlayıcı madde ateşleyicisine dönüştürülmesine varıncaya dek terörist saldırılar için gereken her şeyi sağlar.

Yeni terörizm biçimlerinin stratejik hedefi nedir peki? 19. yüzyılın sonuna doğru Rusya'da ortaya çıkan klasik terörizm çarlığın önde gelen kişilerini ve rejimin baskı aygıtının bazı unsurlarını hedef almıştı. Niyeti, yönetici seçkinleri korkutup sindirmek, aynı zamanda da kitlesel bir ayaklanmayla mevcut rejimi devirmek için halkın desteğini kazanmaktı. Terör saldırıları büyük ayaklanmayı ateşleyen fitil olacaktı. Bu yaklaşım toplumsal devrim hareketlerinden ziyade ulusal devrim hareketlerinde işe yaradı. Uluslarötesi terörizm ise bambaşka bir stratejiye dayanır: Herkesin kurban olabileceği sivil hedeflere saldırılar düzenleyerek sempati kazanmak mümkün değildir. Burada tahribat savaşının modern bir çeşitlemesi söz konusudur. Amaç düşman bölgelere büyük zararlar vermektir. Aslında teröristler, ani saldırılar düzenleyerek emperyal alana giren, geçtikleri bölgeleri yakıp yıktıktan sonra imparatorluk birliklerine yakalanmadan çekip giden atlı göçebelerin stratejisini izler.

Klasik tahribat savaşında saldırganların hızlı davranmasının terörizmdeki karşılığı, teröristlerin büyük kentin anonimliğinde gizlenmeleri, kalabalıklar arasına karışmaları ve bizzat tedbir almak zorunda kalmadan mevcut ulaşım sistemlerini kullanarak hızla hareket edebilmeleridir. Fakat hedefleri köyleri ve kentleri fiziksel tahribata uğratmak ya da devasa bölgele-

"dünyaya karşı agresif, devrimci aktivist"e dönüştüren Lenin olmadı (a.g.e., s. 35), bu dönüşüm ancak emperyal gücün değişmesiyle, *hard power*'ın yerini giderek *soft power*'ın almasıyla gerçekleşti.

ri yakıp yıkmak değil, post-heroik toplumlarda nüfusun kolayca bozulabilecek psikolojisidir. Terörist saldırılarla toplumda, gündelik hayatı ve ekonomik süreçleri kesintiye uğratıp büyük zararlara yol açan bir panik ve isteri havası yaratılmak istenir. Bu stratejinin etkili olması saldırganların gücünden değil, saldırıya uğrayanların incinebilirliğinden kaynaklanır aslında. Bu etki, emperyal gücün teröristlerin kökenleri itibarıyla geldiklerini tahmin ettiği bölgelere girmeye mecbur kalması, sonra da bu bölgelerde, imparatorluğun asimetrik üstünlüğünün pek az, anti-emperyal aktörlerin asimetrik yaratıcılığının ise tümüyle ortaya konduğu klasik bir anti-emperyal savaşa sürüklenmesinden de ibaret olabilir. Daha önce imparatorluğun gücü terörist saldırıların tarzından ötürü güçsüzlüğe dönüştüğü gibi, burada da güçsüzlük güce dönüşebilir.

20. yüzyıl sürecinde imparatorlukların ayaklanmaları artık "olanca güçleriyle" bastıramamasından ötürü periferi hayli güç kazandığından, imparatorluk çağının sona erdiği tezi akla yakın bir tezdi. Ama aceleci bir tez olduğu çok çabuk anlaşıldı. Tüm imparatorlukların kesin olarak sona ermesi yerine, emperyal düzen biçiminde yeni bir değişim yaşandı. Emperyal güç, kendisini saldırılabilir ve incitilebilir kılan bölgeler üzerindeki kara hâkimiyetinden vazgeçti ve havadan ya da uzaydan hâkimiyet kurmaya geçti. Bu sayede kısmi ve seçmeli müdahalede bulunabiliyor. İmparatorluk yitirdiği siyasi olanakları teknolojik gelişmelerle telafi etmeyi başardı. Anti-emperyal aktörlerin buna tepkisi ise direnişin biçimini değiştirmek oldu ve klasik partizan savaşının yerini uluslarötesi terörizmin yeni türleri aldı. Klasik simetri koşullarındaki silahlanma yarışı, teknolojik yenilikler ve stratejik yaratıcılık arasındaki bir yarışmaya dönüştü. Bu nedenle, imparatorluklar için artık en büyük tehlike toprakla, alanla ilgili değil, mali yüklerdir.

ALTINCI BÖLÜM

Post-Emperyal Çağda İmparatorluğun Sürpriz Dönüşü

Siyasi iklim on yılda tamamen değişti: 1980'li yılların başında pek çok Amerikalı ülkesinin sürekli kötüye gittiğini, bu gidişatın sonunda Sovyetler Birliği'nin değilse de, Japonya ve Batı Avrupa'nın üstünlük kazanabileceğini düşünürken, 1990'lı yıllarda ABD'nin dünyanın açık ara en güçlü ülkesi olarak göklere çıkarıldığı, "Amerikan yüzyılı"nın öyle kolay kolay sona ermeyeceğine inanılan yeni bir "zafer sarhoşluğu" yaşanmaya başladı. Ruh halindeki bu tür değişimlerin algılanması, gözlemcinin dikkatinin odağının değişmesiyle ilgili olabilir elbette: Zihniyette köklü bir değişim tespit ettiğini düşünürken, sadece başını biraz çevirince başka tartışmaları ve kişileri de fark etmiştir. Nesnede bir değişim olduğunu sanırken, değişen sadece bakış açısıdır aslında.

Batı Avrupalılar Soğuk Savaş'ın son evresinde ABD'nin çöküş yörüngesine girdiğini düşünürken özellikle ülkenin geleceğiyle ilgili endişeleri dikkate alıyorlardı; bu endişelerde sanayi üretiminin azalması, suç oranının artması, zengin ile fakir arasındaki uçurumun derinleşmesi, sağlık ve eğitimdeki sorunlar, devletin giderek daha fazla borçlanması, nüfusun tasarruf oranındaki düşüş ve de ABD'nin malum dış ticaret açığı dile getiriliyordu. Fakat Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve ABD'nin

1991'de İkinci Körfez Savaşı'nda gücünü dünyaya göstermesinden sonra Avrupa'da ABD'nin tarihte benzersiz bir küresel üstünlük kazandığı izlenimi yerleşince, artık dünya polisi rolünü üstlenen Amerika'nın en fena haydutların mutat faaliyetlerini engellemekle kalmayıp bizzat ekonomik yarar sağladığı neoliberal küreselleşmenin kesintisiz devam etmesini sağladığı yönündeki ifadelere daha çok kulak verilir oldu.

ABD'nin dışarıdan algılanmasındaki değişim nedeniyle ruh halindeki değişim de abartılmış olabilir, zira 1980'li yıllarda dile getirilen endişe ve uyarılar bugün de ifade edilmeye devam ediyor, o dönemdeki sorunlar kesinlikle ortadan kalkmış değil zaten. Fakat ABD'nin kendini daha farklı algıladığı ve yeni bir özgüven kazandığı izlenimi Batı Avrupa'nın perspektifinin değişmesinden kaynaklanır. "Geriye kalan tek süper güç" konumuna yükselmesi, 1990'lı yıllarda ekonomisinin çok güçlenmesiyle birlikte (tam o dönemde ekonomide yorgunluk belirtileri gösteren) Batı Avrupa ve Japonya'yla ekonomik rekabette başa baş gitmekle kalmayıp onları geçmesi, ayrıca kronikleşmiş Vietnam travmasını 1991'deki İkinci Körfez Savaşı'yla atlatması, Amerika'nın gücünün doruğundan düşüşe geçtiği izlenimini yok etti. Amerika 21. yüzyılın zorluklarıyla baş edebileceğinden emindi ve daha önce çöküşün bir kanıtı olarak görülen şeye, karmaşık ama çözülebilir bir sorun olarak bakılıyordu artık. Her şeyden önemlisi: Bunların üstesinden ABD gelemeyecekti de kim gelecekti? Bu yeni özgüven, Madeleine Albright'ın ABD'nin "vazgeçilmez ulus" olduğu sözünde ifadesini buldu.

1991'deki Körfez Savaşı'nın bu ruh hali değişikliğinde ne kadar önemli bir rol oynadığı muhtemelen tam olarak kavranamadı. Bunun önemli bir nedeni de, ABD başbakanı Baba George Bush'un savaş başarısına rağmen tekrar seçilmeyerek koltuğu, önceleri pek tanınmamış Bill Clinton'a devretmek zorunda kalmasıydı. Yine de, İkinci Körfez Savaşı'nın Amerikalıların özgüveni bakımından önemi ne kadar büyütülse azdır. Vietnam travmasının tek nedeni, Vietkong ve Kuzey Vietnamlılara yenilmenin acı deneyimi ve 29 Nisan 1975'te Saygon'daki ABD Elçiliği'nden apar topar kaçmanın gurur kırıcı anısı değildi.

Bir asırdan beri dışarıdaki tüm savaşlardan galip çıkan ABD'nin askerî başarı öyküsünün artık sona erdiği korkusu da vardı. 1979'da İran'daki Şah rejiminin çökmesi, Tahran'daki Amerikan Elçiliği personelinin neredeyse 15 ay boyunca rehin tutulması ve Nisan 1980'deki kurtarma denemesinin fiyaskoyla sonuçlanması bu korkuyu doğruluyor gibiydi. Fakat Körfez bölgesi çöllerindeki hızlı askerî başarı, Vietnam deneyiminin farklı bir ışıkta görülmesini ve Amerika'nın başarı tarihinin sadece kısa bir kesintisi olarak algılanmasını sağladı, Vietnam yenilgisinin toplumsal-ahlaki açıdan bertaraf edilmesi artık tamamen Hollywood'a havale edilebilirdi. ABD'nin ruh halindeki değişimin belki de en iyi göstergesi, eleştirel Vietnam savaşı filmlerinin yerini "kahramanlık destanları"nın almasıdır, zira Amerikalılar savaşlarını siyasi topluluğun kolektif belleğine bunlarla kazır [1]

İkinci Körfez Savaşı'ndaki askerî zaferin terapi işlevi yalnızca Vietnam travmasıyla sınırlı değildi ama; şunları da gösteriyordu: *birincisi*, ABD o zamanlar henüz ayakta olan Sovyetler Birliği'nden üstündü, çünkü Irak ordusu Sovyetler Birliği'nin silahlarıyla donatılmış, Sovyetlerin askerî stratejisine göre hareket etmişti; *ikincisi*, Japonların ve Almanların ekonomik performansından korkması gerekmiyordu, bu kapasiteyi kendi amaçları için kullanabildiği sürece bir sorun yoktu. Bilindiği gibi, Amerika'nın 1991'deki savaşının bedelini Japonya ve Almanya ödedi. Ama daha önemlisi, ABD'nin bu savaşı en az zararla kazanmasıydı. ABD silahlanma programıyla asimetrik bir üstünlük sağlamış, bu sayede dünyanın her noktasında savaşabilecek duruma gelmişti.[2] İkinci Körfez Savaşı'nın ardından

1 Sorunları çözen kahramanın Amerikan sinemasında yeniden boy göstermesi, ABD'nin ruh halindeki değişimin ve özgüveninin yerine gelmesinin iyi bir göstergesi. Buna, sinema filmlerinin ruh halindeki bu değişimleri göstermekle kalmayıp hızlandırıp yoğunlaştırması da ekleniyor. – General Schwarzkopf'un Amerikalıların Vietnam travmasında terapi işlevi görmesiyle ilgili bazı veriler için bkz. QRT, *Schlachtfelder der elektronischen Wüste*, s. 10-39.

2 Literatürde asimetri kavramı genellikle sadece madunların savaşı, örneğin partizan savaşı bağlamında ya da son zamanlarda olduğu gibi, terörizmin ayırt edici özellikleri için kullanılır. Gerçekte, her iki tarafta da, hem üstünlerde hem madunlarda asimetri vardır, bkz. Münkler, "Wandel der Weltordnung durch asymmetrische Kriege"

ordu ABD'nin dış politikasının işe yarar bir aracı haline geldi yine; bunun anlamı, ilkin 1990'lı yıllarda, sonra da 11 Eylül 2001'den sonra, ABD'nin siyasi çözüm olarak orduya giderek daha fazla başvurmasıyla anlaşıldı.

ABD'nin Doğu-Batı çatışmasının sona ermesini –Avrupalılar gibi– silahlanma harcamalarını azaltmak ve barışa daha fazla yatırım yapmak için bir vesile olarak görmeyip askerî kapasitesini artırmaya devam etmesinin başlıca nedeni İkinci Körfez Savaşı deneyimi olsa gerek. ABD Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın ekonomide atağa geçmesini dünyadaki konumu için esas tehdit olarak görseydi, bu yanlış bir siyasi karar olurdu. Belli ki, ABD'nin hazırlıklı olduğu tehlike senaryosu bambaşkaydı. ABD askerî aygıtını doğrudan bir rakibin tehdidi olmadan da geliştirmeye devam ederek emperyal politika seçeneğine açık kapı bıraktı. Dikkate şayan bir durumdur bu, zira genel kanıya göre, imparatorluklar geçmişte kalmıştı. Nitekim tarihçi Alexander Demandt şunları yazıyordu: "Sovyetler Birliği'nin 31 Aralık 1991'de kendini feshetmesiyle emperyal çağ kapandı. Dünya politikasına üç bin yıldan beri dünya imparatorlukları yön veriyordu. Bu artık geride kaldı."[3]

Emperyal çağın sona erdiği teşhisi ve post-emperyal alanlar sorunu

20. yüzyıl –özellikle de, Eric Hobsbawm'ın baktığı gibi 1914'te başlayan ve 1989'da sona eren kısa bir yüzyıl[4] olarak görüldüğünde– imparatorlukların birbirini dalgalar halinde izleyen çöküşünün damgasını vurduğu bir yüzyıldır. Daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus imparatorluğu istikrarsız, reform

3 Demandt, "Die Weltreiche in der Geschichte", s. 223. –1990'lı yıllarda Almanya'da tek tek imparatorlukların az çok kaçınılmaz sonlarını ele almayıp tüm imparatorlukların çöktüğü fikrinden yola çıkan pek çok kitap yayımlandı; örn. bkz. Richard Lorenz (yay. haz.), *Das Verdämmern der Macht*; Altrichter ve Neuhaus (yay. haz.), *Das Ende von Großreichen*; Demandt (yay. haz.), *Das Ende der Weltreiche*.

4 Eric Hobsbawm, *Das Gesicht des 21. Jahrhunderts*, s. 79 vd.

yapılamayan ve çökmeye mahkûm imparatorluklar olarak görülüyordu. Belli bir noktadan sonra Viyana, St. Petersburg ve İstanbul'daki yetkili politikacılar, kaçınılmaz çöküşten kurtulmaya belki yardımcı olur düşüncesiyle savaş planları yapmaya başladılar. Ama hiçbiri kurtulmayı başaramadı. Çar imparatorluğu savaşın sonunu bile göremedi, Saint-Germain ve Sevr'deki barış görüşmelerindeki muhataplar da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun halef ülkeleriydi. Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki, ayrıca Küçük Asya-Arap bölgesindeki imparatorluklardan sadece Alman İmparatorluğu –çok büyük bir bölge kaybına uğramışsa da– ayakta kalmayı başarmıştı, o da sırf, yapısı itibarıyla imparatorluktan ziyade ulus-devlet olduğundan.

Fakat emperyal düzenin yerini ulus-devletlerden oluşan istikrarlı bir düzenin aldığı pek söylenemez. Yeni devletlerde bir araya getirilen halklar bunun için fazla farklıydı birbirinden, bu gelişmeyi tetikleyen Batılı galip devletlerin çıkarları ve saikleri de çok başkaydı. Amerikan başkanı Woodrow Wilson ulusların kendi yolunu çizmeye hakkı olduğunu ilan etmişti gerçi ama Amerikan Kongresi'nin reddedici tavrından ötürü Avrupa'nın yeniden kurulması ve istikrara kavuşması sürecine destek sağlayacak durumda değildi. Üstelik Versailles'da, çıkarları birbirine zıt taraflara ilkelerini kabul ettiremeyince, başarısızlığa uğramış bir politikacı olarak Washington'a geri döndü.[5]

Eric Hobsbawm ulusların kendi kaderini tayin hakkını "20. yüzyıl Avrupa politikasının felaketi" olarak niteler. Nitekim bu hak çok geçmeden bir dizi savaş ve iç savaşın müsebbibi oldu, çünkü daha önce emperyal hâkimiyet altında olan alanlarda ulus-devletlerin sınırlarıyla yeni azınlıklar, yeni haksızlıklar ve baskılar yaratılmadan düzen kurulamıyordu.[6] Orta ve Güneydoğu Avrupa'da, etnik azınlıkların Türkiye ve Yunanistan'dan tehciriyle başlayan ve Avrupa'nın tamamı İkinci Dünya Savaşı'nda defalarca alt üst edilmeden evvel 1939 ilkbaharında Çekoslovakya'nın yok edilmesiyle sonuçlanan

5 Bkz. Junker, *Power and Mission*, s. 48 vd.

6 Eric Hobsbawm, *Das Zeitalter der Extreme*, s. 53 ve 92 vd.

sorunlar,[7] post-emperyal gruplaşmaların paradigması olarak görülebilir. Avrupa'da iki dünya savaşı arasında yaşanan pek çok gelişme –eski emperyal güçlerin ülkelerin içine sızma ve istikrarsızlaştırma denemelerinden, ordu birimlerinin darbe girişimlerine, etnik çatışmalardan, yeni kurulan devletlerdeki iç savaşlara değin– sömürgecilik sonrası ve Sovyetler sonrası dönemde biçim değiştirerek tekrar etti.

1819-19'da ABD Orta ve Güneydoğu Avrupa'da siyasi ve ekonomik düzeni güvence altına almaya hazır değildi, zaten buna muktedir de değildi. Böylece post-emperyal alan büyük ölçüde kendi başına kaldı: ABD bölgeden çekildi, mağlup Alman İmparatorluğu çok güçsüzdü ve Versailles Antlaşması'ndan ötürü eli kolu bağlıydı, yeni kurulmuş Sovyetler Birliği ise bölgede ideolojik, hatta siyasi hâkimiyet kurma denemesinde önceleri başarısızlığa uğradı. Fakat 1945'ten sonra Orta Avrupa ve kısmen de Güneydoğu Avrupa bölgesi Sovyetler Birliği'nin "dış imparatorluğu" haline geldi ve sonunda SSCB ortadan kalkınca, ABD iki dünya savaşı arası dönemde gözünü korkutmuş olan işlevi Batı Avrupalı müttefikleriyle birlikte üstlendi. ABD'nin görevi, ekonomik yardımdan siyasi istikrar sağlamaya ve askerî müdahalelere dek uzanıyordu. Bosna ve Kosova'daki askerî müdahale insani yardım olarak gösterildi; *bir yönüyle* öyleydi, ama aslında iki savaş arası dönemde gerçekleşen gelişmelerin tekrarlanmasını engellemeye yönelik dış müdahalelerdi. ABD'nin bu bölgede "yabancı güç"[8] olmasına rağmen başlıca sorumlulukları üstlenmesi, öncelikle bunun için gereken askerî kapasiteye bir tek onun sahip olmasından kaynaklanıyordu. Bunun bir avantajı da, barış sağlamak gibi emperyal bir *görevi*, bölgedeki Avrupalı güçler gibi otomatikman emperyal bir *role* sürükleneceği endişesi yaratmadan yerine getirebilmesiydi.

---

7 Bkz. Dan Diner, *Das Jahrhundert verstehen*, s. 85 vd.; etnik temizlik için bkz. özl. s. 195 vd.

8 Kavram ilk kez Carl Schmitt tarafından ortaya atıldı (bkz. Schmitt, *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte*, ve a.g.y., "Großraum gegen Universalismus", s. 295-302). Elbette burada kavram Schmitt'in siyasi yaklaşımından farklı bir anlamda kullanıldı.

Yeni başlayan post-emperyal dönemin ilk sınavından geçeceği Orta ve Güneydoğu Avrupa'ya bir göz atıldığında, 20. yüzyılda imparatorluklar çöktüğünde her defasında ortaya çıkan o tuhaf diyalektik görülür: Post-emperyal alanların kendi içinde istikrarlı bir düzen kurabilmesi için dışarıdan istikrarlı hale getirilmesi gerekir; bu alanların kendi siyasi yapısını geliştirmek için zamana ihtiyacı vardır ve bu da ancak, düzenleme işlevini eski imparatorluğun konumunu almadan –geçici olarak– yerine getiren bir güç olduğunda sağlanır. ABD'nin küresel güç konumuna yükselmesini sağlayan en önemli nedenlerinden biri işte bu görevdi. Bu nedenle, 20. yüzyılda gururla tekrar tekrar ilan edilen post-emperyal çağ bir paradoksa dayanır: Koşullarına bakıldığında aslında artık olmaması gereken bir aktöre muhtaçtır. Niall Ferguson bunu ABD'nin "anti-emperyalizminin emperyalizmi" olarak nitelemiştir.[9]

1918-19'dan sonra Woodrow Wilson, Cenevre'de kurulan Milletler Cemiyeti'nin post-emperyal alanlara istikrar kazandıracağına güvenmişti. Aslında böyle bir uluslararası birliğin emperyal bir role soyunmadan bu görevin üstesinden gelmesi beklenebilirdi. Ama teoride akla yakın bir kurgu pratikte işe yaramayabilir. Milletler Cemiyeti'nin tarihi bu görevdeki başarısızlığının tarihidir. Milletler Cemiyeti, fazlasıyla yerine getirmesi halinde kendisini emperyal bir konuma düşüreceğinden korktuğu için, görevini gerektiği gibi yapamadı.[10] Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki post-emperyal oluşumlara istikrar kazandırmaktan aciz olduğu ortaya çıktı, ki İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri de buydu. Savaşı nasyonal sosyalist Almanya'nın başlattığından kuşku duyulamaz elbette. Ama onun bu savaşı başlatabilmiş olması bile Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığıyla ilgilidir.[11]

---

9 Ferguson, *Das verleugnete Imperium*, s. 82.

10 Bunun nedeninin yapısal mı olduğu ve toplu bir sorumsuzluktan mı kaynaklandığı yoksa iki dünya savaşı arası döneme özgü durumlara, örneğin büyük güçlerin birbirlerine karşı güvensizliklerinden ötürü kendilerini bloke etmelerine mi bağlanacağı belli değildir.

11 Hitler ile ekonomi dünyası ve ordudaki muhafazakâr seçkinler arasında kurulan ittifak özellikle de, Orta Avrupa'da mekân ve zaman olarak sınırlı bir

İki dünya savaşı arasında Orta ve Güneydoğu Avrupa'da oluşan iktidar boşluğunun yeni imparatorluk oluşumlarına az çok çanak tutması kaçınılmazdı: Hitler ve Stalin'in dış politikası Orta, Kuzey ve Güneydoğu Avrupa'daki ulus-devlet düzenini ortadan kaldırıp emperyal düzene dönme denemesi olarak görülebilir. Almanlar için Versailles Antlaşması'nın revizyonu neyse, Ruslar için de –iç savaşta ancak kısmen uydukları– Brest-Litovsk Antlaşması'nın revizyonu oydu.[12] Hitler ile Stalin arasındaki koalisyon, sadece ideolojik zıtlıklara bakıp jeostratejik çıkarları göremeyenler için sürpriz oldu.[13]

Hitler'in imparatorluk oluşumu büyük güçlerin dünya çapında koalisyonu, Stalin'inki ise –tabii ancak ölümünden kırk yıl sonra– kaynakların fazla zorlanması yüzünden başarısız oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Stalin, Almanların geri çekilmesiyle Doğu ve Orta Avrupa'da oluşan iktidar boşluğundan yararlanarak imparatorluğunun batı sınırını Elbe ve Vltava [Moldau] nehrine kadar genişletti. Fakat bu durum ABD ile Batı Avrupalıların Sovyetlere karşı bir koalisyona girmesine yol

---

revizyon savaşının gerçekleştirileceği beklentisine dayanıyordu, böylece Almanya'nın o bölgedeki hegemonyası yeniden kurulabilecekti. –Daha sonra Hitler'in keskin muhalifleri olacak kişilerin bile Orta Avrupa'yla sınırlı bir revizyon savaşına açık olmaları konusunda bkz. Klaus-Jürgen Müller, "Militärpolitik in der Krise"; Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırma kararında Güneydoğu Avrupa'nın önemi konusunda bkz. Gabriel Gorodetsky, *Die große Täuschung*.

12 Kısa süreliğine bağımsız devletler olan Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dahil edildiler ve Beyaz Rusya'da, Kırım'da, Başkırtlarda ve Volga Tatarlarında, ayrıca Kazak-Kırgız bozkırlarında bağımsız devlet kurma denemeleri de bastırıldı gerçi (bkz. Alexander J. Motyl, *Sovietology, Rationality, Nationality*, s. 105 vd.), ama Finlandiya, Baltık cumhuriyetleri ve Polonya Kızıl Ordu'nun elinden kurtulmayı başarmışlardı. Sovyetler Birliği, bir zamanlar Çar imparatorluğunun etkisi altındaki Balkanlar'da ve Tuna'nın aşağı bölgesindeki nüfuzunu da yitirdi.

13 Bismarck'ın ve Rus çarlarının imparatorluğunun eski emperyal çıkar alanları yeniden kurulduğu sürece Hitler ile Stalin kolayca bir anlaşmaya varabiliyorlardı; fakat eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu bölgeleri söz konusu olduğunda üstesinden gelinemeyecek anlaşmazlıklar ortaya çıktı ve sonunda Alman-Sovyet işbirliği sona erdi. –Hitler-Stalin Paktı'nın tarihçesi için bkz. Besymenski, *Stalin und Hitler*, özl. s. 111 vd.; Tuna nehrinin alt kısmı ve İstanbul Boğazı üzerindeki kontrol ile ilgili anlaşmazlık konusunda bkz. Gorodetsky, *Die große Täuschung*, s. 127 vd. ve 206 vd.

için, koalisyonun gücü Sovyet potansiyelinin çok üstündeydi. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği askerî güçte bir denge sağlayabilmek için gayri safi yurtiçi hasılasının ABD ile Batı Avrupalılara göre beş-altı kat fazlasını harcamak zorunda kaldı.

Sovyetler Birliği uzun vadede mahvına yol açacak bu zayıflığı telafi edebilmek için Üçüncü Dünya'daki kurtuluş hareketlerini sistematik olarak desteklemeye başladı, onlardan beklentisi Batı'nın üstünlüğünün içini yavaş yavaş boşaltmalarıydı. Umudu boşa çıktı ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bu boş beklentiden geriye kalan, Üçüncü Dünya ülkelerinin 130 milyar dolarlık birikmiş borçlarıydı.[14] Toplanması imkânsız olan bu alacakların miktarı Batı ölçeklerine göre de çok yüksekti ama Sovyetler Birliği için bir felaket anlamına geliyordu. Emperyal güç oluşumunun dayatmaları dış sınırları fazla esnetmiş, iç kaynakları fazla zorlamıştı ve imparatorluk geri çekilse bile bunun telafisi artık imkânsızdı.

Sovyetler Birliği çökünce, geçen yüzyıllarda Avrasya'nın batısına hâkim olmuş emperyal güçlerin sonuncusu da siyasi sahneyi terk etmiş oldu. Fakat dünyanın başka bölgelerinde de her şey emperyal çağın sonuna işaret ediyordu: 1945'te yalnızca Nazi Almanyası'nın değil, Hirohito Japonyası'nın imparatorluk oluşturma denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda çok fazla bölge kaybeden –Portekiz hariç– Batı Avrupalı sömürge imparatorlukları da savaştan sonraki yirmi yılda ortadan kalktı. Batı-Doğu çatışması eski sömürge imparatorluklarının yeniden kurulmasına müsait değildi, bu da Batı'nın lider gücü ABD'nin Avrupalı güçlerin eski sömürgelerini geri almasına yardım etme isteğini hayli azalttı. Mısır cumhurbaşkanı Nasır'ın Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamasından sonra Büyük Britanya ve Fransa'nın İsrail'le ittifak kurarak kanalı geri almaya çalışması karşısında ABD başbakanı Eisenhower'ın söyledikleri durumu gayet iyi anlatır: "Büyük Britanya ve Fransa'yı desteklediğimiz takdirde tüm Arap dünyasını kaybedeceksek (Sovyetler Birliği'ne ve-

14 Bkz. Daschitschew, *Moskaus Griff nach der Weltmacht*, s. 38 vd.; ayrıca bkz. Simon, "Die Disintegration der Sowjetunion", s. 191 vd.

receksek), nasıl destek olabiliriz ki?"[15] ABD'nin farklı bir tavır aldığı nadir meselelerden biri Vietnam'dı ve bunun tek nedeni, milliyetçi kurtuluş hareketi Viet Minh'in Sovyetler Birliği ve Çin'le sıkı ilişkiler içinde olmasıydı.[16]

Bazı istisnaları saymazsak, Avrupalı sömürge güçleri dönemi kan dökülmeden sona erdi ama iktidarı yerli seçkinlere devreden Avrupalılar onları bu göreve hazırlamamıştı elbette.[17] Orta ve Güneydoğu Avrupa'nın post-emperyal alanlarında yaşanan sorunlar çok geçmeden oralarda da ortaya çıktı ama emperyal bir konum talep etmeden düzen kurma görevini uzun süre yerine getirecek bir "bölgeye yabancı" güç bulmak hele o bölgelerde hepten imkânsızdı. Gerçi Doğu-Batı çatışması döneminde her iki blokun da zaman zaman istikrar sağlayan bir etkisi olmuştu ama ikisi de emperyal görevi yerine getirme karşılığında emperyal konum elde etme eğilimindeydi. Gerek Sovyetler Birliği gerekse ABD, askerî ve ekonomik yardımlarla istikrarını korudukları Üçüncü Dünya ülkelerinin iç meseleleri üzerinde hayli etki sahibiydi. Bu nedenle, post-emperyal alanlarda kurulan devletlerin çoğunun kendi içinde ne kadar zayıf ve tehlike altında olduğu uzun süre gizli kaldı, Birleşmiş Milletler'de birer koltuk sahibi olmaları devlet olarak ayakta kalmalarının yeterli kanıtı sayılıyordu. 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği çökünce ve geriye kalan tek süper güç ABD bu yüzden Üçüncü Dünya ülkelerine karşı ilgisini yitirince, 1950'li ve 1960'lı yıllarda kurulan devletlerin çoğunun ilk büyük sarsıntıda çökecek dekorlardan ibaret olduğu bir anda anlaşıldı.[18] Emperyal bir düzenin yerini devletlerden oluşan bir çoğul-evrene bırakmasının zor ve riskli olduğu bir kez daha görülmüştü. Fakat post-emperyal alanların istikrarlı hale getirilmesinde ortaya çıkan tüm sorunlar imparatorluk çağının sona erdiği kanısını değiştirmedi.

15 Aktaran: Ferguson, *Das verleugnete Imperium*, s. 141

16 Bkz. yukarıda, s. 198 vd.

17 Bkz. Mommsen, *Das Ende der Kolonialreiche*, ayrıca bkz. Abernethy, *The Dynamics of Global Dominance*, s. 331 vd.

18 Tıtız bir açıklama çabası için bkz. Jung, Schlichte ve Siegelberg, *Kriege in der Weltgesellschaft*, s. 56 vd.

Bu teşhisin dayandığı üç argüman vardı (halen de var). *Birincisi*, potansiyel emperyal aktörün gücünün nispeten zayıflamış olmasıdır. Paul Kennedy bunu şöyle özetlemiştir: "Bugün Birleşik Devletler'in tüm dünyadaki yükümlülükleri hâlâ çeyrek asır önceki gibi dev bir yığın oluşturuyor. Oysa o zaman ABD'nin dünyanın gayri safi milli hasılasındaki, sanayi üretimi, askerî harcamalar ve askerî birliklerdeki payı bugünkünden çok daha fazlaydı."[19] Dolayısıyla, ona bakılırsa, aşırı emperyal genişleme yüzünden çöküşü daha da hızlandırmamak için Amerika'nın yükümlülüklerinin kapsamını daraltmak çok yerinde olacaktır.[20]

İkincisi, bir imparatorluğun boyunduruğu altındaki halkların özgüveninin ve direniş potansiyelinin artmasıyla birlikte hâkimiyetin maliyetinin de arttığı öne sürülmektedir. Özünde maliyet-yarar bilançolarına göre ölçülen siyasi rasyonelliğin yanı sıra, öncelikle de her yerde hazır ve nazır medya aracılığıyla genişleyen kamuoyu denetiminin emperyal siyaseti cazip olmaktan çıkardığı, hatta imkânsız hale getirdiği savunulmaktadır. Bu dezavantajın, tarih boyunca hep emperyal politikaya meyletmiş adil savaş fikrinin yeniden ortaya atılmasıyla bile telafi edilemeyeceği dile getirilmektedir.

Üçüncüsü, modern koşullarda bir imparatorluğun kârlı olacağından kuşku duyulmaktadır. Ekonomi tarihçilerinin hesaplarının da ortaya koyduğu gibi,[21] 19. yüzyılın ve erken 20. yüzyılın emperyalizmi bile emperyal güçlere kârdan çok zarar getirdiyse, bu orantısızlığın bugün daha da büyük olacağı var-

19 Kennedy, *Aufstieg und Fall*, s. 768; ayrıca bkz. a.g.y., *In Vorbereitung auf das 21 Jahrhundert*, s. 371 vd.; benzer bir argüman için bkz. Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*; fakat Nye ABD'nin *hard power*'ını nispeten yitirmesini *soft power*'ının hayli artmasıyla telafi ettiğini düşünür

20 Paul Kennedy (*Aufstieg und Fall*, s. 784) çöküşün hızlanmasının risklerini şöyle anlatır: "'Bir numara' ülkelerin hep yaşadığı ikilem, dış tehditlerin onları askerî sektöre daha fazla kaynak aktarmaya zorlaması, fakat *aynı zamanda* da ekonomik güçlerinin giderek azalmasıdır. Bu süreç hızlanır, çünkü üretime yapılacak yatırımlar için yeterince sermaye kalmaz. Buna giderek yükselen vergiler, siyasi öncelikler konusunda giderek artan anlaşmazlıklar da eklenir ve güvenlik harcamalarının yükünü taşımak iyice zorlaşır."

21 Örn. Bkz. Fieldhouse, *Economics and Empire*, ayrıca bkz. Robinson, *Africa and the Victorians*.

sayılmaktadır.[22] Bu yaklaşıma göre, emperyal çabalar, değişen çerçeve koşulları nedeniyle çabucak başarısızlığa uğramaya mahkûm demode projelerdir; bunlar geçmişin, farklı bir yöne giden şimdiki zamana musallat olan müdahaleleridir.

Emperyal çağın sona erdiği teşhisinin temelinde, normatif dilekler değil, ekonomi ve güç politikasına ilişkin gözlemlere dayanan inandırıcı argümanlar vardı. Dolayısıyla, ABD'nin birdenbire yeni bir imparatorluk olarak ortaya çıkması bir o kadar sürpriz oldu.

ABD: Yeni imparatorluk

20. yüzyılda gazetelerin siyaset köşelerinde emperyal çağın sona erdiğine dair sayısız teşhiste bulunulmuş, yeni dünya düzeniyle ilgili çeşitli tahminler yürütülmüştü ama imparatorluğun geri döneceğine hiç ihtimal verilmemişti. Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulduğunda kendisine verilen görevleri artık nihayet yerine getirmesi istenen BM'ye [Birleşmiş Milletler] en azından Avrupa'da büyük umutlar bağlanmıştı. Dünya Güvenlik Konseyi'nin kendini bloke etmesi nedeniyle, BM bu görevleri Sovyetler Birliği çökene dek ancak kısmen yerine getirebilmişti. Doğu-Batı çatışmasının sona ermesiyle birlikte bu sorun da aşılmış sayılıyordu.

BM'nin ağırlık kazanmasının bir diğer nedeni, bir zamanlar dış güvenliği ve paranın istikrarını sağlayarak nüfuz kazanan devletlerin bu rolleri artık oynayamayarak üstünlüğü giderek yitirmesiydi.[23] Devletin kontrol gücünün ortadan kalkması ve

22 Strateji kuramcısı Edward Luttwak jeopolitikanın yerini geniş ölçüde jeoekonominin aldığını saptamıştır, bundan, güç politikalarının emperyal alanların oluşturulması ve kontrol altına alınmasındaki işlevini kaybettiği sonucu çıkarılabilir (Luttwak, *Weltwirtschaftskrieg*, s. 410 vd.) Alexander Demandt da ("Die Weltreiche in der Geschichte") bu bağlamda şunları söyler: "Dünya imparatorluklarının yerini yavaş yavaş ekonomi imparatorlukları aldı. Geleceğin büyük güçleri onlar. Artık devlet sınırları değil, piyasalar, hammadde kaynakları ve norm sistemleri için mücadele ediliyor. Mücadelenin araçları ise ticaret boykotları, indirimli fiyatlar ve döviz manipülasyonları. Bu ekonomi devlerinin bir eli Kuzey Amerika, Japonya ve Avrupa'da, diğer eliyse her yerde."

23 Devletin kontrol ve yönetim gücünün giderek erozyona uğraması konusun-

üstünlüğün uluslarötesi kuruluşlara giderek daha çok devredilmesi zorunluluğu, 'dünya örgütünün' döneminin artık tam anlamıyla başlayabileceği beklentisine yol açtı. Bu beklentinin özellikle de Batı Avrupa'da yaygın olmasının en önemli nedeni, burada Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği (AB) ile olumlu deneyimler yaşanmış olmasıydı. Avrupalılara göre, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişimi yeni dünya düzenine model oluşturmalıydı.[24]

Devletler topluluğu düzeni modelinin yanı sıra, bölgesel sınırlardan bağımsız bir yapılaşmayla küresel boyutta etkileşime girecek ekonomi alanlarının özelleştirilmesi planları da vardı.[25] Böylece, 16. ve 17 yüzyıllarda ortaya çıkan ulus-devlet tipi yavaş yavaş ortadan kalkacaktı. Bu düzen, alan ve yapıların değil, sermaye, hizmet, bilgi ya da iş gücü gibi hareket ve akışların düzeniydi. Devlet işleviyle birlikte gücünün bir kısmını da yitirmiş, yitirilen bu güç piyasa rejimlerinin kendi ayarlamaları ve sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) siyasi eylemleri içinde erimişti.[26]

Yeni bir dünya düzeninin iki perspektifinde de –BM odaklı devletler topluluğu ile küresel metropol ağında– yeterince dikkate alınmayan şey, periferinin önemi ve merkeze yansıyan etkisiydi. Emperyal düzen modelinin hiç beklenmediği halde yeniden doğmasının ve liberal entelektüellerde bile belli bir sempati uyandırmasının nedeni bu etkilerdi, örneğin Richard

---

da bkz. Reinhard, *Geschichte der Staatsgewalt*, s. 509 vd ; egemenliğin giderek kurgusallaşması için bkz. Badie, *Souveränität und Verantwortung*, s. 104 vd.

24 Robert Cooper (*The Breaking of Nations*, s. 16 vd.) bu düşünceleri postmodern dünya ya da postmodern devlet modeli olarak niteledi. Fakat bu modelin uygulanmasının önündeki engel, modern ve özellikle de modern öncesi devletlerin halen varlığını sürdürmesidir. Dolayısıyla, bu model AGİT ya da AB'yle sınırlıdır.

25 Saskia Sassen (*Machtbeben*, özl. s. 173 vd.), geniş ölçüde bir "zaman ve mekân yersizyurtsuzlaşması"ndan söz ederek, siyasi-teritoryal düzenin yerini ekonomik-küresel düzenin aldığını en radikal şekilde teşhis etti. Ona göre, ekonomide küreselleşme ve enformasyon teknolojisi o kadar iç içe geçmiştir ki, devlet güçlü bir sermaye rejimi tarafından baskı altına alınabilir ve vergi gelirlerinin ortadan kalkmasıyla birlikte hareket imkânını da yitirebilir.

26 Devletlerin önemini yitirmesini ve STK'ların yükselişini temel alan bir eser için bkz. Hardt ve Negri, *Empire*.

Rorty, mevcut durumda dünyanın umut edebileceği en iyi şeyin *Pax Americana* olduğunu söylüyordu.[27]

En önemli müzakere yeri ve son karar merciinin BM olduğu devletler sistemi varsayımına göre, tüm dünyada istikrarlı devletler vardı ve tek yapılması gereken bunları bir uzlaşma ve hukuk rejiminin parçası haline getirmekti. Bu varsayımın ne kadar yüzeysel, son kertede de yanlış olduğunu, bazı devletlerin, daha 1990'lı yıllarda başlayan ve *failing states* [başarısız devletler] kavramının yerleşmesine yol açan çöküş süreci gösterdi. Düzgün işleyen bir dünya sisteminin koşulu olan devlet biçimine sadece Batı ve Orta Avrupa'da, Kuzey Amerika ve Doğu Asya'da rastlanır. Buna karşın Orta ve Güney Amerika'da, Afrika, Yakındoğu ve Ortadoğu'da, Kafkas bölgesinde, Orta Asya ve Güneydoğu Asya'nın bazı kısımlarında bu devlet biçiminin önce (yeniden) kurulması gerekir, fakat mesele küreselleşmenin böyle bir sistemi daha kurulmadan yok edip etmeyeceğidir. Ayrıca başarılı bir *nation-building* [ulus oluşumu] yalnızca istikrar ithalatçısı değil, istikrar ihracatçısı için de önemli sonuçları beraberinde getirir: Siyasi himayeler ve mandalar oluşur ve oralarda açıkça şiddet uygulanmasını engelleyen, yeni bir altyapı kuran, personel yetiştiren ve tüm dönüşüm sürecini denetleyenler, geçici bir süreliğine ve kendini gereksiz kılma işleviyle de olsa, pseudo-emperyal [güya emperyal] bir role bürünürler.[28] Görevle birlikte pasifize eden bir imparatorluk rolünü de üstlenen hep ABD'dir. Bunun örnekleri Bosna, Kosova ve Afganistan'dır.

Akışkan bir düzen kuracağı düşünülen metropoller ağı yapılarının kadar hassas olduğu ise en geç 11 Eylül 2001'de anlaşıldı. Zengin ve dinamik merkezler içinde bulundukları ağın dışındaki alanlara ilgi duymaz ve *nation-building* [ulus inşası] modelinden farklı olarak, bu alanlardaki düzene de yatırım

27 Rorty, "Ein Empire der Ungewissheit", s. 253. –Amerikan liberalleri ve solcuların devletin egemenliğini genellikle dikkate almayan insani müdahalelerle –yani emperyal görevle ve emperyal bir rolden kaçınılmasıyla– baş etmekte ne kadar zorlandıkları konusunda bkz. Walzer, "Is There an American Empire?"

28 Bkz. Fukuyama, *Staaten bauen*; Hille, *State Building*, ayrıca bkz. Hippler, *Nation-Building*.

yapmazlar Ama metropoller arasındaki son derece hassas bağlantı hatlarına ağın dışındaki alanlardan saldırılarda bulunulabildiğinden, bu alanların geniş ölçüde güvenlik altına alınması kaçınılmazdır.[29] Kısacası: Post-emperyal dünya düzeni planlarının, yeni savaş biçimi ve yöntemleri karşısında yetersiz ya da gerçekdışı olduğu anlaşılmıştır. BM düzeni açısından, dünya topluluğunun baş edemediği sorunlar, savaş lordları arasındaki kaynak savaşları, kurtuluş hareketleri ve mücahitlerdir; metropol ağları açısındansa, kendi lojistiğinde kullanmak ve sürpriz saldırılar düzenlemek için küresel mal ve sermaye, insan ve hizmet akışlarına sızan uluslarötesi terörizmdir.[30]

Böylece, siyasi-iktisadi düzen modeli olarak imparatorluk tekrar tartışılmaya başladı ve BM odaklı devletler dünyasının ve metropoller ağının yapamadığını imparatorluğun yapmayı vaat ettiği, yani bir devletin olmadığı bölgelere kararlı bir biçimde girerek oralarda en azından soykırım ve katliamları engelleyebileceği ve dünyanın büyük ekonomi merkezleri arasındaki kırılgan bağlantı hatlarının güvenliğini sağlayabileceği çok geçmeden anlaşıldı. Bu görevlerin birincisi insani-askerî müdahale, ikincisi ise teröre karşı mücadele kavramıyla anılıyordu artık. Emperyal güç ortaya konduğunda bu ikisinin çok çabuk iç içe geçmesi şaşırtıcı bir şey değildi. Dolayısıyla, imparatorluk tartışması yine imparatorluk eleştirisi olmaya başladı.

Bu noktada ortaya atılan ilk soru, imparatorluğun geri dönüşünün siyasi olarak iradi, yani geri alınabilir bir süreç mi olduğu, yoksa ABD'nin başındaki aktörlerin tavırlarına, başkanlık koltuğunda kimin oturduğundan bağımsız olarak yapısal zorunlulukların mı yön verdiğiydi. Daha somut bir ifadeyle: Eğer George W. Bush başkanlığa seçilmeseydi ve neo-muhafazakâr

29 Michael Hardt ile Antonio Negri, *Empire* dedikleri düzenin kırılgan bağlantı hatlarına yönelik saldırılar üzerinde de durdular elbette, ama bunları tahribat unsuru olarak değil, düzenin kendini geliştirmesinin unsuru olarak kavradılar. İmparatorluğu daha baştan her şeyi kapsayan bir yapı olarak tanımladıklarından, dışarıdan saldırı tehdidi bu tanımla ortadan kalkmış oldu (Hardt ve Negri, *Empire*, s. 271 vd., 306 vd.)

30 Yeni savaş biçimleri için bkz. Münkler, *Die neuen Kriege*; a.g.y., "Die Privatisierung des Krieges", ayrıca bkz. a.g.y., "Kriege im 21. Jahrhundert" Yeni savaşların lojistiği ve ekonomisi için bkz. Napoleoni, *Die Ökonomie des Terrors*

çevreler siyasi nüfuz kazanmasaydı, ABD şu anda uyguladığı tek yönlü güç politikası kulvarına adım atar mıydı? Gerçekten de, birçok siyasi eleştirmene göre, Amerikan politikası aslında başkanın danışmanlarının etkisi ve ideolojik yaklaşımları nedeniyle aldığı kişisel kararlarla emperyal bir karaktere bürünmüştür.[31] Eğer öyle olsaydı, imparatorluğun mantığı üzerinde durmaya gerek kalmaz, onun yerine George W. Bush'un ve en yakın çevresinin psikopatolojisinin incelenmesi gerekirdi. Yönetmen Michael Moore belgesellerinde bunu yapmıştır zaten. Fakat sorunun daha karmaşık versiyonu, imparatorluk oluşumunun *özünde* güç merkezindeki emperyalist görüşlü siyasetçilerden mi, yoksa imparatorlukların kenarında yer alan bölgelerdeki yapısal sorunlardan mı kaynaklandığı sorusudur. Yukarıda söylenenler de dikkate alınarak, bir imparatorluğun misyonunun siyasi seçkinlere görev yüklediği, onların meselelere bakış açısını biçimlendirdiği ve alınan kararlara hiç de azımsanmayacak bir meşruluk zemini sağladığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Yine de bu soruya kesin bir yanıt verilemez herhalde: Cengiz Han olmasaydı Moğol İmparatorluğu da olmazdı örneğin. Uzak yerleri fethedecek kapasiteye sahip olmakla kalmayıp iç yapısı nedeniyle sürekli fetih seferlerine çıkmaya *mecbur* bir ordu örgütünü o yaratmıştı. Öte yandan, Hunlardan Avarlara ve Moğollara değin bozkır imparatorluklarının tarihinde genişlemeye muktedir sadık hücrelerin düzenli olarak ortaya çıktığı görülür; bu olgu Orta Asya'nın coğrafi koşullarının karizmatik emperyalistlerin ortaya çıkışını kolaylaştırmakla kalmayıp neredeyse teşvik ettiğini düşündürür. Daha önce gördüğümüz gibi, Çar imparatorluğu, hatta bu bölgedeki son emperyal güç Sovyetler Birliği için de geçerlidir bu: İmparatorluk oluşumunda belirleyici faktörler, güç politikasındaki boşlukların ve

31 Burada anılması gerekenler özl. Vidal, *Ewiger Krieg für ewigen Frieden*, ayrıca Mailer, *Heiliger Krieg*; Mann da (*Die ohnmächtige Supermacht*, s. 24 vd., 314 ve 330 vd.) ABD'nin Bill Clinton döneminde hegemonya politikası izlediği, ancak George W. Bush başkanlığında emperyalist politikaya geçtiği görüşündedir. Elbette Mann, daha hegemonya politikasının bile düzenden çok kargaşa yarattığından kuşkulanır.

ekonomik gelişim farklarının yanı sıra karizmatik fatihlerin aldığı kararlardır.

Sonunda daima aşırı emperyal genişlemeye yol açan bu anafora akıllı ve uzak görüşlü bir politikayla direnilebileceği itirazında bulunulabilir. Bunun mümkün olup olmadığı, karar mercilerinin baskı aygıtının cazibesinin ve halkın ruh halinin ne kadar etkisinde olduğuna bağlıdır. Güçlü bir askerî aristokrasi ya da dinamik bir burjuvazinin olduğu imparatorluklarda bu anafor öyle sağlam bir destek bulabilir ki, siyasi liderler buna karşı direnemezler. Demokratik imparatorluklarda ise seçmenler, katliam, açlık felaketleri ve sonu gelmeyen iç savaşlara dair görüntü ve haberlerin etkisiyle imparatorluğu müdahalede bulunmaya zorlayarak periferinin anaforunu daha da güçlendirebilirler Liberal ya da demokratik emperyalizm[32] kavramıyla anılan bu olguyu Michael Ignatieff "Empire lite" [hafif imparatorluk] olarak nitelemiştir.[33]

ABD'nin kendini imparatorluk ya da *empire* diye nitelemesi ABD'de pek görülen bir şey değildi, hatta hoş karşılanmıyordu. Paul Kennedy hayli yankı uyandıran *Great Powers* adlı kitabında "büyük güçler"den söz ederken[34] *empires* ile geçmişteki dünya imparatorluklarını kastediyordu, ABD'yi değil.[35] İmparatorluk kavramı, şayet günümüz için kullanılıyorsa, eleştirel bir ifade olarak Sovyetler Birliği'ne tahsis edilmişti. Kavramın olumlu bir anlamda kullanılması bir tabunun yıkılmasıdır, bu amacı güdenlerin ne yaptıklarını iyice düşünüp taşınmış olması gerekir.

Vietnam Savaşı'nı eleştirenler ABD'yi emperyalizmle suçlarken, bunu polemik yaratmak, kendini anti-emperyalist zanneden bir ulusu silkelemek için yapmışlardı. Amerikan imparatorluğundan artık olumlu biçimde söz edilmesi, eski impa-

32 Örn. Boot, "Plädoyer für ein Empire", s. 66; Leggewie de ("Ein Empire der Demokratie", s. 205) "demokratik emperyalizm"den söz eder

33 Ignatieff, *Empire lite*.

34 Kennedy, *Aufstieg und Fall*; benzer şekilde Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*

35 Örn. Doyle, *Empires*.

ratorlukların devamı anlamında olamazdı. Yani emperyalizm kavramı yeniden ortaya atılıyorsa, eski imparatorluklardan ve özellikle de emperyalizm politikasından farkının vurgulanması gerekiyordu, bu nedenle de *informal empire* [enformel imparatorluk], *empire by invitation* [davet üzerine imparatorluk] ya da *consensual empire*'dan [konsensüs imparatorluğu] söz edilmeye başladı.[36]

Amerikan imparatorluğunda gerçekten yeni olan nedir o zaman? Michael Ignatieff, karakteristik özelliği, insan haklarına ve demokrasiye karşı yükümlülük duymak, ayrıca serbest piyasalar oluşturmak ve bunların güvenliğini sağlamak olan "post-emperyal çağın yeni bir emperyal hâkimiyet biçimi"nden söz eder Andrew Bacevich'e göre, Amerikan imparatorluğunda yeni olan, klasik anlamda uydu devletlerden vazgeçmesi ve bunun yerine NATO, BM, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi aracı kurumlar üzerinden tüm dünyayı etkisi altına almasıdır. Charles Maier'a göre özelliği, ekonomik mübadele ile güvenlik garantilerinden oluşan bir karışımdır, Dan Diner'e göreyse, ABD imparatorluğu, giderek büyüyerek dünyada geri kalan her şeyin etki alanını kısıtlayan dünya piyasasının güç politikasıyla güvence altına alınmasından başka bir şey değildir.[37]

Buna karşın, *American Empire*'ı eleştirenler, bu tür bir hâkimiyetin özünde yeni olduğunu kabul etmez, onu klasik emperyalizm geleneğinin izinde görürler.[38] Buna en önemli kanıt ola-

---

36 Bkz. Bacevich, "Neues Rom, neues Jerusalem", ayrıca bkz. Maier, "Die Grenzen des Empire"; buna karşın Joseph Nye ("Amerikas Macht", s. 160) ABD politikasının eskisi gibi hegemonyal olduğunu, kesinlikle emperyal olmadığını vurgular; ona göre, ABD ordusunun donanım ve eğitim bakımından polislik yapmaya değil, savaşmaya uygun olmasından da bellidir bu. Bu bağlamda Zbigniew Brzezinski'nin ABD'nin dünya politikasındaki lider rolünü kalıcı olarak garanti altına almasıyla ilgili jeostratejik araştırmasını da anmak gerekir; Almancaya Die *einzige Weltmacht. Amerikas Strategie der Vorherrschaft* adıyla çevrilen kitabın özgün dili İngilizcede *The Grand Chessboard. American Primary and Its Geostrategic Imperatives* gibi masum bir başlığı vardır.

37 Ignatieff, "Empire Amerika?", s. 30; Bacevich, "Neues Rom, neues Jerusalem" s. 71 vd., Maier, "Die Grenzen des Empire" s. 126 vd., Diner, "Das Prinzip Amerika", s. 262.

38 Örn. Bkz. Johnson, *Blowback* (Alm.: *Ein Imperium verfällt*); a.g.y., *The Sorrows of Empire* (Alm. *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*).

rak, ABD ordusunun dünyayı, ABD'nin çıkarlarını koruyan beş bölge komutanlığına ayırması gösterilir. Zaman zaman Roma prokonsülleriyle karşılaştırılan, Latin Amerika, Avrupa, Ortadoğu, Pasifikler ve Kuzey Amerika'dan sorumlu bu bölge komutanlıklarının ABD dışında konuşlanmış 250.000 askerî vardır. 150'den fazla ülkede 700'ün üstünde askerî üste hızla devreye sokulmaya hazır birlikler ve malzeme bulunur. ABD birlikleri devreye sokulmasa bile, askerî üsler bölgede sürekli bir nüfuz faktörüdür. Hükümetlerin istikrarlı hale getirilmesi ve gözlerinin korkutulması onların yardımıyla olur.[39] Eleştirmenlere göre, yeni imparatorluğun belkemiğini bu üsler oluşturur ve ABD'nin 19. yüzyılda başlayan emperyal politika geleneğini sürdürmesini sağlar: "Amerika'nın emperyal tarihi," der Chalmers Johnson, "yabancı topraklara kurulmuş askerî üslerin tarihidir."[40]

Bu perspektifte güç politikasının ve ordunun devamlılığı öne çıkarılırken, Amerika'nın emperyal politikasını eleştirenlerin bir kısmı da, 19. yüzyıldan beri emperyalizmin bölgelerin idari-askerî hâkimiyetiyle ya da ticari üslerin kontrolüyle sınırlı olmadığına işaret eder. Emperyalizmin *modern* biçiminin asıl hedefi, endüstriyel olarak üretilmiş, dolayısıyla ucuz mallarla doldurulacak piyasalar yaratmaktı.[41] Britanyalılar Af-

39 Chalmers Johnson'a göre bunların beş işlevi vardır: ABD'nin dünyanın geri kalanı üzerinde hâkimiyet kurması; önemli bilgilere ulaşmak için yurttaşların, hükümetlerin ve özellikle de şirketlerin dinlemeye alınması; petrol kaynaklarının ve petrol nakliyat yollarının kontrol altına alınması; petrol endüstrisi-asker bloguna gelir ve iş güvencesi sağlanması; ABD'de orduya asker bulma şansını artırmak için askerler ve ailelerine rahat bir yaşam sunulması (Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 205).

40 *A.g.e.*, s. 251. –Eski güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin, ABD'nin önümüzdeki on yirmi yılda küresel hâkimiyetini nasıl garanti altına alacağı konusundaki görüşleri özünde Johnson'ın eleştirel bakışından pek farklı değildir, fakat Brzezinski Joseph Nye'ın *soft power* dediği şeye Johnson'dan daha fazla önem verir: "*American way of life* tüm dünyada giderek daha çok taklitçi bulduğundan, Birleşik Devletler'in dolaylı ve görünüşte onaylanan bir hegemonya kurmasını sağlayacak ideal koşullar oluşuyor (...) Böylece, Amerika'nın küresel hâkimiyeti kelimenin tam anlamıyla tüm dünyayı kuşatan zekice bir ittifak ve koalisyon sistemiyle pekiştirilecek." (Brzezinski, *Die einzige Weltmacht*, s. 48).

41 Bkz. Gallagher ve Robinson, "Der Imperialismus des Freihandels"; ayrıca bkz. Mommsen, "Wandlungen der liberalen Idee im Zeitalter des Imperialismus"

yon Savaşı'nda (1840-42) Çin'in dışa kapalı ticaret politikasına şiddet yoluyla son verdiklerinde bunu uyguladılar. Komutan Matthew C. Percy yönetimindeki Amerikan savaş gemilerinin Tokyo limanında güç gösterisinde bulunmasıyla Japonya'nın 1853'te ticaret kapılarını Avrupa ve Amerika'ya açmaya zorlanması da askerî değil, ekonomik açıdan önemliydi. Burada mesele jeopolitika değil, jeoekonomiydi – sömürgeciliğin genelde uygulanan diğer biçimlerinden yararlanmasa da, emperyal politikanın bir biçimiydi bu da. Bu görüşe göre, sömürgeci emperyalizmin klasik biçimlerine daha 19. yüzyılda piyasaların emperyalizmi de eklendi. Elbette, küreselleşme süreci artık o kadar ilerlemişti ki, "savaş gemisi ekonomisine" gerek kalmıyordu. Onun yerini, büyük ölçüde Amerika'nın çıkarlarıyla örtüşen küresel ekonomi ve finans politikasının araçları olan Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası almıştı.[42]

Küreselleşme süreçlerinin kontrol altına alınarak imparatorluk oluşturulması olgusu, *open door* [açık kapı] politikasında, yani çeşitli kotalarla korunan piyasaların açılmasında, Kıta Avrupası'ndaki gelişimden farklı, Amerika'ya özgü bir *nomos* [temel yasa, töre] gören Dan Diner'in düşündüğü kadar yeni bir şey de değildir.[43] Daha önce gördüğümüz gibi, Britanyalıların Victoria dönemindeki serbest ticaret emperyalizminde de bu politika uygulanmıştı. Devletlerin korumacılığına karşı serbest ticaret ilkelerinin yaygınlaştırılmasının barışçı bir etkisi olduğu görüşündeki liberal enternasyonalizm eşlik ediyordu bu politikaya. Ama piyasaların Avrupa mallarına ve sermayesine

42 Örn. Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*, s. 80 vd.; elbette bu düşünce imparatorluğun entelektüel yandaşlarında da görülür, örn. Bacevich (*American Empire*, s. 3) imparatorluk oluşumunun temelindeki açıklık politikası üzerine şunları yazar: "Its ultimate objective is the creation of an open and integrated international order based on the principles of democratic capitalism, with the United States as the ultimate guarantor of order and enforcer of norms." [Onun nihai amacı demokratik kapitalizmin prensiplerine dayanan, açık ve bütünleşmiş bir uluslararası düzenin kurulmasıdır; burada ABD düzenin garantörü ve normları dayatan güç olarak rol oynayacaktır.] Yine bu konuda da ABD'nin hâkimiyetine ekonomik nedenlerden ötürü son derece kuşkuyla yaklaşan zengin bir literatür mevcut; örn. bkz. Soros, *Die Vorherrschaft der USA*.

43 Diner, "Das Prinzip Amerika", s. 273.

açılması, kapitalizmin sızdığı alanlardaki siyasi istikrarı on yirmi yılda yok etmişti ve askeri birlikler gönderip kendi idari yapılarını kurarak istikrarı yeniden oluşturmak da Avrupalılara düşmüştü.

Ekonomik küreselleşmeye dayanan bir ABD imparatorluğunu eleştirenlere göre, Amerikan imparatorluk oluşumunun çevrimi de bu modele göre olacaktır: Küreselleşme *failing states* [başarısız devletler] yaratacaktır, çünkü ekonomik gelişme bu ülkelerde devletin şiddet tekelini erozyona uğratacak ve yeraltı zenginliklerinden ötürü sürekli gelir getiren bölgelerin kontrolünü savaş lordları ele geçirecektir; bunun sonucunda da kenar bölgelerdeki küreselleşme sürecinin askeri müdahaleler ve *nation-building* [ulus inşası] ile güvence altına alınması gerekecektir. Böylece, piyasaların küreselleşmesi adım adım bir müdahale emperyalizmine ya da bir dizi pasifleştirme savaşına yol açacaktır,[44] bunlar yeni bir dünya düzeni değil, sorunlu bir dünya egemenliği yaratacaktır. Özellikle de ABD ekonomik bütünleşme ve kültürel cazibeler yerine orduya yatırım yapmaya mecbur kalacak, yani *soft power* giderek *hard power*'a dönüşecektir. Britanya'nınki gibi Amerika'nın çevrimi de periferi savaşlarında ve ordunun daha fazla devreye sokulmasında son bulacaktır. Ama geç 19. yüzyıldan farklı olarak 21. yüzyılda savaş ve askeri şiddetin sorun çözme kapasitesi çok düşüktür. Bu nedenle, Amerikan imparatorluğu çözülmeyi bekleyen sorunlar ile sınırlı olanakları arasındaki orantısızlıktan ötürü nispeten kısa sürede başarısızlığa uğrayacaktır. Ve bunda, diye devam eder ABD politikasını eleştirenler, Amerika'nın 21. yüzyılda önem taşıyan iktidar türlerinden pek azına, artık önem taşımayan iktidar türlerinden ise çok fazlasına sahip olması belirleyici olacaktır. Michael Mann'ın ifadesiyle: "*American Empire*'ın askeri dev, iktisadi fasoncu, siyasi şizofren ve ideolojik hayalet olduğu anlaşılacaktır."[45]

---

44 Merkezden periferiyi hedef alan pasifleştirme savaşlarının önemi için bkz. Münkler, "Kriege im 21. Jahrhundert", özl. s. 93 vd.; küreselleşme sonucunda (nedeniyle değil) ortaya çıkan savaşlar konusunda bkz. a.g.y., "Politik und Krieg"

45 Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*, s. 27.

Imdi, periferideki pasifleştirme savaşları aşırı emperyal genişlemenin bir sonucu olarak da görülebilir elbette, fakat lider güç refah bölgelerinin *içteki* daire ve elipslerine yoğunlaştığı ve bunları periferiden gelecek tehditlerden korumakla yetindiği oranda aşırı emperyal genişlemenin önemi azalır. Romalıların ve Çinlilerin emperyal alanın sağlamlaştırılmasının ardından izledikleri politikanın en büyük özelliği buydu işte. Daha bir açık ifadeyle, emperyal politika ile emperyalist politika arasındaki fark, emperyal politikanın büyük ölçüde merkeze yoğunlaşması, imparatorluğun dışındaki bölgelere ancak çok gerektiğinde ilgi göstermesidir. Buna karşın emperyalist politika tam anlamıyla periferi saplantılıdır ve üstesinden gelinecek büyük görevlerin imparatorluğun merkezinde değil, periferisinde olduğundan emindir. Dolayısıyla, emperyalist politika orduya da daha fazla ağırlık verir, oysa emperyal politika için ordu iktisadi, siyasi ve kültürel iktidardan sonra gelir.[46]

ABD imparatorluğunu eleştirenlere göre, onun kaçınılmaz çöküşü, periferinin sorunlarından uzak durarak ve akıllıca bir *divide et empera* [böl ve yönet] politikası uygulayarak düşmanların gücünü zayıflatmak yerine, bu sorunlara bulaşan yanlış bir politika yüzünden olacaktır. Chalmers Johnson'ın da dediği gibi,[47] bu durumda Bill Clinton, emperyalist periferi politikasının baştan çıkarmalarına karşı koyamayan George W Bush'tan daha zeki bir imparatorluk politikacısıydı.

Emperyalist politikadan farklı olarak emperyal politikanın anlamı, özünde ABD'nin kendini Avrupa, Amerika ve Doğu Asya arasındaki yoğun ekonomik ilişkilerin garantörü olarak görmesi ve "hakiki kapitalist" rolüne soyunarak, buralardaki mal ve bilim mübadelesi düzeyinin 1920'li yılların sonundaki vahim düzeye düşmesini engellemeye çalışmasıdır (dün-

46 Bu anlamda Joseph Nye'ın ısrarla *soft power* üzerinde durması emperyalist bir politikadan ziyade emperyal bir politika izlenmesi için sıkıştırması olarak görülmelidir. Bkz. Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*. ABD politikasını en sert biçimde eleştirenlerin emperyalizm ile militarizmi aynı kefeye koymaları da bir tesadüf değildir; bkz. Mann, *Die ohnmächtige Supermacht*, s. 314 vd., ve Johnson, *Ein Imperium verfällt*, s. 57 vd. ve 133 vd.

47 Johnson, *Ein Imperium verfällt*, s. 385.

yadaki ekonomik ilişkilerin eski düzeyi ancak 1970'li yıllarda yakalanabildi).[48] İmparatorlukların ayakta kalmasının koşulu –belki bozkır imparatorlukları hariç, ama deniz ve kara imparatorlukları için aynı ölçüde geçerli– emperyal alandaki ekonomik alışverişin geliştirilmesi ve yoğunlaştırılmasıysa, o zaman emperyal politikanın en önemli görevi bu ekonomi alanını hukuki olarak düzenlemek, rekabetin askerî çatışmalara dönüşmesini engellemek, paranın istikrarını sağlamak ya da ekonomi merkezinin para birimleri arasında istikrarlı döviz oranları oluşturmak, teknolojik yenilikler aracılığıyla emperyal alanın çevresinden üstün olmasını sağlamak ve bu alanı dıştan gelecek saldırılardan korumak, kısacası Augustus eşiğini geçerek üstlendiği görevleri yerine getirmektir. Bir imparatorluğun ömrü, askerî görevlerin sınırlı tutulmasına ve emperyal gücün tümüyle bu alana yoğunlaşmamasına bağlıdır.

Görev alanları arasında iyi bir denge tutturulup tutturulmaması yalnızca yöneticilerin zekâsına değil, emperyal alanın ekonomisinin temelindeki stratejik kaynakların emperyal alandan mı sağlandığı yoksa ithal mi edildiğine de bağlıdır elbette. Kaynakların ithal edilmesi periferinin bazı kısımlarında doğrudan hâkimiyet kurulması mecburiyetini de beraberinde getirebilir. Bu bakımdan, Amerikan imparatorluğunun zayıf noktası, petrol temini ve petrol fiyatları üzerindeki kontrolüdür.

Kaynakların askerî genişleme yerine barışçı yollarla sağlanmasına dayalı bir emperyal politika, önemli sonuçları olan ahlaki bir paradoksa yol açar: Periferiye yönelik her tür insani müdahale ve bunun ötesi, yani yukarıda emperyal misyonun temel unsuru olarak tanımlananlar, bu durumda imparatorluğun ekonomik nedenlerden ötürü karşılayamadığı ve kaynaklarına bakılırsa zaten karşılamaması gereken ahlaki bir lüks haline gelir. Ekonomik refaha odaklı bir imparatorluğun mantığına göre, petrol teminini garanti ve kontrol altına almaya yönelik askerî müdahaleler akılcı, imparatorluk merkezi dışındaki iç savaşları bunu izleyecek bir *nation-building* için sona erdirmeye

48 Bkz. Harold James, *Der Rückfall*, s. 21 vd., 290 vd., ayrıca bkz. Fischer, "Die Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert"

yönelik askerî müdahaleler akıldışıdır. Ama bunun sonu, liberal entelektüellerin favori projesinin gerçekleştirilmesine, yani insan haklarının küresel olarak uygulanması ve güvence altına alınmasına –Ignatieff'in *Empire lite* dediği[49] şeye– varırdı. Bu da, imparatorlukların imkânlarını gözünde çok büyüterek, hayatta kalmanın gerekleriyle çelişen hedef ve amaçlara ulaşmaya kalkışmasıyla düştüğü o ideolojik tuzaklardan biri olurdu.

Burada, imparatorlukların tarihinde zaman zaman görüldüğü üzere, emperyal mantık ile emperyal misyon arasında, uzlaşmayla ortadan kaldırılamayacak bir çelişki söz konusudur. Nitekim ayakta kalabilmek ve sınırlı kaynaklarını muhafaza edebilmek için İspanya İmparatorluğu'nun militanca Karşı Reformasyon projesini iptal etmesi gerekirdi aslında. Fakat imparatorluğa meşruluk, seçkinlerine motivasyon kazandıran emperyal misyon başta buna izin vermedi. Emperyal misyonun 17. yüzyılın ortasından itibaren önemini yitirmesi ise emperyal güçlerin tükendiğinin bir işaretiydi ve diğer siyasi aktörler tarafından da öyle algılandı.

Bugün ABD de aynı ikilem içindedir: İmparatorluğun kaynaklarını barışçı yollarla güvence altına alması, kendini küresel alanda fazla zorlamaktan kaçındığını düşündürmektedir. İmparatorluğun yarı küresel dünyasının korunması için akıllı bir emperyal politikanın küresel dünyanın sorunlarına sırt çevirmesi ve "barbarlar"dan ayıran "emperyal sınırlarla"[50] kendini bunlara karşı güvence altına alması gerekir. Bu sınırların ötesinde olup bitenler imparatorluğu ancak kendi güvenliğine yönelik bir tehdit olduğunda ilgilendirir. Nitekim uzun ömürlü imparatorlukların, özellikle de Çin ve Roma imparatorluklarının politikası büyük ölçüde bu yöndeydi. Ama demokrasi ve medya çağında bu pek mümkün değildir artık. Aksi takdir-

49 Ignatieff, *Empire lite*, s. 1-25; Samantha Power daha da ileri gider: Ona göre, Amerikan gücünün ayakta kalmasının koşulu insan haklarının yaygınlık kazanmasıdır; bkz. Power, "Das Empire der Menschenrechte" Benzer bir görüş için bkz. Beck, "Über den postnationalen Krieg", ayrıca bkz. a.g.y., *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter*, s. 407 vd.

50 Kavramın babası Osterhammel'dir, "Kulturelle Grenzen bei der Expansion Europas", s. 109 vd.

ile ABD'nin emperyal misyonu sürekli yalanlanmış olur, misyonun verdiği tarihsel görev bilinci olmayınca da ABD gücünden çok şey yitirirdi. Daha açık bir ifadeyle: Amerikan imparatorluğu dıştaki düşmanları yüzünden değil, dış dünyaya kayıtsız kalmasını imkânsız hale getiren misyonunun aşırı ahlaki yükü yüzünden başarısızlığa uğrayabilir.

Demokratik bir imparatorluk?

Demokratik düzen ile emperyal güç gelişiminin uzun vadede bir arada yürüyebileceği pek çoklarına göre kuşkuludur. Genellikle, imparatorluk deyince akla gelen, otokratik değilse de otoriter bir merkezi yönetimdir, öyle ki demokratikleşme ve imparatorluğun çöküşü aynı anlama gelir. Sovyet imparatorluğunun sonu bu tezi onaylar niteliktedir. Böyle düşünülmesinin en önemli nedeni Roma tarihidir, zira Roma'nın Akdeniz'de askerî genişlemesi cumhuriyet düzenini yok etmiş, iç kargaşalar ve iç savaşlarla dolu bir yüzyılın başlamasına yol açmıştı. Octavianus/Augustus döneminde cumhuriyet kurumları salt birer dekora dönüşmüş, bu dekorların ardında ne halkın ne de *patrici*'lerin önemli bir siyasi etkisinin olduğu bir düzen gelişmiştir.

Roma'da imparatorluğun kurulması ve cumhuriyetin yok edilmesi aynı süreçte olmuştu – bu imge kuşaklar boyunca yalnızca Avrupalıların değil, siyasi düzenlerinde Roma'yı herhangi bir Avrupa ülkesinden çok daha fazla model alan Amerikalıların zihninde de yer etti.[51] Roma örneği Fransız İhtilali'nde de bir rol oynamıştı gerçi ama Fransız iktidarının Güney ve Orta Avrupa'da genişlemesinde Roma'nın model alınması, öncelikle Bonapartes'ın birinci konsüllüğe, ardından imparatorlu-

51 Bu ifade tarihçilerin çalışmalarında tekrar tekrar görülür; 20. yüzyılın bu konudaki en etkili incelemesi Symes'ın *The Roman Revolution* (1939) adlı kitabıdır; bu eserde Avrupa kıtasındaki demokratik düzenlerin kendini yok etmesine de işaret edilerek, Roma tarihinin aynasında Anglo-Amerikanların kendini idraki pekiştirilip onaylanmıştır. –Roma analojisi, son on yılda Amerikan imparatorluğunun oluşumu üzerinde çalışan tüm yazarlarda, olumlu ya da olumsuz anlamda mutlaka görülür. Belki de en dikkat çekici nokta, temelde imparatorluğa kuşkuyla yaklaşan Nye gibi bir yazarın bile Roma analojisi yapmaktan uzak duramaması; bkz. Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*, s. 167 vd.

ğa yükselmesiyle ilgiliydi. Yani hem aktörlere hem de gözlemcilere göre, Fransız İhtilali süreci cumhuriyetçi Roma'dan ziyade emperyal Roma'yı yansıtıyordu, oysa Amerika'da Roma Cumhuriyeti'nin özellikle de hizipleşmeyi, parti liderlerinin yükselmesini ve cumhuriyetin yok edilmesini engelleyecek kurumları model alınmıştı.[52]

Bu bakımdan ABD anti-emperyal bir anlayışa dayanır. Bu anlayış, Amerika'nın dünya politikasındaki sorunların üstesinden gelme görevine karşı takındığı, 19. ve hatta 20. yüzyıldaki siyasetini zaman zaman belirleyen o mesafeli duruşuna katkıda bulunmuştu. Bu nedenle, neo-emperyal politikayı radikal bir biçimde eleştirenlerin, cumhuriyetçi düzen ile emperyal politikanın uyuşmazlığını göstermek için geç cumhuriyet dönemi Roması'yla tekrar tekrar paralellik kurması pek şaşırtıcı değil: Onlara göre, imparatorluk ile demokrasi bir arada yürüyemeyeceğinden ABD'deki demokrasi ortadan kalkacaktır.[53] Genellikle bunun ilk işareti, hükümet politikasının propaganda aracı addedilen medyanın giderek basmakalıplaşmasında görülür.

Fakat ABD'nin emperyal konumuna olumlu bakanlar ya da en azından açık olanlar bile, içteki demokratik düzen ile emperyal politikanın dışa karşı zorunlulukları arasında bir gerilim görüyorlar. Michael Ignatieff bu durumu, imparatorluğun yüklerinin uzun bir süreye yayıldığı, ama demokrasilerin vaktinin az, dolayısıyla da daima acele içinde olduğu ifadesiyle dile getirdi.[54] Demokratik kontrole tabi görev sürelerinin kısa ritimleri, ayrıca başkanın görev süresinin en fazla sekiz yılla sınırlı olması, halkın sorunların makul bir sürede çözülmesini beklemesi emperyal politikanın gerekleriyle pek örtüşmez: çünkü emperyal politikanın görevlerinin başarıyla yerine getirilmesi

52 Napolyon'un imparatorluğundaki Roma etkileri için bkz. Lefebvre, *Napoleon*, özl. s. 219 vd. ABD'nin kendini siyasi idrakinde Roma cumhuriyetini temel alması na önemli bir örnek, federal eyaletler projesinin geliştirilip savunulduğu 1787-88 tarihli *Federalist Papers*'tır (bkz. Hamilton vd., *Die Federalist-Artikel*)

53 Öncelikle de Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 43 vd., 387 vd.; ayrıca bkz. Chomsky, *Hybris*, s. 19-66.

54 Ignatieff, "Empire Amerika?", s. 24 ve 31.

için genellikle onlarca yıla yayılacak zamana ihtiyaç vardır. Görevlerin zamana karşı yarışarak yerine getirilmesi elbette olumsuz sonuçlara yol açar. İç politikada olumsuz sonuçlar orta vadede telafi edilebilir ya da hükümet değişikliğine yol açar ama dış politikadaki hatalar, hele de bu hataları yapan dünyanın bir numaralı gücüyse, telafi edilmesi pek mümkün olmayan uzun vadeli sonuçları beraberinde getirir.

ABD'nin son yıllarda sorunların çözümü için orduyu giderek daha fazla devreye sokma eğilimi de demokratik mekanizmalardan ötürü zamanın daralmasından kaynaklanıyor olabilir. Askerî çözümlerin özelliği, hızlı ve nihai bir sonuç alınmasıdır, dolayısıyla "acelesi olan bir imparatorluk" çareyi, doğru ve anlamlı olamayacak sıklıkta askerî çözümlerde arayabilir. Bu gözlemden, şayet doğruysa, demokratik imparatorlukların askerî yollara otoriter imparatorluklardan daha fazla başvurduğuna dair şaşırtıcı bir sonuç çıkar. ABD'nin 1945'ten sonra çok sayıda savaşa dahil olmasını da açıklar bu.[55]

Öte yandan, özellikle de demokratik toplumlar savaşçı değildir; savaşı şan ve şöhret elde etmenin bir yolu olarak görmez, maliyet-yarar hesabı sonucunda genellikle verimsiz ve fazla masraflı bulurlar. Yani mantıklı bakıldığında, bir başkanın savaş kararını halkın desteklemesi çok zordur, bu da pek çok savaşın gözlerden uzak yapılmasına ya da gerçekleri çarpıtarak başlatılmasına yol açmıştır. Amerika'nın müdahale gerekçeleri yanıltma ve yalanlarla doludur: Kuzey Vietnam'a karşı başlatılan hava bombardımanına Tonking olayı gerekçe gösterildi, 1990-91'de Amerika'nın Körfez'e müdahalesi için Iraklı askerlerin güya Kuveyt'te kuvözdeki bebekleri öldürdükleri yalanı uydurulduu, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarının özgür dünyayı tehdit ettiği iddiası ortaya atıldı.[56] Bunların yalan ol-

55 ABD'nin giriştiği savaşların elbette suçlayıcı bir tasviri için bkz. Schley, *Die Kriege der USA*.

56 Bu konuda genel olarak bkz. Beham, *Kriegstrommeln*; 1991'deki İkinci Körfez Savaşı için bkz. MacArthur, *Die Schlacht der Lügen*; Kosova müdahalesi için bkz. Lampe, "Medienfiktionen beim NATO-Einsatz im Kosovo-Krieg 1999"; 2003'teki Üçüncü Körfez Savaşı için bkz. Filgner, *Der inszenierte Krieg*, özl. bkz. s. 12 vd.

duğu, kendi çıkarlarını dayatmak ve nüfuz alanını genişletmek adına tehdit ve tehlike senaryoları uyduran Amerikan politikasının müthiş riyakârlığının birer kanıtı olarak defalarca ortaya çıkarıldı. Burada çoğu zaman gözden kaçırılan şey, demokratik kamuoyuna emperyal zorunlulukları benimsetmek için tehdit senaryolarının kaçınılmaz olmasıdır. Senaryo ve yanıltma politikası demokrasi ile imparatorluk arasındaki boşluğu doldurmaya yarar.

Hiç kuşkusuz böyle bir politika uzun vadede demokrasiyi tehlikeye sokar; bu politikanın emperyal düzenin gereği açısından da tehlikeli bir geçici önlem olduğu genellikle dikkate alınmaz, çünkü bizim anlayışımıza göre, demokrasi imparatorluktan daha değerlidir (imparatorluk bir siyasi düzen değeri olarak görülebilirse tabii). Demokrasi için kesinlikle en büyük tehdit 1960'lı yılların başında genelkurmay başkanı Lyman Lemnitzer'in *Operation Notherwoods* kod adını taşıyan planı olsa gerek; plana göre, Küba'nın işgali için Amerikan halkının desteğini kazanmak amacıyla terör saldırıları düzenlenecek ve Amerikan kentlerindeki siviller pusu kurularak vurulacaktı.[57] Bu planlar ortaya çıkınca Lemnitzer istifa etmek zorunda kaldı gerçi, ama ABD hükümetinin sadece saldırı senaryoları uydurmakla kalmayıp kendi halkına da saldırı düzenlediği kuşkusu sürdü ve 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra tam anlamıyla komplo teorilerine dönüştü.[58]

ABD'nin 20. yüzyılın ilk yarısındaki savaş deneyimleri Kıta Avrupası devletlerininkinden çok farklıydı elbette, bu deneyimler Amerikalı seçmenlerin emperyal projenin askerî yükünü en azından kısmen üstlenmeye tekrar tekrar hazır olmasına hayli katkıda bulundu. Çünkü iki dünya savaşının asıl galibi ABD'ydi, her iki savaşta da müdahil diğer ülkelere naza-

57 Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 412 vd.

58 Bkz. Brockers, *Verschwörungen, Verschwörungstheorien und die Geheimnisse des 11.9.*, ayrıca bkz. a.g.y., *Fakten, Fälschungen und die unterdrückten Beweise des 11.9.* Japonların Pearl Harbor'daki Amerikan donanmasına saldırısı da Başkan Roosevelt tarafından Amerikan halkına yönelik bir komplo olarak "deşifre" edilmişti, bu şekilde halk ABD'nin savaşa girmesini onaylamaya zorlanıyordu; bkz. Stinnett, *Pearl Harbor*.

ran en az kaybı vermiş ama en büyük ekonomik kazancı elde etmişti.[59]

Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde borçlu bir ulus olan ABD, savaşın sonunda en büyük alacaklıydı. Aynı zamanda da, Avrupalı rakiplerinin omuzlarındaki savaş yükü nedeniyle meydanı boş buldu ve o zamana dek pek giremediği piyasalara girdi. İkinci Dünya Savaşı esnasında Britanya İmparatorluğu sıfırı tüketince, savaştan sonra da Almanya ve Japonya ekonomik rekabet sahnesinden uzunca bir süre çekilmek zorunda kalınca, ABD hem ekonomik hem de siyasi güç olarak palazlanıp öne çıktı. Dolayısıyla, ABD savaşlardan gayet güzel kâr edilebileceğini gördü ve her iki savaştan asıl kâr eden ABD sermayesi de olsa, ortalama Amerikalının belleğinde savaşa girme ile ekonomik canlanma iç içe geçti.

Vietnam Savaşı'nın yükünü bu kadar uzun süre taşımaya razı olunmasının açıklaması, iki dünya savaşının anısıdır. Bu nedenle, Vietnam Savaşı savaşın yararlarına duyulan güveni bir o kadar derinden sarstı, zira ABD için yalnızca psikolojik değil, ekonomik buhranla sonuçlandı. Amerikalıların 20. yüzyılın ilk yarısındaki deneyimlerle yeniden bağ kurması ancak 1991'deki Körfez Savaşı'yla oldu. Yine de, modern dönemde savaşların kârdan çok zarar getirdiği yolundaki –genellikle doğru– saptamanın göreceli olduğunu teslim etmek gerekir, zira bu saptama devletler için geçerlidir ama belli koşullarda, rakip güçler savaşta birbirini karşılıklı olarak zayıflatıp savaşın asıl yükünü taşıdıklarında, imparatorluklar savaşlardan hem siyasi hem

59 Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupalılara maliyeti ve zararı için bkz. Kolko, *Das Jahrhundert der Kriege*, s. 96 vd., 107 vd., savaşın ABD için sonuçlarını Junker (*Power und Mission*, s. 52) özetlemiştir: "Birinci Dünya Savaşı sayesinde dünyanın ekonomi ve ticarette lider gücü haline gelen ABD, bu konumunu 1920'li yıllarda daha da pekiştirdi: (...) Sanayi ürünlerinin dünya üretimindeki payı 1913 yılında % 35,8 iken, 1925-1929 yılları arasında ortalama % 46'ya çıktı. ABD'nin milli geliri, dolara göre hesaplandığında, Büyük Britanya, Almanya, Fransa, Japonya ve Kanada da dahil olmak üzere kendinden sonraki 23 ulusun toplam milli geliri kadardı. Londra'nın yanı sıra New York dünyanın ikinci finans merkezi haline geldi, dünya ekonomi sistemi iki merkezli, hatta Amerika merkezli oldu." İkinci Dünya Savaşı'nın bilançosu için bkz. Kolko, *Das Jahrhundert der Kriege*, s. 205 vd.; ayrıca bkz. Overy, *Die Wurzeln des Sieges*, s. 419 vd.

de ekonomik artı değer sağlayabilir. Bir imparatorluk emperyal düzeni tehdit eden savaşlardan da kazançlı çıkabilir, zira bu tür savaşlar imparatorluğun birlik ve beraberliğini güçlendirir. Bu savaşlar imparatorluktaki merkezkaç eğilimleri bloke eder ve emperyal mantığı kuvvetlendirir. İkinci Körfez Savaşı'nın etkisi bu yönde olmuş, Üçüncü Körfez Savaşı tam tersi bir etki yaratmıştır. "Teröre karşı savaş"ın orta ve uzun vadede nasıl bir etki yaratacağını zaman gösterecek.

Andrew Bacevich'e göre, Amerikan halkı emperyal projeyi geniş çapta desteklese bile –ki o bundan kuşkuludur– ABD'nin siyasi sisteminin imparatorluk yönetimine çok uygun olmadığını belirtmek gerekir. Böyle bir yönetim uzun bir süreye yayıldığında kamuoyunun emperyal politikaya desteğinden emin olunamaz, çünkü insanlar "imparatorluğun sağladığı avantajların getirdiği yük ve sorumluluklardan belirgin bir biçimde daha fazla olmasını" beklerler.[60] Tarihte çoğunlukta olan otoriter imparatorlukların aksine, demokratik imparatorluklar ya da halkın tepkisinin yoğun olduğu imparatorluklar, emperyal politikanın götürüsünün getirisinden fazla olduğu bir döneme uzun süre katlanacak durumda değildir. Daha açık bir ifadeyle, demokratik imparatorluklar otoriter imparatorluklardan daha fazla ganimet baskısı altındadır.[61]

Ganimet baskısı kavramı, savaşa büyük bir önem atfetmeyen post-heroik bir topluma dayanan demokratik bir imparatorlukta daha ziyade metaforik bir anlam taşır elbette.[62] Yükseliş evresinde savaş ganimetinin genişlemenin yalnızca bir *motifi* değil, *kaynağı* da olduğu eski imparatorluklardan farklı olarak, Almanların ve de Japonların imparatorluk oluşturma denemelerinin başarısızlığa uğradığı 1945'ten sonra böyle bir şey söz konusu olamaz artık. Aslında imparatorluk oluşumunun motivasyon yapısı ve emperyal politikanın zorunlulukları da-

60 Bacevich, "Neues Rom, neues Jerusalem", s. 79.

61 Niall Ferguson (*Das verleugnete Imperium*, s. 43) varlığından asla kuşku duymadığı Amerikan imparatorluğunun analizinde benzer bir sonuca vardı ama ona göre, imparatorluğun zayıf noktası yol açtığı maliyetten çok, halkın güç isteminden yoksun olmasıdır

62 Bkz. Münkler, "'Nothing to kill or die for...'"

lu Sanayi Devrimi'nde değişime uğradı. Emperyal genişlemenin başlıca amacı, yabancı malları ve hazineleri ele geçirmek, savaşta boyunduruk altına alınan iş gücünü sömürmek değildi artık, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerden akacak mallara yeni piyasalar açmaktı. Yani ganimet, boyunduruk altına alınanların zenginliği değil, onların tüketim ihtiyacı ya da –emperyal merkezin sanayi ürünlerinin periferideki zanaat ürünlerinden daha ucuz olması bakımından– teknolojik alandaki geri kalmışlıklarıydı.

Dolayısıyla, bu tür bir emperyal politikanın en önemli koşulu askerî üstünlükten ziyade ekonomik üstünlüktür. Eğer zenginlikler bir rol oynuyorsa, bunlar, elbette ancak Sanayi Devrimi'yle birlikte ekonomik cazibe kazanan, yani fosil maddelerden ya da maden yataklarından *kaynaklara* dönüştürülen yeraltı zenginlikleridir. Özellikle de Britanyalıların emperyalizmi bu yolda hayli mesafe katetmiş, diğer Avrupalılar, Kuzey Amerikalılar ve zaman zaman da Japonlar onların izinden gitmişlerdi, fakat Rus çarlarının emperyalizmi eski yörüngesinin dışına çıkamamanın bedelini 20. yüzyılın başında ağır yenilgilerle ödemek zorunda kalmıştı.[63]

Askerî üstünlükten ziyade ekonomik üstünlüğe dayanan bir imparatorluğun sorunu, yeni açtığı ekonomi alanlarının güvenliğini sağlamak için oralarda askerî varlık göstermek zorunda kalmasıdır. Bunun için küçük askerî birlikler yeterli olduğu sürece ciddi bir sorun yaşanmaz – özellikle de, Britanya İmparatorluğu'ndaki Sepoy birlikleri gibi ticaret şirketleri tarafından finanse ve kontrol ediliyorlarsa. Ama isyan ve kargaşa başlayınca tablo değişir, o zaman bölgeye daha büyük birliklerin uzun süreliğine gönderilmesi gerekir; ama bu hem çok masraflıdır hem de imparatorluk asker kaybedince halkın desteği hızla azalır. Böyle bir durumda da en akılcı çözümü bulanlar ve geniş ölçüde uygulayanlar yine Britanyalılar olmuştur: Britan-

63 Amerikan ticaret emperyalizmi için bkz. Wehler, *Der Aufstieg des amerikanischen Imperialismus*, s. 259; Rusların askerî emperyalizmi ve buna "Ruble emperyalizmi"ni de ekleme denemesinin başarısızlığı konusunda bkz. Geyer, *Der russische Imperialismus*, s. 144 vd.

yalılar imparatorluğun periferisindeki askerî birlikleri devreye soktular, bunların hem maliyetleri çok daha azdı, hem de büyük kayıplar bile emperyal merkez kökenli askerlerinki kadar büyük bir tepkiye yol açmıyordu.[64]

Bugün bu uygulamanın bazı unsurları, 1970'li yıllardan beri zorunlu askerlerden değil, sözleşmeli ve profesyonel askerlerden oluşan Amerikan ordusunda da görülür. Vietnam Savaşı'ndan çıkarılan en büyük derslerden biri, ülkenin orta sınıfının evlatlarıyla böyle bir savaşa girilemeyeceğiydi, çünkü burada protesto potansiyeli ile siyasi ifade özgürlüğü bir aradaydı. Bugün Amerikan ordusunun yüzde 44'ü etnik azınlık mensuplarından oluşuyor.[65] Bu kişilerin düzenli iş piyasasında iş bulma şansı yok, oysa orduda toplumsal bütünleşme deneyimi yaşıyor, saygı görüyorlar, bu da onların birliklerine daha fazla bağlanmasını sağlıyor. Dünyanın her yerindeki Amerikan üslerinde ve gemilerinde gelişmiş olan askerî alt-kültür ABD'nin gündelik hayatından giderek uzaklaşıyor elbette; bunun uzun vadede demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmadığını zaman gösterecek. Yine de bu, bu sayede ABD'nin, her ne kadar post-heroik bir toplumun ordusu olsa da, dünyanın her yerinde devreye sokulabilen, savaşmaya muktedir bir ordu yaratığı gerçeğini değiştirmez.

Fakat şu sıralarda, Avrupalıların 19. ve 20. yüzyılda imparatorluklarını düzenli olarak denetlemekte kullandıkları sömürge birlikleriyle aynı işleve sahip paralı askerlerin işe alınması ya da *private military companies*'e [özel askerî şirketler] başvurulması yönünde bir gelişime yaşanıyor,[66] böylece emperyal merkezdeki nüfus kendini feda etmek yerine para ödüyor. Irak'ta savaşan ABD ordusundaki "Yeşil Kart" askerlerinin, yani yıllarca askerlik yapmanın karşılığında ABD vatandaşlığı elde etmek isteyen askerlerin birliklerin mevcudundaki oranının beşte bir,

64 Başka ülkelerde kendi birliklerinden önce diğer ülkelerin birliklerini devreye sokuyorlardı. Nitekim Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Britanyalılar egemenliklerini Hessenli birliklerle ayakta tutmaya çalışmışlardı

65 Bkz. Johnson, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, s. 144 vd.

66 Tanınmış PMC'lerin bir listesi için bkz. Ruf, *Politische Ökonomie der Gewalt*, s. 317-345.

özel askerî şirketlerin sağladığı asker sayısının ise 20.000 civarında olduğu tahmin ediliyor. Bu erkekler (ve kadınlar) ABD vatandaşlığına kabul edilmeleri ya da belirli bir ücret karşılığında emperyal politikanın askerî yükünü sırtlanmaya hazırlar, nitekim bu durum Amerikalı seçmenlerin askerî harekâtları çok daha fazla onaylamalarını sağladı.

Geriye bir tek maliyet sorunu kalıyor, ki son kertede bir imparatorluğun avantajlarının dezavantajlarından daha ağır bastığının göstergesi budur. İmparatorluğun merkez gücünün, 1991'deki Körfez Savaşı'nın 61 milyar dolarlık maliyetinin yaklaşık yüzde 80'ini müttefiklerin üstlenmesi gibi ucuz çözümler bulması her zaman mümkün olmaz. Bu nedenle, Amerikalı seçmenlerin imparatorluğun silahlanma bütçesinin muazzam yükünü mütemadiyen taşımaya hazır olacakları kuşkuludur. Bugün gayri safi yurtiçi hasılanın (G.S.Y.H.) yaklaşık yüzde 3,5'i olan savunma bütçesi Soğuk Savaş dönemine göre yarı yarıya azaldı gerçi ama bunun nedeni silahlanma giderlerinin düşmesi değil, ABD'nin ekonomisinin 1990'lı yıllarda daha iyiye gitmesi.

Demek ki, savunma harcamalarının yükü ABD'nin ekonomik gücüne oranla değerlendirilmelidir ama bunun G.S.Y H.'nin yılda yaklaşık yüzde beşine tekabül eden bir cari işlemler açığıyla uzun süre sürdürülebileceği şüphelidir. Dünya hasılasındaki payı yüzde 27 olan ABD'nin ekonomik temelleri Britanya İmparatorluğu'nunkinden daha sağlamdır[67] gerçi, ama bu pay ABD'nin iki dünya savaşı arası dönemde ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yüzde 40'larda olan payından düşüktür ve önümüzdeki yıllarda daha da düşecektir. Eğer ABD şu andaki askerî üstünlüğünü korumak istiyorsa, kamu harcamalarında yurttaşlarının hayatına yansıyacak kısıtlamalar yapmak zorunda kalacaktır. Bu durumun halkın imparatorluk projesine desteğini azaltmayacağını düşünmek pek mümkün değil.

İmparatorluğun askerî aygıtının Amerikan halkına yükü hakkında bir fikir edinmek için karşılaştırılacak iki rakam var: ABD'nin dünya hasılasındaki payı, onu izleyen üç ülkenin (Ja-

67 Bkz. Ferguson, *Das verleugnete Empire*, s. 52 vd.

ponya, Almanya ve Fransa) dünya hasılasındaki payının toplamı kadar Ama ABD'nin askerî bütçesi, dünya hasılası sıralamasında onu izleyen on iki ülkenin askerî harcamalarının toplamı.[68] Bu durum, Andrew Bacevich'in, Amerikan imparatorluğu için en büyük tehlikenin herhangi bir dış tehdit değil, "Amerikan halkının imparatorluğun yükünü artık taşımak istememesi ihtimali"[69] olduğu sonucuna varmasını da açıklar. Maliyet sorunu, yani emperyal politikanın orta vadedeki maliyeti ile kazancı arasındaki ilişki demokratik bir imparatorluğun en büyük sorunu olsa gerek. İçteki karşıtların ve dıştaki düşmanların onun özellikle de bu zaafından yararlanmaları bir tesadüf değil.

ABD hükümetinin Doğu-Batı çatışmasının sona ermesinden sonra olası barış temettüsünün sadece bir kısmını tahsil etmeye, bunun yerine askerî teknolojideki üstünlüğünü daha da artırmaya karar vermesinin ardındaki düşünce, emperyal alanın kenar bölgelerinden gelen tehdidin içteki rekabetten daha güçlü olduğuydu. ABD kurumlarına düzenlenen terörist saldırıların artması ve 11 Eylül 2001'deki saldırılar bu kararın doğruluğunu teyit ediyor gibiydi. Bu kararın alınmasının bir nedeni de, Avrupalıların ekonomi ve teknolojide Amerika'nın lider konumunu ciddi bir tehlikeye atacak bir atağa geçemeyeceğinden emin olunmasıydı.

Gerçekte, avronun dolaşıma sokulmasıyla Avrupa'da para birliğinin kurulması, İslamcı terörizmin Amerika'nın üstünlüğüne[70] meydan okumasından çok daha büyük bir tehdittir. Avrupa'da araştırma dünyasının bütünleşmesiyle ekonomiye yapılacak transferler, avronun dolaşımı sokulmasına benzer etkiler yaratabilir. ABD'nin son birkaç yıldır askerî hâkimiyet araçlarına giderek daha fazla yönelmesinin bir nedeni de Avrupa'nın dünya ekonomisinde atağa geçmesiyle ilgili olabilir: ABD rekabeti askerî kapasiteye dökerek Avrupa'yı –en azın-

68 Nye, *Das Paradox der amerikanischen Macht*, s. 66 vd.

69 Bacevich, "Neues Rom, neues Jerusalem", s. 80

70 İmparatorluğu eleştiren yazarların, örn. Todd (*Weltmacht USA*) ve Kupchan'ın (*Die europäische Herausforderung*), özellikle de ABD'nin dünya ekonomisine egemenliği üzerinde durmaları tesadüf değildir. Ayrıca bkz. Rifkin, *Der europäische Traum*, s. 199 vd.

dan bir süreliğine– belli bir mesafede tutabilir, ve Avrupalıların bütünleşmiş bir ekonomi alanı yaratarak kazandıkları gücü ve nüfuzu onların arasında siyasi anlaşmazlık yaratarak tekrar zayıflatabilir.

İktidarın dört kaynağı ve biçimi hakkında yukarıda söylenenlerle bağlantı kurulduğunda bunun anlamı, iktisadi iktidarın azalmasının[71] askerî iktidarın güçlendirilmesiyle telafi edilmeye çalışılmasıdır; Avrupalılar bu konuda ABD'yle aynı düzeyi yakalamak için büyük bir çaba içinde değiller zaten. Elbette ABD'nin emperyal ekonomi alanlarına hâkimiyetinin maliyeti de artar o zaman ve ABD bu maliyeti ancak kısmen Avrupalılara yıkabilir. ABD'nin buna tepki olarak iki seçeneği vardır: klasik *divide et empera* [böl ve yönet] anlamında Avrupa'yı bölmek ya da Avrupa'yı emperyal alanın güvenliğine daha fazla dahil etmek. Sonunda bu iki seçenekten hangisinde karar kılınacağı Avrupalılara da bağlıdır.

Avrupa ve emperyal meydan okuma

Doğu-Batı çatışmasının sona ermesiyle ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle değişen genel tablo Avrupa'yı, 1990'ların başında düşünüldüğünden ve düşünülmek istendiğinden çok daha fazla zorladı. Dünya politikasındaki zıtlığın ortadan kalkması ilk başlarda, kıtanın karşıt iki siyasi cepheye bölünmesinin üstesinden gelinmesi ve Batı Avrupa'daki ulus-devletlerin ekonomik ve siyasi bütünleşme sürecinin Orta ve Doğu Avrupa'da da adım adım gerçekleştirilmesi için bir fırsat olarak görülmüştü. Geriye dönüp bakıldığında, Rusya'nın endişe edildiği kadar direnç göstermediği ama bu süreçte çıkacak ekonomik ve toplumsal sorunların hafife alındığı anlaşılıyor. "Yeniden birleşen Avrupa"nın siyasi ağırlığının da değişeceği, dünya politikasında daha önemli bir rol oynayacağı bazı gözlemciler tarafından öngörülmüştü, fakat Avrupalıların üstleneceği rolle ilgili beklentiler genellikle fazla abartılıydı. Buna karşın, NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'yı da kapsamasıyla birlikte yapısının da kö-

71 Bkz. yukarıda, s. 83 vd.

künden değişeceği tam olarak görülemiyor, genellikle yanlış değerlendirmelerde bulunuluyordu: Avrupa'nın NATO'da ağırlığının artacağı tahmin ediliyordu, oysa tam tersine Avrupa'nın nüfuzu azaldı ve ABD'nin ağırlığının artması kayıtsız şartsız bir liderlik talebine dönüştü.[72]

Gerçekten de, Avrupa Birliği en çok da, post-emperyal alanlara özgü tüm çatışma ve istikrarsızlıkların büyük bir hızla geliştiği post-emperyal alanla karşı karşıya gelince zorlandı, halen de zorlanıyor. Öte yandan, o zamana değin âlicenap bir hegemon güç gibi davranan lider güç, müttefiklerinin düşüncelerine artık pek kulak asmayan emperyal bir aktöre dönüştü. Avrupalı politikacıların çoğunun bu gelişmeler karşısında şaşkınlığa uğramasının bir nedeni de, bir imparatorluğun işleyiş mantığını hesaba katmamalarıydı. Onların siyasi hesabı devlet politikaları doğrultusundaydı –ve bir yanda post-emperyal alanlarla, diğer yanda da emperyal bir aktörle karşı karşıya geldiler. Yugoslavya'nın parçalandığı savaşlara hangi tepkinin daha uygun olacağı sorusuyla başlayan gerilim, Irak Savaşı öncesi siyasi anlaşmazlıklarla iyice tırmandı. İmdi, Avrupa, kimilerinin iddia ettiği gibi, daha fazla önem ve nüfuz mu kazandı? Yoksa, başkalarının öne sürdüğü gibi, her ikisini de mi kaybetti?

Avrupa'ya yönelik emperyal meydan okumanın iki boyutu var. Avrupalılar kendilerinden çok güçlü ABD'yle hem bir ilişkiyi oturtmak hem de lider gücün harekâtlarına kaynak sağlayıp savaş yaralarını sardıkları halde siyasi-askerî kararlara etkide bulunamayan bir duruma düşmemeye dikkat etmek zorundalar. Bu noktada Avrupalıların siyasi olarak dışlanmaya karşı çıkmaları gerekiyor. Avrupa ABD'ye kendini emperyal merkezin altmerkezi olarak kabul ettirmek, ABD ile arasında merkez-çeperi ayrımı oluşmamasına dikkat etmek zorunda. Öte yandan, Avrupalılar doğu ve güneydoğudaki istikrarsız çeperleriyle de ilgilenmek, Avrupa'nın mevcut yapısını zorlayacak bir ge-

72 Özgüven sahibi bir Avrupa'nın siyasi gücü konusunda bkz. Sloterdijk, *Falls Europa erwacht*, ayrıca bkz. *Mein Name sei Europa*, özl. s. 174 vd.; NATO'nun doğuya genişlemesi konusunda bkz. Asmus, *Opening NATO's Door*, s. 134 vd.

nişleme sarmalının içine çekilmeden oralardaki çöküş ve savaşları engellemek zorundalar. Bu noktada Avrupalılar, bir imparatorluk olmadıkları halde aşırı emperyal genişleme tehlikesiyle –ve paradoksuyla– karşı karşıyalar.

Avrupalılar bu ikili meydan okumaya halen bir yanıt bulamadılar, hatta bunun bir meydan okuma olduğunu bile kavramış değiller henüz. İlgili literatüre bir göz atıldığında, genel hatları çizilen bu konuya iki farklı yaklaşım olduğu görülür. *Yatıştırma literatürü* olarak nitelenebilecek birinci yaklaşımda öncelikle Avrupalıların ABD ile ilişkisi üzerinde durulur. Bu görüşün sözcülerine[73] göre, ABD imparatorluğunun meydan okuması ilk bakışta göründüğü kadar önemli ve tehlikeli değildir, çünkü ABD zaten çöküş evresindedir ya da tüm dünyadaki angajmanları nedeniyle kendini o kadar zorlamıştır ki, Avrupalılar karşısındaki üstünlüğünü çok geçmeden kaybedecektir. Bu yatıştırma literatüründe Avrupa'nın ekonomik gücü öne çıkarılır ve Avrupa ile ABD arasındaki denge eğiliminden dem vurulur. Fakat bu saptamalarda iki şey gözden kaçırılır ya da yeterince dikkate alınmaz. Birincisi, ABD'nin dünya liderliğinin erozyona uğraması ya da sona ermesi sorunları ortadan kaldırmaz, Avrupa'nın başına daha fazla dert açacaktır; ikincisi, Avrupa ile ABD arasında iktisadi denge kurulduğu takdirde ABD askerî çözümlere başvurmaya daha meyilli olur, çünkü o zaman Avrupalılar yine cüceleşecek, ABD de devleşecektir. Kısacası, yatıştırma literatürü ABD imparatorluğunun dünyada istikrar sağlama işlevini hafife alır, güç ilişkilerinin *kısa vadede* netleştirilmesinde ekonomik faktörlerin önemini ise abartır. Oysa, ekonomik faktörler etkisini uzun vadede gösterir.

Yatıştırma literatürünün yanı sıra, Avrupa'nın bütünleşme sürecine tümüyle içeriden bakan *kimlik literatürü* vardır bir de. Bu yaklaşımda AB'nin siyasi dengesinde Doğu Avrupa, Yakındoğu ve Kuzey Afrika hiç hesaba katılmaz ve sadece Avrupa'nın

---

73 Burada özellikle anılması gerekenler: Todd, *Weltmacht USA*, özl. s. 211 vd.; ayrıca Rifkin, *Der europäische Traum*, s. 19 vd., 71 vd.; Kupchan da, *Die europäische Herausforderung*, s. 115 vd., ABD'ye esasen Avrupa tarafından meydan okunduğu görüşündedir.

anayasal-siyasi düzeni ve kültürel kimliğine odaklanılır.[74] Doğu-Batı çatışması döneminde olduğu gibi Avrupalıların yine bu süreçte de kararların olgunlaşması ve farklı siyasi kültürlerin bütünleşmesi için bol zamanları olduğu varsayımından yola çıkılır. O dönemde siyasi tansiyonun düşürülerek siyasi süreçlerin yavaşlatılması genel siyasi durumda bir değişim yaşanmasına yol açmış ve Avrupa'nın bütünleşmesini kolaylaştırmıştı. Ama Doğu-Batı çatışması sona erince yavaşlatıcı faktörler de ortadan kalktı ve siyasi süreçler yine normal temposuna girdi, hatta telafi edilmesi gereken çok şey olduğundan bu süreçler dünyanın başka yerlerine göre daha da hızlandı. Yavaşlama evresinde Avrupalıların ortak bir kimlik arayışına girmek gibi bir lüksleri vardı, ama 1990'lı yılların başından beri durumun ivme kazanması nedeniyle öyle geniş zamanları yok artık. Kimlik literatürü periferinin sorunlarını görmezden geliyor elbette ve kimlik meselesi merkezde açıklığa kavuşuncaya kadar bu sorunların şiddetlenmeyeceğine güveniyor. Türkiye'nin AB üyeliğine başvurusuyla ilgili kamuoyu tartışmalarında açıkça görüldü bu.

Avrupalıların ABD'yle ilişkisine gelince; kitabın başında anlatılan Atina talassokrasisinin gelişimi bir uyarı niteliğinde olabilir: Pers İmparatorluğu'nun tehdidi sürerken Atina müttefiklerine tepeden baksa da, onlara eşit davranıyordu. Fakat doğunun tehdidi ortadan kalkınca, müttefikler barış temettüsünü alınca ve Atinalılar onların yükümlülüklerini para ödeyerek yerine getirmelerine razı olunca, eşit haklara sahip müttefikler olmaktan çıktılar ve Atinalıların arzu ve direktiflerine boyun eğmesi beklenen tebaaya dönüştüler. Bu esnada birbirlerinin kuyusunu kazmaları bu süreci hızlandırdı. Avrupa böyle bir duruma düşmek istemiyorsa, birliğin dışındakilerin –en yakın müttefikin bile– önemli kararlarda söz sahibi olamayacağı siyasi bir bütün olmak zorunda.

---

74 Avrupa kimliği üzerine yürütülen tartışma, Türkiye'nin AB üyeliğine başvurmasıyla yeni bir ivme kazandı; bu konuda bkz. Leggewie, *Die Türkei und Europa*; Avrupa kimliğinin çeşitli yönleri için bkz. Hoffmann ve Kramer (yay. haz.), *Europa – Kontinent im Abseits?*

Avrupalıların ortak hareket etmeleri zorunluluğu dışarıdan dayatılıyor ve iç gelişmelerin de buna ayak uydurması gerekiyor. Bunun mümkün olup olmadığı, AB'ye daha yenilerde giren Orta Avrupalılara değil, ABD'nin küçük ortağı mı yoksa Avrupa'da lider bir güç mü olacağına karar vermesi gereken Büyük Britanya'ya bağlı. Avrupa'nın bütünleşme sürecinin verilen karara göre örgütlenmesi gerekecek. Arzu edilen Paris-Londra-Berlin üçgeni kurulamazsa, kıtada Paris-Berlin eksenini üçgene dönüştürecek bir başka güç bulunacak, o zaman da Londra Birleşik Avrupa'nın periferisine sürülecek elbette. Her halükârda, Avrupa'nın dışarıya karşı ortak hareket etme kapasitesi Avrupa'daki karar organlarının hiyerarşikleşmesine yol açacak; ortak tarım politikasında bu mümkün olmamıştı gerçi, ama çok da gerekli değildi. Ya da tersine: AB devletleri arasında daha güçlü bir hiyerarşi kurulamazsa, Avrupalıların dışarıya karşı ortak hareket etmeleri de mümkün olmayacak. Pek çok orta ve küçük ölçekteki ülkenin dış politikada ve güvenlik politikasında daha güçlü ortaklıklar kurulmasına karşı çıkmasının bir nedeni de bu. Fakat bunun onların hareket alanlarını genişletmeye değil, Amerika'nın Avrupa politikası üzerindeki etkisini artırmaya yaradığının farkında olmaları gerekir. Nitekim ABD Avrupa'nın küçük ve orta büyüklükteki ülkelerinin duygularıyla oynamayı pek seviyor. ABD'nin giderek zorlaşan dünya politikasında Avrupa'nın desteğine muhtaç olması ona dur demek için iyi bir fırsat.

Avrupa'da ortak bir dış politika ve güvenlik politikasının izlenmesi, yalnızca ABD imparatorluğunun karşısında ayakta durabilmek için değil, Avrupa'nın periferisinde istikrar sağlamak için de gerekiyor. Zira istikrarsız bir periferi, Avrupalıların ilk kez 1990'lı yıllarda Balkan savaşlarında karşılaştıkları anafor etkisini giderek artırabilir, o zaman da bu etki nispeten kontrol altına alınabilen Balkanlar'la sınırlı olmaktan çıkar ve Beyaz Rusya ve Ukrayna'dan Kafkaslar'a, Yakındoğu ve Ortadoğu üzerinden Afrika'nın Akdeniz kıyısına ve Fas'a dek uzanan bir yay çizer. Bu yay içindeki devletlerin iyice zayıflaması, iç savaşlar yaşaması ve ekonomisinin çökmesi Avrupa'yı

ABD'den çok daha fazla etkileyeceğinden, Avrupalılar Batı'nın bu bölgelerdeki politikasının salt ABD tarafından belirlenmemesi için çaba sarf etmek zorundalar. Elbette en iyisi, kendi "arka avluları"nda kararları kendilerinin almaları, ABD'nin bu bölgede arka planda kalması olurdu ama Yakındoğu ve Ortadoğu'da böyle bir şeyin olması pek beklenemez. Öte yandan, ABD'de çıkarlar kadar ruh hali de çabucak değişebilir – o zaman da Avrupalıların hem konsept hem de kapasite bakımından ABD'nin şimdiye dek üstlendiği rolü devralabilecek durumda olması gerekir.

Avrupa kesin sınırları olmayan bir kıtadır; sadece kuzeyde ve batıda coğrafi sınırları vardır. Buna karşın, siyasi ve ekonomik topluluğun güneyde ve doğuda nereye kadar genişleyebileceği, genişlemesi gerektiği belli değildir. Güneyde Akdeniz kıtanın doğal bir sınırını oluşturur gerçi, ama Akdeniz'in eskiden beri ayırıcı değil, birleştirici bir etkisi olmuştur. Örneğin Roma İmparatorluğu için Akdeniz sınır değil, merkezdi; bu durum ancak M.S. 8.-9. yüzyıllardaki Arap istilasından sonra değişti.[75] Ama İtalyan deniz cumhuriyetleri Venedik ve Cenova Akdeniz'i yeniden bir ticaret merkezi haline getirdi, Osmanlı İmparatorluğu da en parlak döneminde Doğu Akdeniz'e doğru genişleyen bir imparatorluktu. Avrupalıların Akdeniz'i siyasi bütünleşmenin sınırı olarak görmeye devam etmesinin pek çok nedeni var ama bu onları karşı kıyıda siyasi ve ekonomik istikrarı sağlama mecburiyetinden kurtarmaz. Kuzey Afrika bölgesindeki ülkelerin istikrarlı olması Avrupa için çok önemli.

Avrupa'nın güney sınırı hakkında söylenenler doğu sınırı için daha da geçerlidir. Paul Valéry, Avrupa'nın Asya'nın dağlık burnu olduğunu söylemişti,[76] nitekim tarihleri boyunca Avrupalılar, Asya'nın içlerindeki bozkırlardan gelen orduların düzensiz aralıklarla istilaya giriştiği doğuya büyük bir endişeyle baktılar. Tarihte bu istilalar kavimler göçüyle başlar, Rusların

75 Bkz. Brague, *Europa*, ayrıca bkz. Pomian, *Europa und seine Nationen*, s. 14 vd.

76 Valéry, "Europäischer Geist", s. 34; ayrıca bkz. Lützeler, *Die Schriftsteller und Europa*, s. 308 vd.

imparatorluk oluşumuna dek uzanır. Dolayısıyla Avrupa'nın doğu sınırı sürekli hareket halindeydi. Asya bozkırlarından gelen istilalara karşılık Avrupalılar da kendi nüfuz ve kültür alanlarını doğuya doğru genişletmeye çalıştılar. Bu noktada özellikle de Rusların imparatorluk oluşumları büyük önem kazandı. Ondan beri de, coğrafyayla yanıtlanamayan bir soru, yani Avrupa'nın doğu sınırının neresi olduğu sorusu Rusya'ya nasıl bakıldığına, Rusya'nın Avrupalı bir güç mü, yoksa Asyalı bir güç olarak mı görüldüğüne bağlı oldu. Çarlık Rusyası'nın yukarıda anlatıldığı gibi çift yüzlü olması, hep bu iki seçenek arasında savrulmasının bir dışavurumuydu. Antikçağın coğrafyacıları Avrupa'nın doğu sınırını Tuna'dan başlatmışlardı, fakat 18. yüzyılın coğrafyacıları Büyük Petro'nun reformlarına tepki olarak bu sınırı Ural'a kadar genişlettiler. Böylece Rusya Avrupalı bir güç oldu.[77] Avrupa'nın bütünleşme sürecinin ilerlemesiyle birlikte, eskiden daha ziyade kültürel olan bu sorun tam anlamıyla siyasi bir soruna dönüştü: AB ile Rusya sınır komşusu mu olmalı, yoksa Beyaz Rusya ve Ukrayna arada tampon olarak mı kalmalı mı?

En tehlikeli sınır, üç kıtanın, Avrupa, Asya ve Afrika'nın karşılaştığı güneydoğu sınırıdır. Geniş anlamda Balkanların aşağısını, Küçük Asya ve Yakındoğu'yu kapsayan bu bölge, son dönemde çeşitli boyutlardaki krizlere sahne olduğundan, 1945'ten sonra barışın hüküm sürdüğü Avrupa'yla keskin bir tezat içinde. Avrupa bu bölgenin istikrarına büyük yatırımlar yapmaktan kaçınamayacak. Bölgenin tarihine bakıldığında, antikçağdan bu yana büyük imparatorlukların beşiği, çok erken tarihlerden itibaren de Doğu ile Batı'nın, despotluk ile özgürlüğün çatışması olarak ideolojize edilen savaşların ocağı olduğu görülür. Bizans ve Osmanlı imparatorlukları bu bölgeyi merkez alan büyük imparatorluklardı ve güçlerinin doruğundayken kendilerini Batı Avrupa'nın amansız rakipleri olarak görüyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda uzun bir duraklama dönemine girdiğinde Avrupalı devletler bu bölgede teh-

77 Rusya'nın Avrupalı ya da Asyalı kimliği konusunda bkz. Figes, *Nataschas Tanz*, s. 380 vd.

likeli gelişmeleri engellemek için çeşitli koalisyonlara girerek Osmanlı İmparatorluğu'nu istikrarlı hale getirmeye çalıştılar. Avrupa tarihinde güneydoğu öteden beri önemli bir rol oynadı.

Demek ki, Avrupa ne coğrafi ne de siyasi olarak net sınırlara sahiptir. Özellikle de doğuda ve güneydoğuda, büyük ölçekli emperyal düzenlere özgü sınır bölgeleri vardır. Fakat Avrupa tarihine damgasını vuran bir başka gelişme, teritoryal devletlerin ortaya çıkması, bunların da ulus-devletlere dönüşmüş olmasıdır. Bu siyasi örgütlenme biçimi sınırların birleşimi ilkesine dayanır; ulus-devletin sınırları yalnızca siyasi ve iktisadi değil, aynı zamanda dilsel ve kültürel sınırlardır. Özellikle de bunun yarattığı homojenlik sayesinde Avrupalı ulus-devletler siyaset sahnesine son derece etkili birer aktör olarak çıkabildi. Avrupalı ulus-devletler ile Orta ve Doğu Avrupa'nın imparatorlukları arasındaki anlaşmazlıklarda kısa çöpü çeken hep imparatorluklar oldu.

Fakat sınırların birleşimine dayanan düzen modeli, içte biriken enerjinin hep bu sınırlarda boşalmasına yol açtı, çünkü ulus-devletler somut sınırlardan hoşnut değildi ve bunları hep genişletmek peşindeydi. Üstüne üstlük, Batı'da yüzyıllar içinde gelişen ulus-devlet modeli doğuya öyle kolayca aktarılamıyordu. Bu noktada sınırların birleşimi stratejisi etnik ve ulusal azınlıkların ayrımcılığa uğramasına, hatta sürgün edilmesine yol açtı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da harekete geçirilen bütünleşme politikasında ulus-devlet modeline temelde sadık kalındı ama buna siyasi, iktisadi ve kültürel sınırların sistematik bir biçimde ayrılması da eklendi. Keskin siyasi-kültürel kimliklerin ortadan kaldırılması Avrupa'da barışa giden kral yolu olarak görülüyordu. Daha 1980'li yıllarda, Avrupa'nın bütünleşme sürecinin tamamlanması planlarıyla birlikte, sınırların çeşitlendirilmesi modelinin yerini tekrar sınırların birleşiminin aldığı bir gelişme başladı – Avrupa'nın kimliği tartışması bunun bir sonucudur. Böylece, Avrupa'nın dış sınırlarında kırılmalar oluştu, bunlar dışlayıcı sınırlara dönüştü ve bu da giderek daha çok ülkenin AB'ye girme isteğini kışkırtarak bir adaylık turunun diğerini izlemesine yol açtı.

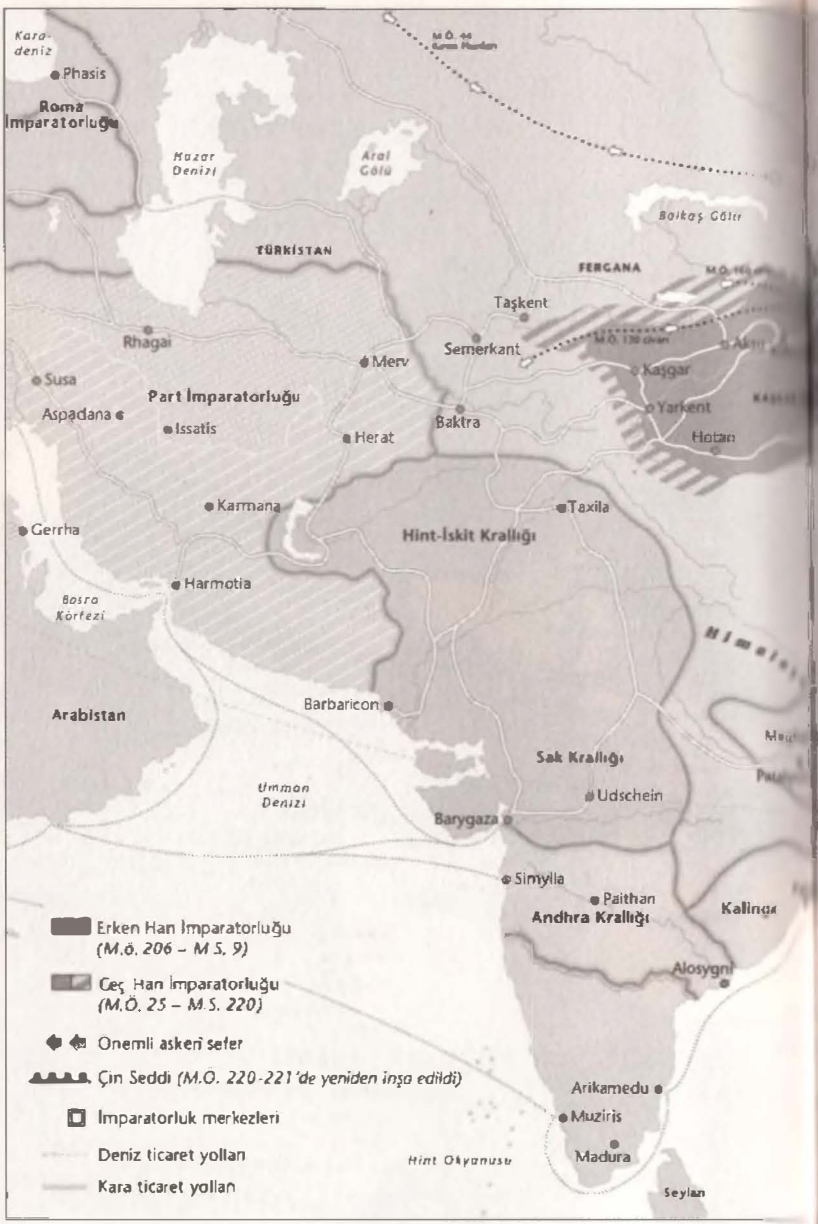
AB'nin sürekli genişlemesi sürecini başlatan –paradoks bir biçimde– öncelikle sınırların birleşimi politikası oldu.

Bu modele bir alternatif, çeşitli sınır hatlarının çeşitlendirilmesi anlamına gelen emperyal düzen modelidir; emperyal düzenlerde sınırlar genellikle esnektir, merkezin düzenleme gücü buralarda etkisini tedricen kaybeder. Sınırların yerini sınır bölgeleri alır. Eğer Avrupa kendini fazla zorlayıp sonunda başarısız olmak istemiyorsa, sınırların belirlenmesinde bu emperyal modeli benimsemek zorunda. Aslında böyle bir düzene mecburdur zaten, zira AB'nin dış sınırları Schengen bölgesininkinden, Schengen'inki de avro bölgesininkinden farklı. Avrupa'nın dış sınırlarının hem istikrarlı hem de esnek kılınabilmesi için bu modelin daha da geliştirilmesi gerekir. Periferide devletlerden ziyade imparatorluklarda görülen kuralların işlemesini de içeri bu. Dolayısıyla, Avrupa gelecekte imparatorluk düzeni modelinin bazı özelliklerini almaktan kaçınamayacak.

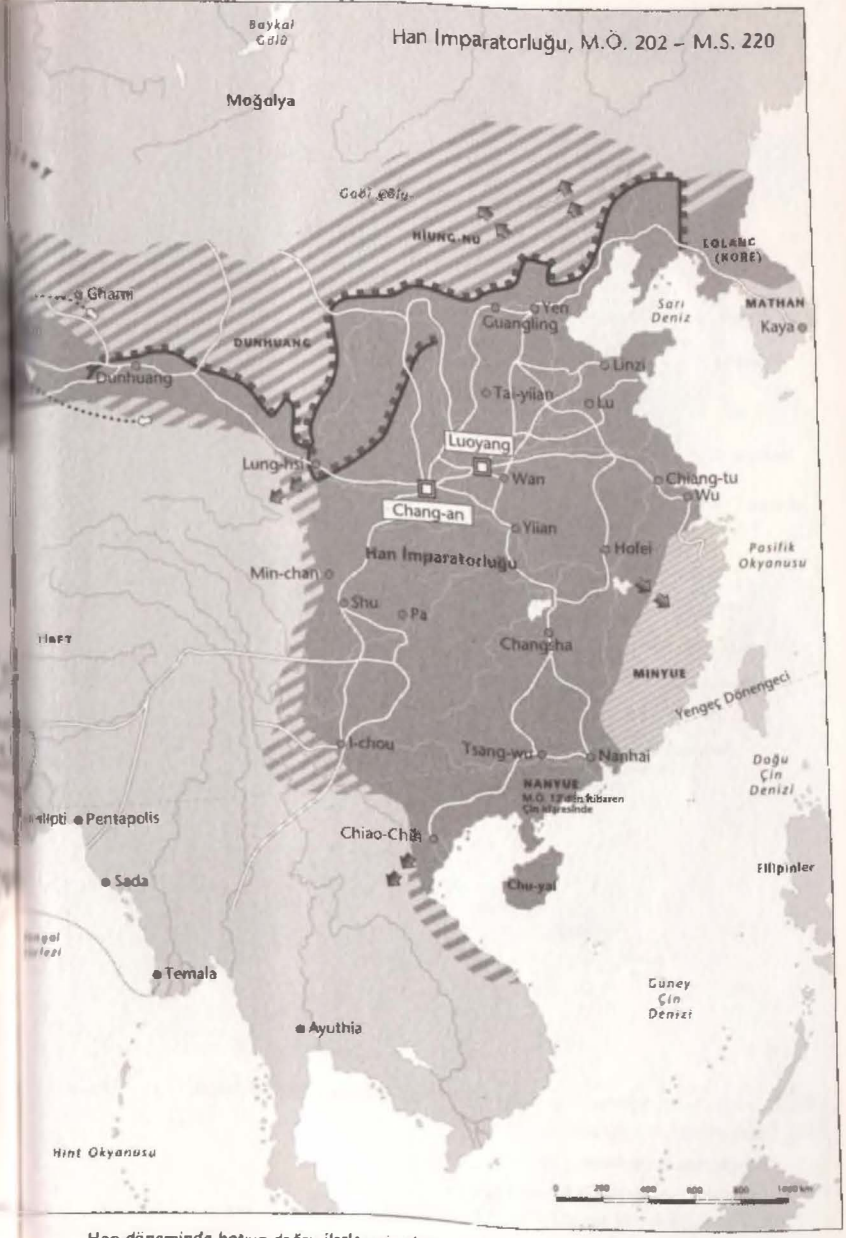
Haritalar

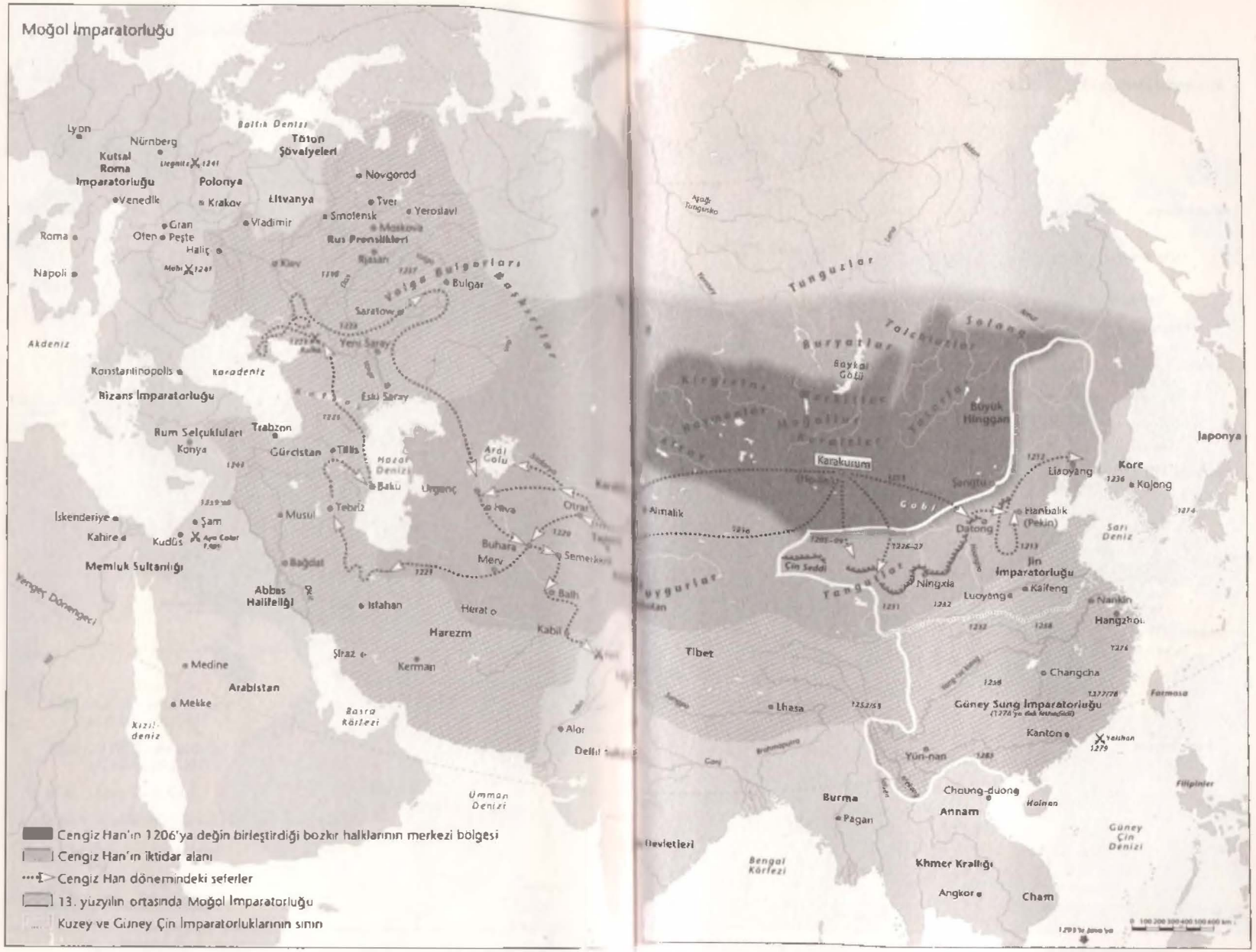
Augustus'la birlikte Roma'nın genişlemesi temelde sona erdi. Ondan sonra bir iki küçük fetih ya da ilhak daha oldu: Kuzeyde Daçya, doğuda Ermenistan ve Arabistan güneyde Moritanya. İmparatorluğun sadece kuzeyde, barbarların baskısının sürekli hissedildiği yerlerde müstahkem sınırları vardı.

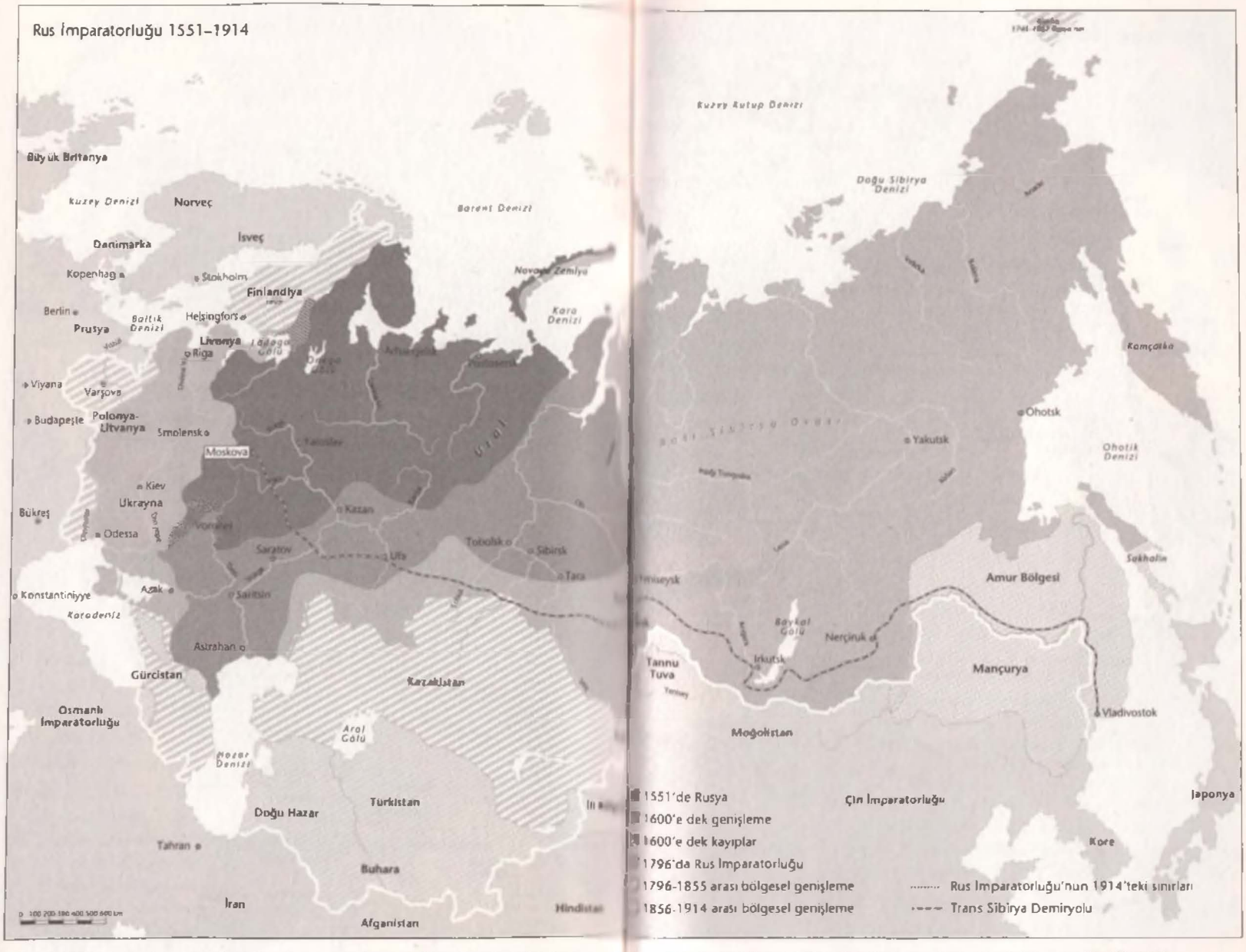
Han döneminde Çin İmparatorluğu sonraki iki bin yıl boyunca pek değişmeyecek olan görünümüne kavuştu. Roma İmparatorluğu gibi burada da sadece kuzeyde, göçebe halkların saldırısına uğrayabilecek bölgede müstahkem sınırlar vardı. Geç

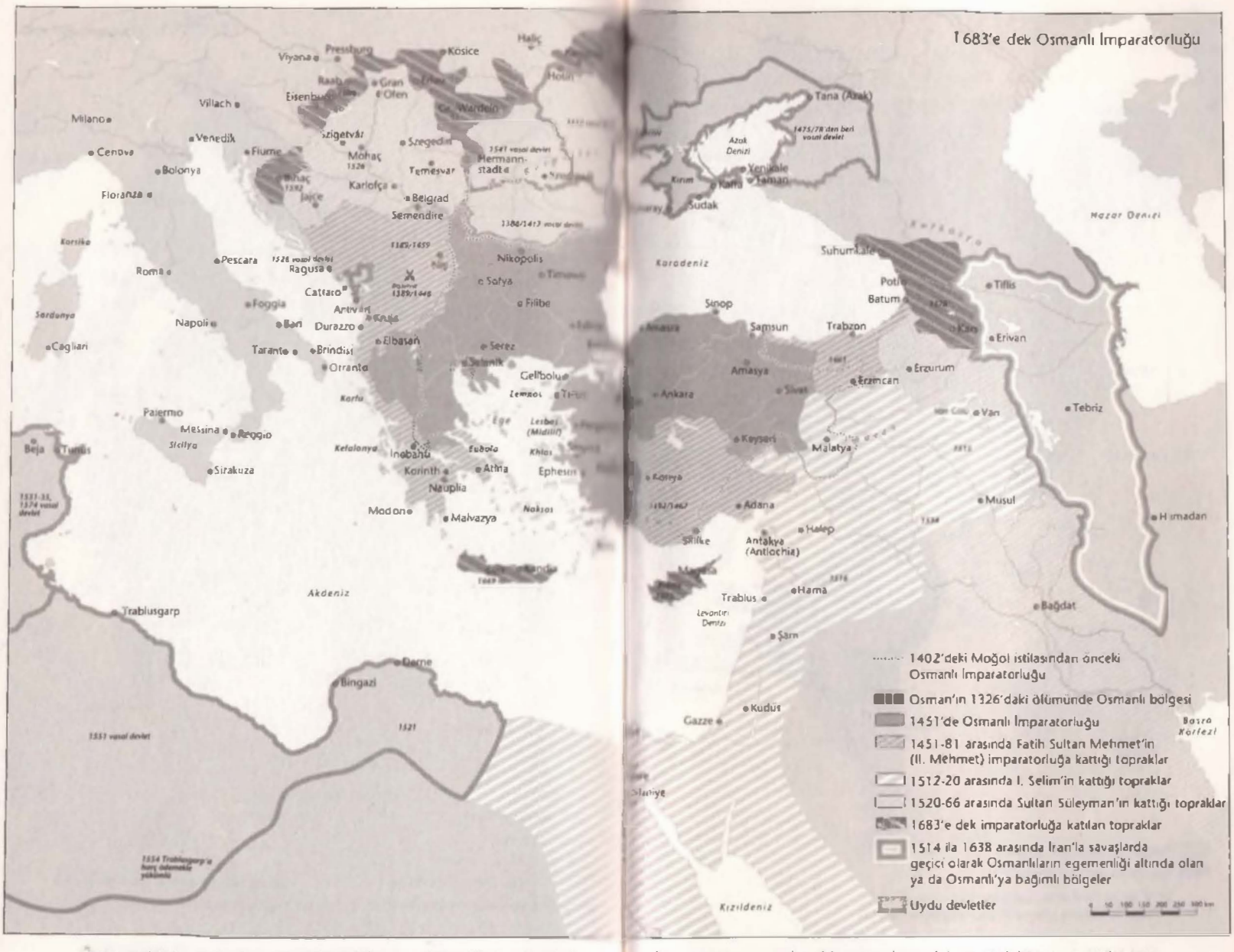
Han döneminde batıya doğru ilerlenmiş olsa da, başka imparatorluklarla doğrudan bir temas olmadı.

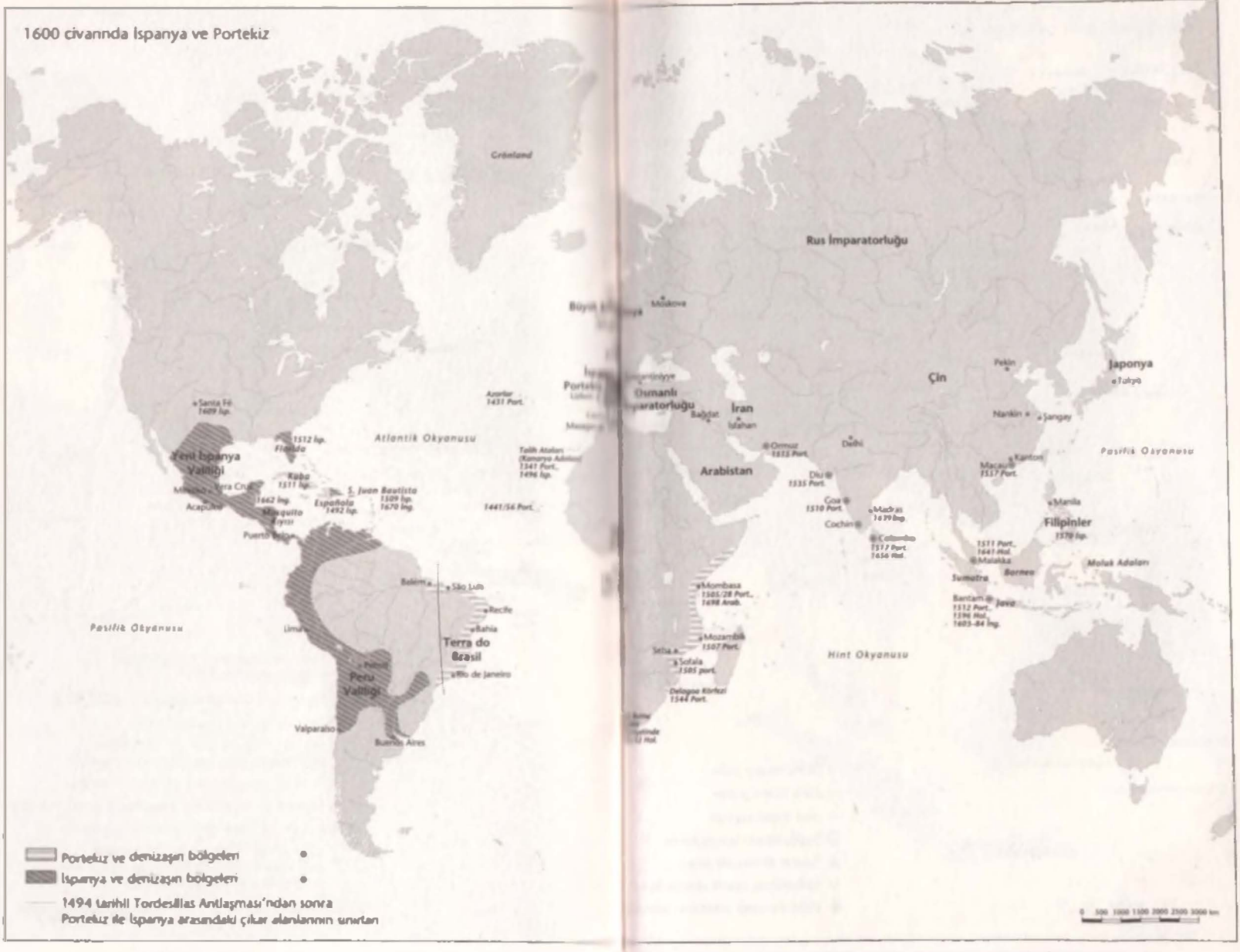
Moğol imparatorluk oluşumunun çıkış noktası, Asya içlerindeki bozkır göçebe halklarının Cengiz Han tarafından birleştirilmesiydi. 13. yüzyılın ortasında Moğol ordıları Oder ve Tuna'ya dek ilerlediler. O sırada Moğol İmparatorluğu tarihteki en büyük kara imparatorluğuydu.

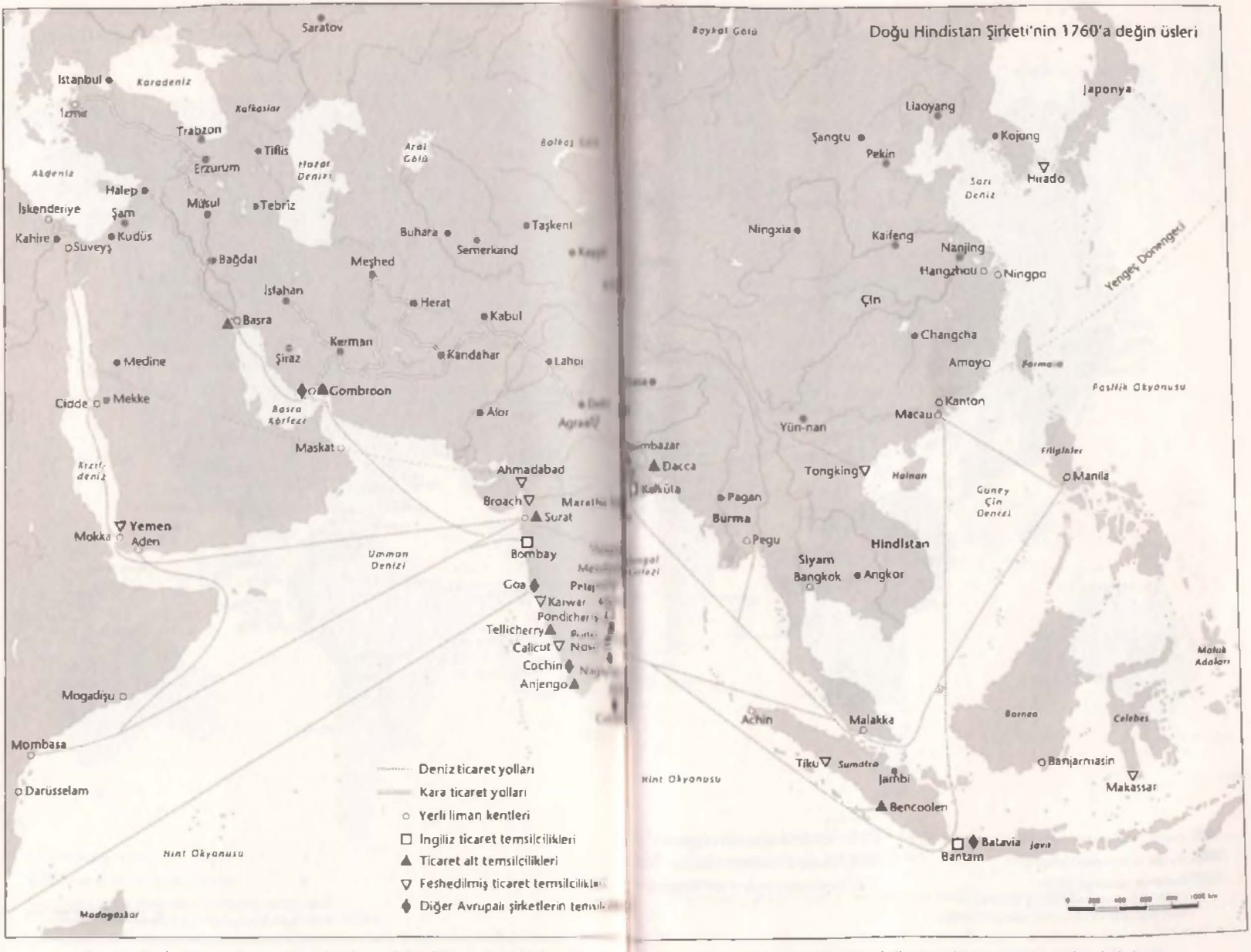
Rus İmparatorluğu en büyük kara imparatorluklan arasında yer alır. Bu imparatorluk için deniz bir iç alan değil, sınırdı. Merkezdeki Moskova'dan batıya, güneye ve özellikle de doğuya genişlemenin hızı ve kapsamı, devletlerle mi, yoksa gevşek bir bütünleşme içindeki kabilelerle mi karşılaşıldığına bağlıydı.

Üç kıtanın birleştiği noktada yer olan Osmanlı İmparatorluğu, yükseliş döneminde Avrupa, Asya ve Afrika'ya genişleme imkânına sahipti ve bu imkânı sonuna dek kullandı. Fakat emperyal tepe noktasını geçtikten sonra bu merkezi jeopolitik konumu aşırı emperyal genişlemeye yol açarak imparatorluğun gücünü tüketti ve Osmanlı İmparatorluğu "Boğaz'daki hasta adam" konumuna düştü.

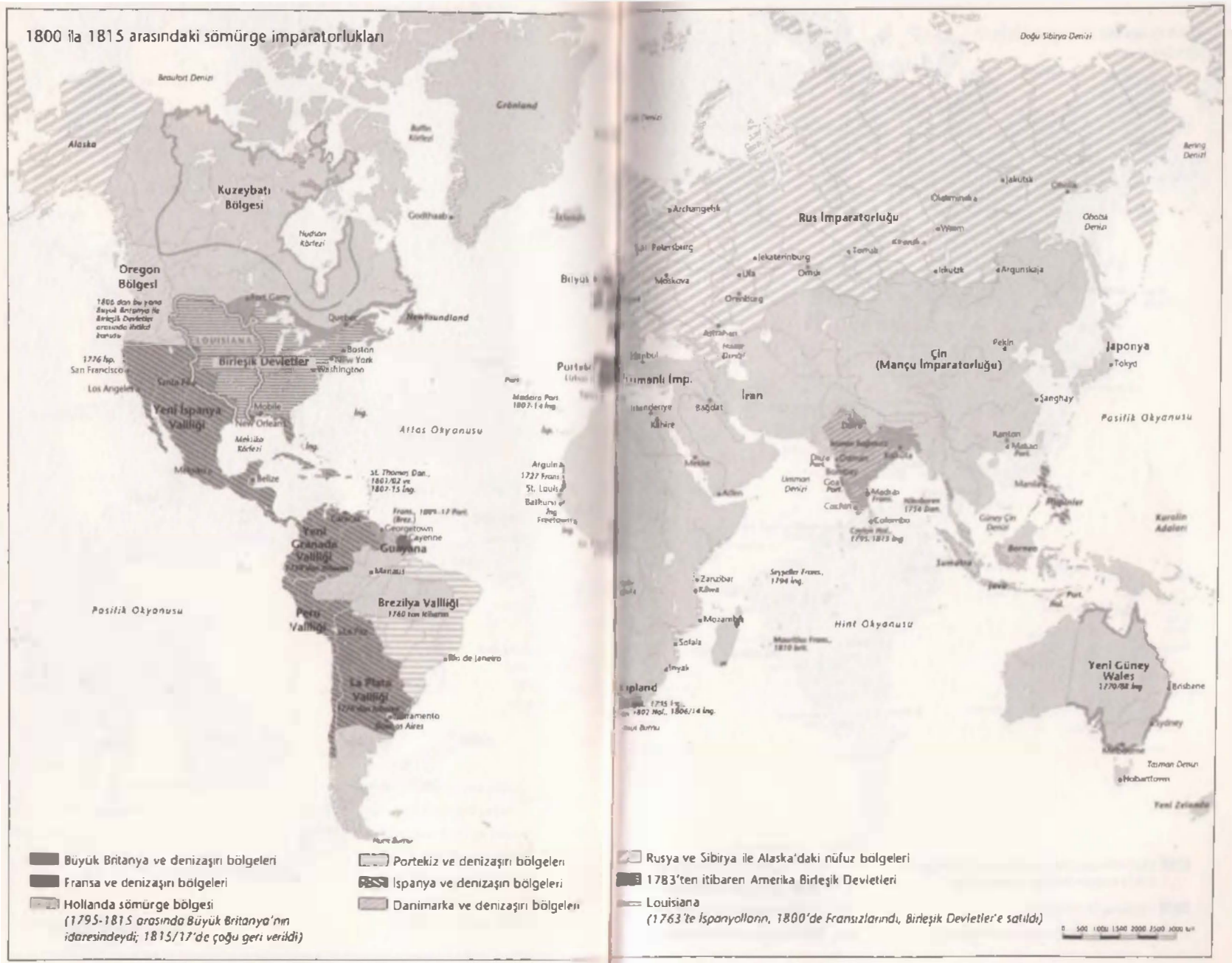

Başlangıçta Portekiz deniz imparatorluğu Güney Atlantik ve özellikle de Hint Okyanusu'nu ticarete açmakta kullandığı üsler kazanmak ve kurmakla yetindi. Buna karşın İspanya başından beri bölgesel genişleme peşindeydi, bu da askerler ve maceracıların hiç durmadan "Yeni Dünya"ya akın etmesine yol açtı.

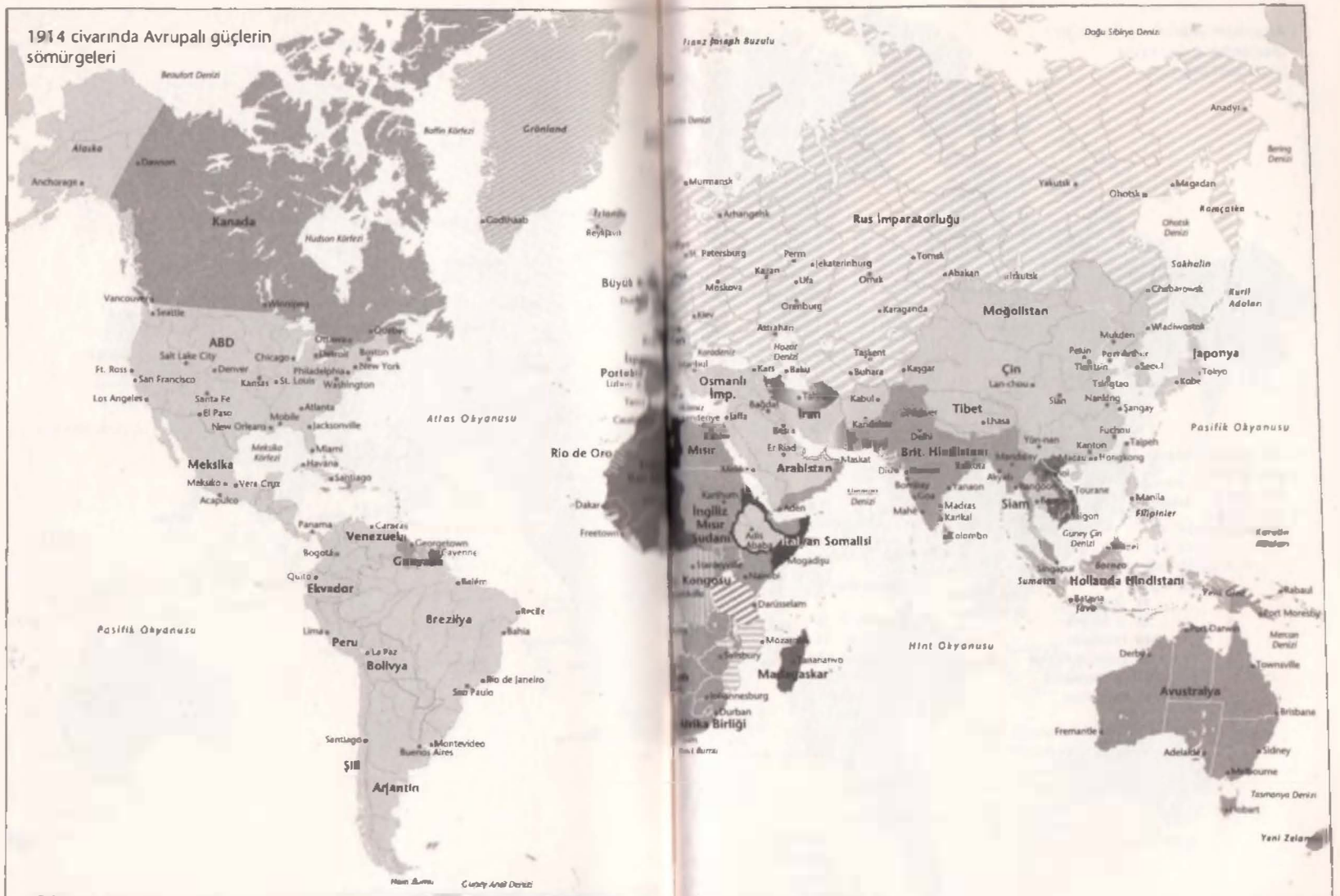

18. yüzyılda İngiltere seaborn empires Portekiz ve Hollanda'nın geleneğini devraldı Başlangıçta Britanyalıların emperyal düzeni de liman kentleri, ticaret temsilcilikleri ve ticaret yollarından oluşan ve devletin değil, ticaret şirketlerinin ördüğü bir ağdan

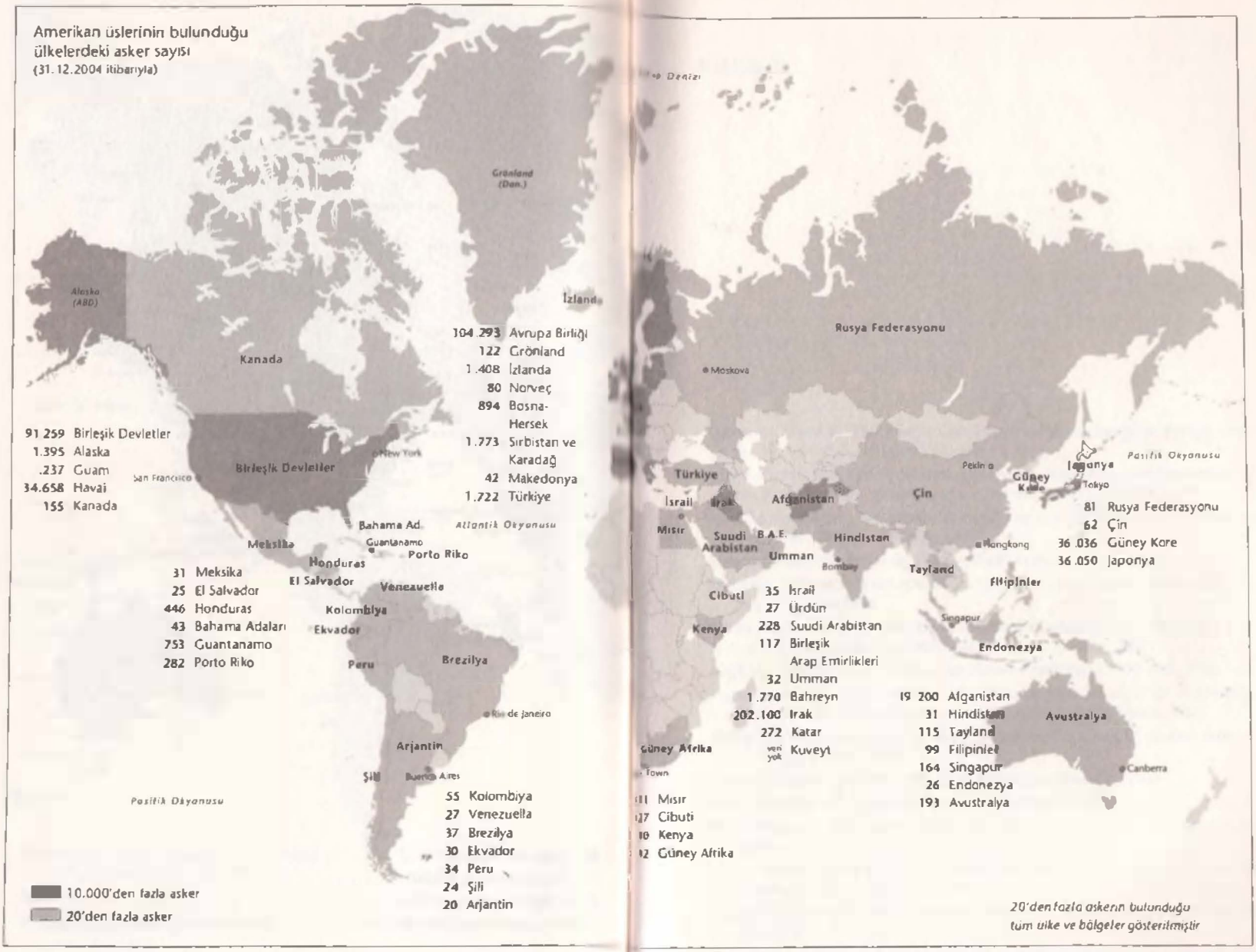
ıboretti. Burada emperyal güç büyük ölçüde mal, insan ve sermaye hareketleri üzerindeki kontrolden doğdu.

Harita dünya politikasındaki geçiş sürecini ortaya koyuyor: İspanya kapladığı alan bakımından henüz devasa bir imparatorluk; Amerika'nın doğu kıyısındaki sömürgelerini yeni baştan kaybeden Büyük Britanya yüzyıl sürecinde iktidar alanını daha da genişletecek. Afrika kıtası Avrupalı güçlerin ilgisini henüz çekmiş değil, sömürgeleştirilmesi kıyı şeritleriyle sınırlı.

Dünya büyük ölçüde, Asya'nın geniş bölgelerine hâkim Rusya ile, gücü Kanada'dan Avustralya'ya, Afrika'daki sömürge imparatorluğu ise Kahire'den Cape Town'a dek uzanan Büyük Britanya arasında paylaşılmış durumda. Bunun yanında, belki Fransa hariç, diğer Avrupalı sömürge imparatorluklarının bölgeleri neredeyse mütevazı kalıyor.

Amerikalıların askeri varlığı, yalnızca batı yarıküreyle sınırlı olduğu Doğu-Batı çatışmasının bitmesinden sonra tam anlamıyla küreselleşti. Tüm dünyanın kontrol altına alındığı ve Soğuk Savaş'ın merkezlerinin halen görülebildiği bu sıkı dokunmuş ağ giderek dünyanın güney yarıküresine doğru genişliyor.

Abernethy, David B., *The Dynamics of Global Dominance. European overseas Empires. 1415-1980*, New Haven ve Londra, 2000.

Adanır, Fikret, "Der Zerfall des Osmanischen Reiches", Alexander Demandt (yay. haz.), *Das Ende der Weltreiche* içinde, Münih, 1977, s. 108-128.

Albertini, Rudolf von, *Europäische Kolonialherrschaft. Die Expansion in Übersee von 1880-1940*, Zürih ve Freiburg, 1976.

Altheim, Franz, *Geschichte der Hunnen*, 5 cilt, Berlın, 1959-1962.

Altrichter, Helmut ve Helmut Neuhaus (yay. haz), *Das Ende von Großreichen*, Erlangen ve Jena, 1996.

Altvater, Elmar ve Birgit Mahnkopf, *Grenzen der Globalisierung. Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft*, Münster, 6. baskı, 2004.

Anderson, Benedict, *Die Erfindung der Nation*, Frankfurt ve New York, 1988.

Angermann, Erich, *Die Vereinigten Staaten von Amerika seit 1917* (= dtv-Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts), genişletilmiş 9. baskı, Münih, 1995.

Armstrong, Karen, *Im Kampf für Gott. Fundamentalismus in Christentum, Judentum und Islam*, Münih, 2004

Aron, Raymond, *Clausewitz, Den Krieg denken*, Frankfurt/M., 1980.

Aron, Raymond, *Der permanente Krieg*, Frankfurt/M., 1953.

Aron, Raymond, *Krieg und Frieden. Eine Theorie der Staatenwelt*, Frankfurt/M., 1963.

Asmus, Ronald D., *Opening NATO's Door. How the Alliance Remade Itself for a New Era*, New York ve Chichester, 2002.

Augustinus, Aurelius, *Vom Gottesstaat*, yay haz. Wilhelm Thimme, 2 cilt, Münih,1978.

Aust, Stefan ve Cordt Schnibben (yay. haz.), *Irak. Geschichte eines modernen Krieges*, Münih, 2003.

Bacevich, Andrew J., "Neues Rom, neues Jerusalem", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 71-82.

Bacevich, Andrew J., *American Empire. The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*, Cambridge (Mass.) ve Londra, 2003.

Badie, Bertrand, *Souveränität und Verantwortung*, Hamburg, 2002.

Bailyn, Bernard, *The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge (Mass.) ve Londra, 1967.

Baudio, Günter, "Die Macht des Hegemonialismus - das Moskauer Zarentum", *Pipers Handbuch der politischen Ideen* içinde, yay. haz. Iring Fetscher ve Herfried Münkler, cilt 3, Münih, 1985, s. 189-198.

Baumgart, Winfried (yay. haz.), *Die Julikrise und der Ausbruch des Ersten Weltkriegs*, Darmstadt, 1983.

Beck, Hans-Georg, *Das byzantinische Jahrtausend*, Münih, 2. baskı 1994

Beck, Ulrich, *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter*, Frankfurt/M., 2002.

Beck, Ulrich, "Über den postnationalen Krieg", *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, 1999, Sayı 8, s. 984-990.

Beham, Mira, *Kriegstrommeln. Medien, Krieg und Politik*, Münih, 1996.

Behr, Hartmut, *Entterritoriale Politik. Von den internationalen Beziehungen zur Netzwerkanalyse*, Wiesbaden, 2004.

Bellen, Heinz, *Grundzüge der Römischen Geschichte*, 3 cilt, Darmstadt, 1994-2003.

Bender, Peter, *Weltmacht Amerika. Das Neue Rom*, Stuttgart, 2003.

Bennassar, Bartolomé ve Bernard Vincent, *Spanien 16. und 17. Jahrhundert*, Stuttgart, 1999.

Ben-Sasson, Haim Hillel (yay. haz.), *Geschichte des jüdischen Volkes. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Münih, 1992.

Berlin, Isaiah, "Herzen und seine Erinnerungen", a.g.y., *Wider das Geläufige. Aufsätze zur Ideengeschichte* içinde, Frankfurt/M. 1982, s. 291-320.

Berlin, Isaiah, *Russische Denker*, Frankfurt/M., 1981.

Bernecker, Walter L., *Spanische Geschichte. Von der Reconquista bis heute*, Darmstadt 2002.

Besymenski, Lew, *Stalin und Hitler. Das Pokerspiel der Diktatoren*, Berlin, 2002.

Bitterli, Urs (yay. haz.), *Die Entdeckung und Eroberung der Welt*, Münih, 1980.

Bleicken, Jochen, *Verfassungs- und Sozialgeschichte des Römischen Kaiserreichs*, 2 cilt, Paderborn, 2. baskı, 1981.

Blindow, Felix, *Carl Schmitts Reichsordnung. Strategie für einen europäischen Großraum*, Berlin, 1999.

Bohlender, Matthias, "Government, Commerce und Civil Society Zur Genealogie der schottischen politischen Ökonomie", Hartmut Kaelble ve Jürgen Schriewer (yay. haz.), *Gesellschaften im Vergleich* içinde Frankfurt/M., 1998, s 115-147

Bohlke, Effi, *'Esprit de nation' Montesquieus politische Philosophie*, Berlin, 1999.

Boot, Max, "Plädoyer für ein Empire", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 60-70.

Boot, Max, *The Savage Wars of Peace. Small Wars and the Rise of American Power*, New York, 2002.

Bosbach, Franz, *Monarchia Universalis. Ein politischer Leitbegriff der frühen Neuzeit*, Göttingen, 1986.

Boxer, Charles R., *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*, Londra, 1992.

Boxer, Charles R., *The Portuguese Seaborne Empire 1415-1825*, Manchester, 1991

Brague, Rémi, *Europa. Eine exzentrische Identität*, Frankfurt ve New York, 1993.

Braudel, Fernand, *Sozialgeschichte des 15.-18. Jahrhunderts*, 3 cilt, Münih, 1985 [Türkçe baskısı: *Maddi Uygarlık: Ekonomi ve Kapitalizm, 15.-18. Yüzyıllar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.]

Breuer, Stefan, *Imperien der Alten Welt*, Stuttgart, 1987

Brockers, Mathias, *Verschwörungen, Verschwörungstheorien und die Geheimnisse des 11.9.*, Frankfurt/M , 2002.

Brockers, Mathias ve Andres Hauß, *Fakten, Fälschungen und die unterdrückten Beweise des 11. 9.*, Frankfurt/M. 2003.

Brogini Künzi, Giulia, "Der Sieg des Negus. Adna, 1. März 1896", Stig Förster vd. (yay haz.), *Schlachten der Weltgeschichte* içinde, Münih, 2001, s. 248-263

Brown, Michael E. vd. (yay haz.), *Debating the Democratic Peace*, Cambridge (Mass.) ve Londra, 1996.

Brzezinski, Zbigniew, *Die einzige Weltmacht. Amerikas Strategie der Vorherrschaft*, Frankfurt/M., 1999.

Buruma, Ian, *Chinas Rebellen. Die Dissidenten und der Aufbruch in eine neue Gesellschaft*, Münih ve Viyana, 2004.

Chomsky, Noam, *Hybris. Die endgültige Sicherung der globalen Vormachtstellung der USA*, Hamburg ve Viyana, 2003.

Chomsky, Noam, *Wirtschaft und Gewalt. Vom Kolonialismus zur neuen Weltordnung*, Münih, 1993.

Christ, Karl, *Pompeius. Der Feldherr Roms*, Münih, 2004.

Cipolla, Carlo M., *Die Odyssee des spanischen Silbers*, Berlin, 1998.

Cipolla, Carlo M., *Segel und Kanonen. Die europäische Expansion zur See*, Berlin,1999 [Türkçe baskısı: *Yelken ve Top*, çev. Aslı Kayabal, Kitap Yayınevi, 2003]

Clausewitz, Carl von, *Vom Kriege*, 19. baskı, haz. Werner Hahlweg, Bonn, 1980 [Türkçe baskısı: *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, May Yayınları, 1975].

Clauss, Manfred (yay. haz.), *Die römischen Kaiser*, Münih, 1997

Cooper, Robert, *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*, Londra, 2003.

Creveld, Martin van, *Die Zukunft des Krieges*, Münih, 1998.

Czempiel, Ernst-Otto, "Pax Americana oder Imperium Americanum?", *Merkur* içinde, 2003/11, s. 1003-1014.

Daase, Christoph, *Kleine Kriege-Große Wirkung*, Baden-Baden, 1999.

Dante Alighieri, *Monarchie*, yay. haz. Constantin Sautter, Aalen, 1974

Daschitschew, Wjatscheslaw, *Moskaus Griff nach der Weltmacht. Die bitteren Früchte hegemonialer Politik*, Hamburg, 2002.

David, Saul, *Die größten Fehlschläge der Militärgeschichte. Von der Schlacht im Teutoburger Wald bis zur Operation Desert Storm*, Münih, 2001.

Dehio, Ludwig, *Gleichgewicht oder Hegemonie. Betrachtungen über ein Grundproblem der neueren Staatengeschichte*, Krefeld, 1957.

Delbrück, Hans, *Die Strategie des Perikles erläutert durch die Strategie Friedrichs des Großen*, Berlin, 1890.

Demandt, Alexander, "Die Weltreiche in der Geschichte", a.g.y (yay. haz.), *Das Ende der Weltreiche* içinde, Münih, 1997, s. 221-233.

Des Forges, Alison, *Kein Zeuge darf überleben. Der Genozid in Ruanda*, Hamburg, 2002.

Diner, Dan, *Das Jahrhundert verstehen. Eine universalgeschichtliche Deutung*, Münih, 1999 [Türkçe baskısı *Yüzyılı Anlamak*, İletişim'den çıkacak].

Diner, Dan, "Das Prinzip Amerika", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 256-274.

Diner, Dan, "Imperialismus und Universalismus. Versuch einer Begriffsgeschichte", a.g.y *Weltordnungen. Über Geschichte und Wirkung von Recht und Macht* içinde, Frankfurt/M. 1993, s. 17-59.

Dippel, Horst, "Die Auflösung des Britischen Empire oder die Suche nach einem Rechtsersatz für formale Herrschaft", Richard Lorenz (yay. haz.), *Das Verdämmern der Macht* içinde, Frankfurt/M. 2000, s. 236-255.

Doyle, Michael, *Empires*, Ithaca ve Londra, 1984

Ebrey, Patricia Buckley, *China. Eine illustrierte Geschichte*, Frankfurt ve New York, 1996.

Edzard, Dietz Otto, *Geschichte Mesopotamiens. Von den Sumerern bis zu Alexander dem Großen*. Münih, 2004.

Elliott, John H., "The Decline of Spain", Carlo M. Cipolla (yay. haz.), *The Economic Decline of Empires* içinde, Londra ve Southampton 1972, s. 168-195.

Fanon, Frantz, *Die Verdammten dieser Erde*, Reinbek, Hamburg, 1969 [Türkçe baskısı: *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Şen Süer, Versus Kitap, 2007].

Fanon, Frantz, *Schwarze Haut, weiße Masken*, Frankfurt/M., 1980 [Türkçe baskısı: *Siyah Deri Beyaz Maskeler. Ezilenlerin Psikolojisi ve Yabancılaşma*, çev. Mustafa Haksöz, Sosyal Yayınları, 1988]

Fenske, Hans, "Ungeduldige Zuschauer. Die Deutschen und die europäische Expansion 1815-1880", Wolfgang Reinhard (yay. haz.), *Imperialistische Kontinuität und nationale Ungeduld im 19. Jahrhundert* içinde, Frankfurt/M., 1991, s. 87-123.

Ferguson, Niall, "Das verleugnete Empire" Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 15-37.

Ferguson, Niall, *Das verleugnete Imperium. Chancen und Risiken amerikanischer Macht*, Berlin, 2004.

Ferguson, Niall, *Empire. The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*, Londra ve New York, 2002.

Ferguson, Niall, *The Pity of War*, Londra, 1998 (Alm.: *Der falsche Krieg. Der Erste Weltkrieg und das 20. Jahrhundert*, Stuttgart, 1999).

Ferro, Marc, *Der große Krieg 1914-1918*, Frankfurt/M., 1988.

Fetscher, Iring, *Modelle der Friedenssicherung*, Münih, 1972.

Fieldhouse, David, *Economics and Empire, 1830-1914*, Londra, 1973.

Figes, Orlando, *Nataschas Tanz. Eine Kulturgeschichte Russlands*, Berlin, 2003.

Fischbach, Claudius R., *Krieg und Frieden in der französischen Aufklärung*, Münster ve New York, 1990.

Fischer, Wolfram, "Die Weltwirtschaft im 20. Jahrhundert", a.g.y., *Expansion, Integration, Globalisierung. Studien zur Geschichte der Weltwirtschaft* içinde, Göttingen, 1998, s. 140-165.

Fischer, Wolfram, "Internationale Wirtschaftsbeziehungen und Währungsordnung vor dem Ersten Weltkrieg", a.g.y., *Expansion, Integration, Globalisierung Studien zur Geschichte der Weltwirtschaft*, Göttingen, 1998, s. 79-86.

Franke, Otto, *Geschichte des Chinesischen Reiches. Eine Darstellung seiner Entstehung, seines Wesens und seiner Entwicklung bis zur neuesten Zeit*, 5 cilt, Berlin ve Leipzig, 1930-1952.

Frey, Marc, "Das Ende eines Kolonialreichs. Dien Bien Phu, 13. März bis 7 Mai 1954", Stig Förster vd. (yay. haz.), *Schlachten der Weltgeschichte* içinde, Münih, 2001, s. 358-373.

Fueter, Eduard, *Geschichte des europäischen Staatensystems von 1492-1559*, Münih ve Berlin, 1919.

Fuhrmann, Horst, *Deutsche Geschichte im hohen Mittelalter* (= *Deutsche Geschichte*, yay. haz. Joachim Leuschner, cilt 2), Göttingen, 1978.

Fukuyama, Francis, *Staaten bauen. Die neue Herausforderung internationaler Politik*, Berlin, 2004.

Fulbright, William, *Die Arroganz der Macht*, Hamburg, 1967.

Gallagher, John, *The Decline, Revival and Fall of the British Empire*, Cambridge, 1982.

Gallagher, John ve Ronald Robinson, "Der Imperialismus des Freihandels", Hans-Ulrich Wehler (haz.), *Imperialismus* içinde, Köln, 1972, s. 183-200.

Geiss, Imanuel, "Kontinuitäten des Imperialismus", Wolfgang Reinhard (yay. haz.), *Imperialistische Kontinuität und nationale Ungeduld im 19. Jahrhundert* içinde, Frankfurt/M., 1991, s. 12-30.

Geyer, Dietrich, Der russische Imperialismus. Studien über den Zusammenhang von innerer und auswärtiger Politik 1860-1914, Gottingen 1977.

Gibbon, Edward, *Verfall und Untergang des Römischen Imperiums bis zum Ende des Reiches im Westen*, 6 cilt, Münih, 2003. [Türkçe baskısı: *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev. Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000].

Giesen, Bernhard ve Helmut Berding (yay. haz.), *Mythos und Nation*, Frankfurt/M., 1996.

Giesen, Bernhard ve Helmut Berding (yay. haz.), *Nationale und kulturelle Identität*, Frankfurt/M., 1991.

Giesen, Bernhard ve Helmut Berding (yay. haz.), *Nationales Bewusstsein und kollektive Identität*, Frankfurt/M , 1994.

Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge, 1981

Göckenjan, Hansgerd, "Die Welt der frühen Reiternomaden", Arne Eggebrecht (yay. haz.), *Die Mongolen und ihr Weltreich*, Mainz 1989, s. 7-43.

Göckenjan, Hansgerd, "Weltherrschaft oder Desintegration? Krise und Zerfall des Mongolischen Großreichs", Richard Lorenz (yay. haz.), *Das Verdämmern der Macht. Vom Untergang großer Reiche* içinde, Frankfurt/M., 2000, s. 82-103.

Goldsworthy, Adrian, *Die Legionen Roms Das große Handbuch zum Machtinstrument eines Weltreiches*, Frankfurt/M., 2004.

Gollwitzer, Heinz, *Geschichte des weltpolitischen Denkens*, 2 cilt, Göttingen, 1972 ve 1982.

Gorodetsky, Gabriel, *Die große Täuschung. Hitler, Stalin und das Unternehmen "Barbarossa"*, Berlin, 2001.

Grousset, René, *L'empire des steppes. Attila, Gengis-Khan, Tamerlan*, Paris, 1948.

Habermas, Jürgen, "Das Kantische Projekt und der gespaltene Westen", a.g.y., *Der gespaltene Westen* içinde, Frankfurt/M., 2004, s. 111-193

Habermas, Jürgen, "Was bedeutet der Denkmalsturz? Verschließen wir nicht die Augen vor der Revolution der Weltordnung: Die normative Autorität Amerikas liegt in Trümmern", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* içinde, No. 91, 17 Nisan 2003.

Habermas, Jürgen, "Wege aus der Weltunordnung. Ein Interview mit Jürgen Habermas", *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, 1/2004, s. 27-45.

Hacke, Christian, *Zur Weltmacht verdammt Die amerikanische Außenpolitik von J. F. Kennedy bis G. W. Bush*, Münih, 2001.

Hahlweg, Werner, *Guerilla. Krieg ohne Fronten*, Stuttgart, 1968.

Hamann, Brigitte, *Der Erste Weltkrieg. Wahrheit und Lüge in Bildern und Texten*, Münih, 2004.

Hamilton, Alexander, James Madison ve John Jay, *Die Federalist-Artikel. Politische Theorie und Verfassungskommentar der amerikanischen Gründervater*, yay. haz. Angela ve Willi Paul Adams, Paderborn, 1994.

Hardt, Michael ve Antonio Negri, *Empire. Die neue Weltordnung*, Frankfurt ve New York, 2002 [Türkçe baskısı: *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2008].

Heilbrunn, Otto, *Die Partisanen in der modernen Kriegführung* (İngilizce özgün metin, 1962), Frankfurt/M., 1963.

Heinrichs, Hans-Jürgen, *Die gehränkte Supermacht. Amerika auf der Couch*, Düsseldorf ve Zürih, 2003.

Heuss, Alfred, *Römische Geschichte*, yay. haz. J. Bleicken, Paderborn, 9. baskı, 2003.

Heydte, Friedrich August, Baron von der, *Der moderne Kleinkrieg als wehrpolitisches und militärisches Phänomen*, Würzburg, 1972.

Hille, Charlotte (yay. haz.), *State Building. Challenges between Theoretical Neces-sity and Political Reality*, Leiden, 2003.

Hippler, Jochen (yay. haz.), *Nation-Building. Ein Schlüsselkonzept für friedliche Konfliktbearbeitung?*, Bonn, 2004

Hobbes, Thomas, *Leviathan oder Stoff. Form und Gewalt eines kirchlichen und bürgerlichen Staates*, yay. haz. Iring Fetscher, Frankfurt/M., 1984 [Türkçe baskısı: *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 1993].

Hobsbawm, Eric, *Das Gesicht des 21. Jahrhunderts. Ein Gespräch mit Antonio Polito*, Münih, 1999 [Türkçe baskısı: *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, çev. İbrahim Yıldız. Yordam Kitap, 2008].

Hobsbawm, Eric, *Das imperiale Zeitalter*, Frankfurt ve New York, 1989.

Hobsbawm, Eric, *Das Zeitalter der Extreme. Weltgeschichte im 20. Jahrhundert*, Münih, 1995. [Turkçe baskısı: *Kısa 20. Yüzyıl. Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, 2006].

Hobsbawm, Eric, *Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780*, Frankfurt ve New York, 1991. [Türkçe baskısı: *Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2006].

Hobson, John Atkinson, *Der Imperialismus*, Hans-Christoph Schröder'in önsözüyle, Köln, 2. Baskı, 1970.

Hoffmann, Hilmar ve Dieter Kramer (yay. haz.), *Europa - Kontinent im Abseits?*, Reinbek ve Hamburg, 1998.

Horatius, *Sämtliche Werke, Teil 1 (Carmina, Oden und Epoden)*, yay haz. H. Färber ve W Schöne, Düsseldorf ve Zurih, 1993.

Hosking, Geoffrey, *Russland. Nation und Imperium, 1552-1917*, Berlin, 2000.

Hourani, Albert, *Die Geschichte der arabischen Völker*, Frankfurt/M., 1992.

Howard, Michael, *Kurze Geschichte des Ersten Weltkriegs*, Münih ve Zurih, 2004.

Ignatieff, Michael, "Empire Amerika?", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 15-37.

Ignatieff, Michael, *Empire lite. Nation Building in Bosnia, Kosovo and Afghanistan*, Londra, 2003.

Irwin, Robert, "Die Entstehung des islamischen Weltsystems 1000-1500", Francis Robinson (yay. haz.), *Islamische Welt. Eine illustrierte Geschichte* içinde Frankfurt ve New York, 1997, s. 56-85.

Isokrates, "Rede uber den Frieden", Isokrates, *Sämtliche Werke*, Stuttgart, 1993.

James, Harold, *Der Rückfall. Die neue Weltwirtschaftskrise*, Münih ve Zürih, 2003.

Jaschke, Hans-Gerd, *Soziale Basis und soziale Funktion des Nationalsozialismus. Studien zur Bonapartismustheorie*, Opladen, 1982.

Jeismann, Michael, "Propaganda", Gerhard Hirschfeld vd. (yay. haz.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* içinde, Paderborn, 2003, s. 198-209.

Jerabek, Rudolf, "Conrad von Hotzendorf, Franz Freiheit", Gerhard Hirschfeld vd. (yay haz.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* içinde, Paderborn, 2003, s. 419-421.

Johnson, Chalmers, *Blowback. The Costs and Consequences of the American Empire*, New York, 2000 (Alm. *Ein Imperium verfällt*, Munih, 2000).

Johnson, Chalmers, *Der Selbstmord der amerikanischen Demokratie*, Münih, 2003.

Jones, Eric Lionel, *Das Wunder Europa. Umwelt, Wirtschaft und Geopolitik Europas und Asiens*, Tübingen, 1991.

Jorga, Nicolae, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, 5 cilt, Gotha, 1908-1913, yeni baskısı: Darmstadt, 1990.

Judt, Tony, *Die große Illusion Europa. Herausforderungen und Gefahren einer Idee*, Münih ve Viyana, 1996.

Jung, Dietrich, Klaus Schlichte ve Jens Siegelberg, *Kriege in der Weltgesellschaft. Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945-2002)*, Wiesbaden, 2003.

Junker, Detlef, *Power and Mission. Was Amerika antreibt*, Freiburg/Br., 2003.

Kagan, Frederik W., "Krieg und Nachkrieg", *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, 11/2003, s. 1321-1332.

Kagan, Robert, *Macht und Ohnmacht. Amerika und Europa in der neuen Weltordnung*, Berlin, 2003 [Türkçe baskısı: *Cennet ve Güç. Yeni Dünya Düzeninde Amerika ve Avrupa*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, 2005].

Kagan, Robert, "The Benevolent Empire", *Foreign Affairs* içinde, 111/1998, s. 24-33.

Kaldor, Mary, "Das ohnmächtige Empire" Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 173-198.

Kämpfe, Hans-Rainer, "Činggis Khan", Michael Weiers (yay. haz.), *Die Mongolen. Beiträge zu ihrer Geschichte und Kultur*, Darmstadt, 1986, s. 183-191

Kann, Robert A., *Geschichte des Habsburgerreiches 1526-1918*, Viyana, 1977

Kant, Immanuel, "Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf", a.g.y., *Werke* içinde, yay. haz. Wilhelm Weischedel, Darmstadt, 1970, cilt 9, s. 191-251.

Kapuscinski, Ryszard, *Imperium. Sowjetische Streifzüge*, Frankfurt/M., 1993.

Kautsky, John H., *The Politics of Aristocratic Empires*, Chapel Hill, 1982.

Keegan, John, *Der Erste Weltkrieg. Eine europäische Tragödie*, Reinbek ve Hamburg, 2000.

Keegan, John, *Die Kultur des Krieges*, Berlin, 1995 [Türkçe baskısı: 2500 Yıllık *Savaş Tarihi*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, 2001].

Kennedy, Paul, *Aufstieg und Fall der grossen Mächte. Ökonomischer Wandel und militärischer Konflikt von 1500 bis 2000*, Frankfurt/M., 1989 [Türkçe baskısı: *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, çev. Birtane Karanakçı, T. İş Bankası Yayınları, 2006].

Kennedy, Paul, *In Vorbereitung auf das 21 Jahrhundert*, Frankfurt/M., 1993 [Türkçe baskısı: *21. Yüzyıla Hazırlanırken*, çev Fikret Üçcan, T. İş Bankası Yayınları, 2000].

Kernig, Claus D., *Lenins Reich in Trümmern. Schatten über Russlands Zukunft*, Stuttgart ve Münih, 2000

Kipling, Rudyard, *Complete Verse*, Cambridge, 1989.

Kissinger, Henry, *Die Herausforderung Amerikas. Weltpolitik im 21 Jahrhundert*, Münih, 2002.

Kissinger, Henry, "The Vietnam-Negotiations", *Foreign Affairs* içinde, 2/1969, s. 211-234.

Kitson, Frank, *Im Vorfeld des Krieges. Abwehr von Subversion und Aufruhr*, Stuttgart, 1974

Kluth, Heinz, *Sozialprestige und sozialer Status*, Stuttgart, 1957

Koch, Klaus, *Das Buch Daniel*, Darmstadt, 1980.

Koebner, Richard ve Helmut Dan Schmidt, *Imperialism. The Story and Significance of a Political Word, 1840-1960*, Cambridge, 1964.

Kohler, Alfred, *Karl V. Eine Biographie*, Münih, 1999.

Kohler, Alfred vd. (yay. haz.), *Karl V. (1500-1558). Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*, Viyana, 2002.

Kolko, Gabriel, *Das Jahrhundert der Kriege*, Frankfurt/M., 1999.

König, Hans-joachim, "Der Zerfall des Spanischen Weltreichs in Amerika", Richard Lorenz (yay. haz.), *Das Verdammern der Macht* içinde, Frankfurt/M., 2000, s. 126-152.

König, Ingemar, *Der römische Staat II. Die Kaiserzeit*, Stuttgart, 1997.

Koselleck, Reinhart, "Zur historisch-politischen Semantik asymmetrischer Gegenbegriffe", a.g.y., *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* içinde, Frankfurt/M., 2. baskı 1984, s. 211-259.

Kreiser, Klaus ve Christoph K. Neumann, *Kleine Geschichte der Türkei*, Stuttgart, 2003 [Türkçe baskısı: *Küçük Türkiye Tarihi*, çev. Emre Gürbüz, İletişim Yayınları, 2008].

Kubbig, Bernd W. (yay. haz.), *Brandherd Irak. US-Hegemonieanspruch, die UNO und die Rolle Europas*, Frankfurt/M., 2003.

Kulischer, Josef, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, 2 cilt, Berlin, 1954.

Kunisch, Johannes, *Der kleine Krieg. Studien zum Heerwesen des Absolutismus*, Wiesbaden, 1973.

Kupchan, Charles, *Die europäische Herausforderung. Vom Ende der Vorherrschaft Amerikas*, Berlin, 2003.

Lampe, Gerhard, "Medienfiktionen beim NATO-Einsatz im Kosovo-Krieg 1999", Michael Strübel (yay. haz.), *Film und Krieg. Die Inszenierung von Politik zwischen Apologetik und Apokalypse* içinde, Opladen, 2002, s. 127-134.

Landes, David, *Wohlstand und Armut der Nationen. Warum die einen reich und die anderen arm sind*, Berlin, 1999.

Lange, Sven, *Hans Delbrück und der 'Strategiestreit'. Kriegführung und Kriegsgeschichte in der Kontroverse 1879-1914*, Freiburg/Br., 1995.

Lefebvre, Georges, *Napoleon*, Stuttgart, 1989.

Leggewie, Claus, *Die Türkei und Europa. Die Positionen*, Frankfurt/M. 2004.

Leggewie, Claus, "Ein Empire der Demokratie" Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 199-218.

Lehmann, Gustav Adolf, "Das Ende der römischen Herrschaft über das 'westelbische' Germanien", Rainer Wiegels ve Winfried Woesler (yay. haz.), *Arminius und die Varusschlacht* içinde, Paderborn, 1995, s. 123-141.

Lenk, Kurt (haz.), *Ideologie. Ideologiekritik und Wissenssoziologie*, Darmstadt ve Neuwied, 6. baskı 1972.

Lewis, Bernard, "The Arabs in Eclipse", Carlo M. Cipolla (yay. haz.), *The Economic Decline of Empires* içinde, Londra ve Southampton, 1972, s. 102-120.

Lewis, Bernard, *Die Araber. Aufstieg und Niedergang eines Weltreichs*, Viyana ve Münih, 1995 [Türkçe baskısı: *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2003].

Lewis, David Levering, *The Race to Fashoda*, New York, 1987.

Liddell Hart, Basil H., *Große Heerführer*, Düsseldorf, Viyana, 1968

Lilie, Ralph-Johannes, *Byzanz. Das zweite Rom*, Berlin, 2003.

Livius, Titus, *Römische Geschichte*, haz. Josef Feix, Münih ve Zurih 1991.

Lorenz, Richard (yay. haz.), *Das Verdammern der Macht. Vom Untergang großer Reiche*, Frankfurt/M., 2000.

Lorenz, Richard, "Das Ende der Sowjetunion", a.g.y., (haz.), *Das Verdammern der Macht, Vom Untergang großer Reiche* içinde, Frankfurt/M., 2000, s. 256-280.

Luttwak, Edward, *Weltwirtschaftskrieg. Export als Waffe – aus Partnern werden Gegner*, Reinbek ve Hamburg, 1994

Lutzeler, Paul Michael, *Die Schriftsteller und Europa. Von der Romantik bis zur Gegenwart*, Münih, 1992.

MacArthur, John R., *Die Schlacht der Lügen. Wie die USA den Golfkrieg verkauften*, Münih, 1993.

Maenchen-Helfen, Otto, *The World of the Huns. Studies in their History and Culture*, Berkeley ve Londra, 1973.

Mahan, Alfred Thayer, *Der Einfluss der Seemacht auf die Geschichte. 1660-1812*, yay. haz. Gustav-Adolf Wolter, Herford, 1967

Mahnkopf, Birgit, "Neoliberale Globalisierung und globaler Krieg", *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, Sayı 1/2004, s. 47-57

Maier, Charles S., "Die Grenzen des Empire", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 126-137

Mailer, Norman, *Heiliger Krieg. Amerikas Kreuzzug*, Reinbek ve Hamburg, 2003.

Majoros, Ferenc ve Bernd Rill, *Das Osmanische Reich 1300-1922*, Wiesbaden, 2004.

Mann, Michael, *Die ohnmächtige Supermacht. Warum die USA die Welt nicht regieren können*, Frankfurt ve New York, 2003.

Mann, Michael, *Geschichte der Macht*, 3 cilt, Frankfurt ve New York, 1990-1998.

Mao Zedong, *Vom Kriege. Die kriegswissenschaftlichen Schriften*, Gütersloh, 1969 [Türkçe baskısı: *Askeri Yazılar*, çev. N. Solukçu, Sol Yayınlar, 1971].

Marx, Karl, "Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte", *Marx Engels Gesamtausgabe (MEGN)*, Kıs. I, cilt 11, Berlin 1985, s. 96-189 [Türkçe baskısı: *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınlar, 1979].

Marx, Karl, "Erste Adresse des Generalrats über den deutsch-französischen Krieg", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Werke* içinde, cilt 17, Berlin 1979, s. 3-8 [Türkçe baskısı: *Fransa'da İç Savaş*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınlar, 1997].

Marx, Karl, "The British Rule in India", *Marx-Engels-Gesamtausgabe (MEGN)*, I Kıs., cilt 12, Berlin, 1984, s. 166-173; Almancası, Karl Marx ve Friedrich Engels, *Werke* içinde, cilt 9, Berlin, 1975, s. 127-133 [Türkçe baskısı: *Hindistan'da İngiliz Egemenliğinin Gelecekteki Sonuçları*, Sol Yayınlar, 1976].

Massie, Robert K., *Die Schalen des Zorns. Großbritannien, Deutschland und das Heraufziehen des Ersten Weltkriegs*, Frankfurt/M., 1993.

Matuz, Josef, *Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte*, Darmstadt, 3. baskı, 1994.

McNeill, William, *Krieg und Macht. Militär, Wirtschaft und Gesellschaft vom Altertum bis heute*, Münih, 1984

McPherson, James M., *Für die Freiheit sterben. Die Geschichte des amerikanischen Bürgerkrieges*, Münih ve Leipzig, 1991.

Mead, Walter Russell, *Special Providence. American Foreign Policy and How it Changed the World*, New York, 2002.

Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, New York ve Londra, 2001.

Melinz, Gerhard, "Vom osmanischen Mosaik zur türkischen Staatsnation", Ernst Bruckmüller vd. (yay. haz), *Nationalismus. Wege der Staatenbildung in der außereuropäischen Welt* içinde, Viyana, 1994, s. 51-75.

Menzel, Ulrich, "Die Globalisierung vor der Globalisierung", a.g.y., *Paradoxien der neuen Weltordnung* içinde, Frankfurt/M. 2004, s. 31-50.

Menzel, Ulrich, "Die neue Hegemonie der USA und die Krise des Multilateralismus", a.g.y., *Paradoxien der neuen Weltordnung* içinde, Frankfurt/M., s. 93-151

Menzel, Ulrich, "Eurozentrismus versus ReOrientierung", a.g.y., *Paradoxien der neuen Weltordnung* içinde, Frankfurt/M., 2004, s. 64-90.

Merson, John, *Straßen nach Xanadu. China und Europa und die Entstehung der modernen Welt*, Hamburg, 1989.

Modelski, George, *Long Cycles in World Politics*, Seattle ve Londra, 1987.

Modelski, George ve William R. Thompson, *Leading Sectors and World Powers. The Coevolution of Global Politics and Economics*, Columbia (S C.), 1986.

Modelski, George ve William R. Thompson, *Seapower in Global Polities. 1494-1993*, Basingstoke ve Seattle, 1988.

Mommsen, Wolfgang J. (yay. haz.), *Das Ende der Kolonialreiche. Dekolonisation und die Politik der Großmächte*, Frankfurt/M., 1990.

Mommsen, Wolfgang J., *Imperialismustheorien. Ein Überblick über die neueren Imperialismusinterpretationen*, Göttingen, 1977

Mommsen, Wolfgang J. "Wandlungen der liberalen Idee im Zeitalter des Imperialismus", a.g.y., *Der europäische Imperialismus* içinde, Göttingen, 1979, s. 167-205

Montesquieu, Charles de Secondat, "Réflexions sur la monarchie universelle", a.g.y., *Oeuvres complètes*, Paris, 1964, cilt 2, s. 192-197

Morgan, David, *The Mongols*, Londra, 1986.

Morgenthau, Hans, *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace* (1948), New York, 5. baskı, 1973.

Mosès, Stéphane, *Eros und Gesetz. Zehn Lektüren der Bibel*, Münih, 2004.

Motyl, Alexander J., *Sovietology, Rationality, Nationality. Coming to Grips with Nationalism in the USSR*, New York, 1990.

Müller, Klaus-Jürgen, "Militärpolitik in der Krise: Zur militärpolitischen Konzep-tion des deutschen Heeres-Generalstabs 1938", Dirk Stegemann vd. (yay. haz), *Deutscher Konservatismus im 19. und 20 Jahrhundert Festschrift für Fritz Fischer*, Bonn, 1983, s. 333-345.

Münkler, Herfried, "Ältere und jüngere Formen des Terrorismus. Strategie und Organisationsstruktur", Werner Weidenfeld (yay. haz.), *Herausforderung Terrorismus* içinde, Wiesbaden, 2004, s. 29-43.

Münkler, Herfried, "Analytiken der Macht: Nietzsche, Machiavelli, Thukydides", Michael Th. Greven (yay. haz.), *Macht in der Demokratie* içinde, Baden-Baden, 1991, s. 9-44.

Münkler, Herfried, "Angriff als beste Verteidigung? Sicherheitsdoktrinen in der asymmetrischen Konstellation", *Internationale Politik und Gesellschaft* içinde, Sayı 3/2004, s. 22-37.

Münkler, Herfried, "Das Reich als politische Macht und politischer Mythos", a.g.y., *Reich, Nation, Europa. Modelle politischer Ordnung* içinde, Weinheim, 1996, s. 11-59.

Münkler, Herfried, *Der neue Golfkrieg*, Reinbek b. Hamburg 2003.

Münkler, Herfried (Hg.), *Der Partisan. Theorie, Strategie, Gestalt*, Opladen 1990.

Münkler, Herfried, *Die neuen Kriege*, Reinbek ve Hamburg, 2002.

Münkler, Herfried, "Die Privatisierung des Krieges. Warlords, Terrornetzwerke und die Reaktion des Westens", *Zeitschrift fur Politikwissenschaft* içinde, 13/2003, Sayı 1, s. 7-22

Münkler, Herfried, "Gegensätzliche Kriegsursachenanalysen. Aristophanes, Thukydides, Platon und die Vernunft der Regierenden", a.g.y., *Über den Krieg. Stationen der Kriegsgeschichte im Spiegel ihrer theoretischen Reflexion*, Weilerswist, 2002, s. 19-33.

Münkler, Herfried, *Im Namen des Staates. Die Begründung der Staatsraison in der frühen Neuzeit*, Frankfurt/M., 1987

Münkler, Herfried, "Instrumentelle und existentielle Auffassung des Krieges bei Carl von Clausewitz", a.g.y., *Über den Krieg. Stationen der Kriegsgeschichte im Spiegel ihrer theoretischen Reflexion*, Weilerswist, 2002, s. 91-115.

Münkler, Herfried, "Ist der Krieg abschaffbar? Ein Blick auf die Herausforderungen und Möglichkeiten des 20. Jahrhunderts", Bernd Wegner (yay. haz.), *Wie Kriege enden. Wege zum Frieden von der Antike bis zur Gegenwart* içinde, Paderborn, 2002, s. 347-375.

Münkler, Herfried, "Kriege im 21. Jahrhundert", Erich Reiter (yay. haz.), *Jahrbuch fur internationale Sicherheitspolitik 2003*, Hamburg, 2003, s. 83-97.

Münkler, Herfried, "Kriegsszenarien des 21. Jahrhunderts",Karl Acham (yay. haz.), *Faktizitäten der Macht* içinde, Viyana, 2004, s. 79-94.

Münkler, Herfried, *Machiavelli. Die Begründung des politischen Denkens der Neuzeit aus der Krise der Republik Florenz*, Frankfurt/M., 1982.

Münkler, Herfried, "Partisanen der Tradition", a.g.y., *Gewalt und Ordnung. Das Bild des Krieges im politischen Denken* içinde, Frankfurt/M. 1992, s. 127-141.

Münkler, Herfried, "Perspektiven der Befreiung. Die Philosophie der Gewalt in der Revolutionstheorie Frantz Fanons", *Kölner Zeitschrift fur Soziologie und Sozialpsychologie* içinde, 33/1981, Sayı 3, s. 437-468.

Münkler, Herfried, "Politik und Krieg. Die neuen Herausforderungen durch Staatszerfall, Terror und Bürgerkriegsökonomien" Armin Nassehi ve Markus Schroer (yay. haz.), *Der Begriff des Politischen* içinde, Baden-Baden, 2003, s. 471-490.

Münkler, Herfried, *Reich, Nation, Europa. Modelle politischer Ordnung*, Weinheim, 1996.

Münkler, Herfried, "Rezension zu Benders *Weltmacht America*", *Historische Zeitschrift* içinde, 279. cilt, 2004, s. 430-432.

Münkler, Herfried, "Staatengemeinschaft oder Imperium. Zur Gestaltung der Weltinnenpolitik", *Merkur* içinde, 58/2004, Sayı 2, s. 93-105

Münkler, Herfried, "Terrorismus heute. Die Asymmetrisierung des Krieges", *Internationale Politik* içinde, 59/2004, Sayı 2, s. 1-11.

Münkler, Herfried, "Wandel der Weltordnung durch asymmetrische Kriege", Josef Schröfl ve Thomas Pankratz (yay. haz.), *Asymmetrische Kriegführung – ein neues Phänomen in der internationalen Politik?* içinde, Baden-Baden, 2004, s. 85-93.

Münkler, Herfried, "Zur Charakterisierung der neuen Kriege", *Krieg der Gegenwart – eine Beurteilung* içinde, MILAK Schrift No 4, 2004, s. 21-32.

Münkler, Herfried, Hans Grünberger ve Kathrin Mayer, *Nationenbildung Die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller*, Berlin, 1998.

Münkler, Herfried ve Karsten Fischer, "'Nothing to kill or die for' – Überlegungen zu einer politischen Theorie des Opfers", *Leviathan* içinde, 28/2000, Sayı 3, s. 343-362.

Münkler, Marina, "Entdecker und Eroberer", Eva Horn vd. (yay. haz.), *Grenzverletzer* içinde, Berlin, 2002, s. 156-175.

Nagel, Tilman, *Timur der Eroberer und die islamische Welt des späten Mittelalters*, Münih, 1993.

Naimark, Norman M., *Flammender Hass. Ethnische Säuberungen im 20. Jahrhundert*, Münih, 2004.

Napoleoni, Loretta, *Die Ökonomie des Terrors*, Münih, 2004.

Nef, John U., *Western Civilization Since the Renaissance. Peace, War, Industry and the Arts*, New York, 1963.

"Neue nationale Sicherheitsstrategie der Vereinigten Staaten", *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, Sayı 11/2002, s. 1391-1393, ve Sayı 12/2002, s. 1505-1511.

Nichtweiß, Barbara, "Apokalyptische Verfassungslehren. Carl Schmitt im Horizont der Theologie Erik Petersons", Bernd Wacker (yay. haz.), *Die eigentlich katholische Verschärfung. Konfession, Theologie und Politik im Werk Carl Schmitts* içinde, Münih, 1994, s. 37-64

Niedhart, Gottfried, "Der Erste Weltkrieg: Von der Gewalt im Krieg zu den Konflikten im Frieden", Bernd Wegner (yay. haz.), *Wie Kriege enden. Wege zum Frieden von der Antike bis zur Gegenwart* içinde, Paderborn, 2002, s. 187-211.

Nippel, Wilfried, *Griechen, Barbaren und 'Wilde' Alte Geschichte und Sozialanthropologie*, Frankfurt/M., 1990

Nippel, Wilfried, "Griechische Kolonisation. Kontakte mit indigenen Kulturen, Rechtfertigung von Eroberung, Rückwirkungen auf das Mutterland" Raimund Schulz (yay. haz.), *Aufbruch in neue Welten und neue Zeiten Die großen maritimen Expansionsbewegungen der Antike und Frühen Neuzeit im Vergleich der europäischen Geschichte* içinde, Münih, 2003 (*Historische Zeitschrift* ek sayıları, 34. cilt), s. 13-27

Noth, Martin, *Geschichte Israels*, Göttingen, 10. Baskı, 1986.

Nye, Joseph, "Amerikas Macht", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 156-172.

Nye, Joseph, *Das Paradox der amerikanischen Macht. Warum die einzige Supermacht der Welt Verbündete braucht*, Hamburg, 2003.

Nye, Joseph, *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York, 2004.

Oliveira Marques, A. H de, *Geschichte Portugals und des portugiesischen Weltreichs*, Stuttgart, 2001.

Olshausen, Eckart, "Das politische Denken der Romer zur Zeit der Republik", Iring Fetscher ve Herfried Münkler (yay. haz.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen* içinde, Münih ve Zürih, 1988, 1 cilt, s. 485-519.

Osterhammel, Jürgen, "China. Niedergang und Neubildung eines Vielvölkerreiches", Richard Lorenz (yay. haz.), *Das Verdämmern der Macht* içinde, Frankfurt/M., 2000, s. 104125.

Osterhammel, Jürgen, *Die Entzauberung Asiens. Europa und die asiatischen Reiche im 18. Jahrhundert*, Münih, 1998

Osterhammel, Jürgen, *Kolonialismus. Geschichte, Formen, Folgen*, Münih, 1995.

Osterhammel, Jürgen, "Kulturelle Grenzen bei der Expansion Europas", *Saeculum* içinde, 46. cilt, 1995, s. 101-138.

Ottmann, Henning, *Geschichte des politischen Denkens*, 2 cilt, Stuttgart ve Weimar, 2001-02.

Otto, Wolfgang, *Conquista, Kultur und Ketzerwahn. Spanien im Jahrhundert seiner Weltherrschaft*, Göttingen, 1992.

Overy, Richard, *Die Wurzeln des Sieges. Warum die Alliierten den Zweiten Weltkrieg gewannen*, Stuttgart ve Münih, 2000.

Pagden, Anthony, "Instruments of Empire. Tommaso Campanella and the Universal Monarchy of Spain", a.g.y., *Spanish Imperialism and Political Imagination* içinde, New Haven ve Londra, 1990, s. 37-63.

Parker, Geoffrey, *Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westens 1500-1800*, Frankfurt ve New York, 1990.

Parker, Geoffrey, *The Army of the Flanders and the Spanish Road, 1567-1659*, Cambridge, 1972.

Pepper, Simon ve Adam Nicholas, *Firearms and Fortifications. Military Architecture and Siege Warfare in Sixteenth-Century Siena*, Chicago ve Londra, 1986.

Philipp, Thomas, "Der aufhaltsame Abstieg des Osmanischen Reiches", Helmut Altrichter ve Helmut Neuhaus (yay. haz.), *Das Ende von Großreichen* içinde, Erlangen ve Jena 1996, s. 211-223.

Pieper, Renate, "Das Ende des spanischen Kolonialreiches in Amerika", Alexander Demandt (yay. haz.), *Das Ende der Weltreiche* içinde, Munih, 1997, s. 74-88.

Pipes, Richard, *Die Russische Revolution*, Berlin, 1992.

Pollmann, Judith, "Eine natürliche Feindschaft. Ursprung und Funktion der Schwarzen Legende über Spanien in den Niederlanden, 1560-1581" Franz Bosbach (yay. haz.), *Feindbilder. Die Darstellung des Gegners in der politischen Publizistik des Mittelalters und der Neuzeit* içinde, Köln,Weimar ve Viyana, 1992, s. 73-93.

Pomian, Krzysztof, *Europa und seine Nationen*, Berlin, 1990.

Porter, Bernard, "Die Transformation des British Empire", Alexander Demandt (yay. haz.), *Das Ende der Weltreiche* içinde, Münih, 1997, s. 155-173.

Potter, Timothy, *Das römische Italien*, Stuttgart, 1992.

Power, Samantha, "Das Empire der Menschenrechte", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 138-153.

Prätorius, Rainer, *In God We Trust. Religion und Politik in den USA*, Münih, 2003.

Priest, Dana, *The Mission. Waging War and Keeping Peace with America's Military*, New York ve Londra, 2003.

QRT (= Markus Konradin Leiner), *Schlachtfelder der elektronischen Wüste. Schwarzkopf, Schwarzenegger, Black Magic Johnson*, Berlin, 1999.

Radkau, Joachim, *Das Zeitalter der Nervosität. Deutschland zwischen Bismarck und Hitler*, Münih, 1998.

Rauchensteiner, Manfried, "Österreich-Ungarn", Gerhard Hirschfeld vd. (yay. haz.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* içinde, Paderborn 2003, s. 64-86.

Rauchensteiner, Manfried, "Verlust der Mitte. Der Zerfall des Habsburger Reiches", Helmnut Altrichter ve Helmut Neuhaus (yay. haz.), *Das Ende von Großreichen* içinde, Erlangen ve Jena, 1996, s. 225-246.

Reifeld, Helmut, "Imperialismus", Iring Fetscher ve Herfried Münkler (yay. haz.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen* içinde, 5. cilt, Münih, 1987, s. 23-53.

Reinhard, Wolfgang, *Geschichte der Staatsgewalt*, Münih, 1999.

Reinhard, Wolfgang, *Kleine Geschichte des Kolonialismus*, Stuttgart, 1996.

Remond, René, *Frankreich im 20. Jahrhundert. Erster Teil: 1918-1958 (Geschichte Frankreichs*, yay. haz. Jean Favier, cilt 6/1), Stuttgart, 1994.

Reuter, Christoph, *Mein Leben ist eine Waffe. Selbstmordattentäter – Psychogramm eines Phänomens*, Münih, 2002.

Richard, Carl J., *The Founders and the Classics. Greece, Rome, and the American Enlightenment*, Cambridge (Mass.) ve Londra, 1994

Rifkin, Jeremy, *Der europäische Traum. Die Vision einer leisen Supermacht*, Frankfurt ve New York, 2004.

Rilinger, Rolf, "Das politische Denken der Römer: Vom Prinzipat zum Dominat" Iring Fetscher ve Herfried Munkler (yay. haz.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, 1. cilt, Munih, 1988, s. 521-593.

Roberts, Michael, *The Military Revolution, 1550-1660*, Belfast, 1956.

Robinson, Ronald, *Africa and the Victorians. The Official Mind of Imperialism*, Londra, 1968.

Robinson, Ronald, "Non-European Foundations of European Imperialism. Sketch for a Theory of Collaboration", Roger Owen ve Bob Sutcliff (yay. haz.), *Studies in a Theory of Imperialism* içinde, Londra, 1972, s. 117-142.

Röhrich, Winfried, "Problemfelder der Weltinnenpolitik" Astrid Sahm vd (yay. haz.), *Die Zukunft des Friedens* içinde, Wiesbaden, 2000, s. 257-267

Romilly, Jacqueline de, *Thucydides and Athenian Imperialism*, Oxford 1953.

Rorty, Richard, "Ein Empire der Ungewissheit", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 240-255.

Rosen, Stephen Peter, "Ein Empire auf Probe", Ulrich Speck ve Natan Sznaider (yay. haz.), *Empire Amerika. Perspektiven einer neuen Weltordnung* içinde, Münih, 2003, s. 83-103.

Ruf, Werner (yay. haz.), *Politische Ökonomie der Gewalt. Staatszerfall und die Privatisierung von Gewalt und Krieg*, Opladen, 2003.

Sassen, Saskia, *Machtbeben. Wohin führt die Globalisierung?*, Stuttgart ve Münih, 2002.

Schell, Jonathan, *Die Politik des Friedens. Macht, Gewaltlosigkeit und die Interessen der Völker*, Münih, 2004.

Schieder, Theodor, "Typologie und Erscheinungsformen des Nationalstaats in Europa", a.g.y., *Nationalstaat. Studien zum nationalen Problem und modernen Europa* içinde, Göttingen 1991, s. 65-86.

Schley, Nicole ve Sabine Busse, *Die Kriege der USA. Chronik einer aggressiven Nation*, Kreuzlingen ve Münih, 2003.

Schmidt-Glintzer, Helwig, *China. Vielvölkerreich und Einheitsstaat*, Münih, 1997

Schmierer, Joscha, *Mein Name sei Europa. Einigung ohne Mythos und Utopie*, Frankfurt/M. 1996.

Schmitt, Carl, "Großraum gegen Universalismus. Der völkerrechtliche Kampf um die Monroedoktrin", a.g.y., *Positionen und Begriffe* içinde, Berlin 1988, (1940 baskısının tıpkıbasımı), s. 295-302.

Schmitt, Carl, *Theorie des Partisanen*, Berlin 1963.

Schmitt, Carl, "Völkerrechtliche Formen des modernen Imperialismus", a.g.y., *Positionen und Begriffe* içinde, Berlin, 1988, s. 162-180.

Schmitt, Carl, *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte*, Berlin ve Viyana, 1939.

Schneider, Manfred, *Der Barbar. Endzeitstimmung und Kulturrecycling*, Münih, 1997.

Schröder, Hans-Christoph, *Sozialistische Imperialismusdeutung. Studien zu ihrer Geschichte*, Göttingen, 1973.

Schrofl, Josef ve Thomas Pankratz (yay. haz.), *Asymmetrische Kriegführung – ein neues Phänomen der Internationalen Politik?*, Baden-Baden, 2004.

Schuller, Wolfgang, *Die Herrschaft der Athener im Ersten Attischen Seebund*, Berlin ve New York, 1974.

Schulz, Gerhard (yay. haz.), *Partisanen und Volkskrieg. Zur Revolutionierung des Krieges im 20. Jahrhundert*, Göttingen, 1985.

Schulz, Raimund, "Roms Eroberung des Mittelmeers und der Vorstoß in den Atlantik. Reaktion und Rückwirkungen auf die Ideologie, Geographie, Ethnographie und Anthropologie der späten Republik und frühen Kaiserzeit", a.g.y., (yay. haz.), *Aufbruch in neue Welten und neue Zeiten. Die großen maritimen Expansionsbewegungen der Antike und Frühen Neuzeit im Vergleich*, Münih, 2003, s. 29-50.

Schumpeter, Joseph, "Zur Soziologie der Imperialismen", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* içinde, 46. cilt, 1918, s. 1-39 ve 275-310.

Schweinitz Jr., Karl de, *The Rise and Fall of British India*, Londra, 1983.

See, Klaus von, *Barbar, Germane, Arier. Die Suche nach der Identität der Deutschen*, Heidelberg, 1994.

Seeck, Otto, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, 6 cilt, 1895-1920, Darmstadt, 2000.

Shama, Simon, *Überfluss und schöner Schein. Zur Kultur der Niederlande im Goldenen Zeitalter*, Münih, 1988.

Simon, Gerhard, "Die Desintegration der Sowjetunion", Alexander Demandt (yay. haz.), *Das Ende der Weltreiche* içinde, Münih, 1997, s. 174-210.

Simon, Gerhard ve Nadja, *Verfall und Untergang des sowjetischen Imperiums*, Münih, 1993.

Sloterdijk, Peter, *Falls Europa erwacht. Gedanken zum Programm einer Weltmacht am Ende des Zeitalters ihrer politischen Absence*, Frankfurt/M., 1994.

Snyder, Jack, *Myths of Empire Domestic Polities and International Ambition*, Ithaca ve Londra, 1991

Sofsky, Wolfgang, *Operation Freiheit. Der Krieg im Irak*, Frankfurt/M., 2003.

Soggin, J. Alberto, *Einführung in die Geschichte Israels und Judas Von den Ursprüngen bis zum Aufstand Bar Kochbas*, Darmstadt, 1991.

Sombart, Werner, *Händler und Helden. Patriotische Besinnungen*, Munih, 1915.

Soros, George, *Die Vorherrschaft der USA — eine Seifenblase*, Münih, 2004.

Steininger, Rolf, *Der Vietnamkrieg*, Frankfurt/M., 2004.

Steinweg, Rainer (yay.), *Der gerechte Krieg: Christentum, Islam, Marxismus*, Frankfurt/M., 1980.

Stieglitz, Joseph, *Die Schatten der Globalisierung*, Berlin, 2002.

Stinnett, Robert B., *Pearl Harbor. Wie die amerikanische Regierung den Angriff provozierte und 2476 ihrer Bürger sterben ließ*, Frankfurt/M., 2003.

Stökl, Günther, *Russische Geschichte*, Stuttgart 1997

Strachan, Hew, *Der Erste Weltkrieg. Eine neue illustrierte Geschichte*, Münih, 2004

Symes, Ronald, *Die Römische Revolution. Machtkämpfe im antiken Rom*, yay. haz. Christoph Selzer ve Uwe Walter, Stuttgart, 2003.

Tacitus, *Annalen*, Lat.-Alm. yay. haz. Erich Heller, Darmstadt, 1992.

Taube, Manfred (yay. haz.), *Die Geheime Geschichte der Mongolen*, Münih, 1989.

Thompson, William R., *On Global War: Historical-Structural Approaches to World Politics*, Columbia, 1988.

Thukydides, *Der Peloponnesische Krieg*, çev. ve yay. haz. Helmuth Vretska ve Werner Rinner, Stuttgart, 2000.

Tilgner, Ulrich, *Der inszenierte Krieg. Täuschung und Wahrheit beim Sturz Saddam Husseins*, Berlin, 2003.

Todd, Emmanuel, *Weltmacht USA. Ein Nachruf*, Münih, 2003.

Triepel, Heinrich, *Die Hegemonie. Ein Buch von führenden Staaten*, Stuttgart ve Berlin, 1938.

Tuchman, Barbara, *Der erste Salut*, Frankfurt/M., 1988.

Ullrich, Volker, *Die nervöse Großmacht. Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs 1871-1918*, Frankfurt/M., 1997

Ursinus, Michael, "Byzanz, Osmanisches Reich, türkischer Nationalstaat. Zur Gleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen am Vorabend des Ersten Weltkriegs" Richard Lorenz (yay. haz.), *Das Verdämmern der Macht. Vom Untergang großer Reiche*, Frankfurt/M. 2000, s. 153-172.

Vagts, Alfred, "Die Chimäre des europäischen Gleichgewichts", a.g.y., *Bilanzen und Balancen. Aufsätze zur internationalen Finanz und internationalen Politik* içinde, yay haz. Hans-Ulrich Wehler, Frankfurt am Main, 1979, s. 131-160.

Valéry, Paul, "Europaischer Geist", a.g.y., *Werke*, yay. Jürgen Schmidt-Radefeldt, 7 cilt, Frankfurt/M., 1994

Vance, Norman, "Vom mare nostrum zu Kiplings 'The Seven Seas'. Das Römische Weltreich und Britanniens Wahrnehmung des Empire von 1600-1914" Raimund Schulz (yay haz.), *Aufbruch in neue Welten und neue Zeiten. Die großen maritimen Expansionsbewegungen der Antike und Frühen Neuzeit im Vergleich der europäischen Geschichte* içinde, Münih, 2003 (*Historische Zeitschrift*'in ek sayısı, 34. cilt), s. 79-108.

Verenkotte, Clemens, *Die Herren der Welt. Das amerikanische Imperium*, Münih, 2003.

Vergilius, *Aeneis*, Alm. çev Joh. Götte, Münih ve Zürih, 7. Baskı, 1988.

Vidal, Gore, *Ewiger Krieg für ewigen Frieden. Wie Amerika den Hass erntet, den es gesät hat*, Hamburg, 2002.

Voegelin, Eric, *Das ökumenische Zeitalter – Weltherrschaft und Philosophie*, Münih, 2004.

Volkmann-Schluck, Karl-Heinz, *Politische Philosophie*, Frankfurt/M., 1974.

Voss, Tobias, "'Ich habe keine Stimme mehr, mein ganzes Leben flieht' Psychische Dimensionen des Guerilla-Krieges", Herfried Münkler (yay. haz.), *Der Partisan. Theorie, Strategie, Gestalt* içinde, Wiesbaden, 1990, s. 292-321.

Wallerstein, Immanuel, "Aufstieg und künftiger Niedergang des kapitalistischen Weltsystems. Zur Grundlegung vergleichender Analyse", Dieter Senghaas (yay.haz.), *Kapitalistische Weltökonomie Kontroversen uber ihren Ursprung und ihre Entwicklungsdynamik* içinde, Frankfurt/M., 1979, s. 31-67.

Wallerstein, Immanuel, *Das moderne Weltsystem. Die Anfänge kapitalistischer Landwirtschaft und die europäische Weltökonomie im 16. Jahrhundert*, Frankfurt/M., 1986 [Türkçe baskısı: *Modern Dünya Sistemi. Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya-Ekonomisinin Temelleri*, çev. Latif Boyacı, Barış Yayınları, 2005].

Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, Reading, 1979.

Walzer, Michael, *Gibt es den gerechten Krieg?*, Stuttgart, 1982.

Walzer, Michael, "Is There an American Empire?", *Dissent* içinde, 2003 Güz, s. 27-31.

Weber, Max, "Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik", a.g.y., *Gesammelte Politische Schriften*, yay. Johannes Winckelmann, Tübingen, 4 Baskı, 1980, s. 1-25.

Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Johannes Winkelmann'ın gözden geçirdiği 5. Baskı, Tübingen, 1972.

Wehler, Hans-Ulrich, *Der Aufstieg des amerikanischen Imperialismus. Studien zur Entwicklung des Imperium Americanum 1865-1900*, Göttingen, 1974.

Weiers, Michael, "Geschichte der Mongolen", Arne Eggebrecht (yay. haz.), *Die Mongolen und ihr Weltreich* içinde, Mainz, 1989, s. 45-114

Weiers, Michael, "Von Ögödei bis Möngke. Das mongolische GroBreich", Michael Weiers (yay.), *Die Mongolen. Beiträge zu ihrer Geschichte und Kultur* içnde, Darmstadt, 1986, s. 192-216.

Welwei, Karl-Wilhelm, *Das klassische Athen. Demokratie und Machtpolitik im 5. und 4. Jahrhundert*, Darmstadt, 1999.

Wenskus, Reinhard, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*, Köln ve Graz, 1961.

"What we're fighting for – wofür wir kämpfen", *Blätter für deutsche und internationale Politik* içinde, 6/2002, s. 756-760.

Wolfram, Herwig, *Geschichte der Goten. Entwurf einer historischen Ethnographie*, Münih, 1979

Wood, Gordon S., *The Creation of the American Republic*, 1776-1787, Chapel Hill, 1969.

Zanker, Paul, *Augustus und die Macht der Bilder*, Münih, 1987.

Zimmerer, Jürgen ve Joachim Zeiler (yay.), *Völkermord in Deutsch-Südwestafrika. Der Kolonialkrieg (1904-1908) in Namibia und seine Folgen*, Berlin 2003.

I. Aleksandr 147
I. Bayezid 127
I. Petro (Büyük) 46, 104, 124, 125, 146, 257
I. Sultan Mehmet 127
II. Filippo 64, 113, 122, 125
II. Napolyon 54
II. Wilhelm 25, 31
III. Ivan 146
III. Napolyon (Louis Bonaparte) 54, 56, 57
IV. (Korkunç) Ivan 125, 146
IV. Filippo 64
V. Carlos 122
V. Karl 26
XIV Louis 64, 171

Aeneas 133, 141, 142
Afganistan 30, 97, 110, 155, 173, 178, 179, 184, 185, 196, 199, 230
Afrika 20, 40, 51, 52, 65, 87, 88, 122, 123, 149, 160, 164, 175, 176, 179, 183-185, 195, 199, 202, 230, 253, 255-257
Akdeniz 17, 66, 101, 102, 118, 139, 141, 147, 196, 241, 255, 256
Alanlar 93
Albright, Madeleine 218
Almanya 7, 14, 20, 25, 39, 40, 45, 46, 54, 57, 64, 70, 72, 91, 105, 106, 112, 161, 171, 174, 175, 178, 219, 220, 223-225, 245, 250
Almeida, Francisco de 87
Altın Ordu 67
Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 9-24, 28, 30-32, 35-37, 3-41, 45, 51, 52, 59-61, 65-68, 70, 73, 75, 81, 90, 91, 101, 110, 115, 116, 136, 138, 148, 150-154, 157, 169, 173, 175, 178, 179, 181, 184-186, 189-192, 196-199, 209, 217-220, 222-228, 230-238, 240-256
Amerikan İmparatorluğu 9, 11, 16, 28, 67, 152, 154, 178, 233, 234, 237, 239, 241, 246, 250
Amsterdam 26, 125
Angola 184
Ankara 127
Antik Yunan 156
Antiokus IV. Epiphanes 210
Aragon Hanedanlığı 66
Arminius 110
Armstrong, Neil 59
Asur İmparatorluğu 92, 93, 202
Atina 21, 22, 33-36, 77-81, 91, 92, 156, 189, 254

Avarlar 93, 232
Avrasya 17, 225
Avusturya-Macaristan 25, 26, 32, 67, 106, 107, 171, 173, 174, 195, 220, 221, 224
Aztekler 108

Babilliler 202
Bacevich, Andrew 234, 236, 246, 250
Bağdat Halifeliği 97
Balkanlar 49, 106, 145, 173, 174, 195, 224, 255, 257
Baltık Denizi 17, 46
Basra Körfezi 9
Belgrad 174
Berlin 57, 166, 174, 255
Bernecker, Walter 111
Beyaz Rusya 224, 255, 257
Birleşmiş Milletler (BM) 10, 13, 14, 226, 228-231, 234
Bismarck 25, 54, 57, 171, 224
Bizans İmparatorluğu 26, 29, 67, 125, 126, 128, 145, 146, 257
Bluhm, Harald 7
Bohemya 106
Bosna 222, 230
Botero, Giovanni 133
Bourbon 50, 112
Burma 17, 184
Bush, George W. 13, 35, 36, 153, 218, 231, 232, 238
Büyük Britanya 14, 3031, 39, 40, 45, 52, 57, 60-63, 65-68, 90, 104, 109, 116, 138, 149, 174-176, 178, 183, 200, 225, 245, 255
Büyük İskender 117, 118

Campanella, Tommaso 133, 196
Campillo y Cossios, José de 167, 168
Caracalla 121, 122
Carter, Jimmy 81
Cengiz Han (Temuçin) 95-97, 158, 159, 232
Cenova 26, 256
Cermenler 48, 95, 97, 109, 129, 158, 179
Cezayir 184, 201
Cicero 196
Clausewitz, Carl von 57, 179-182, 194
Clinton, Bill 218, 232, 238
Cobden, Richard 51
Cooper, Robert 135, 136

Çar İmparatorluğu 32, 44-47, 67, 141, 145, 165, 167 221, 224, 232
Çekoslovakya 221
Çin İmparatorluğu 17, 29, 32, 47, 65, 96, 97, 99, 107, 108, 116, 128-130, 154, 158, 159, 168, 169, 183, 198, 240

d'Estaing, Valery Giscard 60
Dante, Alighieri 133
de Gaulle, Charles 59
Demandt, Alexander 220
Den Haag 13
Diner, Dan 234, 236
Diocletianus 103, 114, 122, 164
Disraeli, Benjamin 56, 57, 61, 62
Doyle, Michael 25, 77-80, 84, 117, 123

Ege Bölgesi 21
Eisenhower, Dwight D. 153, 225
Elbe Nehri 48, 179, 224
Ermeniler 202, 203, 224

Fanon, Frantz 205
Fas 255
Faşoda 175, 176
Ferguson, Niall 31, 223
Fides 133
Filipinler 41, 52, 176
Fischer, Karsten 7
Flavus 110
Fransa 25, 39, 40, 45, 54-57, 59, 60, 62-64, 66, 70, 111, 116, 123, 126, 133, 166, 171, 172, 174, 175, 184, 189, 198, 201, 206, 225, 245, 250
Fullbright, William 35

Galya 102
Germania 48, 54, 102
Gibbon, Edward 114, 176

Gladstone, William 62
Goldwater, Barry 203
Gorbaçov, Mikhail 16, 148, 185
Grünberger, Hans 7
Güzel Philipp 133

Habermas, Jürgen 36
Habsburg 26, 56, 127
Hadrianus 121
Han Hanedanı 128
Hannibal 132
Hardt, Michael 28, 231
Harezm 97
Hartum Mehdisi 187
Hasdrubal 132
Haşmonay Krallığı 210, 211, 213
Hazarlar 93
Helen İmparatorluğu 17
Herakles 211
Herodotos 156
Himalaya Sıradağları 30
Hindiçin 17, 184
Hindistan 17, 51, 87-90, 108, 112, 148, 149, 165, 183, 294
Hint Okyanusu 87, 88, 108
Hitler, Adolf 25, 31, 183, 223, 224
Hobbes, Thomas 136, 192
Hobsbawm, Eric 220, 221
Hobson, John Atkinson 42, 43
Hohenstaufen İmparatorluğu 132, 143, 144
Hohenzollern Hanedanlığı 64
Hollanda 26, 27, 86, 88, 89, 98, 108, 112, 113, 144, 162
Horatius 140, 142, 143
Hötzendorf, Conrad von 173
Hubmann, Gerald 7
Hun İmparatorluğu 93, 94, 97, 232
Hüseyin, Saddam 243

Ignatieff, Michael 233, 234, 240, 242
Irak 13, 14, 59, 96, 153, 219, 243, 248, 252
Ismay, Hastings Lionel 73

İber Yarımadası 62, 144
İmparator I. Friedrich 132
İmparator Attila 94
İmparator Augustus 84, 91, 92, 102, 118-120, 140-142, 241
İmparator Hirohito 31, 225
İmparator Justinianus 103
İmparator Konstantinus 103, 114
İmparator Rua 94
İmparator Severus 122
İmparator Sezar 102
İmparator Wudi 129
İmparator Zheng 107, 128, 129
İngiltere 26, 27, 50, 62, 65, 80, 98, 100, 101, 108, 113, 123, 148, 166, 172
İnkalar 108
İpek Yolu 158
İran 30, 96, 97, 219
İskitler 93
İspanya 26, 27, 49, 50, 64-67, 86, 98, 102, 107, 108, 111-114, 116, 122-125, 132, 133, 135, 138, 144, 148, 159, 160, 167-169, 172, 175, 183, 196, 201, 206, 240
İsrail 202, 203, 225
İstanbul 221
İstanbul Boğazı 30, 67, 224
İsveç İmparatorluğu 67, 125, 188
İtalya 26, 66, 70, 106, 114, 118, 119, 121, 133, 135, 142, 164, 256

Japonya (Japonlar, Japon) 25, 31, 40, 41, 45, 54, 69, 71, 91, 108, 130, 151, 167, 175, 183, 189, 217, 218-220, 225, 228, 236, 244-247
John, Salisburyli 132
Johnson, Lyndon B. 198
Johnson, Chalmers 74, 181, 235, 238
Judea 209-213
Juno 141
Jüpiter 133, 141

Kabil 157
Kafkasya 160, 175, 176
Kagan, Robert 15, 136, 158
Kaliforniya 49
Kanada 66, 245
Kant, Immanuel 134-136

Karadeniz 79, 147, 172
Karayipler 19, 20, 41, 51, 52, 113, 123, 175, 176
Karl, Alman İmparatoru 66
Karolenj İmparatorluğu 29
Kartaca 100-102, 118, 123, 196
Kazaklar 47, 48, 157, 160, 224
Kennedy, John F. 198
Kennedy, Paul 227, 233
Kenya 184
Kerüsk Kabilesi 110
Keynes, John Maynard 43
Kırım 30, 147, 166, 224
Kipling, Rudyard 148
Kissinger, Henry 75, 181
Konstantinopolis (ayrıca bkz. Istanbul) 4, 122, 127
Kore 167, 203
Korinthos 22, 79
Kosova 222, 230, 243
Körfez Bolgesi 13, 15, 219
Kraliçe Victoria 57
Kubilay Han (Yuan) 159
Kudüs 209-213
Kuveyt 243
Kuzey Kore 153, 189
Küba 244

Laos 184
Latin Amerika 9, 49, 50, 113, 167, 235
Le May, Curtis 203
Leibniz, Gottfried Wilhelm 124
Leitha Nehri 106
Lemnitzer, Lyman 244
Lenin, Vladimir Ilyiç 41, 43-46, 214
Livius, Titus 132
Londra 21, 26, 90, 169, 245, 255
Lord Kitchener 175, 187
Luxemburg, Rosa 41-43

Macarlar 93
MacArthur, Douglas 203
Machiavelli, Niccolo 115
Macmillan, Harold 185
Madrid 26, 50, 122, 214
Maecenas, C. Clinius 138, 140
Mahan, Alfred Thayer 63
Maier, Charles 89, 234
Makabiler 209-213
Makedonya İmparatorluğu 117
Mann, Michael 15, 74, 83, 109, 232, 237
Mao Zedong 69
Marques, Oliviera 87, 88
Marx, Karl 54-56, 137, 148, 149
Maximilian 56
McNamara, Robert 198
Mearsheimer, John 60, 71, 135, 136
Meksika 56, 66
Meloslular 33-35
Mengü (Cengiz Han'ın Torunu) 96
Mısır 118, 164, 175, 210, 225
Milano 122
Mitterrand, François 60
Modelski, Georg 115
Mogul İmparatorluğu
Mogol İmparatorluğu 17 93-97, 116, 156, 158, 159, 202, 232
Montesquieu 134, 135
Moore, Michael 232
Moravya 106
Moskova 125, 146, 166
Mozambik 184
Muskovit İmparatorluğu 124
Mussolini, Benito 25

Nabukadnezar 153
Namibya 184
Napolyon 24, 31, 50, 57, 62, 64, 146, 171, 179, 183, 206, 242
Nasır, Cemal Abdül 225
Negri, Antonio 28, 231
New England 109
New York 169, 214, 245
Nye, Joseph 116, 194, 209, 227, 235, 238, 241

Octavianus 117-121, 125, 139, 140, 142, 241
Ortadoğu 16, 153, 158, 195, 210, 230, 235, 255, 256
Osmanlı İmparatorluğu 17, 32, 48, 49, 64, 65, 67, 86, 97, 106, 107, 111, 112, 116, 123, 125-128, 144-147,

171, 172, 183, 187, 195, 202, 203, 220, 221, 224, 256-258
Osterhammel, Jürgen 26, 129
Otto Imparatorluğu 29

Ögeday Kağan 158

Palaiologa, Sophia 146
Paris 57, 66, 184, 255
Pasifik 68, 69, 113, 151, 175, 177, 181, 235
Peloponnessos 22, 33, 35, 78, 79
Percy, Matthew C. 236
Perikles 35, 91
Persler 17, 21, 65, 78, 156, 254
Phu, Dien Bien 179, 184
Polonya-Ukrayna Imparatorluğu 67
Polybios 114, 120, 196
Pompeius 101, 102
Portekiz Imparatorluğu 17, 65, 66, 86-89, 98, 108, 112, 125, 162, 177, 185, 225
Prag 106
Prens Gorçakov 104
Prusya 57, 63, 166, 206
Pskovlu Filofei 146

Qin Hanedanlığı 107, 128
Qing Hanedanlığı 108
Quirinius 133

Ravenna 122
Reagan, Ronald 153
Reconquista 144
Remus 133
Ren Nehri 48
Roma Imparatorluğu 11, 15-17, 29, 49, 50, 54, 57, 64, 85, 97, 101, 103-105, 114, 117, 120, 125, 128, 129, 139-141, 143, 146, 153, 158, 164, 166, 176, 203, 240, 256
Roosevelt, Theodore 151, 152, 244
Rorty, Richard 230

Safeviler 97
Saint-Germain 221
Salamanca 138, 196
Salian Frank Imparatorluğu 29
Sallust 120
Sarı Deniz 17
Sarmatlar 93
Saygon 218
Schlieffen, Alfred con 174
Schumpeter, Joseph 41
Seeley, John Robert 23
Selevkos 153, 209-213
Sevr 221
Sırbistan 173, 174
Sırplar 106, 173
Sibirya 46, 47, 96, 165, 166
Sicilya 164
Sirakuza 35
Song Hanedanlığı 130, 156, 159, 168
Sovyetler Birliği (SSCB) 9, 15, 16, 20, 21, 28, 30-32, 44, 59, 60, 72, 85, 105, 115, 138, 147, 153, 165, 173, 179, 185, 186, 196, 198, 199, 207 217, 219, 220, 222, 224-226, 228, 232, 233, 241, 251
Sparta 33-35, 76-80
Speck, Ulrich 7
St. Petersburg 125, 221
Stalin, Josef 224
Stockhammer, Nicolas 7
Sudan 175, 187
Sudanlı Mehdi 175
Sui Hanedanlığı 130
Suriye 48, 96
Süveyş Kanalı 183, 225

Şili 49

Tacitus 110
Tahran 219
Taliban 110, 155, 157
Tang Hanedanlığı 130, 168
Taşkent 104
Teksas 49
Teutoburg Ormanı 48, 179
Theodosius 114
Thompson, William R. 115
Thukydides 22, 33-36, 79
Tibet 203
Timurlenk (Timur) 127, 128

Titus 132, 203
Traianus 114
Triepel, Heinrich 76, 77, 79
Troya 141, 142
Türkiye 202, 221, 254
Türkler 126, 127, 203
Urallar 257

Valéry, Paul 256
Varus, P. Quinctilius 48
Vergilius 133, 140-143
Versailles 25, 152, 221, 222, 224
Vespesianus 203
Vesta 133
Vietnam 9, 173, 179, 184, 185, 198, 199, 203, 218, 219, 226, 233, 243, 245, 248
Vittoria, Francisco 159
Viyana 26, 66, 147, 174, 221
Vltava (Moldau) Nehri 224

Wallace, George 203
Washington 221
Weber, Max 55, 56, 70, 94
Weser Nehri 110, 179
Wilson, Woodrow 151-153, 221, 223
Witte, Sergey 44, 165-167
Wolfowitz, Paul 36

Yorktown 200
Yuan Hanedanlığı 159
Yugoslavya 106, 252
Yunanistan 79, 221
Yüzbaşı Marchand 175

– Profesör Münkler, yoksa siz bir emperyalist misiniz?

– Hayır, 'emperyalist', fazlasıyla olumsuzluk yüklü bir kavram. Fakat kavrama binen ahlaki yük, soğukkanlı analizin önüne geçmemeli. Bunun için bu incelemede, imparatorluk kavramıyla bağlantılı olumsuz önyargıları bir kenara bırakarak işe başladım.

Herfried Münkler, 2005'te Almanya'da yayımlanan bir gazete mülakatında, *İmparatorluklar* kitabı hakkında konuşmaya bu sözlerle başlıyor. Gerçekten, imparatorluk olgusunu tarihsel gelişimi içinde son derece soğukkanlılıkla ve vukufla inceleyen bir kitap.

İmparatorlukların karakteristik özellikleri nelerdir? Emperyal düzenler "nasıl çalışır"? İşleyiş mantıkları nedir? Bir emperyal düzen hangi iç gerilimleri barındırır? İmparatorluklar "istikrarı" nasıl sağlarlar ve güçlerini aşırı derecede zorladıklarında onları hangi tehlikeler bekler?

Eski Çin'den Roma İmparatorluğu'na, Moğol ve Rus İmparatorlukları'ndan Portekiz, İspanyol ya da Britanya dünya imparatorluklarına ve Amerika Birleşik Devletleri'ne... Ortak özellikler ve farklar üzerine, zengin tarihsel ayrıntılara, keskin gözlemlere dayanan güçlü bir teorik analiz.

Die Zeit gazetesinin "tek kişilik düşünce kuruluşu" olarak tanımladığı Herfried Münkler, çağımızın ve günümüzün önemli bir politik olgusuna geniş bir perspektiften bakmayı sağlıyor.

İLETİŞİM 1393
POLİTİKA 77
ISBN-13: 978-975-05-067
9 789750 506789